Dimitri Kantemir

Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi

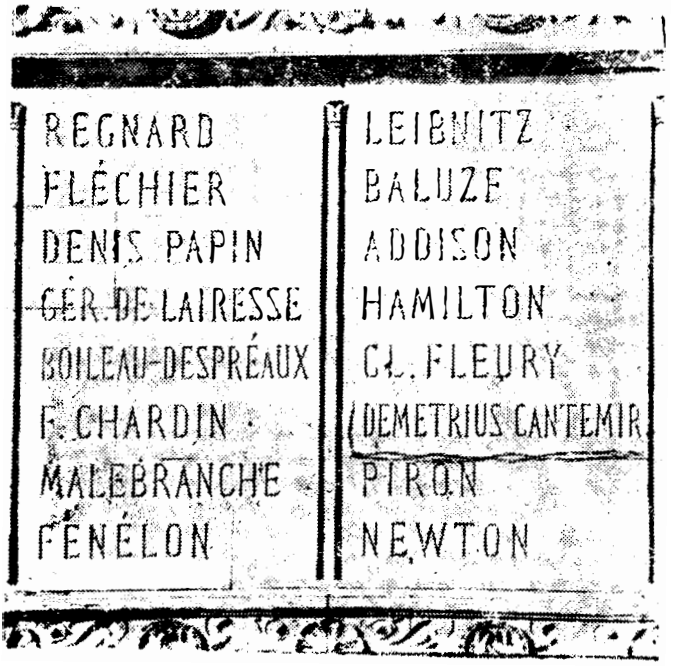
1



KÜLTÜR BAKANLIĞI



Dimitri Kantemir
1673 - 1723



Paris'teki St.-Geneviève Kitaplığının ön yüzündeki dünya ünlüleri arasında Dimitri Kantemir'in adı.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN YÜKSELİŞ VE ÇÖKÜŞ TARİHİ

DİMİTRİ KANTEMİR

Kültür Bakanlığı Yayınları : 342
Bilim Dizisi : 11

Onay : 19 Haziran 1979 gün ve 831.0 - 1020.
Baskı sayısı : 7.000
Varol Basımevi, ANKARA 1979

DİMİTRİ KANTEMİR
(Boğdan Voyvodası)

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN YÜKSELİŞ VE ÇÖKÜŞ TARİHİ

Çeviren
Dr. Özdemir Çobanoğlu



Kültür Bakanlığı Yayınları

Birinci baskı, Ekim 1979

1876 yılında Bükreş'te Dr. İos. Hodosiu'un Romenceye çevirdiği ve Romen Akademisinin yayımladığı nüshadan Türkçeye çevrilmiştir.

Kapak : Said Maden

Günümüzün insanı, bildikleriyle yetinmeyen, hızla değişen koşullarda kendini yenileyebilen, özgür, barışçı, insancıl, hoşgörülü, toplumuyla bütünleşmiş, kendi kişiliğini geliştirirken başkalarının gelişmesine de çalışan toplumsal bir varlık olmak durumundadır.

Bu, çağın gereklerine uygun, ama kendi benliğinden, geçmişinden, toplumun öz kaynaklarından kopmamış bir insandır. Çünkü insan, ancak ulusal özelliklerini koruduğu oranda, çağdaş uygarlığa, evrensel kültür değerlerinin oluşmasına ve zenginleşmesine katkıda bulunabilir.

İnsan, içinde yetiştiği çevrenin bir ürünüdür. Benzer koşulları paylaşanlar, benzer biçimde düşünürler. kültür, toplumu oluşturan bireylerin duyuş, düşünüş ve davranış birliğidir. Duyuş, düşünüş ve davranış birliği ise, bir ulusun, bir toplumun öbür toplumlardan değişik olan koşullarının etkisiyle oluşur. Bu anlamda kültür, ulusal bir nitelik taşımaktadır; ama özellikleri çok başka olan toplumların bile birbirlerine benzeyen bazı koşullara sahip olması ve çağdaş dünyada bu benzer koşulların hızla artması, kültürün evrensel yanını ortaya çıkarır.

Uluslararasındaki kültür alışverişinin artması, insanların birbirlerini daha iyi anlamalarına, ortak yanlarını bulmalarına, evrensel barışın oluşmasına katkıda bulunur. İşte, bu nedenle kitap, iletişimi kuran araçlardan biri olduğu gibi, kültürün ulusallıktan evrenselliğe ulaşmasında da en önemli etkendir.

Kitap, insanlığın belleğidir. Zaman içinde her şey unutulabilir. Ama yazıya geçmiş her şey belge niteliği taşır. «Söz»ü sonsuzlaştıran, kitaptır. İnsanlık tarihinin gerçek anlamda değer bulması, «yazı» nın bulunmasından sonradır. Tarihi yaratan insan kendini tarih içinde yazıyla, «kitap» la var etmiştir.

İnsan kendi çevresinin bilgilerini sindirdiği oranda dünyadaki bilgi birikimlerinin de farkında olmalıdır. Bununla yetinmeyip, kendi çağından önceki bilgileri de kavramalıdır. Ancak böylece «zaman»ı aşar, bütün zamanları kavramış gerçek bir «aydın» olabilir.

Geçmişten geleceğe doğru gelişen düşünsel ürünleri saptayıp topluma ulaştırmak, bizim çalışma alanımızı çizmektedir. Klasik ve çağdaş yapıtlarla kültür alanını canlı tutmak gerekir. Öncelikle ele alınması gerekli geçmiş ve çağdaş kendi yaratı ürünlerimizin yanı sıra, başka toplumların benzer ürünlerini de değerlendirmek, kültür anlayışımızın doğal bir sonucudur.

Kültür Bakanlığının yayınları, özlemi duyulan insanın, Türk insanının, bu anlayış içinde oluşmasına katkıda bulunma amacını gütmektedir.

Doç. Dr. Ahmet Taner Kışlalı
Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ ... ... IAX

YAZARIN ÖNSÖZÜ XXVIII

BİRİNCİ KİTAP

BİRİNCİ BÖLÜM (Tatarların, Süleyman Şah'ın Önderliği Altında Tarih Sahnesine Çıkmaları) 3

I. Osmanlıların Soyu Hakkındaki Çeşitli Kanıların Nedenleri 3

II. Süleyman Şah'ın Tarih Sahnesine Çıkışı 3

III. Süleyman Şah'ın Fetihleri 4

İKİNCİ BÖLÜM (Osmanlı İmparatorluğunun Kurucusu Osman Bey) 6

I. Süleyman Şah'ın Oğullarının Bunun Mülkünü Aralarında Bölüşmeleri 6

II. Ertuğrul Bey'in Sultan Alâeddin'in Yanına Gitmesi 6

III. Ertuğrul Bey'in, Türklerle Savaş Halinde Bulunan Tatarları Yenilgiye Uğratması 7

IV. Sultan Alâeddin'in, Ertuğrul Bey'i Ordusunun Kumandanı Yapması 8

V. Ertuğrul Bey'in Başardığı İşler ve Ölümü ... 8

VI. Osman Bey'in Babasının Yerine Geçmesi ... 9

VII. Osman Bey'in Bir Ayaklanmayı Bastırması ve Bizanslılardan Birçok Kenti Ele Geçirmesi ... 10

VIII. Sultan Alâeddin'in Osman Bey'e Daha Başka Mansıplar Vermesi 11

Sayfa

IX. Osman Bey Hilcye Hileyle Karşı Koymakta ve Kuvveti Kuvvetle Defetmektedir 11
X. Halkı Tarafından Terkedilen Sultan Alâeddin'in Bizans İmparatoru Mihayil'e Sığınması 12
XI. Osman Bey'in Oybirliğiyle Sultan Seçilmesi ... 13
XII. Osman Bey'in Oğullarını Eyaletlerinin Başına Geçirmesi 14
XIII. Beyliğin Başkentinin Yenişehir'e Taşınması ... 14
XIV. İzmit (Nikomedya)'e Boş Yere Saldırması ... 15
XV. Osman Bey'in, Bizanslıları Yenilgiye Uğratması ve Kütahya Kentini Ele Geçirmesi 15
XVI. Bursa'nın Kuşatılması 16
XVII. Osman Bey'in Hristiyanlara Kuran-ı Kerim veya Kılıç Önermesi 17
XVIII. Birçok Kentin Osmanlı Beyliğine Katılması ... 18
XIX. Osman Bey'in Çavdar Denilen Tatarlara İslam Dinin Kabul Ettirmesi 19
XX. Osman Bey'in Oğlu Orhan Bey'in Fetihleri ... 19
XXI. — XXIII. Orhan Bey'in Bursa'yı Ele Geçirmesi 20
XXIII. Osman Beyi in Ölümü ve Yerine Orhan Bey'in Geçmesi 21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (Türklerin İkinci Sultanı Orhan'ın Saltanat Tarihi) 24

I. Orhan Bey'in Sultan İlan Edilmesi ve İzmit'in (Nikomedya) Teslim Olması 24
II. Orhan Bey'in Bursa'yı Başkent Yapması ve Ordusunu Düzene Koyması 25
III. Orhan Bey'in Kendi Askerlerine Maaş Düzenlemesi 26
IV. İznik'in Alınması ve Askerlerini Bizanslı Dul Kadınlarla Evlendirmesi 26
V. Gemlik Kalesinin Alınması ve Okulların Yapılması 27

Sayfa

VI. Orhan Bey'in Anadoludaki Bizanslıları Zayıflatması ve Müslüman Beylerini Siyaset Yoluyla Kazanması ... 28
VII. Daha Birçok Kentin Osmanlı Devletine Katılması ... 30
VIII. Orhan Bey'in, Oğlu Süleyman Bey i Avrupaya Göndermesi ... 30
IX. Süleyman Bey'in Gelibolu'yu İşgal Etmesi ... 32
X. Orhan Bey'in Oğlu Murad Bey'i Rumeli'ye Göndermesi ... 33
XI. Süleyman Bey'in Attan Düşerek Ölmesi 33
XII. Akçabey'in Dydomothycon Kentini Ele Geçirmesi Fakat Orhan Bey'in Geri Vermesi ... 34
XIII. Orhan Bey'in Ölümü ve Karakteri 34

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM (Türklerin Üçüncü Hükümdarı ve Orhan Bey'in Oğlu Murad Bey'in Sultanlık Tarihi) 36

I. Murad Bey'in Ankara'yı Ele Geçirmesi 36
II. Edirne ve Filibe Kentlerinin Alınması 36
III. Murad Bey'in Bir Cami Yaptırması 37
IV. Yeniçeri Ocağının Kurulması 38
V. Sırbistan'ın Fethi 39
VI. Murad Bey'in, Oğlu Bayezid'i Evlendirmesi ve Birçok Kenti Daha Ele Geçirmesi 39
VII. Murad Bey'in Bolina'yı Duaları Sayesinde Ele Geçirmesi 40
VIII. Aşağı Yukarı Tüm Makendonya'yı Arnavutluğu Ele Geçirmesi 41
IX. Kosova Savaşı ve Sultan Murad'ın Ölümü ... 41
X. Yakup Çelebi'nin Boğdurulması ve Kral Lazar'ın Boynunun Vurdurulması 43
XI. Sultan Murad'ın Cenaze Töreni ve Karakteri 43

Sayfa

BEŞİNCİ BÖLÜM (Osmanlıların IV. Padişahı ve Murad'ın Oğlu I. Bayezid'in Hükümdarlığı) 45

I. Yıldırım Bayezid'in İlk Seferleri 45

II. Boğdanlılarla Savaşması 46

III. Karamanoğluna Karşı Zafer Kazanılması ... 47

IV. Sultan Bayezid'in Anadolu ve Rumeli'deki Genişlemesi 48

V. Niğbolu Zaferi 49

VI. Yıldırım Bayezid'in İzmit Geçidini Berkitmesi 50

VII. Sadrazam'ın, Bayezid'i İstanbul'u Kuşatmaktan Vazgeçirmesi 50

VIII. Yıldırım Bayezid'in Bizans İmparatoruna Elçiler Göndermesi 52

IX. Bizanslıların Yıllık Vergi Vermeyi Kabul Etmeleri 52

X. İstanbul'da İlk Caminin İnşa Edilmesi 53

XI. Timur'un Anadolu'ya Girmesi 53

XII. İstanbul'un Timur'a Sunulması, Fakat Kendisinin Reddetmesi 54

XIII. Timurlenk'in Bayezid'le Savaşması 55

XIV. Timur'un Bayezid'i Yenilgiye Uğratması ... 56

XV. Yıldırım Bayezid'in Özellikleri 56

XIV. Yıldırım Bayezid'in Oğulları 57

İKİNCİ KİTAP

BİRİNCİ BÖLÜM (Sultan Yıldırım Bayezid'in Oğlu Süleyman Çelebi Zamanında Saltanata Ara Verilmesi) 61

I. Süleyman Çelebi'nin Padişah İlan Edilmesi ... 61

II. Timur'un Elçilerinin Nefretle Karşılanması 61

III. Timur'un, Musa Çelebi'yi Anadolu'da Padişah İlan Etmesi 62

Sayfa

IV. Süleyman Çelebi'nin Musa Çelebi'yi Kovması 63
V. İsfendiyar Bey'in Kendisini Kabul Etmemesi ... 63
VI. Süleyman'ın, Kardeşi Mehmet Çelebi'nin Elçilerine Karşı Biraz Saygısız Davranması ... 64
VII. Musa Çelebi'nin Edirne'yi İşgal Etmesi 65
VIII. Süleyman Çelebi'nin Musa Çelebi'yi Kovması 65
IX. Süleyman Çelebi'nin Zevk ve Eğlenceye Dalması 65
X. Musa Çelebi'nin Askerlerinin Kendisini Yakalayıp Öldürmeleri 66
XI. Süleyman Çelebi'nin Özellikleri 67

İKİNCİ BÖLÜM (Yıldırım Bayezid'in Oğlu Musa Çelebi Zamanında Fasıla-i Saltanat) ... 68

I. Musa Çelebi'nin Rumeli'de Padişah İlan Edilmesi 68
II. Mehmet Çelebi'nin De Anadolu'da Padişah İlan Edilmesi 68
III. İmparatorluğun Topraklarını Kardeşlerin Aralarında Bölüşmeleri 69
IV. Musa Çelebi'nin Mora'ya Saldırması 69
V. Musa Çelebi'nin Macarları Yenilgiye Uğratması 70
VI. Mehmet Çelebi'nin Musa Çelebi'ye Karşı Silaha Sarılması 70
VII. Musa Çelebi'nin Sırbistan'a Çekilmesi 71
VIII. Musa Çelebi'nin Yine Edirne'ye Girmesi 72
IX. Mehmet Çelebi'nin Musa'ya Karşı Koyması 72
X. Mehmet Çelebi'nin İstanbul'dan Geçmesi ... 73
XI. Rumeli Ordusunun Kendisini Padişah İlan Etmesi 73
XII. Kardeşini Yenilgiye Uğratarak Yakalaması 73
XIII. Ara Saltanatına «Fasıla-i Saltanat» Denmesinin Nedeni 74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (Yıldırım Bayezid'in Oğlu ve Türklerin Beşinci Padişahı I. Mehmed'in

Sayfa

Hükümdarlığı) 75

I. Mehmet Çelebi'nin Anadalu'da Padişah İlan Edilmesi 75

II. Mehmet Çelebi'nin Ülkesini Eşkiyadan Temizlemesi 76

III. Mehmed Çelebi'nin Musa Çelebi'yi Öldürtmesi 77

IV. Anadolu'da Karamanoğlu'nun Ayaklanması 77

V. Karamanoğlu'nun Barış İsteğinde Bulunması 78

VI. Karamanoğlu'nun Yine Ayaklanması 78

VII. İskender Bey'in Yenilmesi ve Öldürülmesi ... 79

VIII. Sultan Mehmed'in Eflâklıları Vergiye Bağlaması 79

IX. Anadolu'da Düzmece Mustafa'nın Ortaya Çıkması 80

X. Düzmece Mustafa'nın Yakalanması ve Asılması 81

XI. Mehmed Çelebi'nin Ölümü 81

XII. Mehmed Çelebi'nin Özellikleri 82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM (Türklerin VI. Padişahı ve I. Mehmed'in Oğlu II. Murad'ın Hükümdarlığı) 83

I. Başka Bir Düzmece Mustafa'nın Ortaya Çıkışı 83

II. II. Murad'ın Vezirini Mağlup Etmesi 84

III. II. Murad'ın Kendini Dua ve İbadete Vermesi 84

IV. Murad'ın Düzmeceyi Mucize Sayesinde Mağlup Etmesi 86

V. Karamanoğlu'nun Ölümü 87

VI. Tekke Beyi Osman Bey'in Ölümü 87

VII. Mustafa'nın İsyanı 88

VIII. Mustafa'nın Yakalanıp Öldürülmesi 88

IX. Sultan Murad'ın Lazoğlu'nun Kızıyla Evlenmesi 89

X. İsfendiyar Bey'in Ayaklanması 89

Sayfa

XI. İsfendiyar Bey'in Bağışlanması 90
XII. Sultan Murad'ın Avrupa ve Anadolu Seferi ... 91
XIII. Karamanoğlu'nun Kendi Topraklarını Murad'a Vermesi 91
XIV. Sultan Murad'ın Yunanistan'a Girmesi 92
XV. Sultan Murad'ın İsfendiyar Bey'in Kızıyla Evlenmesi 92
XVI. Karamanoğlu'nun Ayaklanması 92
XVII. Sultan Murad'ın Mora Prensini Yenilgiye Uğratması 93
XVIII. Macaristan Seferi 93
XIX. Belgrad'ın Kuşatılması 94
XX. Vilâkoğlu'nun Topraklarının Alınması 94
XXI. Vilâkoğlu'nun Macar Kralına Sığınması 95
XXII. Karamanoğlu'nun Bir Kez Daha Başkaldırması 95
XXIII. Sultan Murad'ın Hükümdarlıktan Vazgeçmesi 97
XXIV. Karamanoğlu'nun Murad'a Karşı Macar Kralını Kışkırtması 97
XXV. Macarların Akınları 98
XXVI. Sultan Murad'ın Yine İmparatorluğun Başına Geçmesi 98
XXVII. Varna Savaşı 99
XXVIII. Sultan Murad'ın İkinci Kez Tahttan Vazgeçmesi 100
XXIX. Yeniçerilerin Ayaklanması ve Murad'ın Tekrar Çağırılması 101
XXX. Sultan Murad'ın Yunanistan'ı ve Epir'i Fethetmesi ve İskender Bey'i Kovması 102
XXXI. Sultan Murad'ın Kosova'da Macarları Yenilgiye Uğratması 102
XXXII. Sultan Murad'ın Oğlu Mehmed'i Evlendirmesi ve Murad'ın Ölümü 104
XXXIII. Sultan Murad'ın Özellikleri ve Halefleri ... 104
AÇIKLAMALAR 107
İNDEKS 203

XVIII. yüzyıl Avrupasının kültür tarihinde DİMİTRİ KANTEMİR, ayrıcalıklı bir yer tutmaktadır. Bundan ötürüdür ki, Paris'te Panthéon'a yakın Sainte-Geneviève kütüphanesinin taş yüzüne adları kazılmış Leibnitz, Newton gibi ünlü bilginler arasında D. Kantemir'in de adı geçmektedir.

İlk önce Boğdan prensi, sonra da Boğdan voyvodası olan D. Kantemir, her şeyden önce, tarihçi, coğrafyacı, doğu incelemelerinin geniş kültürlü önciisü, klasik Türk musikisine yeni nota yöntemi olan «Ebced» notasını ilk kez getiren büyük bir Romen bilgini olup, ondan sonra da haritacı, mimar, filozof, ilahiyatçı (Tanrıbilimci), dil bilgini, sanatçı ve siyasetçidir. Bu geniş kültürü sayesinde kendisini Romen ve Batı kültürünün temsilcisi olarak tanıtan Kantemir, ortaya getirmiş olduğu yapıtlarıyla dünya uluslarını birbirine tanıtma konusunda önemli katkılarda bulunmuş ve doğu-batı kültür değerlerinin güçlü ve anlamlı bir birleşimini (sentezini) yapmak için başarı kazanmış bir düşünür ve tarihçidir. Kısacası, kendisi, Batı kültürünü Doğu kültürleriyle bağdaştıran eşsiz bir bilgindir. Zira Kantemir'in yapıtları, elyazma yahut basılı olarak, on dil üzerinde, Paris, Berlin ve Londra'dan Petersburg ve Bükreş'e; Athos dağından İstanbul ve Yakındoğu'ya (Halep) kadar dolaşmıştır. Buna karşın D. Kantemir'in kişiliği ve doğu-batı kültür değerleri üzerine eğilişini, özellikle Osmanlı İmparatorluğu tarihi hakkındaki çalışmaları ve İstanbul'da geçirmiş olduğu yıllara ilişkin, ne çağdaşları, ne de sonraki Türk

yazarları üzerinde pek durmamışlardır. D. Kantemir, ancak oğlu Antiyoh (1709 - 1744)'un, babasının yapıtlarının bazılarını ortaya çıkarmasından sonra Avrupa'da da tanınmaya başlar. Özellikle Latince olarak yazmış olduğu Osmanlı İmparatorluğu tarihinin,[1] *Rusya'nın Londra elçisi bulunan Antiyoh'un girişimleriyle İngilizce çevirisi basıldıktan sonra (1734), başta İngiltere olmak üzere Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya'da adı geçmeye başlar. Zaten Kantemir'in «Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü» adlı yapıtını İngilizceye çeviren N. Tindal, Fransızcaya çeviren Jonquières ve Almancaya Schmidt Schröder'in açıklamaları ve önsözleri de bu eserin Avrupa'da tanınmasına yardımcı olmuşlardır.*

---

1) D. Kantemir'in *İncrementa atque decrementa Aulae Othomanicae* başlığı altında, 1714 - 1716 yılları arasında, Latince yazdığı ve bizim «Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi» diye Romenceden Türkçeye çevirdiğimiz yapıtı aşağıdaki dillere çevrilmiştir :

N. Tindal, *The History of the growth and decay of the Othman Empire*, London, 1734. Metnin Latince aslı yayımlanmamıştır. II. baskı 1755.

Dell' Accressicimentoe Decadenza de l'İmpero Othmano, yayınlanmamıştır.

M. de Jonquière, *l'Histoire de l'Empire Othman, où se voiyent le caoses de son agradissement et sa décadence*, Paris, Le Clerc, 1743.

Schmidt Schröder, *Geschichte des Osmanischen Reiches, seinem Anwachsen und Abnehmen*, Hamburg. 1745.

D. İos. Hodosiu, *İstoria creşterei si descreşterei a İmperiului Otoman*, Romen Akademisi yayımı, Bükreş, 1876.

İstoria İmperiului Otoman. Operele principelui Demetriu Cantemir, cilt, III - IV

II

DİMİTRİ KANTEMİR, Boğdan voyvodası Konstantin'in küçük oğludur ve 26 Ekim 1673 yılında, Boğdan'ın başkenti olan Yaş (İaşi)'ta doğmuştur. Babası, Nogay Tatarları soyundan gelmektedir. Dimitri, gençliğinde, tüm soylu (boyar) gençlerinin gördüğü öğrenimi yapar. Yani Latin, Yunan ve İslav dillerinden başka, din bilgisi ve silah kullanmasını öğrenir. Fakat 1684 yılında Osmanlı devleti, babasını Boğdan beyliğine atayınca, o zamanki geleneğe göre, ilk önce Antiyoh, 1687'de de D. Kantemir, ağabeysinin yerine Bab-ı Ali'ye rehine olarak gönderilir. Burada aralıklarla tam 22 yıl kalır. Bu vesileyle Boğdan'da başlattığı eğitimini ve öğrenimini İstanbul'da sürdürür. Bir yandan patrikhanedeki akademiye gitmekle eski Yunan ve Latin kültürleriyle Bizans'ın gelenekli Ortodoks kültürünü, öte yandan Enderun'a devam etmekle de Osmanlıcasını geliştirir ve Doğu dillerinden ayrıca Arapçayla Farsçayı da öğrenmeye çalışır. Böylece Kantemir, hümanizmasını sağlam temeller üzerine oturtmak için felsefe öğrenimini derinleştirme ve klasik bilgisini eksiksiz hale getirme olanağına kavuşur. Aynı zamanda Kantemir, Türklerin siyaset ve kültürle ilgilenen çevreleri ile ilişkilerini sürdürmek için de çok titiz davranmak zorunda kalır. Nitekim Arapça ile Farsçayı da öğrenmek suretiyle Osmanlıcasını kuvvetlendirmiş ve üst düzeydeki Türk çevrelerine katılmasını kolaylaştırmıştır. Sürdürdüğü dostluklar sayesinde Osmanlı devletinin siyasetini, kurumlarını, etnik durumunu ve İslam dinine ilişkin köklü bilgiler toplamasını, İslam sanatının ve Doğu yazınının güzellik-

lerini keşfetmesini sağlamıştır. Kantemir, ayrıca İslam doktrinini de kavramaya çaba gösterir. Bu arada İstanbul'daki diplomatlar, tacirler ve bilginler aracılığıyla da Batıdan gelen geç hümanizma hareketlerini izlemek olanağını bulur. Örneğin, bu diplomatlar arasında en çok Fransız büyükelçilerinden Chateauneuf ile Feriol, Hollandalı Collier ve Rus elçisi Peter Andreyeviç Tolstoy'la dostluk kurmuştur.

D. Kantemir çeşitli nedenler yüzünden İstanbul'da yirmi iki yıl (1688 - 1710) süre içerisinde zamanının en büyük bilginlerinden ders alma olanağını bulur. Bunların içinde Yunan kültürünün temel direkleri sayılan Argoslu filozof Manos ile Paduva Üniversitesi'nde yetişmiş olan bilgin Aleksandr Mavrokordato, filozof Antonio Spandoni ve ünlü Kuran yorumcusu Nefyoğlu ile musikici Rami Mehmed Paşa, saray ressamı Levhi Çelebi, matematikçi, astronom ve filozof Esad Efendilerden ders görmüştür.

D. Kantemir, özellikle üçüncü kez (üç kez gelmiştir) İstanbul'a gelişinde (1700 - 1710), Osmanlı toplumunun yaşamını daha yakından inceleme olanağını bulur. Yazmak istediği büyük Osmanlı tarihinin hazırlıklarını yapar. 1710 yılında Büyük Petro, Osmanlı devletine savaş açınca, Boğdan voyvodası Nikolay Mavrokordato'nun yerine D. Kantemir gönderilir. Halbuki bu sırada uluslararasında bir bunalım vardı. Zaten Kantemir'in atanması da bu bunalımın bir sonucudur. Osmanlı - Rus savaşı 1711'de başlar ve Romen toprakları savaş alanı olma olasılığı olduğu için Osmanlıların, bu bölgede uyanık ve güvenilir bir dosta gereksinmeleri vardı.

Karlofça Antlaşması'ndan (1699) beri Osmanlı İm-

paratorluğu'nun çökmeye yüz tuttuğunu gören Kantemir, bu yeni görevini, Boğdan prensliğinin bağımsızlığını sağlamak için uygun bir fırsat sayar. Bu amaçla 13 Nisan 1711'de Lutsk (Ukrayna)'ta Büyük Petro ile bir anlaşma yapar. Fakat bu anlaşma gerçekleşemez. Çünkü Ruslar, Prut savaşında yenilgiye uğrarlar ve Kantemir de Rusya'ya sığınmak zorunda kalır. Böylece 1713 yılına kadar Ukrayna'da Harkov'da, çarın kendisine ve ailesine vermiş olduğu çiftlikte yaşar. Bundan sonra Moskova'ya gider ve karısı Kasandra burada ölür. Bunun üzerine Rus generallerinden birinin kızıyla evlenir. 1722'de çarın emriyle İran seferine katılır. Astrakan'ı, Derbent'i görür; fakat bu uzun seferden sonra çok yorgun düşer ve 21 Ağustos 1723'te Harkov'da ölür.

III

Dimitri Kantemir'in yaşamöyküsüne ilişkin aktardıklarımıza bakılırsa, hareketli bir hayat sürdüğü anlaşılmaktadır. Kısa süren (50 yıl) ve türlü serüvenlerle dolu geçen yaşamında, her şeyden önce, kendisini çok iyi yetiştirmek istemesi ve bunun için evrensel nitelikte bir çaba göstermesi, çağdaşlarından üstün olmasına yardım etmiştir. Tüm sanat ve bilim kollarında incelemeler yapması sonunda görgüsünü arttırmış ve çağdaşlarının düzeyinin üstüne çıkmasını sağlamıştır. Özellikle pek çok dil (on bir) bilmesi veya anlaması sonucunda yapmış olduğu araştırmalarında doğrudan doğruya kaynaklara inmesine yardım etmiştir. Özellikle Doğu sorununu siyaset açısından olduğu kadar, kültür yönünden de incelemiş bir tarih felsefecisine, o yüzyılda çok az rastlanırdı. Fatih Sultan II. Mehmed'in kurmuş olduğu

Enderun gibi zamanının yüksek bir öğretim ve eğitim kurumundan geçerek, çok iyi benimsediği genel kültürü, özel bir yer verdiği Doğu değerleri, Antik Çağ ve Rönesans kültürleriyle genişlemiş sayılabilir.

D. Kantemir'in kişiliği ve doğu-batı kültür değerlerini uyumlu bir biçimde ele almış olması, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu tarihi üzerindeki çalışmaları, İstanbul'da geçirmiş olduğu yıllar üzerinde ne çağdaş, ne de sonraki Türk yazarları çok az durmuşlardır. Bunun da başlıca nedeni, Prut savaşı dolayısıyla Rusların yanını tutmuş olmasıdır. Bundan ötürü, yapıtlarının birçoğu ancak kendisinin ölümünden sonra yayımlanmaya başlamış ve bunlar da daha çok Romen, Rus ve Latin Yunan dillerinde yazılmıştır. Üstelik elyazmalarının uzun bir süre ele geçmemesi; sonunda oğlu Antiyoh'un, babasının yapıtlarından bazılarını ortaya çıkarmasından sonra, Avrupa'da tanınmaya başlar. Sanat ve kültür çevrelerinde sevilmiş ve çok iyi karşılanmış olan D. Kantemir'in İstanbul'daki yaşamını aydınlatacak, oğlu Antiyoh'un yazdığı söylenen kısa yaşamöyküsünden ve Osmanlı tarihindeki notlarından başka bir bilgimiz yoktur.

IV

Zamanının en kültürlü bilginlerinden biri olan Dimitri Kantemir'e XVIII. yüzyıl Avrupasında en büyük ünü sağlayan kuşkusuz Osmanlı tarihiyle ilgili anıtsal yapıtıdır. Bununla birlikte Batıda, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili yapıtlar yok değildi. Örneğin bunların en tanınmışları arasında Antoine Geuffroy, Guillaume Postel,

Francesco Sansovino, Chalcocondylas, Michel Baudier, Rycaut, La Croix ve Barthelmy d'Herbelot de Molainville'i sayabiliriz. Fakat bu tarihlerin hiçbiri sosyal, ekonomik ve kültürel bir değerlendirme yapmamıştır. Bunlardan başka hemen hemen hepsi, yerli Türk kaynaklarını kullanma yeteneğinden yoksundur. Halbuki D. Kantemir, canlı, renkli fıkralarla birlikte bizden derlemiş olduğu atasözleriyle ve hoş, eğlenceli hikâyelerle kişisel gözlem, izlenim ve görüşleriyle dolu bir tarih içinde, daha sonraları Montesquieu, Gibbs gibi yazar ve tarihçilerin yararlandıkları kendi tarih felsefesini bu yapıtında gerçekleştirmek istemiştir. Kantemir, imparatorlukların da, tıpkı canlı varlıklar gibi, doğması, büyümesi ve sonunda çökmesi gerektiği temel görüşünü savunmuştur. Örneğin, çağdaşı olan Marsigli'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesini askeri gücünün zayıflamasıyla açıklamasına karşı, Kantemir, bu durumu sosyal, ekonomik ve politik nedenlere bağlamaktadır.

D. Kantemir, İstanbul'a üçüncü gelişinden (1700-1710) sonra yazmaya başladığı ve Rusya'daki çiftliğinde 1716'nın sonbaharında yazmasını bitirdiği «Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi» *adlı yapıtı, Doğu kültürleri üzerine yapmış olduğu en geniş incelemesidir. Ortaçağ Latincesiyle yazdığı bu anıtsal yapıt,[2] Osmanlı devleti hakkında girişilmiş ilk sistemli denemedir. Bu önemli çalışma ile Kantemir, başta Saadeddin Hoca'nın* Tacü't-tevarih'i *olmak üzere Selanikî, Peçevi, Karaçelebizâde, Katip Çelebi, Naima ve daha başka kaynaklardan ve dillerini iyi bildiği ve anladığı Batılı tarihçilerden başka kendi gözlemlerini katarak*

(2) Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae.

XVIII. yüzyılda adını Avrupaya yayan dev yapıtını meydana getirdi.

Joseph von Hammer'in «Geschichte des Osmanischen Reiches» *(Osmanlı İmparaorluğu'nun Tarihi) adlı yapıtının çıkış tarihi olan 1827 - 1835 yılına dek Osmanlı İmparatorluğu konusunda tek bilgi kaynağı olarak kalan Kantemir'in bu yapıtı, tarihçiler, devlet adamları ve büyük bir okuyucu kitlesince aynı ilgiyle incelendi. Kantemir'in tarihi, bir yüzyıldan çok koruduğu bilimsel tekelini, tarihçimizin yansızlığına, yararlandığı belge zenginliğine ve yazarın anlatım gücüne borçludur. Batılılar, ilk kez, bu kadar büyük ve tehlikeli bir imparatorluğun iç durumunu kendi ulusal dillerinde (İngilizce, Fransızca ve Almanca), imparatorluğun bazı gizlerini açıklayabilecek durumda bulunan, kalburüstü devlet adamlarını tanıyan, Türklerin dil, kültür ve geleneklerini bilen, yaşamının yarısını Türkiye'de geçirmiş olan zeki ve dikkatli bir gözlemcinin gözleriyle inceleyebiliyorlardı. Osmanlı İmpatorluğu'nun çöküşünü, önüne geçilmez bir olay olarak bildiren ve bu savı Osmanlı kaynaklarından aldığı kanıtlarla destekleyen Kantemir tarihinin başlığı da okuyucuların ilgisini çekmiştir. Bu tarih yapıtıyla Kantemir, Rusları Prut savaşında (1711) yenilgiye uğratan Osmanlılara ilişkin güvenilir bilgiler vermekle, bir öç alma savaşına girişebilecek olan Büyük Petro'nun somut ve ivedi isteklerini de karşılamış oluyordu ve böylece Rus koruyucusuna büyük bir yarar sağlamış bulunuyordu.*

D. Kantemir'in Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi *adlı bu çok önemli yapıtının çok sade ve sağlam bir planı vardır. Şöyle ki, Anadolu'ya yerleş-*

melerinde önce Oğuz Türklerine ilişkin kısa bir girişten sonra, Osmanlı devletini iki ana bölüme ayırmaktadır : 1. Osmanlıların kurucusu Osman Bey'den başlayarak Türklerin Viyana'yı ikinci kez kuşatmalarına kadar süren yükseliş dönemleri (1300 - 1683) ni verir. Bu bölümde özellikle İstanbul'un fethinden sonra tarih olayları çok geniş ve ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde en çok yerli kaynaklardan yararlanmıştır. 2. bölümü ise, II. Viyana bozgunundan başlayarak Prut savaşına (1711) kadar sürmektedir. Bu dönemin tarihi, birinci eldeki kaynaklarla birlikte, kendi gözlemlerine ve tanıklığına dayanmaktadır. Bu bölümde Ortadoğu olayları ve Osmanlı devletinin Avrupa devletleriyle olan ilişkileri : bu arada, iç karışıklıklar, sık sık başgösteren yeniçeri isyanları, imparatorluğun siyasal ve askeri durumu, yabancı elçilerin İstanbul'daki yaşamları; bayramlar, sanat ve edebiyat adamları, devlet büyükleri, İstanbul'un kültür yaşamı; Osmanlılar ve başka uluslar; inançlar, gelenek ve görenekler; saray yaşamı, gelenekleri; medreseler, kitaplıklar vb. den konu etmektedir. Yapıtın en ilginç yanı, ise, gelenek ve töreler, kurumlar (askeri, yöntemsel ve kültürel), tanınmış kişiler ve anıtlar üzerinde, Avrupanın o zamana kadar pek duymadığı ve okumadığı bilgilere her sayfada geniş yer vermesidir. Batılılarca bilinmeyen bu bilgiler. XVII. yüzyılın sonuyla XVIII. yüzyılın başlarında, Doğu ülkelerinin ve özellikle İstanbul'un kültür yaşamıyla ilgili çok zengin ve renkli bir kaynak niteliğine erişir. Böylece Kantemir'in Osmanlı tarihi, olayların akışı içinde, Osmanlı devletinin yükseliş ve çöküş dönemlerinde toplum ve kültür yaşamının gerçek boyutunu verir. Yazarın yapmış olduğu bütün bu açıklamalar, doğrusu, asıl metinden daha çok yer tutmaktadır. Fakat bu ayrıntılı bilgilerin başka tarih yapıtlarında bulunmaya-

cak değerde olduklarından, bazı yanlışlara karşın, eserin kıymetini azaltmaları şöyle dursun, aksine arttırmaktadırlar.

Sonuç olarak, D. Kantemir'i, kendisinden önce ve sonra, Osmanlı tarihi yazanlardan ayıran yanı, evrensel bir zekâya sahip bu insanın, tarihsel olayları kronolojik bir sıraya koymasından çok, onları yaratan sosyal, ekonomik ve kültürel etmenleri de incelemiş olmasıdır.

Kantemir, Osmanlı İmparatorluğu üzerine bilgin bir tarihçi olarak kendisini kabul ettirmeden önce, üstün bir Doğu musikicisi olarak üne kavuşmuştur : Yani virtüöz bir tamburcu, besteci ve Acem, Arap ve Türk şarkılarının usta bir derleyicisi. Genç Kantemir'e müziğin temel kavramlarını ilk öğreten Giritli Cacavelas'tır. Bundan sonra İstanbul'da Rum Angeli ve Rum dönmesi Kemanî Ahmet'ten uzun süre ders alarak musiki çalışmalarını sürdürür. Böylece sonunda klasik Türk musikisi hakkında da, o zamanın koşullarına bakarak, geniş bilgi sahibi olmuştur. Bu arada tambur çalmasını da öğreniyor ve bunu virtüözlük derecesine vardırıyor. Ebced denilen bir nota yöntemini bulmuş ve bunun yardımıyla günümüze kadar gelen pek çok Arap, İran ve Türk şarkılarını notaya geçirmiştir. Bundan ötürü Doğu musiki tarihçilerinin çoğu, Kantemir'i Ebced notasının bulucusu olarak selamlamakla birlikte, bu yöntem, geçerliliğini çabucak yitirmiş ve Doğu musikisinin gelişmesinde etki yapamamıştır.

Zamanın musiki meraklılarından Devlet Hazinesi Müdürü İsmail ile Saray Hazinedarı Lâtif Çelebi'nin teşvikleri üzerine Kantemir, «Kitab-ı İlmi'l musiki ala Vechi 'l-hurûfat» *(Harfler üzerine musiki ilmi kitabı yahut* «İşaret-i perdehâv-i musiki» *(Musiki perdelerinin işaret-*

leri adlı Türkçe bir EDVAR musiki kitabı) yazmıştır. Musikicilerimiz arasında Kantemiroğlu Edvarı diye anılan bu yapıtı, zamanının padişahı II. Ahmed'e de sunmuştur. Yapıt, iki bölümden oluşmaktadır : 1. bölüm Türk musikisinin perde, makam ve yöntemleri üzerine teknik bilgileri kapsamakta; 2. bölüm ise, 48 makamdan ve XVI. ve XVII. yüzyıllarda bestelenmiş olan 315 kadar «peşrev» ve 40 kadar «söz semâîsi» ile birkaç bestenin notasını içermektedir. Bütün bunlar Kantemir'in bulduğu Ebced notasına göre yazılmıştır. Kantemir, «müzik sanatını içeren bu küçük kitaptan başka, İstanbul gibi koskoca bir kentte ancak 3-4 kişinin bildiği bu sanatın ilkelerini ve inceliklerini açıklamak için daha ayrıntılı bir yapıt yazmak niyetindeydi. Bununla Batı müziğinden üstün tuttuğu Doğu musikisinin anahtarını bulmayı tasarlıyordu.

D. Kantemir'in Edvar kitabı, kendisinin yazdığı tek nüsha, halen, Saadeddin Arel'in İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'ne bağışladığı yapıtlar arasındadır.

Kantemir'in Türklerle ve Doğu kültürüyle ilgili başka bir yapıtı daha vardır : Büyük Petro'nun doğuya yönelik amaçları, bilgin prensin Rusya'da iken, bu kez Müslüman toplumların din, sanat, edebiyat, sözbilim, inançlar, gelenekler, görenekler, folklor vb. gibi dinsel yaşamı konu edinen bir başka yapıtında yerini bulur. Bu eserinin adı Système de la Religion Mahommedane *(İslam dininin yöntemi), 1719, basılmamıştır. Rusçaya 1722'de çevrilmiştir* (Kniga sistima ili sostoianie muhammedanskoi relige, St. Petersburg); *Romenceye de çevrilmiştir, Bükreş, 1973.*

D. Kantemir'in bundan başka islam dini ile ilgili bir yapıtı daha vardı (De statu politice Aulae Othomanica

yahut Histoire mahomedane depuis le faux prophète Mahomet jusqu'au premier sultan turc *(Sahte peygamber Muhammed'den ilk Türk sultanına dek islam tarihi). Fakat Kantemir'in Derbent yolunda çara eşlik ederken Hazar denizinde fırtınaya tutularak, birkaç yazmasıyla birlikte adı geçen yapıtı da kaybolur.*

Kantemir'in Doğuda belirli bir yankı uyandıran başka bir yapıtı da, Boğdan'ın başkenti Yaş (İaşi)'ta (1698) Romen ve Yunan dillerinde yayımlanan ve «Divan *yahut* bilgenin dünya ile çekişmesi» *adlı denemesidir. Felsefeye ve ahlaka ilişkin bir yapıttır. Kantemir, Hafız'ın Divanına ve Sâdi'nin* Gülistan'ına *bakarak, kendisi de bir divan yazmıştır. 1705 yılında Antakya Süryanî patriği bunu Arapçaya çevirir.*

Son olarak Kantemir'in doğubilim uğraşlarıyla ilintisi olan Arap dilinin yöntemi (Systéme de la langue arabe)'ni *belirtebiliriz. Büyük Petro'nun adına sunulan ve 1722'de Petersburg'da basılan bu yapıtın üzerinde fazla durulmamıştır.*[3]

3) D. Kantemir'in öteki yapıtları için bk. s. 192.

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Aşağıda sunacağım Osmanlı İmparatorluğu tarihine geçmeden önce Hıristiyan tarihçilerinin sık sık büyük yanılgılara düştükleri sanılan bazı noktalar hakkında okuyucalarımı aydınlatmalıyım :

Bunların başlıcaları şunlardır :

I. Hicrî yılın milâdî yılla karşılaştırılması,
II. Türk adı ve Türk ulusu hakkında bildiklerimiz,
III. Osmanlı hanedanının kökeni.

I. HİCRİ YILIN MİLÂDİ YILLA KARŞILAŞTIRILMASI :

Benim anladığıma göre tarihçilerin birçoğu, hatta en çok güvenilenleri bile Türklerin «hicret» bizim «hecira» dediğimiz Türk senesi hakkında tam bilgiye sahip olmadıklarından dolayı, birçok önemli olayları başka başka yıllara koymuşlardır. İmparatorluğun başkenti İstanbul'a taşındıktan beri, kuşkusuz, bütün Hıristiyan dünyasını tehlikeye düşüren bu kentin, Türkler tarafından fethedilmesinden daha önemli bir olay oluşmamıştır. Bununla beraber bu acıklı olayın yılı o kadar az bilinmektedir. ki, bu konuda birçok bilgin yazarın kanısı birbirini tutmamaktadır. Örneğin kimisi bu seneyi 1452'ye kimisi ise 1453 yılına koymaktadır. Türk tarihinin öteki hususlarında

da, örneğin, sultanların doğum ve ölüm günlerinin saptanmasında ve daha başka şeylerde de, ne kadar çok hata işlendiği bundan kolayca anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu yanlışları önleyebilmek için yıl sorununu daha yakından incelemeyi düşündüm; ve bu yılı aşağıdaki yapıtımda kullandım. Ben burada ne hicret adını ve ne de bu devrin, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinden veya bazı Müslümanların bildirdiği gibi peygamberin ölümüyle başladığını incelemek isterim. Benim amacım sadece hicrî yılın milâdî yıla nasıl çevrildiğini göstermekten ibarettir. Bunu da Hıristiyan yazarlardan örnekler vererek göstereceğim :

Riciolli, hicretin başlangıcını, milâdî 622 olarak kabul etmektedir. Özellikle gün konusunda tarihçiler, aynı kanıda olmadıklarından adı geçen yazarın sözlerini aynen aktarıyorum : «Tartışma yalnız gün sorunu üzerinde olmaktadır; zira Alfragan,[1] Albategni[2] ve Yordangibi astronomlar, İsmaililerin ve Türklerin yıl sayımını, yıldızlar biliminin temellerine göre 15 temmuz perşembe gününden başlatırlar; çünkü o gün, gerçekten yeni ay doğar. Fakat Araplarla Türkler ve bunlara katılan Scaliger ve Petavi gibi kronolojistler ise, gerçekten öyle olmadığı halde öyle sayılan yöntemi izleyerek, hicrî yılı 16 temmuzdan, yani perşembeyi cumaya bağlayan geceden başlayarak, sayarlar; zira Hz. Muhammed, temmuzun 15'ini 16'sına bağlayan gece, Mekke'den Medine'ye hicret etmiş ve hatta yeni ay bile bu gece esnasında görünmüştür. Bundan dolayıdır ki Araplar, yeni aylarını, kendilerince kutsal[3] olarak bilinen haftanın altıncı gününden, yani cumadan itibaren hesaplarlar.» Riciolli burada, kanıt göstermeksizin, iki çeşit hesaplama biçimi andığından okuyucularıma bazı bilgiler ver-

menin faydalı olacağı kanısındayım. Hz. Muhammed, İslam dinini kurduğu zaman yıldızlar biliminden anlamayan halka, yeni ay'ın başlangıcı hakkında şu genel kuralı vermişti: «Ay görüldüğü zaman oruç tutmaya başlayın; yeni ayı tekrar gördüğünüz takdirde orucunuzu bozun ve bayram ediniz.» «Yeni ay birinci gün hiç görünmediğinden ikinci, hatta kimi kez, yani batan güneşe rastladığı zaman üçüncü gün göründüğüne bakılırsa, bizzat ümmî Muhammed ve boş inançlarla bozulan ve din kurucularının etkisi altında kalan kavimlerin de, yeni ay olarak, ayın ikinci gününü kabul ettiklerine ve buna göre aylarını, oruçlarını ve bayramlarını düzenlediklerine şaşmamak lazımdır. Şunu da eklemeliyim ki, Muhammed'in, hicret tarihini Mekke'den hicret ettikten sonra hesaplamaya başladığı çok olasıdır. Muhammed'den sonra gelen halifeler bunu kural haline getirmiş, fakat ya ilgisizlikten veya bilgisizlik yüzünden bu tarihi, bütün matematik bilginlerinin kanıtına göre, 12 temmuz perşembe gününe rastlayan yeni astronomik aydan değil, fakat ertesi güne, yani cumaya (ki bunu, muharrem ayının ilk gününe rastlayan gerçek sayılan aydan başlayarak hesaplamaya başlamışlardır. Bu söylediklerimin kanıtı, bizzat tanık olduğum bugün Türk ulusunda geçerli olan yöntemdir. Zira Türkler, bugün bile r u z n a m e[4] adını verdikleri nücum (astronomik) takvimleri aracılığıyla her ayın gününü, saatini ve hatta dakikasını bile oldukça doğru hesaplayacak durumda olmalarına karşın, herhangi bir yeni ayı gördüğünü doğrulamadıkça ramazan veya bayramlarına[5] asla başlamazlar. Bundan ötürüdür ki, her yıl, aşağı yukarı bu sıralarda, yeni ayın doğmasını gözlemek üzere, sultanın buyruğu ile, İstanbul'a aşağı yukarı 12 saat uzaklıkta[6] bulunan ve

Karadeniz'e yakın olup, İstranca dağı diye anılan yüksek bir dağa adamlar gönderilir. Üç kişiden oluşan bu kurul, yeni ayı görür görmez derhal İstanbul efendisine veya kadısına koştururlar ve içlerinden biri yeni ayı gördüğünü haber verir ve ötekilerse bu olayı doğrularlar. Böylece yeni ayın doğuşu, üç tanık tarafından (zira üç kişi olmazsa hiç kimse, hatta sultan bile inanmazdı) doğrulandıktan sonra İstanbul efendisi, derhal ramazanın veya bayramın hangi saatte başlayacağını bildirmek üzere şehrin her yanına münadiler gönderir. Bu bildiriden sonra her Müslümanın derhal sofradan kalktığını, ağzına almış bulunduğu yemeği veya içkiyi boşalttığını ve oruç tutmaya başladığını gördüm. Bununla beraber, eğer havanın bulutlu olmasından dolayı ay görülmemiş veya üç gözleyici yolda durdurulmuşsa birinci ve ikinci günü beklenir; üçüncü günü ise haberciler ister gelsin, ister gelmesinler, halka imsak ve oruç tutması bildirilir. Keza oruç dahi, şevval ayında yeni ayın görünmesi, üç tanık tarafından doğrulanmadıkça sona ermez.

Buraya kadar anlattıklarım, Riciolli'nin hesaplamasının doğruluğu hakkında okuyucularının kuşkularını gidermeye yeterlidir sanırım. Bununla beraber bu durumu daha başka örneklerle de pekiştirebiliriz. Bu cümleden olmak üzere İstanbul'un ve Rodos adasının fethi gibi anımsanmaya değer iki olay : İstanbul patriğinin deyişine göre, birincisinin alınması 29 Mayıs 1453 senesinde; inanılır Türk tarihçilerine göre ise, hicrî 857 yılının 20 Cemâzi-yel-evvelde meydana gelmiştir. Hıristiyanlar, Rodos adasının 25 Aralık 1522 de, Türkler ise 3 Sefer H. 929'da zaptedilmiş olduğunu söylerler. Bunlar (yani Türkler) ayrıca kuşatmanın beş ay sürdüğünü, yani H. 928 yılının Ramazan ayında başladığını ve aynı senenin son üç ayı,

yani Şevval, Zi-l-ka'de ve Zi-l-hicce aylarıyla 929 yılının ilk iki ayı, yani muharrem ve üçüncü günü şehrin teslim olduğu sefer ayları süresince devam ettiğini ilave ederler. Bunlardan başka, çok önemli bulunan ve Sultan III. Murad tarafından Alman İmparatoru II. Rudolf'a hitaben yazılmış bulunan bir belge veya resmi bir mektup da vardır. Bunda, hem milâdî, hem de hicrî sene aşağıdaki sözlerle açıkça ifade edilmiştir: «Büyük peygamberimizin hicretinden beri 991 senesi Zi-l-hicce ayının 27. günü olan milâdî (tanrı korusun ve yardımcısı olsun) 1584 Ocak ayı birinci gününde» denmektedir. Halbuki Riccioli'nin cetveline göre, H. 991 yılı, 15 Ocak (Salı günü) 1583'te başlar ve 3 Ocak (Cuma) 1584'te biter. Buna göre, H. 992 yılı 4 Ocak 1584'te başlar. Zi-l-hicce, hicrî yılın en son ayı olduğuna ve 29 gün çektiğine göre, 27 Zi-l-hicce, 1584 yılı Ocak ayının birinci günü olması lazım geldiği anlaşılmaktadır. Bütün bu örneklerden sonra her şeyi bilmek isteyen okuyucularım, bu önsözün[1] sonuna ekleyeceğim karşılaştırmalı yıldızlar bilimine dair bir cetvelin yardımıyla hicrî seneyle miladî seneyi kolaylıkla mukayese edebileceklerdir.

İkinci noktaya geçmeden önce okuyucularımın merakını gidermek için birçok tanınmış tarihçinin düşmüş oldukları kararsızlığı açıklamak isterim. Bazı tarihçiler, örneğin Leunclavius, Türklerin ilk hükümdarı Osman Bey'in ilk senesini M. 1300'e, ötekiler ise, örneğin Zacutli'ye dayanarak Clavius, 1303 tarihine koyarlar. Bu sorunu aydınlatmak için bütün Türk vakanüvislerinin, Osman Bey'in oğlu ve halefi olan Orhan Bey'in, Bithynia'nın merkezi bulunan Bursa'yı H. 726 tarihinde ele geçirdiğini ve hatta, bu sırada ölüm döşeğinde bulunan babasının yanına çağırıldığını ve bu beyin gerçekten aynı yılın 10

Ramazanında vefat ettiğini ve yerine oğlu Orhan Bey'in geçtiğini oybirliğiyle kabul ettiklerine dikkat etmemiz lazımdır. Ramazan, hicrî senenin ilk ayı olan muharremden sonra gelen dokuzuncu aydır. Kronolojik cetvelden anlaşıldığına göre, ramazan ayının onuncu günü, bu yıl, M. 8 Ağustosa rastlamıştır. Bundan başka hangi yazara dayandığı bilinmeyen Leunclavius'un 28 şemsî yıl eden 29 kamerî yıl kabul etmesine karşın, en güvenilir Türk yazarları, Osman Bey'in 26 yıl, üç ay ve 10 gün hüküm sürdüğünü ve Orhan Bey'in H. 726 senesinin 10 ramazanda yerine geçtiğini bildirirler. Eğer şimdi 10 Ramazandan başlayarak H. 700 yılının aynı gününe kadar geriye doğru hesaplayacak olursak tam 26 yıl elde etmiş oluruz. Şayet daha üç ay, yani şaban, recep ve cemazi-yel-âhir (ve ramazanın 10 günü dahil) aylarını geriye doğru sayarsak, o zaman Osman Bey'in hükümdarlığının ilk senesi H. 700 yılına rastladığını ve cemazi-yel-âhirin birinci günü beyliğe başladığı anlaşılır. Aşağıdaki cetvele göre tarih, M. 1301 senesinin 2 şubatına denk düşer.

Milâdî 1300 senesine uygun düşen hicrî 700 tarihinin kronolojik cetveli :

Hicrî 700 Kamerî aylar	*Milâdî 1300 Şemsî aylar*
30 Muharrem	*16 Eylül*
29 Sefer	*16 Ekim*
30 Rebi-ül-evvel	*14 Kasım*
29 Rebi-ül-âhir	*14 Aralık*
30 Cemazi-yel-evvel	*13 Ocak (1301 senesi)*
29 Cemazi-yel-âhir...	*11 Şubat(» »)*
30 Recep	*12 Mart (» »)*
29 Şaban	*11 Nisan(» »)*

30 Ramazan ... ... 10 Mayıs (» »)
29 Şevval ... ... 9 Haziran(» »)
30 Zi-l-ka'de . ... 8 Temmuz(» »)
29 Zi-l-hicce ... ... 7 Ağustos(» »)

Yukarıdaki cetvelden, M. 1301 senesinin, birinci günü milâdî 12 Ocak ayına denk gelen H. 700 yılının Cemazi-yel-evvel ayına uygun düştüğünü görmekteyiz. Osman Bey'in, miladi 11 Şubat 1301'e rastlayan H. 700 senesinin Cemazi-yel-âhirin birinci gününde hükûm sürmeye başladığını daha yukarıda anmıştım. Fakat görmüş olduğumuz cetvelden anlaşıldığına göre, H. 700 yılı, Milâdî 1300 yılına denk düşmekte ve üstelik 1301 yılına dahi geçmektedir. Bana kalırsa, Leunclavius ve öteki tarihçiler hesaplarında yanılgılara düşmüşlerdir. Sonuç olarak diyebilirim ki, Osman Bey'in hükümdarlığının başlangıcı hakkındaki hesabımız doğrudur.

Bu yöntem sayesinde hicrî yılları milâdîye çevirmek çok kolay olabilir. Astronomik cetvelde, konu olan hicrî senenin başlangıcına hangi milâdî sene ve günün uygun düştüğünü görmekle sorun çözümlenmiştir. Örneğin, Osman Bey'in tahta çıktığı senenin bir önceki sene, yani H. 699 yılının başlangıcı, aslında, muharrem ayının birinci günü olan milâdî Pazartesi 28 Eylül 1299 senesine denk gelir.

Osman Bey'in beyliğe başlamasının birinci senesini, ayını ve gününü açık olarak kanıtladıktan sonra, yine aynı yöntem uygulanarak, Osman Bey'in babası Ertuğrul Bey'in vefat ettiği seneyi, ayı ve günü saptayabiliriz. Hoca Saadeddin'e göre Ertuğrul Bey, M. 1281/22 Nisan Salı gününe rastlayan H. 680 senesinde ölmüştür. Bu suretle Osman Bey örneğinde uyguladığımız gibi seneleri ge-

riye doğru hesaplarsak Osman Bey'in hükümdarlığının ilk senesinden Ertuğrul Bey'in ölümüne kadar 19 sene, 7 ay tuttuğunu görürüz. Buna göre Ertuğrul Bey'in M. 1281 senesinin 10 Şubatına rastlayan H. 680 yılının Şevval ayının son gününde öldüğü anlaşılmaktadır. Aynı biçimde Ertuğrul Bey'in ne zaman hüküm sürmeye başladığı ve Süleyman Bey'in Fırat nehrinde boğulduğu tarih tespit edilebilir. Tarihçiler bu iki olayı da oybirliğiyle H. 616 senesine, yani Ertuğrul Bey'in vefat ettiği 680 senesinden 64 yıl öncesine koymaktadırlar. Buna göre, bu tarihten 64 yıl geriye hesap edersek M. 6 Şubat 1220 senesine uygun düşen 1 Zi-l-hicce H. 616'da Süleyman Bey'in boğulduğu ve Ertuğrul Bey'in hüküm sürmeye başladığı açıkça görülür.

Yine bu yöntem sayesinde Neşrî'nin H. 611 senesine koyduğu ve sonuç olarak Süleyman Bey'in ölümünden 4 yıl, 11 ay öncesine, yani M. 10 Haziran 1214 senesine rastlayan H. 611 Muharrem ayının son gününde meydana gelen Süleyman Bey'in akın tarihinin saptanması da olanak haline gelmektedir.

Türk yazarlarının andıkları Cengiz Han'ın akın olayına gelince, bunlara göre, Süleyman Bey'in akınıyla aynı zamana rastlamaktadır. Hıristiyan tarihçilerin ise bu konudaki kanıtları birbirini tutmamaktadır. Bundan dolayıdır ki, bu devri tespit etmeye çalışacağım :

Tarihçiden ziyade bir hatip olan Nicephor Gregoras, İkinci *kitabında, Cengiz Han'ın Hazar denizine doğru ilk akınını M. 1222 · H. 619 senesinde yaptığını yazar. Öteki tarihçiler ise, Örneğin, Lonicerus, aynı olayı M. 1202 H. 609 yılına koymaktadırlar. Bana gelince, bilgisi çok engin olan (Larissalı) Saadeddin Efendi'nin* Synopsis

Historiarum *adlı yapıtındaki söylediklerine katılıyorum. Adı geçen eser, Mevlâna İdris, Neşrî, Saadeddin* (Tacüt't-tevarih),[8] *Peçevi ve Hezarfen gibi tanınmış tarihçilerin yapıtlarının toplaması (compilation) olup, halen hükümdarlık eden Sultan III. Ahmed'in kardeşi ve selefi bulunan Sultan Mustafa'nın adına sunularak 1696 senesinde meydana getirilmiştir. Ben de, bu tarihçinin fikrine katılıyor ve Ertuğrul Bey'in babası Süleyman Şah'ın M. 1214 senesine rastlayan H. 611 tarihinde Hazar denizi kıyısındaki Nera kentinden hareket ettiğini ve Oğuz boylarıyla birlikte Anadolu'ya (Küçük Asya) yöneldiğini ve aynı yıl veya ertesi yıl (kesin olarak bilinmemektedir) Süleyman Şah'ın İran'a (Medya) doğru çekilmesine neden olan Cengiz Han'ın akınının oluştuğunu ileri sürüyorum.*

Bundan ötürü, bu tarihçilerin de otoritesine dayanarak, Cengiz Han'ın istilasının Süleyman Şah'inkinden bir veya iki sene sonra, yani M. 1215 veya 1216 yılına rastlayan H. 612 veya 613 senesinde, yani Bizans İmparatoru Teodor Laskaris'in hükümdarlığının altıncı yılında oluştuğunu kabul edebiliriz.

II. TÜRK ADI VE TÜRK ULUSU HAKKINDA BİLDİKLERİMİZ :

Tacü't-tevarih *diye anılan Osmanlı vakayinamelerinin tanınmış yazarı Sa'di Efendi'nin ve İran vakayinamelerinin doğruladıklarına göre İskitya'nın soğuk bölgelerinden çıkıp gelen birçok kabile arasında en iyi bilinenleri Türklerdir. Nimetullah*[9] *veya* Lexicon Persico-Turcicum *adındaki İran-Türk lügatı, Türk sözcüğünü açıklamak için,* Tacü't-tevarih'*ten yararlandığı sanılmaktadır. Bu ismin, burada, Kıpçak düzlüklerinde yaşayan Hata veya Huten (Kitahia veya Büyük Tataristan)'de*

oturanlara verildiği söylenmektedir. Bunların beyaz yüzlü, kara gözlü ve kara kirpikli olduklarından İran ozanları, aşıkları ve bahadırlarıyla karıştırılıyorlar ve bunlara Türk diyorlardı. Kıpçak adı ise, Tatar oymaklarından salt birinin ismi iken, Cengiz Han'ın seferinden sonra İranlılar tarafından tüm İskit halkına yaygınlaştırılmıştır. Bu durumu, daha çok İran yazarları doğrulamaktadır. Örneğin ozan Şeyh Sa'di,[16] Gülistan adlı yapıtının önsözünde, vatanı olan Horasan'ı ne yüzden terk ettiğini şöyle anlatmaktadır: «Ey dostlarım, yadellerde bu kadar zaman kalmanın nedenini bilir misiniz? Yurdumu terk etmenin nedeni, Türklerin kabalığı ve gaddarlığıdır.» Kitabının başka bir yerinde de Türklerin göreneklerinden konu ederken: «Hepsi de insanoğlu olarak dünyaya gelmiş, fakat hepsi de kana susamış kurtlara benziyorlar.» Şairin, burada, Cengiz Han'ı takip eden Türklerin, İskit kabilelerinden bahsettiği Gülistan adlı yapıtını meydana getirdiği zamandan anlaşılmaktadır. Zira Sa'di bu eserini, H. 656 yılında, şairin oğlu Ebubekir'in hükümdarlığı zamanında, yani Osman'dan 44 sene ve Cengiz Han'ın seferinden de 48 yıl önce kaleme aldığını söylemektedir. Nikephor ise, Türk adıyla, çağdaşı olan Konya Sultanı Azadin (Alâeddin'in bozulmuş şekli - müellif)'e bağlı olan halkı kastetmektedir. Nikephor, «İmparator (genç Teodor Laskaris)'un 1255 yılında bu sorunlarla uğraşırken İznik (Nikea)'ten kendisine, Paleolog'un Türklere sığındığını bildiren mektuplar geldiğini» yazmaktadır? Bizanslı tarihçinin fikrine katılarak Mihayil Paleolog'un, gerçekten, Konya sultanı Alâeddin'e sığındığını biraz aşağıda göstereceğim. Türk adının, Osman Bey'in Anadolu'da Osman Bey'in tarih sahnesine çıkışından çok önce tanınmış olduğu ve bu adın özellikle Cengiz Han'ı izleyerek İran'a ve Anadolu'ya (Küçük Asya) yayılan İskit kabi-

lelerine verildiği anlaşıldıktan sonra, bu ismin Osmanlılara nasıl geçtiğini kanıtlamaktan başka yol kalmıyor.

Osman Bey'in babası ve Osmanlı hanedanının kurucusu olan Nera Bey'i Süleyman, büyük Cengiz Han'ın peşinden gitmek hevesiyle, İskit gençliğinin çekirdeğini oluşturan 50 bin insanın başına geçerek yurdunu terk eder. Süleyman bu ordusuyla komşu ülkelere yayılmakla kalmaz, ta Halep'e kadar bütün Azerbaycan ve Suriye topraklarını da kateder. Bu fetihlerin haberi İran sarayına ulaştığı zaman, bu yeni savaşanlara da, Cengiz Han'ı izleyenlere verilen Türk adı verilir. Yukarda Tacü't-tevarih *ve* Nimetullah *gibi yapıtlara göre verdiğimiz isimden başka yetkili İran ozanları başka bir olasılık daha ileri sürüyorlar: O da, İranlılarla karşılaştırarak, İskitlerin yüzlerinin çirkin olmasıdır. Şöyle ki, Türk adı, önceleri güzellikleriyle nam salmış Kıpçak ulusunu temsil ederken, şimdi, şairlerin, Süleyman Şah'la birlikte gelenlere kullandıkları bir alay deyimi haline gelmiştir. Süleyman'ın ölümünden sonra birlikleri dağılmıştı. Bu olay, Cengiz Han'ın akınından biraz sonra idi. Suriye, Ermenistan, Paphlagonia, Cilicia, Mezopotamya, Fenike ve Karadenizle Hazar denizi ve Fırat arasındaki İran egemenliğini öteki geniş ülkelerini yöneten birçok satrap[11] veya bu fırsattan faydalanarak Pers (İran) boyunduruğundan kurtulma yolunu aramışlardır. Bunun üzerine bunlardan en güçlüsü bulunan Konya sultanı Alâeddin, sürekli akınlarıyla ülkelerini altüst eden Cengiz Han'ın artakalan kuvvetlerini yok etmeye karar verir. Fakat Alâeddin yenik düşünce, memleketini terk etmek ve yardım istemek için dostu Bizans İmparatoru Mihayil Paleolog'a sığınmak zorunda kalır. Mamafih Konya sultanı, yardım sağlayamadan Bizans'ta ölür. Sultan II. Alâeddin adını alan oğlu Melikşah (Nicephor, bo-*

zuk olarak Moloko der), daha sonraları Paleolog'un kendisini boş laflarla oyaladığını görünce ve başka yerlerde dolaşma iznini alamayınca adamlarının yardımıyla gizlice uzaklaşma yolunu aramış ve ülkesine dönmüştür. Burada babası zamanındaki devlet ileri gelenlerini etrafına toplayarak, kahramanlığı sayesinde, İskitleri kovmakla kalmamış, bilakis babasına ait tüm toprakları yönetimine kattıktan başka düşmanlarından kimisine de egemenliğini kabul ettirmiştir. Ve bunları kendine bağlayabilmek için de hepsinin elinden silahını almış ve savaşçı ruhlarını gevşetmek için köylüler arasına katarak tarımla uğraştırmıştır. Sonunda da hepsine Türk adını vermiştir. Ve böylece, önceleri Pers satrapı ve Konya sultanı, şimdi ise Türk sultanı diye anılmaktadır.

Aşağı yukarı bu sıralarda Osman Bey'in dedesi Süleyman Şah, Fırat nehrini geçerken boğulur. Bunun üzerine Alâeddin, yiğitliği ve cesaretiyle tanınmış olan Süleyman'ın oğlu Ertuğrul'u ordusunun başına getirir. Fakat bunun ölümünden sonra Süleyman'ın torunu Genç Osman'ı atar (tayin eder.) Türk vakayinamelerinin iletliklerine göre, Alâeddin'in yerine geçecek kimse vefat edince, Osman, oybirliğiyle bey ilan edilir. Halkının ortak adı olan tiksinç (menfur) ve çirkin Türk ismine son vermek için Osman Bey, bundan böyle bunun salt köylüler için, öteki halk tabakası için ise Osmanlı adının kullanılmasını buyurur. Ve bundan sonra genç sultan, devlet merkezini Konya'dan Yenişehir'e (Neapolis) nakleder ve kendisinin, Türklerin değil, fakat Osmanlıların hükümdarı olarak çağrılmasını ister. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı sarayının ne «Türk sarayı» olarak anılmasını istemiş ve de ne bu sözcüğün kullanılmasından hoşlanmıştır. «Türk» deyimi ancak konuşma dilinde yer almıştır. Nitekim : «Türkçe biliyor musunuz» tâbirinin yerini «Osmanlıca bilir mi-

siniz?» deyimi almıştır. Zira «Osmanlıca» sözcüğü, nazikliği ve güzelliği, Türkçe sözü ise sertliği ve kabalığı ifade etmektedir. Bundan şu genel deyim meydana gelmiştir: «Türk, müddet-i ömründe», başka bir deyimle aptaldı, aptal kalacak ve hiçbir zaman Osmanlıların nazik hareketlerini öğrenemeyecek manasına gelmektedir.

Tarihle ilgilenen herhangi bir okurum, eski ve modern coğrafyacıların büyük bir kısmının, Çağatay Tatarlarıyla Çin arasında yerleşik bulunan Türkistan ülkesinin, Türklerin ve Türkmenlerin ilk oturdukları yerler olduğunu gördükleri zaman kararsızlığa düşebilirler. Türkleri Türkmenlerle karıştırmak ve Türkistan'ın her iki grubun da ortak oturma yeri olduğunu kabul etmek yanılgıların en büyüğü olur. Makul bir tarihçi olan Hoca Saadeddin, bu keyfiyeti çürütmektedir. Saadeddin, Timur'a eşlik eden beylerin Türkistan'dan ve Çin'e komşu olan eyaletlerden geldiklerini açıkça yazmaktadır. Ve «Türkistan'ın tanınmış hanlarından yirmi tanesi, askeri birliklerini Timur'unkilerle birleştirerek, çadırlarını bunun ordugâhında kurmuşlardır» beyan etmektedir.

Bundan sonraki paragrafta işaret edeceğim gibi Türkler, Oğuz Tatarlarından gelmektedir. Sultanın, kendilerine birer bey gönderdiği ve bunları istediği zaman görevden aldığı Türkmenlerin ise, sabit oturacak yerleri yoktu ve Oba denilen çadırlarda otururlardı ve bir yerden başka bir yere göç ederlerdi. Bunlar, kimi Hıristiyan tarihçileri tarafından bugün dahi Türkmenistan diye anılan, Türk vakayinamelerince hiç bilinmeyen Büyük Ermenistan'ı (Antik Assur ülkesi) aşarak tâ Erzurum'a kadar göç ederler. Zira tüm Türk tarihçi ve coğrafyacıları, bizim isimlerle eşanlam olarak, Büyük Ermenistan'a «Ermeni-i Kübra,» Küçük Ermenistan'a ise «Ermeni-i Suğra» demektedirler. Bana kalırsa bu, Türkmenlerin

kökeninin burası olmadığına dair oldukça sağlam bir kanıttır. Müslüman olmalarına karşın bunlar, yerleşik yaşam sürmediklerinden, beş vakit namaz gibi, Kuran'ın daha birçok kuralını savsamak zorundadırlar. Sultan IV. Murad, bu Türkmenlerden bir kısmını Avrupa taraflarına yerleştirerek, kendilerine ilk önce, Türklerin Çenci dedikleri Balkan (Haemus) dağının yamaçları arasındaki düzlükleri, sonra da aynı dağın eteğindeki Aetos kentini ve Filibe (Philippoliss)'ye kadar olan yerleri mülk olarak vermiştir. Bunlar burada çadırlarda yaşamış ve tarımla uğraşmışlardır ve ulusal geleneklerini koruyarak, Anadolu'da kalanlara oranla daha uygar hale gelmişlerdir. Halbuki bu Türkmenleri konu eden tarihçilerin yapıtlarında, bugünkü Türklerin bunlardan geldiklerine dair en ufak bir ize dahi rastlamamaktayım. Ancak şu kadarı söylenebilir ki, bunlar, gerçekten, ilk önceleri Sultan Alâeddin'e, sonraları ise, aşağıda kendisinden daha ayrıntılı olarak bahsedeceğim Osmanlıların ilk sultanı Osman'a bağlı halkın aynıdırlar. Buraya kadar aktardıklarımızdan, haklı olarak, karşıt kanaatin, ne kadar yaygın olursa olsun, Avrupalıların Doğu dillerini bilmemelerinden ileri geldiği sonucuna varabiliriz. Çünkü sözcüklerin benzeyişi bunları, gerçekleri saptama konusunda yanılgılara götürmüştür.

III. OSMANLI HANEDANININ KÖKENİ :

Şaşılacak şeydir ki, tarihin kaydettiği en tanınmış hanedanların çoğunun kökeni ya kuşkulu, ya da efsanevidir. Antik Pers, Yunan ve Roma sülalelerinin başlangıcını inceleyecek olursak, ozanlar tarafından uydurulmuş öykülerden ve hayal ürününden başka bir şey olmadıklarını görürüz. Dünyanın en uygar uluslarının durumu bu iken, koyu bilgisizlik içinde bulunan uygarsız

kavimlerin hali nice olur. Aynı biçimde imparatorlukların kuruluşundan hemen sonra, birçok Türk yazarı da bu tür efsanevi tarihler kaleme almışlardır. Örneğin, kimi Hıristiyan tarihçilerinin, Osmanlıların kronolojik soylistelerini (secere) iktibas ettikleri sanılan Tevarih-i Âli-i Osman *adlı eser bu cümledendir. Bununla beraber Türkler, bunları çürütürler ve* Tacü't-tevarih *diye anılan yapıtta sert bir dille eleştirirler. Bu suretle bunlardan kimileri Osmanlı devletinin, Moğol egemenliğinin yıkılması üzerine kurulduğunu, kimileri ise bir haydutlar sürüsünden oluştuğunu iddia ederler. Ve maalesef, bugün dahi, halen işbaşında bulunan hanedanın kökenini bilen yoktur.*

1 — Türk devletinin, Moğol İmparatorluğu'nun yıkılışı üzerine oluştuğunu ileri sürenler, savlarının temelsiz olduğu kanaatini ortadan kaldırmak için, olayları ve tarihleri hakkında uyum göstermeyen uzun bir Tatar Hanları seceresi uydurmuşlardır. Nikephor Gregoras'a göre, Sitsischen diye adlandırdığı Cengiz Han, Bizans İmparatoru Yuannis Dukas'ın hüküm sürdüğü 1222 sıralarında meydana gelmiştir. Yukarda işaret ettiğimiz gibi 1216 yılını kabul etmiş olsaydı daha doğru olurdu. Nikephor, Cengiz Han ölünce, Chalaos ve Telepugas adlarında iki oğlunun kaldığını yazıyor. Chalaos, Hazar denizinin kıyılarını terkederek kuzeyde Yaxartes nehrini arkada bıraktıktan sonra Anadolu yolunu tutar. Telepugas ise, imparatorluğunun içerdeki durumunu sağladıktan sonra, güneye doğru yönelmiş ve Hazar denizi ile Kafkasya dağlarını aşarak Sarmat ve Massagetlerin ülkesine varmış ve hem bunları, hem de Maeticus (Azak) denizi ile Tanais (Don) nehrine kadar yerleşik bulunan tüm kavimleri buyruğu altına almıştır.

Lonicerus, Cengiz Han'ın seferini 1202 yılında göstermekte ve bunun Hint İmparatorluğu'nu yıkarak Moğol İmparatorluğu'nu kurduğunu ve Asya'da 12 yıl hüküm sürdüğünü yazmaktadır. Aynı yazar devamla oğlu Ögede'yi (Hokatan) halef olarak bıraktığını ilave eder. Bunun arkasından da 1260 tarihinde Hıristiyanlardan Antakya'yı alan Magius Han gelir. Bunu da Helio izler. 1280 senesinde Abusaga tahta çıkar. Bundan sonra da Hıristiyanlığı kabul ederek Nikola adını alan Tanagodor işbaşına gelir. Bununla beraber sonraları bu, yine müslüman olur ve kendisinin dediği gibi Muhammed adını alır. Bunu Battus izler ve 1310 tarihinde Suriye'yi boydan boya kateden Argus'un oğlu Gazan Han tarafından tahttan indirilir. Gazan Han'ı da Carbadarus takibeder. İşte bu sırada Asya'da Moğol İmparatorluğu çökmeye ve Osmanlı İmparatorluğu da kurulmaya başlar. Lonicerus'un vermiş olduğu bu Moğol hanlarının hükümranlık süresi 108, öteki yazarlarınki ise salt 98 yıl tutmaktadır. Mamafih Türk tarihi ve dilince tamamıyla meçhul bulunan bütün bu isim ve sözde Moğol hanlarını burada bırakalım. Fakat Doğu uluslarının tarihini yazan tüm tarihçiler, ancak bir nokta üzerinde birleşirler; o da Cengiz Han'ı izleyen Moğol hanlarının, H. 656 - M. 1258 tarihinde, yani Osman Gazi'den 44 yıl önce İran hükümdarı Sa'di'nin oğlu Ebubekir tarafından egemenlik altına alınmalarıdır. Yukarda da gösterdiğimiz gibi bu hükümdar, kendilerini bağımsız bey olarak ilan etmek için Moğolların akınından faydalanan bazı İran valileri tarafından zorla alınan ülkeler ayrı tutulursa, bütün bey ve hanların topraklarını egemenliği altına alır. Bunlar arasında Konya sultanı Alâeddin ve evvelce gördüğümüz gibi, Osman'ın büyük babası Süleyman Şah da vardı. Buraya kadar anlattıklarımızdan, Asya'daki

Moğol İmparatorluğu'nun, Osmanlı devletinin kurulmasından çok önce İranlılar tarafından yıkıldığı anlaşılmaktadır. Demek oluyor ki, Osmanlı devletinin kuruluşu, Moğol İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra olamaz.

2 — Yine kimi tarihçiler ve özellikle Hıristiyan tarihçileri, belki de kıskançlıklarından olacak, ilk Osmanlı hükümdarı Osman Gazi'nin silik bir kişiliğe sahip olduğunu ve haydutlarla canilerden oluşan bir sürü insan toplayarak komşularının üstüne saldırdığını ve şiddete dayanan bir siyaset izleyerek uyruğu gibi komşu kavimleri de egemenliği altına aldığı söylenmektedir. Bunun aksini iddia etmek olanak dışıdır ve bunu kanıtlamaya kalkışmayı dahi artı bulurum. Buna rağmen, Türkler hakkında yazı yazan bütün Bizans tarihçilerinden en çok güvendiğim Chalcocondylas'ın yetkesine itimat etmem yararlı olur kanısındayım. Adı geçen tarihçi birinci kitabında, «Babası Ertuğrul ve dedesi Süleyman Şah olan ilk Osmanlı hükümdarı Osman Bey erdem bakımından olduğu kadar kökeni itibarıyla da kendini ortaya koymuştur» der.

3 — Bütün bunlara karşın bu büyük hanedan hakkında daha insaflı fikir yürüten yazarlar da vardır; bunlara göre bu hanedanın kökeni soylu olan Oğuz Tatarlarından gelmektedir. Bununla birlikte bu tarihçiler de sülalenin gerçek kurucusu olan Nera Bey'i Süleyman Şah yerine, örneğin, Korenliler, Evrenler, Turakambriler veya Turakanlar, Mihayiloğulları, Malkoçoğulları vb. gibi Türk vakayinameleri tarafından hiç bilinmeyen oymak adlarını ortaya atmaktadırlar. İlk dört ismin kökeni bilinmemekle beraber hiçbir anlam da taşımamaktadırlar. Ve ben, I. Murad zamanında ordu kumandanı olan Evren veya birçok kimsenin okuduğu gibi Orhus

Bey isminden başka hiçbir Türk tarihçinin eserinde bu adlara rastladığımı hatırlamıyorum. Tarih bölümünde görüleceği gibi Evrénos Bey, Yunanistan'ın ilk beyi olmuştur. Mihaloğlu ve Malkoçoğlu ailelerine gelince, kuşkusuz, bunlar, soylu olmayan ailelerden gelmekte ve geçmişleri de pek gerilere kadar gitmemektedirler. Zira ilkinin atası olan Köse Mihal, müttefiki olduğu Komnenler sülalesiyle akraba idi. Türk tarihçilerinin tanıklığına göre Köse Mihal, dinini değiştirdikten sonra Türklere sığınmıştır. Orhan Bey zamanında yaşamıştır. Bu durum, bize, oğlu ve torunu tarafından Tunca nehri üzerinde inşa edilen ve bugüne kadar Mihaloğlu köprüsü diye anılan Edirne'deki taşköprü ispatlamaktadır. Malkoçoğlu ailesinin kökeni de buna benzer bir durum göstermektedir. Zira Türklerin ortak kanaatine göre, dinini değiştirdikten sonra Türklere sığınmış olan bu ailenin atası da Bulgar veya Sırp kökenlidir. Malkoçoğulları sülalesinin adına ancak Türk ileri gelenlerinin yaptıkları işleri anmak için söylenen türkülerde rastlanmaktadır. Bunlar hakkında tarih, hiçbir şey kaydetmemektedir. Bilinen birşey varsa o da, İstanbul'u alan Fatih Sultan II. Mehmed zamanında yaşamış olmasıdır.

4 — Oğuz kabilelerinin sayısını saptayan bazı yazarlar, öyle isimler uydurmuşlardır ki, uygarlaşmamış kavimlere dahi yabancı gelmektedir. Örneğin, bunlara göre Oğuzalp, Ertuğrul'un babasıdır; Düzalp ise, Oğuzalp'in babası ve Osman Gazi'nin dedesidir. Kimi tarihçiler ise, saçmalık konusunda daha da ileri giderek, bu aileyi dört kola ayırmaktadırlar : Nambuklar, Kandelorlar, Karamanlılar ve Osmanlılar gibi. Bu adlar arasında Düzalp'ten başka hiçbiri Türkçe değildir. Karamanlılara gelince, gerçekten, Doğu ülkelerinde

tanınmış olmakla beraber, Oğuz kabilelerinden sayılmamaktadırlar; çünkü memleketine ve sülalesine ismini verdiren hanedanın kurucusu Karamanoğlu, Cengiz Han'ın istilası sırasında İran egemenliğinden kurtulan İran valilerinden biridir. Türk tarihçileri ise, İstanbul'u fetheden Sultan II. Mehmed zamanında (H. 872) egemenliğine son verilen Karamanoğlu'nun soy ve sopunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesini engelleyen bir düşman olarak göstermektedirler.

5 — Buraya kadar genel olarak tarihçilerin görüşlerini inceledikten sonra, özellikle bazı tanınmış yazarların fikirlerini gözden geçirelim :Bunlardan ilk akla gelen Laonikos Chalcocondylas'tır. Bu tarihçinin önemine bakarak, bunu salt bir klasik yazar olarak değil, fakat Osmanlı tarihini aydınlatan iyi bir araştırıcı olarak da kabul etmeliyiz. Chalcocondylas, Türklerin kökeni hakkındaki çeşitli kanaatlerini eserinin birinci bölümünde şöyle özetlemektedir :

a — Bazı yazarlara göre Türkler (Osmanlılar), aynı zamanda Tatar diye anılan İskitlerden gelmektedirler ve Partların kuvvetli oldukları bir sırada, Don (Tanais) nehrinden yedi defa yola çıkmışlar ve o kadar kez de Yukarı Asya'yı kırıp yok etmişlerdir. Bunları bu kanıya götüren etken, vermiş oldukları ortak raporlara göre, bu kabilelerin bugüne kadar Asya'nın her yanına göçebe olarak yayılmış olmaları, örf ve gelenek bakımından da, İskit göçebelerine benzemeleridir. Chalcocondylas, bu örneğe ek olarak bu tarihçilerin, adı geçen kabilelerin dillerinin de birbirine benzediğini beyan ettiklerini söyler. Zira medeniyetsiz olarak tanınan ve Lidya, Karya, Frikya ve Kapadokya eyaletlerinde yaşayan Türklerle Don nehriyle Sarmatya arasında yerleşik bulunan İskitler, dil

ve gelenek bakımından birbirinin aynıdırlar. Bu da Türklerin, İskitlerden geldiklerine dair güçlü bir kanıttır.

b — Chalcocondylas, devamla, bazı tarihçilerin, Türklerin, Partlardan geldikleri savında bulunduklarını ve bunu doğrulamak için de, Partların, göçebe İskitlerin (oradan oraya göçettikleri için böyle adlanırlar) Aşağı Asya (Küçük Asya)'ya sürdükleri kimseler olduklarını ve burada öteki kabileler gibi yaşadıklarını ileri sürdüklerini zikreder. Bunlara da burada, kentlerde dağınık olarak yaşadıklarından dolayı, göçebe anlamına gelen Türk denmiştir. Türk sözcüğünün yorumunun ne kadar yanlış olduğu, yukarda gerçek türemesi hakkında verdiğim bilgiden anlaşılmaktadır.

c — Bazıları ise Türk kelimesinin, İran'ın zengin ve büyük şehri olan «Turka»dan geldiğini ve Türklerin buradan çıkarak Küçük Asya'yı işgal ettiklerini ileri sürerler.

d — Son olarak bir kısmı da, Türklerin, Coelosyria ve Arabistan veya İskitya (yani İran demek istiyorum)'dan geldiklerini ve başlarında, yasa koyan Ömer (daha doğrusu Omarus) bulunduğu halde Asya İmparatorluğunu fethettiklerini ve şimdi de göçebe olarak yaşadıklarını söyler.

Bu suretle Chalcocondylas, birçok yazarın çeşitli görüşlerini aktardıktan sonra, kendisi de, Türklerin İskitlerden geldiklerini iddia edenlerin fikirlerine katılmaktadır. Zira bugüne dek Doğu Avrupa'da yaşamakta olan İskitler, görenek ve yaşayış bakımından Türklere çok benzemektedirler.

6 — Son olarak Chalcocondylas, bütün bu saçma

iddaları göz önüne almayarak şahsi kanaatini de ortaya koymak için, gerçeği kaynağında aramayı uygun bulmuştur. Kendisi der ki, «Türk ulusu pek çok kalabalıklaştıktan sonra, birçok kabileye bölünmüştür. Bunlardan birisi de Oğuzlardır. Türk vakayinamelerinin Kıya Alp dedikleri ve Süleyman Şah'ın babası ve Osman Gazi'nin dedesi olduğunu zikrettikleri Reis Düzalp bu kabiledendir. Reis Düzalp çok düriist ve adildi. Yücegönüllü olduğundan dolayı övgülere erişmiş ve doğruluğundan ötürü de verdiği kararlara seve seve boyun eğen muhalif taraflar dahi, anlaşmazlıklarını çözümlemek için kendisini hakem olarak seçerlermiş. Bunun doğruluğuna tutkun olan Oğuzlar da, ülkenin hükümdarlarından kendilerine, aynı yargıcın üst üste tayin edilmemesini isterler.» (Bununla birlikte Chalcocondylas, bu hükümdarın Konya sultanı Alâeddin'in olduğunu söylemekle hataya düşmektedir). Bunun üzerine Oğuzlar, Düzalp'in yönetimine girerler ve çıkarlarına zarar gelmeyecek biçimde idare edilmeleri isteğinde bulunurlar. İlerde göreceğimiz üzere bunun ölümünden sonra, Süleyman Şah'tan başka bir kimse olmayan oğlu Oğuzalp, Oğuzların yönetimini üzerine almak ister; fakat çok geçmeden hükümdarlığa göz diker. Bununla beraber Bizanslılara karşı savaşa girişmekle bütün Asya'da ünü yayılır. Bunun oğlu Ertuğrul da saygınlığını sürdürür. Zira göstermiş olduğu fedakârlık ve yiğitlik sayesinde babası kadar tanınmış olur. Bundan sonra Konya sultanı Alâeddin, kendisini, sarayına getirtmiş ve saygıda kusur etmemiştir. Buradaki Oğuzalp'in, bizim Nera Bey'i Süleyman Şah'tan başka kimse olmadığı anlaşılmaktadır. Tüm bu bilgileri Chalcocondylas'tan aktarmış bulunmaktayız.

7 — Laonikos'tan sonra, kendisinden daha az gü-

venilir olmasına karşın, Türk vakayinamelerini oldukça doğru yorumlayan Jean Gautier'yi ele alacağız. Bununla beraber pek güvenilmeyen bazı Türk kaynaklarından yararlanarak Osmanlı hanedanı hakkında ileri sürdükleri görüşler pek cüretkâr görünmektedirler. Her şeyden önce bazı isimleri yanlış kopya etmekte, üstelik zaman ve mekân, ayrıca kavim ve özel adlar konusunda birçok yanılgılara düşmektedirler. Buna göre, Türklerin ilk hükümdarı Casulbubas oğlu Cabielpis, oğlu Süleyman Şah, oğlu Ertuğrul, oğlu Osman'dır. Buraya kadar doğru, fakat bundan sonra, Türk vakayinamelerinde hiçbirinin izine rastlanmayan daha on iki bozuk isim sıralanmaktadır. Bundan sonra Osmanlı hanedanına mensup saygıdeğer on yedi kişinin ismini sıralamakla yetiniyorlar; çünkü adlarını bilmediklerinden, biteviye bir soysop dizisi sıralayarak Nuh oğlu Yafes'e kadar sürdürdüklerini eklemektedir. Sonra konuya girmekte ve Osmanlı hanedanının kökenini kanıtlamaya çalışmaktadır. Bununla beraber ortaya attığı fikirler, tüm öteki yazarların ve özellikle Chalcocondylas'ınkilerle karşıt düşmektedir. Buna göre Oğuzlar, Partlar üzerinde aralıksız egemen oldukça beyleri bilgisiz ve kültürsüz kalmışlardır. Ancak İslam dinini kabul ettikten sonra uygarlaşmışlar ve ahlaklarını ıslah etmişlerdir. Başkent olarak da Mahan kentini seçmişlerdir. Süleyman Bey, Partlar (Oğuzlar) üzerinde egemen olduğu bir sırada, meşhur Cengiz Han, Partya'ya saldırarak Belh ile Horasan'ı yerle bir eder. Belh Beyi Curisemis Şah firar eder ve izini kaybettirir. Aslı Selçuklu olan Sultan Alâeddin de Partya'ya kaçar ve Yunanistan'a varır. (Yazarımız, Yunanistanın bugünkü Karaman olduğunu sanmaktadır; gerçekte ise Yonya olsa gerek). Burada Savaşta kentini ele geçirir ve beyliğini ilan eder. (Bunu hangi kay-

naktan aldığını bilemiyorum). Nihayet Jean Gautier devamla Süleyman Şahın, Tatarların Malıan şehrini yıktıklarını görünce, bunların zorbalığından kurtulmak için Partya'yı (belki de Patrya) terkettiğini ve Erzinga[13] ya (Azerbaycan demek istiyor) çekildiğini; buradan da Rum iline (Romania) girerek Amasya'ya geldiğini (tarihsel gerçeklere aykırı olan özellikler); bundan sonra yolunu değiştirerek Clalenpus'a vardığını; Fırat sahilindeki Yabet (Yaber şehri dolayında karargâhını kurduğunu ve bu nehri atlı geçerken boğulduğunu ve Süleyman Şah'ın Sungargensis, Gündoğdis ve Eruculeş adında üç evlat bıraktığını; sonuncunun, Osmanlı devletinin kurucusu olan Osman'ın babası olduğunu bildirmektedir.

8 — Bu konu üzerinde çeşitli yazarların görüşlerini ortaya koyduktan sonra bu tanınmış hanedanın gerçek kökenini mümkün olduğu kadar açık olarak kanıtlamaktan başka yol kalmamaktadır. İster Türk, isterse Hıristiyan olsun en güvenilir tarihçiler bile Nera Beyi Süleyman Şah'ın Osmanlı devletinin kurucusu olarak tanımaktadırlar. Bu sülalenin ünlü ecdadı hakkında Türk tarihçilerinin verdikleri bilgi çok yetersiz olduğundan, başka kanıtlar da aramak yararlı olur kanısındayım. Genel olarak tüm tarihçiler, Süleyman Şah'ın İskit-Oğuz aileleri içerisinde, en soylusu olduğunda ittifak etmektedirler. Süleyman Şah, Hazar denizi yakınlarında oturan bir Tatar kabilesinin reisidir. Genellikle bu kabileye «konar göçer Tatar taifesi» denmektedir. Ben bunların, Hazar denizi ile, bugün orada oturmakta olanlar tarafından Kara-boğaz[14] diye adlanan göl arasında yaşadıklarını sanmaktayım. Bugün dahi, burada, Karakalpak[15] diye adlandırılan İskitler görülmekte ve oradan oraya göçetmektedirler. Bunların ahlak, töre ve yaşayış

biçimleri Türklerinkinden değişik olmasına rağmen Türkçe konuşmaktadırlar. Bu göçebe halk, komşularıyla birlikte Süleyman'ı, şahı sıfatıyla hükümdar ilan etmişlerdir. Bununla beraber söylemeliyim ki, şahı sözcüğü, eski zamanlarda Farsçada hanı ünvanından daha saygın sayılırdı ve hanların hanı anlamına gelmekteydi. Bundan dolayı İranlılarca han, eyalet valisi değerindedir ve Türklerin üç tuğlu vezir veya paşasının yerini tutmaktadır. Böyle olmakla beraber Süleyman'ın bu ünvanı, atalarından mı intikal ettiğini, yoksa kişisel nitelikleri sayesinde mi kazandığını iddia edecek değilim; çünkü tüm tarihçiler içerisinde bunu tek olarak Bizans tarihçisi Chalcocondylas kaydetmektedir.

9 — Konumuza devam etmeden önce, buraya kadar aktardıklarımızın daha iyi anlaşılması için biraz gerilere gitmemiz yerinde olur kanısındayım. Yukarıda işaret ettiğim gibi Cengiz Han'ın saldırısı üzerine İran devletinin yıkılmasından sonra, Fırat nehrinden Akdenize kadar uzanan eyalet valileri kendilerini bağımsız ilan etmişler ve kendi başlarına buyruk olmuşlardı. Bu durum, Nikephor'un (kitap VII) yapıtından kolayca anlaşılmaktadır. Adı geçen yazar der ki, «Fakat Türkler (kayda değer ki Türk sözcüğünden, İran hükümdarına kafa tutan tüm satrapları vali anlamaktadır), Romalıların kazaî idaresi altında bulunan bütün illeri kura ile aralarında bölüşmek için anlaşmışlardır». Bundan sonra Nikephor, valilerin adlarını zikreder, fakat o kadar bozuk bir biçimde ki, öteki tarihçilerin yardımına başvurmadan bunların, Türk vakayinamelerinin verdikleri isimlerle aynı olup olmadığını saptamak olanaksızdır. Türk vakayinameleri, Harzem hükümdarı Harzem Şahı (zira Harzem, Türklerce Hazar denizi anlamına gelmektedir;

bu hükümdar özel adıyla tanınmamakta, tersine Cengiz Han tarafından yenilgiye uğratılan birisi olarak sanılmaktadır.), Karamanoğlunu, Azerbaycan'ı, Germiyanoğlunu, Hamitoğlunu, Kötürüm Bayezidi, İsfendiyar Bey'i, Ahmet Holamir'i, Tekke Bey'i, Zülkadir Bey'i ve tüm bunların en ünlüsü ve tek sultan ünvanını taşıyan Konya sultanı Alâeddin'i zikretmektedirler. Sırası geldikçe okurlarıma bunlar hakkında dipnotlarında bilgi verileceğinden şimdilik üzerinde daha fazla durmayacağım.

10 — İşaret ettiğim üzere, bu olaylar, Cengiz Han'ın seferinden üç yıl sonra oluşmuştur. Bu sıralarda Oğuz kabilesine mensup bulunan bizim Nera Bey'i Süleyman, 50.000 kadar seçkin İskit'in başında olduğu halde Kafkasları ve tüm Azerbaycan'ı (veya Medya) baştan başa geçerek tâ Suriye sınırında duraklar. Buna rağmen bugün bu kadar isim yapmış bir hanedanın ecdadının tarihi ve nasıl meydana geldiği hakkında fikir yürütebilmek için üzerinde biraz duracak olursam okurlarımın hoş karşılayacaklarını umarım.

11 — Türklerin pek çok kıymet verdikleri vakayinamelerin yazarı Saadeddin Efendi, Süleyman Şah'ın tarih sahnesine çıkışını şöyle tasvir etmektedir: «Geçmiş olaylar hakkında gelecek nesillere bilgi veren eski yazarlar derler ki, Al-i Selçuk, yani Selçuklu kabilesi, Hazar denizi doğrultusunda uzanan ve Oxus'un güneyinden batıda Dicle'ye kadar yayılan İran ülkesini işgal etmek için Maveraünnehir'i terk ettiği bir sırada, Oğuzların reisi ve Süleyman Şah'ın babası Kiya (Kayı) han, kabilesini Al-i Selçuk'inkiyle birleştirmiş ve Merushagian'dan çıkarak, Mahan kentini işgal etmiştir. Fakat Moğol istilasından sonra, Kayı'nın veya öteki tarihçilerin yazdıkları gibi Kıya Alp Han'ın oğlu Süley-

man Şah (ki bunun ülkesi Büyük Ermenistan'ın bir kısmı olan Ahlat'a kadar uzanıyordu), Cengiz Han'ın zulüm ve şiddetinin sonu gelmediğini görünce, bulunduğu yeri terk etmek ve kabileleriyle birlikte, kendilerine başka bir yurt aramak için Rum ili (eski Türk yazarları Anadolunun veya Küçük Asyanın bir kısmına böyle demektedirler) doğrultusuna yönelmiştir.» Süleyman Şah'ın çekilişi hakkında bu kadar nakletmekle yetinmektedir. Bundan sonra bunun ve oğullarının akınlarını anmaktadır. Sırası geldikçe bunları konu edineceğim.

12 — Hoca Saadeddin'den daha eski bir tarihçi olan Neşrî (Chalcocondylas'ın dediği gibi Süleyman'ın babasını reis seçen), Oğuzların, Süleyman'dan yüz yetmiş sene önce Ahlat bölgesine yerleştiklerini ve H. 611 yılında Süleyman'la birlikte Anadolu yanlarına ilk seferlerini yaptıklarını yazmaktadır. Fakat Cengiz Han Tatarlarının feci tahribatı, Süleyman Şah'ı insanlarıyla birlikte, tamamen harap olan Anadolu (Küçük Asya)'dan çıkmaya ve bir süre göçebe yaşamı sürdükleri Azerbaycan taraflarına çekilmeye zorlamıştır. Nihayet H. 616 senesinde bu çorak yörede yaşamaya elverişli koşulların bulunmayışı, eski yurtlarını geri alabilmek için değme 50 bin kişiden oluşan ordusuyla yine Rum iline dönmek zorunda kalır. Fırat nehrine varıncaya kadar girişimlerinde sürekli olarak başarılı olmuştur. Ancak bu nehri geçerken boğulmuştur.

13 — Süleyman Şah öldüğü zaman ardında dört oğlu kalmıştı: Sungurdoğan, Gündoğdu, Ertuğrul Gazi ve Dindar veya Dündar. İlk ikisi babalarının uğursuz vefatından sonra gelmiş oldukları ülkeye geri dönmüşler; Türk tarihçileri bunlardan hiç konu etmemektedirler. Ertuğrul ile Dündar ise sürüleriyle birlikte kalmış-

lar ve Sırmalıçukur[16] *denilen yerde karargâhlarını kurmuşlardır. Az sonra Dündar da ölür ve Ertuğrul tek başına kalır. Fakat bu da Anadolu taraflarına gelerek birçok ili kendi topraklarına katar ve yerli halkı da ya vergi vermek veya dinini değiştirmek koşuluyla ikisinden birini seçmekte hür bırakmıştır. Bundan dolayı buralarda yaygın bulunan Zeletis*[17] *ünvanıyla anılmıştır. Buna karşın Ertuğrul, yazgısına boyun eğmemiştir; o tutkularına gem vurmasını bilmiş ve başkalarının topraklarında gözü olduğunu belli etmemeye çalışmıştır. Bundan ötürü büyük oğlu Saruyat'ı (daha sonraları bu, tanınmış Savcı Bey sıfatını hak etmiştir) kendisine ve buyruğu altındakilere bir yer vermesi için Konya sultanı Alâeddin'e göndermiştir. Sultan da dileğini seve seve yerine getirmiştir; çünkü gerçekleri açıkça görebilme yetisi, yeni gelen güçlü komşusuyla düşman olmaktansa, dost olmayı emrediyordu. Sultan Alâeddin, Saruyat'ı çok iyi karşılar ve yanına elçiler vererek geri gönderir ve Anadolu Selçuk devletindeki Cengiz Han Tatarlarından artakalanları temizlemeye yardım ettiği takdirde, kendisini ordunun kumandanı yapmakla kalmayacağını, hatta hükümdar ortağı dahi yapacağına söz verir. Çünkü ihtiyar sultan Alâeddin, asker, zenginlik ve iktidardan çok, tedirgin edici düşmanlara karşı koyabilecek güçlü bir kumandana gereksinme duyuyordu.*

14 — Sultan Alâeddin, Ertuğrul Bey hakkında iyi izlenimler edinmekle beraber düşüncesinde yanılmamıştır. Zira sultanın, kendisine yurt olarak Karacadağ'ı tahsis etmekle ve söz verdiği üzere askeri birliklerinin bir kısmını vererek Ertuğrul Bey, o kadar ileri görüşlü davranır ki, iyi bir kumanda ve taktik sayesinde, Tatarları bozguna uğratarak ülkeyi yeni sakıncalardan kurtar-

makla kalmamış, Bizanslıların yönetiminde bulunan komşu toprakları dahi egemenliği altına alarak Selçuklu devletine katmasını bilmiştir. Bunun üzerine sultan, vermiş olduğu sözü anımsayarak, hizmetlerinin mükâfatı olarak, Ertuğrul Bey'i tüm Ankara eyaletinin komutanı olarak tayin eder. Nihayet Ertuğrul Bey, senelerin ağırlığı ve savaşların yorgunluğu sonunda, Saadeddin'e göre, H. 680, Neşrî'ye göre ise 687 yılında ölür. Sugüçük kentindeki mezarı, bugün dahi Müslümanlar tarafından saygıyla ziyaret edilmektedir.

15 — Ertuğrul Bey, tam şan ve saygınlığa boğulduğu bir sırada vefat edince, Sultan Alâeddin, bu büyük insanın hatırasına hürmeten yüce gönüllülüğünü göstermek ister ve tüm tekkadüimlerin veya valilerin başı ünvanını vermekle oğlunu, babasının rütbesiyle taltif etmiştir. Bu, Osman Bey'di ve genç olduğundan genellikle kendisine Osmancık (yani küçük Osman) derlerdi. Daha çok saygınlık göstermek için Alâeddin, Osman Bey'in ele geçirmiş olduğu ülkelerden başka babası tarafından dahi alınmış tüm şehir ve yerler üzerinde sultan ünvanını taşımasına ve kendi adına sikke basmasına izin vermiştir.

16 — Daha sonraları Gazan Han'ın Tatarları buralara egemen olmuş ve asıl ismi Keyhüsrev[18] *olan genç Alâeddin, H. 699 - M. 28 Eylül 1299 senesinde Avrupa'ya sığınmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine valiler de tüm topraklarını aralarında bölüşmüşlerdir. Fakat içlerinden en güçlüsü bulunan Osman Bey, H. 700 yılında öteki beyleri egemenliği altına almıştır. Bundan ötürü kimi tarihçiler, Osman Bey'in hükümdarlığının başlangıcı olarak bu tarihi kabul etmektedirler. Bununla beraber oldukça sağlam görüşlere dayanan Hoca Saadeddin Efendi ise, Osman Bey'in H. 688 - M. 1289 senesinden*

başlayarak hüküm sürmeye başladığını iddia etmektedir. Zira Karacahisar kentini ele geçirdikten sonra hükümdarlığını kanıtlayan üç belge bırakmıştır: Bir kadı tayin etmiş, sultan sıfatıyla kendisi için dua etsin diye bir hatip tutmuş ve nihayet kendi adına sikke bastırmıştır. Bu suretle Osman Bey, beyliğin ileri gelenleri ve ordusunun tasvibiyle hükümdar tanınmıştır. Fakat bu, Sultan Alâeddin'in topraklarını kendi beyliğinin sınırlarına katmakta ve tek yönetim altına almakta gecikmemiş ve böylece bugün dahi dünyayı titreten Osmanlı İmparatorluğu'nun temellerini atmış, uyruğuna da her iki Alâeddin'in taşıdıkları Oğuz veya Türk ismi yerine kendi adını vermiştir. Aşağıda kendisinin ve kendisinden sonrakilerin başarıları, olanak içinde, doğru olarak aktarılacaktır.

17 — Osmanlı hanedanının seceresi :

Türk tarihini yazan ve benim de defalarca kıymetini belirttiğim ve Osmanlıları yükseltmek için gayretkeşliği ve gerçekseverliği ile tanınan Hoca Saadeddin Efendi, Osmanlı hanedanının seceresi gibi karanlık ve şüpheli bir sorunun ağırlığını başkalarına yüklemek istemektedir. Saadeddin, açık ve olumlu açıklamalar yapmayarak, bu hanedanın soy ve sopunu Osman Bey'den başlayarak Nuh oğlu Yafes'e kadar götüren kimi tarihçilerin bulunduğunu beyan etmekle yetinmektedir. Buna karşın kuşkulu görünen bütün isimleri eserinin önsözünde vermektedir. Bundan dolayı ben de, okurlarıma haber vermeliyim ki, bazı Hıristiyan tarihçilerinin eserlerinde gördüğüm bozuk biçimleriyle değil, fakat Saadeddin Efendinin vermiş olduğu gibi kopya edeceğim :

Osman oğlu Ertuğrul, oğlu Süleyman, oğlu Kıya Alp, oğlu Kızıl Boğa, oğlu Baytemur, oğlu Aykutluğ,

oğlu Tuğra, oğlu Karaniv, oğlu Sakur, oğlu Bulgar, oğlu Sungur, oğlu Toktemur, oğlu İshak, oğlu Kemeder, oğlu Kutluk, oğlu Turak, oğlu, Karahan, oğlu Yasur, oğlu Yalvaç, oğlu Baybey, oğlu Tuğra, oğlu Doğmuş, oğlu Cucibey, oğlu Ortuğ, oğlu Kumari, oğlu Cektimur, oğlu Turay, oğlu Kızılboğa, oğlu Yamak, oğlu Başboğa, oğlu Hormir, oğlu Baysuy, oğlu Sünge, oğlu Boğa, oğlu Kurtulmuş, oğlu Korkar, oğlu Balçik, oğlu Kumaş, oğlu Karaoğlan, oğlu Süleyman Şah, oğlu Korkulu, oğlu Bulgar, oğlu Baytemur, oğlu Durmuş, oğlu Kokaleb, oğlu Oğuz Han, oğlu Karahan, oğlu Kayılıan, oğlu Ulucahan, oğlu Tekva : Yafet soyundan

18 — Bu incelemelere son vermeden önce, Türklerin ortak kanaatine göre, Oğuz kabilesinden gelen iki önemli kolun olduğunu belirlemeliyiz : Osmanlı ve Al-i Cengizliler kolu. Kırım Hanları bu sonuncusundandır. Bunu, Osmanlı padişahlarının çıkardıkları yasa doğrulamaktadır; yani Al-i Osman hanedanından erkek veli-ahd olmayınca Al-i Cengiz Han sülalesinden seçilmesidir. Zira her iki kolun da aynı kökenden geldikleri bilinmektedir. Bundan ötürü Kırım Hanları bir gün Osmanlı hanedanı söndüğü takdirde, yerlerine geçecekler diye büyük ümitler beslemekte idiler. Yukarda işaret ettiğim yasa henüz yürürlükte olduğundan Kırım Hanlarına ümit vermektedir. Nitekim bu durum, eserimin ikinci bölümünde daha ayrıntılı olarak konu etmek üzere, benim zamanımda Sultan Mustafa'ya karşı oluşan bir ayaklanma dolayısıyla görülmüştür. Bu vesileyle askerler, kentliler ve bilginler, Sultan Mustafa'yı tahtından indirerek yerine başkasını atamak için At meydanında birkaç gün görüşmeler yapmışlardır. Fakat alışıldığı üzere sultan, bütün akrabalarını, yani amcası ile iki oğ-

lunu, Sultan Ahmed'i ve halen[19] *tahtı işgal etmekte olan Sultan Ahmed III'ü Edirne hapishanesinde kapalı tuttuğu için halk, Mustafa'nın, İstanbul'da olup bitenlerden haberi olduğu takdirde, bunları ortadan kaldıracağından korkuyordu. Böylece Osmanlı hanedanının bütün meşru varislerini ortadan kaldırdığı takdirde halk, ister istemez Mustafa'yı hükümdar saymak zorunda kalacaktı. Bu endişe herkese egemen olduğu bir sırada, bütün ulema sınıfı beraberinde olduğu halde, yeni seçilen Müftü, ayağa kalkarak şu beyanatta bulunur: «İmparatorluk tahtını Osmanlı hanedanının kanıyla hiçbir ilgisi olmayan birine vermek, Tanrısal ve insan yasalarına aykırı olduğu doğrudur. Fakat mademki Osmanlılarla aynı kökenden olan Kırım Tatarlarının bu devleti yasal biçimde yönetmeye güçlü varisleri var, şu halde halk, düzensizliğe düşülecek diye boş yere endişe etmektedir. Zira Sultan Mustafa'nın, tüm akrabalarını yok ettiğini varsayalım, o takdirde katil ve halkın huzurunu kaçıran biri sıfatıyla cezalandırılması gerekmektedir. Bunun sonucunda da kendisinin yerine Osmanlılarla aynı soydan olan Kırım Hanlarının oğullarından biri geçmesi gerekir. Bununla birlikte adı geçen yasaya göre, kadın tarafından gelen erkek varisler de tahta geçemezler. Gerçekten, konu ettiğim olay dolayısıyla bazıları, Beşiktaş denilen bir kenar mahallede oturan Sultan Murad'ın kızı Safiye'nin*[20] *tek oğlunu taht varisi olarak önermişler, fakat herkes buna karşı gelmiş ve hep birden 'Osmanlı İmparatorluğu hiçbir zaman öreke*[21]*'nin eline düşemez ve erkek tarafı velialttan başka hiç kimseyi tanımadıklarını, bunlar da olmadığı takdirde Osmanlılarla olan kan bağlarından dolayı tahta su götürmez hakları olan Al-i Cengiz Hanların çağrılması gerekir» diye haykırırlar.*

OSMANLI[1] YA DA AL-İ OSMAN[2] İMPARATORLUĞU'NUN BÜYÜMESİ HAKKINDAKİ YAPIT ÜÇ KİTAPTAN OLUŞMAKTADIR

BİRİNCİ KİTAP[1]

I. BÖLÜM

TATARLARIN, SÜLEYMAN ŞAH'IN ÖNDERLİĞİ ALTINDA TARİH SAHNESİNE ÇIKMALARI

I — OSMANLILARIN SOYU HAKKINDAKİ ÇEŞİTLİ KANILARIN NEDENLERİ :

Bugün Türk devletinin başında bulunan Osmanlı[1] hanedanının kökenini inceleyecek olursak, önsözde belirttiğimiz gibi, birçok görüş ayrılıklarıyla karşı karşıya kalırız; yabancı yazarların yapıtlarında ise, o kadar karışık öykülerle karşılaşırız ki, yanlış ile doğruyu birbirinden ayırmak istediğimiz takdirde, iki yol arasında kalan bir yolcunun duyduğu sıkıntıyı duyarız. Bunlardan kimileri, Doğu sorunlarına ve tarihlerine ait bilgilerinin noksan olduğundan gerçeklerden çok uzaklaşmışlar, kimileri ise herhangi bir öykü yüzünden (belki bu hanedanı oluşturan bir öyküdür) yanılgılara düşmüşlerdir.

Hıristiyan tarihçileri, Türkler hakkında geniş bilgiye sahip olmadıklarından, yukarıda da belirttiğimiz gibi, ana kaynaktan çıkarmaları gereken şeyi bulanık derelerden çıkarmak zorunda kalmışlardır. Bana gelince (övündüğüm sanılmasın), tüm öteki yazarlara bakarak, haklı olarak, yerli tarihçilerin tanıklığını üstün tuttum ve tarihlerimi Türklerin en çok güvendikleri ve doğru kabul ettikleri vakanüvislerden iktibas ettim.

II — SÜLEYMAN ŞAH'IN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI :

Bunların eserlerinden, tanınmış Cengiz[3] Han[4]

istila ettiği zaman, İran egemenliği altında bulunan Asya'nın sadece büyük bir kısmını (Horasan ülkesinin en zengin kenti olan Belh'i temelinden yıkmış, Harzem[5] Şah'ı[6] ise memleketinden kovarak öldürtmüştü) tahrip etmekle kalmadığını, iç savaş halinde olduklarından, sürekli akınlarla bunları zayıf düşürerek tüm hükümdarlarını da kovduğunu öğrenmekteyiz. İşte bu münasebetle ecdadının ün ve saygınlığı, kendi soyluluğu ve kişisel becerileriyle mensup olduğu ulusun bütün beylerinin üstünde bulunan Mervşahcan ülkesinin, Nera[7] kentinin ve Oğuz[8] Tatarlarının hükümdarı ve Kayı Han'ın oğlu Süleyman[9] Şah da, Cengiz Han'ın istilası karşısında harekete geçerek, Neşri'nin kronolojisine göre, H. 611 - M. 1214 senesinde, seçkin elli bin Oğuz Tatarının başına geçerek eski yerlerini terk etmeye ve yeni bir yurt parçası aramak için bir Avrupa[10] seferine girişmeye karar vermiştir.

III — SÜLEYMAN ŞAH'IN FETİHLERİ :

Böylece büyük bir süratle ilerleyerek Suriye ile sınırdaş olan Azerbaycan[11] bölgesine gelmiş ve askeri güçle olduğu kadar yayılan şöhreti sayesinde de Büyük Ermenistan'ın bir bölgesi ve kenti olan Ahlat'a kadar yolu üzerindeki bütün yerleri fethetmiştir. Fakat Cengiz Han Tatarları, görülmemiş bir şiddet ve acımasızlıkla her tarafı yıkarak Azerbaycan'a kadar sokulduklarından Süleyman Şah, ya kendi kuvvetlerinden üstün bir kuvvete yer vermek gerektiğinden veya adamlarının yazgılarını korumak endişesiyle tüm yanındakileri toplayarak Küçük Asya'dan Azerbaycan'ın içerlerine çekilmek zorunda kalmıştır. Fakat savaş ve yağma için yaratılmış olan bu ulusun sabrı çabuk tükenmiştir. Çünkü başıboş bir yaşam sürmekten ve bu çorak

yerlerde en mübrem gereksinimlerinin yoksunluğundan sıkılmışlardı. Bunun üzerine Süleyman Şah H. 616 - M. 1219 yılında, Azerbaycan'ı terkederek muzaffer kuvvetlerini yine Anadolu üzerine sürmüştür. Ve çabalarından geri kalmayarak o kadar büyük gelişmeler sağlamıştır ki, birçok kenti himayesine aldıktan başka, Fırat nehrine kadar fetihlerini sürdürmüştür. Fakat Süleyman burada kararsız yazgıya aldanarak nehri ilk geçmeye girişmiş, fakat şiddetli bir su akıntısına tutularak aynı yıl boğulmuştur. Bunun üzerine cesedi sudan çıkarılarak oğulları tarafından Haleb [12]'e yakın Caber [13] kenti surları dibine gömülür. Zamanının adı bilinmeyen bir ozanı, mezar yazıtı olarak şu iki dizeyi yazmıştır :

Sevmezdi şu nehr-i sahil ol
Nehri sahilde buldu reftagyan (meftana Fr. trc.) yol

II. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN KURUCUSU OSMAN BEY

I — SÜLEYMAN ŞAH'IN OĞULLARININ, BUNUN MÜLKÜNÜ ARALARINDA BÖLÜŞMELERİ :

Süleyman Şah'ın ölümünden sonra dört oğlu, yani Ertuğrul veya Tuğrul,[1] Sungur Doğan,[2] Gündoğdu[3] ve Dindar veya Dündar,[4] babalarından kalan hazine ve mülkü aralarında bölüşmüşlerdir. Sungur'la Gündoğdu eski yurtlarına dönmüş ve anıları tamamıyla bilinmez kalmıştır. Ertuğrul ile Dündar ise, ordularıyla bulundukları yerde kalmış ve Sırmalıçukur denilen bir mevkide çadırlarını kurmuşlardır. Biraz sonra Dündar burada vefat eder. Bunun üzerine Ertuğrul, kardeşinin birliklerini kendi kuvvetlerine katarak, Halep'le Cesarea arasında kalan bütün ülkeleri, kentleri ve kaleleri, silah zoruyla veya siyasetle egemenliği altına almış ve her yana[5] kendi adını ve inandığı İslam dinini yaymıştır.

II — ERTUĞRUL BEY'İN SULTAN ALÂEDDİN'İN YANINA GİTMESİ :

Ertuğrul Beyin ünü her yana yayılınca, bu cesur ve yorulmak bilmeyen yiğide karşı derin saygısı olan Konya sultanı Alâeddin[6] kendisiyle savaşıp düşman olmaktansa, dostluğunu kazanarak ordusunun başına geçirmeyi yeğ tutuyordu. Alâeddin bu biçimde düşünüp dururken hiç beklemediği bir zamanda Ertuğrul Bey'den bir elçi kurulu gelir. Bu kurulun başında da oğlu Saruyat bulunuyordu ve babası adına sultandan, kendi ül-

kesinden, Ertuğrul Bey ve halkının barış ve dostluk içinde yaşayabilecek bir arazi parçası istemek için görevlendirilmişti. Bir atasözünün dediği gibi Alâeddin: «Gökten beklediği şeyin yerden geldiğini görünce elçiyi memnuniyetle karşılamış ve Ertuğrul'un istemini derhal yerine getirmeye söz vermiştir. Sultan, Saruyat'ı derin saygı ile uğurlamış ve yanına özel elçiler vermiştir. Babası Ertuğrul'un da derhal sarayına gelmesini söyler. Bunun üzerine Ertuğrul Bey, Sultan Alâeddin'in elçi heyetiyle birlikte gitmeye razı olmuştur. Ve son derece iyi karşılandıktan başka, Ankara bölgesinde Karacadağ kentini kendine merkez olarak elde etmiştir.

III — ERTUĞRUL BEY'İN, TÜRKLERLE SAVAŞ HALİNDE BULUNAN TATARLARI YENİLGİYE UĞRATMASI :

Bundan çok önce Sultan Alâeddin, meşhur Cengiz Han'ın büyük seferinden arta kalan bazı Tatar birlikleri tarafından durmadan rahatsız ediliyor ve çoğu zaman sıkışık bir duruma sokuluyordu. Tam bu sıralarda, kalabalık bir Tatar grubu, hiçbir direnişle karşılamadan, Ankara yöresine akın eder. Sultan da aceleyle elindeki kuvvetleri toplayarak dehşet verici bu insanlara karşı yürümüştür. Fakat sayı ve silah bakımından üstün olan Tatarlar, daha ilk saldırıda, sultanın ordusunu bozguna uğratmışlardır. Bunu haber alan Ertuğrul Bey, derhal yola çıkmış ve savaşın en kızgın anında beş bin kadar seçkin adamıyla çarpışma yerine varmıştır. Bunlar, Alâeddin'in kuvvetlerinin dağıldığını ve kaçmaya hazır olduklarını görünce kumandanlarına, yenen yana geçmelerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Ertuğrul Bey; «Hayır, sadık insana karşı sözünü tutması, namuslu ve erkek askere de, yenilgiye uğrayana karşı kılıç kullanmak

şöyle dursun, ümitsiz ve zayıf duruma düşene yardım etmesi yakışır» yanıtını vermiştir. Ertuğrul Bey'in bu güzel sözlerinin karşısında, askerleri, er meydanından kaçanları yağmalamak gibi çirkin planlarından vaz geçmişlerdir. Bundan sonra büyük bir cesaretle yendiği Tatarlara karşı durmuş ve bunları derhal kaçmaya zorlamıştır. Ve böylece savaş, bu ana kadar yenik durumda bulunan Sultan Alâeddin'in lehine sonuçlanmıştır.

IV — SULTAN ALÂEDDİN'İN, ERTUĞRUL BEY'İ ORDUSUNUN KUMANDANI YAPMASI :

Sultan Alâeddin'in şimdiye kadar salt başkalarının söyledikleriyle tanıdığı Ertuğrul Bey'in değerini şimdi kendi gözleriyle de görmüştür. Çünkü bu, yalnız iyi ve güçlü bir kumandan olmakla kalmayarak, ileriyi gören öğütleri sayesinde, askerlerine cesaret ve metanet telkin etmesini de biliyordu. Sultan, bütün bu nitelikleri kendisinde gördüğünden ordusunun başkomutanı yapmış ve bütün Ankara yöresinin savunmasını vermiştir.

V — ERTUĞRUL BEY'İN BAŞARDIĞI İŞLER VE ÖLÜMÜ :

Ertuğrul Bey derhal sultanın kuvvetlerine kendi birliklerini de katarak, Tatar akınlarına son vermekle kalmamış, aksine bunları her tarafta yenilgiye uğratarak yok etmiş ve sonunda Selçuk devletinin sınırlarından çekilmelerini zorlamıştır. Böylece sultanın ülkesini düşmandan kurtarmakla kalmayarak, sınırlarını bile genişletmiştir. Dürüst bir tarihçi olan Saadeddin'in tanıklığına göre, Ertuğrul Bey bu zaferlerini, H. 680 - M. 1281 yılında, Bizanslılar tarafından işgal edilmiş bulunan ta-

nınmış Kütahya kentinin geri alınmasıyla taçlandırmıştır. Fakat daha büyük zaferler için hazırlandığı bir sırada yiğitliğin ve ünün düşmanı olan ölüm, yaşamına son vermiştir. Bir yandan ihtiyarlık, diğer yandan bunca zafer sonunda takatsiz düşen Ertuğrul Bey, bu ölümlü dünyadan ayrılmıştır. Söğütçük kalesinde bulunan kabri bugün dahi Osmanlı hanedanının perestişkârları tarafından ziyaret edilmektedir.

VI — OSMAN BEY'İN, BABASININ YERİNE GEÇMESİ :

Böyle olmakla beraber bu hanedan, Ertuğrul Bey'le birlikte, sona ermiş değildir. Bunun arkasından Osman, Gündüz ve Sarviz adında üç oğlu kalmıştır. Bunlardan Osman [7] en büyüğü olup, küçük yaşta Alâeddin'in sarayına girmiş ve burada kendisine, yaşına bakılarak, Osmancık, yani küçük Osman denmiştir. Ertuğrul Beyin bırakmış olduğu vasiyetnameye göre, Osman Bey, babasının, Sultan Alâeddin'den elde etmiş olduğu bütün mal ve mülkün varisi sayılmaktadır. Fakat Konya Sultanı da, Ertuğrul Bey'in hizmetlerine karşılık olarak, genç Osman Bey'e askeri işaret olarak *tabl-ı alem* [8] ve bütün ordu üzerinde tam yetkiye sahip bir kumandana özgü daha başka beğeni işaretleri göndermiştir. Bunlardan başka, kendi adına sikke [9] bastırmasına izin vermekle kalmayarak, ister babası tarafından zapt edilmiş olsun, isterse kendisinin de ele geçireceği bütün kent ve köylerde hutbenin [10] kendi adına okunmasına dair ayrıcalık vermiştir. Bu itibarla kimi tarihçiler, bu ayrıcalığın tarihini, Osmanlı devletinin başlangıç tarihi olarak kabul etmişlerdir. Buna rağmen bunlar, aşağıda belirteceğim gibi, hesaplarında yanılgılara düşmüşlerdir.

VII — OSMAN BEY'İN BİR AYAKLANMAYI BASTIRMASI VE BİZANSLILARDAN BİRÇOK KENTİ ELE GEÇİRMESİ :

Osman Bey bu kadar çok saygı görünce, hükümdarlık mansıbı için, sultan" ünvanından başka bir şey kalmadığını sanıyordu; fakat Sultan Alâeddin'in yaşamda" bulunduğu sürece bunu yapmanın doğru olmadığını düşünmüştü. Ve zamanından önce hükümdar olmak için devleti olduğu kadar kendi yaşamını da tehlikeyle karşı karşıya bırakmaktansa, sultanın ölümünü beklemek daha uygun düşeceğini düşünmüştür. Mamafih önsezisi onu yanıltmamıştı. Zira Sultan Alâeddin'e vermiş olduğu sadakat yeminini tutmakla, kendi çıkarı uğruna da çalışmış oluyordu : Ayaklanan beylere karşı muzaffer kuvvetlerini çevirerek yine boyun eğdirmiştir. Bundan sonra da Bizanslılara karşı dönmüş ve H.687 - M. 1288 senesinde, Kuzle kentini ele geçirerek Anadolu Selçuk devletine katmıştır. İşte bunlar, ilerdeki zaferlerinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Aynı sene kanlı bir savaş sonucunda Karaşehir'in kumandanını yenilgiye uğratmış ve Kalanos veya Kallinikos adındaki kardeşini yakalayarak derisini yüzdürmüş ve sonra gömdürmüştür. Sonra da mezarını bütün ordusuna çişletmiştir. Bundan dolayı evvelce Tomalid denilen bu alan, bu güne dek it işini adını korumuştur. Mamafih bu zafer, Osman Bey'e de çok pahalıya mal olmuştur. Zira kuvvetlerinin büyük bir kısmını kaybettikten başka, yiğitçe dövüşüp kardeşi Gündüz'ü kaybetmiştir. Bunu, Söğütçük'te babasının mezarının yanına defnetmiştir. Bu zaferden sonra Osman Bey, Karahisar şehrini ele geçirerek Selçuk devletine katmıştır.

VIII — SULTAN ALÂEDDİN'İN, OSMAN BEY'E DAHA BAŞKA MANSIPLAR VERMESİ :

Sultan Alâeddin, Osman Bey'in bu zaferini haber alınca, kendisine Eskişehir'in yönetimini vermiştir. Ertesi yıl (H. 688 - 1289) ise, Osman, Moğol Tatarlarını yenerek püskürtmüş ve aynı zamanda düşman akınlarını her taraftan durdurmayı başarabilmiştir. Bundan böyle zaferden zafere koşuyordu. Sonunda Karahisar'a yerleşmiş ve her yönden ahali getirterek burasını genişletmiştir. Görkemli binalar ve surlar yaptırarak hükümdarlara yakışır bir merkez haline getirmiştir.

Adı geçen tarih konusunda Selçuk tarihçileri birbirini tutmamaktadırlar. Bunlara göre Osman Bey'in Moğol - Tatarları üzerindeki zaferi, H. 698 senesindedir : Yani on yıl sonra meydana gelmiştir. Hoca Saadeddin de Osman'ın daha sonraki başarılarını sıralarken aynı hesabı kullanmış; bundan dolayı ben de bunu izleyeceğim.

IX — OSMAN BEY HİLEYE HİLEYLE KARŞI KOYMAKTA VE KUVVETİ KUVVETLE DEFETMEKTEDİR:

Aynı yıl (H. 698), Bilecik şehrinin tekfuru Köse veya Teke sakallı [13] lakabıyla tanınan Mihayil, dostu ve koruyucusu olan Osman Bey'i de kızının düğününe çağırmıştır. Bu durum, Osman Bey'i ele geçirmek için, komşu Bizans tekfurları için uygun bir fırsattı. Fakat Mihayil'in haberi olmadan önlem alınamazdı. Bu valilerin kötü niyetlerini öğrenir öğrenmez Mihayil, Osmanı haberdar etmek için, sadık bir elçisini göndermiştir. Bunun üzerine Osman Bey de hileye hileyle karşı koymaya karar vermiştir. Kendisine karşı girişilen pusudan haberi yokmuş gibi hareket ederek, birkaç yüz askerine eğlence

yerine yakın bir yerde gizlenmelerini ve kırk gencin kadın kılığına girerek ve akşam karanlığından yararlanarak Yarhisar kalesine sıvışmalarını ve dolaydaki evleri ateşe vermelerini buyurmuştur. Sonunda Osman Bey de küçük bir maiyetle birlikte düğün merasiminin yapılacağı yere, yani Şakirbunar'ın bir kenar mahallesine gelmiştir. Bütün misafirler, planlarının başarılı olacağından emin olarak memnun gözüküyorlardı. Fakat tam bu sırada garnizondan yoksun bulunan kente değişik kıyafetle kırk Osmanlı delikanlısı girmiş ve evleri ateşe vererek hisarı ele geçirmişlerdir. Ateşi gören Osman Bey, hilesinin başarılı olduğuna kanaat getirerek pusuda beklemekte olan askerlerine, körkütük sarhoş olan düşmanlarına karşı saldırıya geçmelerini yüksek sesle işaret verir. İşareti alır almaz askerler, beylerinin buyruklarını yerine getirmişlerdir. Cins gözetilmeyerek kimileri maktül düşmüş, kimileri ise esir olmuştu. Bunların arasından salt Mihayil, sadakatı sayesinde kurtulabilmiştir. Esir kadınlar arasında soylu gelin Holophyra da vardı. Osman Bey bunu daha sonra Orhan Bey'e alacak ve bu evlenmeden de Süleyman'la Murad adında iki oğlu dünyaya gelecektir. Bu sonuncusu da Orhan Bey'in yerine geçecektir.

Bu zaferden sonra Osman Bey, İnegöl kentinden başka birçok şehir ve kaleler daha ele geçirmiş ve arazileriyle birlikte Selçuk devletine katmıştır.

X — HALKI TARAFINDAN TERKEDİLEN SULTAN ALÂEDDİN'İN BİZANS İMPARATORU MİHAYİL'E SIĞINMASI :

H. 699 tarihinde, Gazan Han'ın Tatarları, Selçuk devletine yeniden akın etmişlerdi. Saygıdan çok korku-

dan kendisine bağlı bulunan memleket beyleri ve ileri gelenleri, Sultan Alâeddin'in kötü yazgısının kendilerine saadet getireceğini sanarak bir daha ayaklanmışlardı. Bu sadakatsizlikleri, sultanı çok güç bir duruma düşürmüştü. Çünkü Alâeddin, bu vaziyet karşısında, hükümdarlığından vazgeçmek ve hayatını kurtarabilmek için de Bizans imparatoru Mihayil Paleologos'a sığınmak zorunda kalmıştır. Fakat ne yazık ki, yazgı yardım etmeyince, insan kuvveti hiçbir işe yaramamaktadır. Sultan, Bizanslılar tarafından çok iyi karşılanacağını ve emin bir sığınak bulacağını ümit ederken, acımasız bir işleme bağlı tutularak sonsuz bir esirliğe sürüklenmiştir. Nikephor Gregoras, kendisinin, daha sonraları uyruğu tarafından kurtarıldığını yazmaktadır. Öteki tarihçilerin ortak tanıklığına göre, H. 703 - M. 1303 tarihinde öldüğü anlaşılmaktadır.

XI — OSMAN BEY'İN OYBİRLİĞİYLE SULTAN SEÇİLMESİ :

Bu sırada değer, ün, kudret ve zenginlik bakımından, şimdiye kadar Sultan Alâeddin'e bağımlı bulunan tüm öteki beylerden üstün olan Osman Bey, bunların kimilerini bol hediyeler ve vaadlerle, kimilerini de koruyarak ve kuvvet yardımıyla, geri kalanları ise korkutarak boyun eğdirmiş ve böylelikle kendisini bütün devletin hükümdarı tanıtmıştır. Böylece ertesi yılın (H. 700 - M. 11 Şubat 1300) başlarında ülkenin bütün ileri gelenleri tarafından oybirliğiyle sultan ilan edilmiş ve başkenti olan Karahisar'da ilk Osmanlı hükümdarı ünvanını almıştır. Birçok tarihçi, Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıcını bu tarihten başlayarak saymaktadırlar. Hoca Saadeddin ise, yukarda gördüğümüz gibi, bu tarihin,

H. 687 senesinden itibaren başladığını doğrulamaktadır. Zira Sultan Alâeddin henüz hayatta iken, Karahisar şehrini Bizanslılardan aldıktan sonra, Osman Bey, burada, sultanın uygun görmesiyle, hutbede kendi adını zikretmiş ve adına sikke bastırmıştır. Bununla beraber biz de genel kanaate vararak Osman Bey'in ilk hükümdarlık tarihini, milâdî 1300'e uygun düşen hicrî 700 yılına koymayı uygun görmekteyiz. Önsözde de belirttiğimiz gibi bu, en doğru ve kronolojiye göre en isabetli bir tarihtir.

XII — OSMAN BEY'İN OĞULLARINI EYALETLERİNİN BAŞINA GEÇİRMESİ :

Osman Bey çoktan beri heves ettiği, fakat hissettirmek istemediği bir devlete sahip olduğunu görünce, Karahisar'ı başkent yaptıktan sonra şehir ve eyaletlerin yönetimini ve korunmasını oğullarına devretmiştir. Şöyle ki, Orhan'a daha sonraları Sultan Ongi'nin ismiyle anılan Karadağı sancağı; Gündüzalp'e [15] Eskişehir; Aykutalp'e Ayn Ongi; Hasan Alp'e Yarhisar; Turgutalp'e İnegöl. Annesi ve kayınpederi Bali[16]'nin vesayeti altında bulunan en küçük oğlu Alâeddin'e de Bilecik kentinin yönetimi verilmiştir.

XIII — BEYLİĞİN BAŞKENTİNİN YENİŞEHİR'E TAŞINMASI :

Osman Bey valilikleri dağıttıktan sonra, aynı yıl, Köprühisar kentini ele geçirmişti. Bunun arkasından da başkentini Karahisar'dan Yenişehir'e[17] taşımıştır. Burada şahane saraylar, hamamlar ve birçok binalar yaptırır; ayrıca yeni surlar ve her çeşit tahkimatla berkitmiştir.

XIV — İZMİT (NİKOMEDYA)'E BOŞ YERE SALDIRMASI :

Bundan sonra Osman Bey başkentini ve beyliğini daha çok kuvvetlendirmek için, barış siyaseti izleyerek, bir süre iç işlerinin düzenlenmesiyle uğraşmıştır. Düzeni sağlar sağlamaz ilk işi, refah ve tembellik yüzünden ahlâkı bozulmuş olan askerini doğru yola getirmekti. Bu amaçla, Kocaelinde (Bithynia) İzmit (Nikomedya) kentine karşı ordusunu sürmüştür; fakat uzun ve zor bir kuşatmadan sonra garnizonun yenilmez direnciyle karşılaşınca çekilmek gereğini duymuştur. Kuşatmayı kaldırmasına karşın, Yenişehir'in tam karşısına yüksek bir kale yaptırmıştır. Ve korunabilir duruma getirdikten sonra tanınmış Targan kumandasında kuvvetli bir garnizon bırakmıştır. Ordusunun geri kalan bölümünü de, başkenti Yenişehir'e götürerek kışlalara yerleştirmiştir. Anılmaya değerdir ki, Mevlana İdris'e göre, başındaki kumandanına izafeten Targan kalesi, Osman Bey tarafından değil, fakat oğlu Orhan Bey tarafından yaptırılmıştır.

XV — OSMAN BEY'İN, BİZANSLILARI YENİLGİYE UĞRATMASI VE KÜTAHYA KENTİNİ ELE GEÇİRMESİ :

Aşağı yukarı bu sıralarda, Osman Bey'in askerlik bakımından kuvvetlenmesinden ve sürekli zaferlerinden korkan Bizans tekfurları ve özellikle Bursa tekfuru Ornus veya Honorius başta olmak üzere, Koyunhisar surlarıyla birleşmeye ve ansızın saldırıya geçmeye karar vermişlerdir. Fakat talih, Osman'ın çıkarlarını koruduğundan, bunların tertiplerini zamanında açığa vurmuştur. Osman sessizce birliklerini seferber ederek düşmanı

için cezalandırılmaları gerekmektedir. Bundan sonra çavuşlar[19] vasıtasıyla Anadolu'daki bütün prenslere bir buyruk göndermiştir. Bunda üç şey bildiriliyordu: Ya İslam dinini kabul etmeleri, ya vergi vermeleri veya zorla egemenlik altına girmeleri. Emirname her tarafa yıldırım hızıyla yayılmıştır. Fakat hiç kimse, veya çok az kimse karşı koymaya cesaret etmiştir. Kuran-ı Kerime ilk boyun eğen Bilecik Beyi Köse Mihal olmuştur. Bundan dolayı kendisine ve kendisinden sonrakilere, Osmanlı hükümdarları, uzun zaman saygınlık göstermişlerdir. Köse Mihal'i Leblebici kentinin beyi izler. Her ne kadar bu, Müslümanlığı kabul etmemiş ise de, Osman Bey'e bağımlılığını kabul etmiş ve oğlunu rehin[20] olarak bırakmıştır. Lefka ve Çarırlı kentlerinin beyleri de yıllık vergiyi vereceklerini söyleyerek bağımlılığını kabul etmişlerdir.

XVIII — BİRÇOK KENTİN OSMANLI BEYLİĞİNE KATILMASI :

Bu sırada birçok şehir daha Osmanlılara boyun eğmiştir : Mortunlar, Göynikler, Taraklılar, Yengigesler, Kayahisar, Hekeci, Aksihar, Karaçin, Tekkurbungarlar vb. Bütün bunlar İslam dinini ve Osmanlı hakimiyetini hor görmüşlerdir; fakat daha sonraları, bir zamanlar Ertuğrul Bey'in hizmetinde bulunmuş olan Çavuş Bey'in sık sık akınları sonunda o kadar zayıf düşmüşlerdir ki, Osman Bey'in bunları kendine bağlaması ve beyliğine [21] katması zor olmamıştır.

XIX — OSMAN BEY'İN, ÇAVDAR DENİLEN TATARLARA İSLAM DİNİNİ KABUL ETTİRMESİ :

Osman Bey bu fetihlerle uğraşırken, Çavdarlar diye adlanan bir Tatar kabilesi, Germiyan (veya Frigya) beyliğinden çıkarak Osmanlı beyliğine ansızın akın etmiş ve her şeyi yakıp yıkarak Karahisar kentinin surlarının dibine kadar girmişlerdir. Merkezi Yenişehir'de bulunan Osman Bey, bu haberi alır almaz ordusunu harekete geçirmiş ve Tatarlara karşı sürmüştür. Ve Karahisar civarında viran bir şehir olan Oynas yakınında Tatarlara rastlamış ve bozguna uğratmıştır. Düşman kuvvetlerinin bir kısmı yok edilmiş, sağ kalanlar da esir olmuşlardır. Bunlar da islâm dinini kabul ederek serbest bırakılmışlardır. Fakat bundan sonra yerleşerek Karahisar bölgesinde kalmışlardır.

XX — OSMAN BEY'İN OĞLU ORHAN BEY'İN FETİHLERİ :

Osman'ın oğlu ve halefi olan Orhan Bey, kardeşlerinin içinde, erdemi ve cesaretiyle kendini göstermekteydi. Babasının ordusunun bir bölümünün başına geçerek Karacabaş, Alpsu, Pyrgos ve Derinhisar (Tekinhisar Fr. trc.) kentlerini elc geçirmiştir. Bundan sonra babasının yanına dönerek kumandanlığı, Akarlar ve Tuzbazarı kalelerine saldırarak ele geçiren Kognuzalp'e bırakmıştır. Tanınmış kumandan Akçakoca dahi akına gönderilmiş ve Kocaeli eyaletini İzmit kentinin kapılarına kadar yakıp yıkmıştır. Bu şehrin valisi, Osmanlıların gösterdikleri şiddetten dolayı Bizans imparatoruna şikâyet etmiş ve kenti korkutan tehlikenin yakın olduğunu bildirmiş-

gafil avlamış ve bozguna uğratmıştır. Bu karşılaşmada Kostel kentinin tekfuru ile birlikte birçok tekfur daha öldürülmüşlerdir. Bursa tekfuru Ornus ile adı zikredilmeyen Kütahya tekfuru ise, kurtuluşu kaçmakta bulmuşlardır. Fakat Osman Bey bunları izlerken Uluabâd kalesine rastlamış ve kale kumandanı, müttefikleri gibi Osmanlıların gazabına uğramamak için, bazı koşullar altında, kendilerine yol vermiştir. Buna karşın düşmanlara yetişmek mümkün olmamıştır. Bundan ötürü Osman Bey, zaman yitirmekten ise, daha sonraları Bizanslıların Türklerden geri aldıkları Kütahya'yı kuşatarak ele geçirmiştir. Bununla beraber bu fetih, Osman Bey'e çok pahalıya mal olmuştur. Zira, kente girerken ordusunun, üzerinden geçtiği köprü yıkılmış ve birçok askerle birlikte torunu Doğru da dereye düşerek boğulmuştur. Sudan çıkarılan ceset, Osman Bey'in buyruğu ile Koyunhisar'ın bir kenar mahallesine gömülmüştür.

XVI — BURSA'NIN KUŞATILMASI :

Osman Bey, Kocaeli (Bithynia) eyaletinin aşağı yukarı bütün kentlerini ele geçirdikten ve beyliğini sağlamlaştırdıktan sonra, eyaletin başkenti olan Bursa[18] kentinin kuşatılmasına girişmiştir. Bu olay, H. 717 - M. 1318 yılında olmuştur. Fakat çok iyi tahkim edilmiş ve kuvvetli bir garnizon tarafından savunulan bir şehrin ele geçirilmesinin zorluğunu, daha doğrusu olanaksızlığını derhal anlamıştı. Bu durum karşısında, kente erzak ve taze kuvvetlerin girmesine engel olmak için, şehri, tam karşı yanında yaptırmış olduğu iki istihkâm vasıtasıyla abluka altına almaktan başka yol kalmıyordu. Bu istihkâmların birisinin gözetimini torunu Artimur'a, ötekininkini ise tanınmış önder Balancık'a ver-

miştir. Ve her ikisine de ülke ahalisine baskıda bulunmamalarını, ve de alay etmemelerini emretmiştir. Böylece iyi bir yönetim sayasinde, yaşamlarının güvenliği için sığınak arayan civardaki birçok Rumu, istihkâmlara çekebilmiş ve kendi istekleriye Osmanlılara boyun eğmişlerdir.

XVII — OSMAN BEY'İN, HIRİSTİYANLARA KURAN-I KERİM VEYA KILIÇ ÖNERMESİ :

Birçok kenti ele geçirdikten sonra, sürekli zaferlerine biraz ara vermek ve hem kendisinin, hem de ordusunun istirahata çekilerek, fethedilen eyaletlerin düzeniyle uğraşmak ve uyruğuna barış ve sükûnu sağlamak Osman Beyin adetidir. Böyle hareket etmekle birkaç yıl başkentte kalmak olanağını buluyordu. Fakat zaferden zafere koşturmaya ve yağmaya alişmış olan askerleri, tembel ve sakin bir hayata katlanamamışlar ve Bizans İmparatorluğuna karşı yeni fetihlere girişmesi için sultana yalvarmışlardır.

Kamu işlerinin yönetiminde çok anlayışlı olan Osman Bey, askerlerin isteğini yerine getireceğine söz verir. Bu arada fetihlerle birlikte İslam dininin yayılmasının da göz önünde tutulması lazım geldiğini söylemiştir. Çünkü bu, Kuran-ı Kerim gereklerindendi. Ve Kuran-ı Kerim'in tüm dünya nimetlerinin ve hükümdarlıklarının üstünde tutulması lazımdır. Bundan ötürü İslam dinine göre, Hıristiyan hükümdarlarına karşı her şeyden önce, yumuşak davranılması ve peygamber dinine barışçı bir ruhla davet edilmesi gerekmektedir. Ve ancak reddettikleri takdirde, Tanrısal yasa uyarınca doğruluğun ve Allahın düşmanları olarak ilan edilmeleri ve sonunda kuvvetle boyun eğdirilmeleri ve inat ettikleri

tir. Bunun üzerine imparator, iyi silahlandırılmış birkaç bin askeri yardıma göndermiş; fakat Osman Bey'in Abdurrahman adında başka bir kumandanı, bunların gelişinden haber alınca, derhal harekete geçmiş ve Yaylazova'da saldırıda bulunmuştur. Bununla beraber Bizanslılar, Osmanlıların sert vuruşlarına dayanamayınca geri dönmüşlerdir. Osmanlı kuvvetleri ise peşlerine düşmüşlerdir. Ve bu kalabalık Bizans ordusundan, ancak bozguna uğradıklarını imparatora haber vermek için önceden kaçanlar sağsalim kurtulmuşlardır. Geri kalanların bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı ise esir edilmiştir.

XXI ve XXII — ORHAN BEY'İN BURSA'YI ELE GEÇİRMESİ :

Osman, bunca çabadan sonra yorgun düşmüş olmakla beraber, yaşlılığın etkisini de hissetmekte idi. Bundan başka damla hastalığına da tutulmuş olmasına karşın,ruhu canlılığını hâlâ korumaktaydı. Osman Bey, askerlerinin sürekli başarısını tatmış bir beydi. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Osman Bey, Kocaeli'nin merkezi bulunan Bursa'nın işgalini bir kez daha denemek istemiş ve büyük bir orduyla oğlu Orhan Bey'i göndermiştir. Ornus, kendinde Orhan Bey'le savaşacak kudreti göremeyince, çok sağlam ve sekiz yıllık erzak yedeği bulunan kenti kuşatarak aralıksız saldırılara tabi tutmuş, fakat şehrin garnizonu başarılı savunmasıyla bütün saldırıları püskürtmeyi başarmıştır. Fakat mezamirin dediği gibi biz de «Allah, üstüne bakmadıktan sonra (yani korumadıktan) şehrin kendini savunması boşunadır» diyebiliriz. Daha dün ihtida eden ve bugün Orhan Bey'in müşaviri olan Mihayil, bu ka-

dar uzun ve inatçı bir kuşatmadan sonra, sonunda Ornus'u kenti teslim etmeye ikna etmiştir. Ornus da 30000 taler vererek sakinlerinin hayatının esirgenmesi koşuluyla teslim olmuştur. Ve böylece Bursa kenti, H. 726 - M. 1326 yılında Türk kanı [2] dökülmeden Orhan Bey'in eline geçmiştir.

XXIII — OSMAN BEY'İN ÖLÜMÜ VE YERİNE ORHAN BEY'İN GEÇMESİ :

İnsanların saadeti tam ve sürekli değildir. Zira Orhan Bey, bu kadar ünlü bir kenti ele geçirdiğinden dolayı sevinç içinde iken, babasının ölüm döşeğinde olduğundan derhal geri dönmesini bildiren acıklı haberi almıştır. Orhan Bey de derhal babasının emrine uyarak ve Bursa'da kuvvetli bir garnizon bıraktıktan sonra, birkaç kişiden oluşan maiyetiyle birlikte Yenişehir'e gitmiş, fakat vardığında babasını can çekişir halde bulmuştur. O kadar ki, Osman Bey, kendisini ancak takdis edebilmiş ve halefi olarak ilân edebilmiştir. Bu suretle Osman Bey, 69 yaşında olduğu halde Ramazan ayında, yani Bursa'nın tam alındığı yıl ölmüştür. Sonuç olarak Osman Bey, 26 yıl, 3 ay ve 10 gün hükümdarlık etmiştir [2]

Tarihçi Saadeddin'e göre Osman Beyin, oğlu Orhan Bey'e son sözleri şunlar olmuştur : Bu iki hükümdar bir araya geldikleri vakit, kalpleri muhabbet ve sevgi ile çarpıyordu. Orhan, içini derin derin çekerek şu sözleri söyler : «Ey, dünya hükümdarlarının ve beylerinin kaynağı Osman Bey. Sen ki, bunca ulusu yendin ve boyun eğdirdin.» Oğlunun bu sözleri üzerine bu eşsiz hükümdar bakışlarını çevirerek zayıf bir sesle : «Sen ki ruhu-

mun neşesisin, ağlama. Mademki kötülükle dolu bu dünya havasını teneffüs ediyoruz, benim şu son mücadelem, genç ve ihtiyar ayırmaksızın bütün insanlara mukaddedir. Ben artık ölmezliğe kavuşuyorum; çünkü seni halef olarak bırakıyorum. Bununla beraber son nasihatimi de dinle: Bu hayatın endişelerinden uzak olasın. Ey, sen ki saadet içindesin, hiçbir zaman baskıya başvurma ve gaddarlık etme, yalvarırım. Bilakis adaletten şaşma ve onu toprağın süsü yap. Vücudumdan ayrılan ruhumu ilerde kazanacağın parlak zaferlerle şad et. Ve dünyayı fethettiğin zaman dini silah kuvvetiyle yay ve Bizans imparatorlarıyla[24] dürüst bir dostluk devam ettir. Bilginlere fahri payeler ver. Ancak böylelikle ilâhî kanunu yerine getirirsin. Ve herhangi bir kimsenin, nerede olursa olsun, kendini ilme adadığını öğrenirsen, hürmet ve lütfunu esirgeme. Askerî kuvvetlerin ve zenginliğinle öğünme ve gururlanma. Yanında daima din bilginleri bulundur ve devletlerin temeli olan adalete karşı gelen her şeye mâni ol. Allahın emrine itaat yegâne amacımız olmalı ve her adımımız Tanrı'ya dönük olmalıdır. Faydası olmayan girişimlere ve sonuçsuz anlaşmazlıklara asla karışma. Zira amacımız, dünya egemenliğini elde etmek değildir. Ben, dinimizi yaymaktan başka bir şey düşünmedim. Bundan dolayı arzularımı tamamlamak sana düşer. Hayatta daima tarafsız ve lütufkâr olmaya çalış. Halka karşı olan görevlerini yerine getir. Uyruğunun gözünde iyilik ve acıma duygularından yoksun olan bir hükümdar, hükümdar ünvanına lâyık değildir. Sürekli düşüncen, vatandaşlarının haklarını korumak olmalıdır. Zira ancak böylelikle Tanrı'nın lütuf ve himayesine kavuşabilirsin», Müminlerin sığınağı olan Osman Bey, böylece öğütlerini tamamladıktan sonra ruhunu teslim etmiştir. (*)

(*)Süleyman Şah'ın ölümünden sonra (1219) Osman Bey'in ölümüne kadar (1326) Avrupa'da aşağıdaki hükümdarlar hüküm sürmüşlerdir :

İstanbul'da : Pierre de Courtenay'ın oğlu veya kardeşi *Robert* (1222 - 1229) - *Baldouin II* (1229 - 1262, *Mihayil Paleologos* (1262 - 1282), *Andronikos* (1282 - 1325)

BATIDA : Frederik II. ölümünden sonra, yani 1250 - 1273 seneleri arasında, saltanata ara verilmiştir. Bu esnada birçok hükümdar seçilmiştir. Örneğin Turingli Henry, Felemenkli Guillaume (Wilhelm), İngiltere kralı Jean'ın kardeşi ve Cornouailles dükü Richard. Kastilya kralı hakim Alphonse; Bu 23 yıl süre içinde Suab ve Türing sülâleleri sönmüştür. Nihayet imparatorluk, Habsburglu Rudolf'la istikrar bulmuştur. (1273 - 1291). Bundan sonra Nassaulu *Adolphe* (1291 - 1298), Rudolphe'ın oğlu *Albert* (1298 - 1308), Lüksemburglu *Henry* (1308 - 1313), Bavyeralı *Ludvik* (1313 - 1346)

İngiltere'de : *Edward I* (1272 - 1307), *Edward II* (1307 - 1327)

Fransa'da : *Louis VIII (1223 - 1226), Louis IX* (1226 - 1230), *Cesur Philippe* (1270 - 1286), *Güzel Philippe IV* (1286 - 1313), *Louis X* (1313 - 1315), *Uzun Philippe V* (1315 - 1321) ve *Charles IV* (1321-1327). İng. (çev.)

III. BÖLÜM

TÜRKLERİN İKİNCİ SULTANI ORHAN'IN SALTANAT TARİHİ

I — ORHAN BEY'İN SULTAN İLAN EDİLMESİ VE İZMİT'İN (NİKOMEDYA) TESLİM OLMASI :

Osman Bey'in ölümünden sonra 35 yaşındaki oğlu Orhan Bey,[1] 10 Ramazan H. 726 yılında Türklerin sultanı ilan edilir (M. 1326). Bundan önce gördüğümüz gibi babası henüz hayatta iken Bursa'yı[2] ele geçiren Orhan Bey, hükümdarlığının ilk yılını Anadolu (Asya)'daki işlerini düzene koymakla ve devletin yönetimine sürekli biçim vermekle geçirir. İkinci yılında ise Aydos'tan başlayarak İzmit veya Nikomedya'ya kadar bütün Semendra eyaletini dolaşır. Sonunda bu kenti de kuşatarak zapteder. Bu kadar kuvvetli bir şehrin alınması sanıldığı kadar zor olmamıştır. Zira kentin valisi Kaloyan, kenti savunacağı yerde ihanet eder : Vali, Osmanlı ordusunun yaklaştığını görür görmez kaçmaya başlar ve gecelevin Koyunhisar kalesine çekilir. Kimi tutsaklardan valinin kaçtığını haber alan Orhan Bey, derhal kaleyi kuşatır. Kaloyan, okla vurulur ve sonunda kale teslim olur. Bunun üzerine Orhan Bey, valinin başının kesilmesini ve tüm İzmit ahalisinin görmesi için kazıklanmasını emre-

der. Bu görüntünün yarattığı korku, teslim olmalarına neden olur. Bundan sonra hayatlarının bağışlanması ve eşyalarıyla birlikte İstanbul'a çekilmeleri için sultana temsilciler gönderirler. Ve sultan dileklerini yerine getirdikten sonra kenti teslim ederler.

II — ORHAN BEY'İN BURSA'YI BAŞKENT YAPMASI VE ORDUSUNU DÜZENE KOYMASI (H. 728 - M. 1328) :

Öte yandan Ali Bey, H. 728 yılında, Semendra eyaletinin merkezi olup, daha sonraları Karamuseke diye adlanan Herkiye kentini teslim alır. Orhan Bey, İznik (Nikea) şehrinden başka bütün Bithynia eyaletini egemenliği altına aldıktan sonra, aynı yıl içinde, devletin başkentini Yenişehir'den Bursa'ya nakleder. Kardeşi Alâeddin'in fikri üzerine Selçukluların parası yerine kendi adını taşıyan yeni bir sikke bastırır. Bugün dahi Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen yasa ve töreler bunun zamanından kalmadır. Örneğin, şehirlilerin köylülerden giyim ve kuşam bakımından birbirlerinden ayırdedilmeleri; bugüne dek Hıristiyan askerlerinden hiçbir yönden ayırdedilmeyen kendi askerlerinin bundan böyle ayrı bir ordu oluşturmalarını; yine bugüne kadar Osmanlılarca bilinmeyen yeni bir yaya ordusunun kurulmasını; şimdiye kadar hiç bilmedikleri şehirlerin dövülmesinde ve alınmasında yararlı olacak makinelerin hazırlamasını ve kullanılmasını öğrenmelerini buyurur. Bunlardan başka kardeşi Alâeddin'i orduların başkomutanı tayin eder. Ve ilk kez kendisine başvezir veya sivil ve askeri vekil ünvanıyla birlikte devlet işlerinin yönetimini de verir.

III — ORHAN BEY'İN, ASKERLERİNE MAAŞ DÜZENLEMESİ (H. 729 - M. 1329) :

Orhan Bey, bugüne değin, salt gönüllü askerlerine düzenli ödenek verirdi. Bu da, günde bir nokra'dan ibaretti. Bu adı taşıyan yeni sikkenin değeri, bir gümüş drahmi'nin dörtte biriydi. Askerler hizmet görmedikleri zaman, her yükümlülükten bağışık tutulurlar ve kendi evlerinde istirahat etmelerine izin verilirdi. Fakat bu yeni yaya birliği, cahil ve görgüsüz köylülerden toplandıdığından, sık sık ayaklanıyor veya hiç olmazsa, ayaklanmaya meyilleri vardı. Bunun farkına varan Orhan Bey, bu birliğin yerine, Müslümanlığın yayılmasına yararlı olacak başka bir birlik koyar. Yani topladıkları (devşirdikleri) Hıristiyan çocuklarına İslam eğitimi verdikten sonra asıl orduya katılırlardı. Böylece Osmanlı ordusunun miktarı beklenildiğinden çok artmış ve bununla birlikte İslam dini de yayılmıştır. Evlerinde kalan ve askerliğe katılma izni alan Türk köylülerine gelince bunların ancak Sancak beylerinin kumandasındaki sipahi kıtalarında hizmet görmelerine izin verilmiştir. Bunlara müsellem, yani özgür deniliyordu.

IV — İZNİK (NİKEA)'İN ALINMASI VE ASKERLERİNİ BİZANSLI DUL KADINLARLA EVLENDİRMESİ:

Bu askeri düzenlemeler ve kurumlar sonucunda büyük bir orduya sahip olunca, İznik veya Nikea kentini ele geçirmeye karar verir. Aynı yıl şehri kuşatır, fakat bir yandan kuşatmanın iki yıla yakın sürmesi, öbür yandan açlık ve veba hastalığı yüzünden Orhan Bey'den aman dilemek zorunda kalır. İznik şehri ahalisi kendi-

sine elçiler gönderir ve hayatlarının bağışlanmasını ve İstanbul'a gitmeleri için izin verilmesi isteminde bulunurlar. Orhan Bey de beklenilmeyen bir yücegönüllülükte bulunarak, salt sağ-salim gitmelerine izin vermekle kalmaz, fakat beraberlerinde götürebilecekleri kadar mal ve eşyalarını da almalarına müsaade eder. Orhan Bey'in bu merhametli davranışı karşısında duygulanan İznik halkı, malikâne ve evlerinde özgür kalmayı ve gönüllü olarak Osmanlı devletine haraç vermeyi yeğlerler. Bu suretle Orhan Bey, H. 730 - M. 1330 yılında, İznik kentine girer; fakat burada başka bir sorunla karşılaşır: Açlık veya savaş yüzünden ölen İznik erkeklerinin eşleri, Orhan Bey'in huzuruna çıkarlar ve dulluk hallerinden ağlaşırlar. Bunun üzerine sultan, derhal nedimlerini ve soylu kişileri kendileriyle evlenmelerini ve Müslüman kadınlarına yapılan işleve tabi tutulmalarını emreder. Ve böylece bir kısmı soylu kişi, bir kısmı da halk tabakasından olan bu perişan kadınları kocaya kavuşturur. Ve dolayısıyla İslam dinine birçok Müslüman kazandırmış olur. Orhan Bey'in uyruğuna karşı olan bu yücegönüllülüğü ve insanlığının ünü, bütün komşu ülkelere yıldırım hızıyla yayılıverir. O kadar ki, içlerinden birçoğu kuşatma korkusundan kaçan salt İznikliler değil, fakat Türk kuvvetlerinin henüz erişemediği öteki kent ahalisi de, yığın halinde İznik'e gelmeye başlarlar. Bunun sonunda İznik'in nüfusu bir yıldan az bir zaman içinde İstanbul'la yarışacak kadar çoğalır.

V — GEMLİK KALESİNİN ALINMASI VE OKULLARIN YAPILMASI : (H. 734 - M. 1334))

Orhan Bey bir yıl sıkı bir kuşatmadan sonra, doğa ve teknik bakımından çok sağlam bir kale olan Gemlik

kalesini H. 734 - M. 1334 tarihinde teslim olmaya mecbur eder. Orhan'ın babası Osman Bey dahi, birçok kez bu kaleyi almak için girişimlerde bulunmuş ise de sonunda başarı sağlayamamıştır. Orhan Bey H. 736 - M. 1336 senesini barış içinde geçirerek bu vesileyle Bursa'da bir cami, bir medrese ve bir hastane yaptırır. Bütün bunlar gerçekten mükemmel kurumlardı. Özellikle bir manastır içerisinde kurulmuş olan medrese, ortaçağ eğitimiyle ve ünlü müderrisleri sayesinde o kadar büyük isim yapmıştır ki, Arabistan ve İran'dan öğrenciler burada okumak için gelirlerdi. Ve o güne kadar cihan üstadları diye geçinen bu ulusların bilginleri, Osmanlı hocaların talebeleri olmayı kendilerine küçüklük saymamışlardır.

VI — ORHAN BEY'İN ANADOLU'DAKİ BİZANSLILARI ZAYIFLATMASI VE MÜSLÜMAN BEYLERİNİ SİYASET YOLUYLA KAZANMASI :

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Bizanslı kent ve ülkelerini silah gücüyle ele geçirdikten sonra, herkesçe bilinen kurnazlığı ve sağlam siyasetiyle Orhan Bey, Selçuk devletinden geriye kalan ve birçok Müslüman beye bağlı bulunan Anadolu (Asya) eyaletlerinin topraklarını da kendi devletine nasıl katacağına dair planlar kurmaya başlar. Bu amaçla ilk önce Açılan Bey'in ülkesine karşı harekete geçmekle başlar. Bu bey ölünce yerine çok genç olan oğlu Kasım Bey geçer. Orhan Bey, bunun hamisi ve babası bahanesiyle yanına aldırtır ve topraklarını da işgal eder. Başka bir genç bey olan Dursun Bey de, bunu örnek alarak, Aydıncık, Balıkesir, Bergama, Minas ve Ermid kentlerini kendiliğinden Osmanlı egemenliğine

terk eder. Fakat Bizans uyrukluğundan ayrılmak istemeyen Ulûbad, Kublius ve Elbius şehirleri ise kuvvet zoruyla boyun eğdirilir. Soylu bir kadın olan Kiramastorya'nın oğlu Mihalça, komşularının durumuna bakarak dehşete kapılır, ve ismine bakarak, Türklerin bugüne kadar Mihalıççık diye adlandırdıkları babasından kalma tüm topraklarıyla birlikte sultanın buyruğuna girmeyi kabul eder. Bu arada Dursun Bey'le kardeşi Hacı İlbey arasında bir kavga çıkar: Bunlardan ilki, kentlerini Osmanlı devletine vakıf olarak verir ve sözünde durarak, gerçekten, Orhan Bey'e sunar; ikincisi ise buna karşı gelir. İşte bu yüzden aralarında savaş başlar. Hacı İlbey kendisini zayıf hissettiğinden savaştan vazgeçer ve Bergama kentine sığınır. Orhan Bey de bu kardeş kavgasından yararlanarak bunların ülkelerini işgal eder. Ve iki yüzlülük ederek aralarını bulmak ister ve «iki kardeş arasındaki anlaşmazlık yüzünden tek Müslüman kanının akıtılması doğru olmadığı gibi İslam dini bakımından da caiz değildir ve kanun yoluyla çözümlenebilecek sorunları silahla çözmeye uğraşmak günahtır» beyanında bulunur. Bundan dolayı her iki kardeşe Bergama surlarının dibinde bir araya gelmelerini ve kanun ahkâmına göre babadan kalma mirası aralarında kardeşçe bölüşmelerini buyurur. Her ikisi de bu öneri karşısında memnun olduklarını bildirirler. Buna karşın, daha ilk görüşmelerinde Hacı İlbey, kucaklamak bahanesiyle kardeşini bir kargıyla kalbinden vurur ve Dursun Bey, Orhan Bey'in göndermiş olduğu aracıların önünde canını verir. Bir başka Kain gibi Hacı İlbey, bunun üzerine işlediği suçun dehşetine kapılarak, kendi halkından mı, yoksa Orhan Bey'den mi daha çok çekinmesi lazım geldiğini bilemiyordu. Bununla beraber kentin kapılarını kapatmaya ve davasını silahla savunmaya karar

verir. Fakat bütün çabaları boşuna gider. Zira kent ahalisi bu kadar iğrenç bir olaydan nefret ederek ve Orhan Bey'in gazabını üzerlerine çekmemek için Hacı İlbey'i yakalatırlar ve hep birlikte sultana teslim olurlar. Hacı İlbey de iki sene acı bir hapishane yaşamı yaşadıktan sonra Bursa'da ölür. Ulûbad Bey'inin yazgısı ise, daha parlak olmaz. Çünkü direnmek niyetinde bulunmakla itham edilerek hayatına son verilir. Bunun üzerine Ulûbad kentiyle birlikte bütün Karesi eyaleti Orhan Bey'in egemenliği altına girer. Tüm bu olup bitenler, H. 737 · M. 1337 yılının sonuna doğru meydana gelir.

VII — DAHA BİRÇOK KENTİN OSMANLI DEVLETİNE KATILMASI :

Henüz Hıristiyanların baskılı yönetimi altında bulunan kıyıdaki Anachor ve Emrud kentleri, Orhan Bey'in kendilerini işgal etmek için yaptığı hazırlıklardan haber alarak H. 738 · M. 1338 senesinin başlarında boş yere direnerek sultanın öcüne uğramaktansa merhamet dileyerek boyun eğmeyi tercih ederler. Bunun üzerine daha birçok kale ve kent, bunlara bakarak, Osmanlı devletinin yönetimine katılırlar.

VIII — ORHAN BEY'İN, OĞLU SÜLEYMAN BEY'İ AVRUPA'YA GÖNDERMESİ :

Anadolu'da arka arkaya kazanılan zaferler, Orhan Bey'in gözünü doyuracağı yerde daha çok tahrik ettiği görülüyordu. Böylece bütün Bithynia'yı egemenliği altı-

na aldıktan sonra yeni fetihler yapmayı düşünür. Bu amaçla, H. 738 yılında Akçabey, Gazifazıl ve öteki tarihçilerin Gazifaril dedikleri Ornus Bey, Yabukça Bey ve Mihal[3] Bey, gibi zamanının en tecrübeli komutanlarıyla birlikte Avrupa (Rumeli)'ya geçmek üzere gönderir. Süleyman Bey ava gidiyor bahanesiyle seksen kadar genci yanına alarak Anadolu sahillerini yoklamak üzere hiç belli etmeden Aydıncık'a kadar iner. Fakat Hıristiyan prenslerinin de doğruladıkları Bizans imparatorunun bir buyruğuna göre, sandalla bile Anadolu yakası Hıristiyanlara yasak olup, cezası ölüm olduğu gibi, Türkler için de Rumeli (Avrupa) taraflarına geçmek de aynı ceza ile yasak edilmiştir. Böylece icatları yaratan zorunluluk, Süleyman Bey'e de iki sandalı öküz mesaneleriyle birbirine bağlamasını öğretir. Süleyman Bey, mehtaplı bir gecede bunlardan birine binerek bir Anadolu köyünden Rumelideki Hami kalesine umduğundan da kolayca geçer. Aynı biçimde adamlarını da karşı yakaya geçirtir. Bunlar da ilk önce köylünün birini yakalayarak bundan, kente giden bir yeraltı yolunu öğrenirler. Bu şehrin garnizonu yoktu ve ahalisi uyumakta idi. Böylece Süleyman Bey bunları gafil yakalayarak içeri girer ve kenti işgal eder. Kent sakinlerine karşı sert davranması şöyle dursun, aksine yumuşak hareket etmeyi daha uygun bulur. Ve gemicilik sanatından anlayanlara Bolayır ve Akçaliman'da bulunan gemileri alıp Anadolu yakasına geçirdikleri takdirde kendilerini serbest bırakacağına ve ödüller vereceğine dair güvence verir. Bu suretle Süleyman, ahalinin yüreğini kazanır ve birkaç saat içersinde üç bin kadar Türk, Anadolu'dan Rumeli'ye geçmiş olur. Ertesi gün Liasabonya kalesini baskın sonucunda ele geçirir. Ve zaman kaybetmeden büyük miktarda erzak tedarik ettikten sonra, bugüne kadar kendi adına

bakarak Akçaovası[4] denilen Akçabey'in kumandasında bir de garnizon yerleştirir.

IX — SÜLEYMAN BEY'İN GELİBOLU'YU İŞGAL ETMESİ :

Süleyman Bey'in ilerlemesine ancak Gelibolu veya Gallipolis denilen kent bir süre engel olur. Türk tarihçilerinin Callacomas dedikleri bu şehrin tekfuru, civardaki bütün delikanlıları silah altına çağırarak Süleyman Bey'e karşı gelmeye karar verir. Savaş uzun zaman sürer ve sonucu kesin olmaz. Neticede sayıca ve cesaret bakımından üstün olan Osmanlılar galip gelirler ve Bizanslıları kaçmaya ve şehir surlarına kapanmalarını zorlarlar. Süleyman Bey saldırmakla çok kayıp verileceğini anlayınca, düşmanı açlıkla ve kuşatmakla dize getirtmeye karar verir. Bunun üzerine henüz ele geçirilen kalelerin garnizonlarını getirterek, Gelibolu'yu her yandan kuşatır ve bu biçimde erzak ve insanca yardımın girmesine engel olur. Buna karşın, tekfur, ve garnizon büyük bir cesaretle karşı koyar ve var gücüyle kenti savunur. Fakat uzun süren kuşatmadan ve yinelenen saldırılardan ve ayrıca erzak noksanlığı yüzünden bitkin düşen şehir sakinleri H. 760 - M. 1359 yılında teslim olmak zorunda kalırlar. Gelibolu ile birlikte bütün Hayrabolu (veya Charripolis)[5] eyaleti de Türklerin egemenliğini kabul eder. Bunun üzerine Bizans imparatoru, salt İstanbul'un değil, fakat aynı zamanda tüm Rumeli'nin de tam anlamıyla kilit noktası sayılan Gelibolu'nun teslim olduğu haberini aldığı zaman, alay ederek, Türklerin bir domuz ahırından ve bir de şarap musluğundan başka bir şey ele geçirmediklerini söylediği rivayet edilir.

X — ORHAN BEY'İN, OĞLU MURAD BEY'İ RUMELİ'YE GÖNDERMESİ (H. 761 - M. 1360) :

Ertesi yıl Orhan Bey, oğlu Murad Bey'in önderliğinde Rumeli'ye ikinci bir ordu daha gönderir. Her iki kardeş, ordularını birleştirirler ve ortak düşmana karşı birlikte savaş ederler. Sonuçta Süleyman Bey *Malkara* ve *İpsala'yı;* Murad Bey ise, İstanbul'a on saat mesafede bulunan *Epibatos* kalesini ele geçirirler. Buradan sonra Murad Bey, İstanbul ile Edirne arasında yerleşik bulunan ve çok sağlam olan Çorlu (veya Tyrilos) kentini kuşatmaya gider. Doğa bakımından olduğu kadar teknik itibarıyla da kuvvetli görünen şehrin gücüne güvenen ahalisi, Osmanlıların kudretini küçümseyerek Murad Bey'in ileri sürdüğü koşullara boyun eğmesi şöyle dursun, aksine sert çıkışlar yaparak binlerce düşman askerini öldürtür. Ve sonunda yenilmekten çok, Osmanlıların sayı üstünlüğü karşısında ezilerek son bireylerine kadar yok edilirler. Murad Bey, kenti ele geçirdikten sonra dökülen kanların öcünü almak istediğinden, şehrin yıkılmasını ve yerle bir edilmesini emreder. Bugün ancak bazı izleri görülebilmektedir. Murad Bey'in bu acımasız hareketi, Edirne ile Çorlu arasında yerleşik bulunan Pyrgos ahalisini öyle bir korku kaplar ki, evlerini barklarını bırakarak kentlerini düşmanın acımasına terk ederler. Bu şanlı zaferlerden sonra Murad Bey, ordusuyla birlikte Anadolu'ya döner. Süleyman Bey ise birlikleriyle Rumeli'de kalır.

XI — SÜLEYMAN BEY'İN ATTAN DÜŞEREK ÖLMESİ :

Bu sene Osmanlı Devleti için ne kadar mesut bir yıl olmuşsa, Orhan Bey için o kadar uğursuz olmuştur.

Zira Orhan Bey'in oğlu Süleyman Bey,[7] Osmanlıların törelerine göre, ordusunu yoklayıp denemek ve silahlı eğitim yapmak amacıyla çıkarır, fakat atlı kıtası ok ve kargı atarken azgın atı ürker ve kendisi attan düşerek ayağı kırılır, fakat düşmenin şiddetinden dolayı derhal ölüverir.

XII — AKÇABEY'İN DYDOMOTHYCON KENTİNİ ELE GEÇİRMESİ, FAKAT ORHAN BEY'İN BUNU GERİ VERMESİ :

Orhan Bey'in çok sevdiği oğlunu bu kadar ani olarak kaybetmesinden dolayı, şifası olanaksız olan bir hastalığa tutulur ve kısa bir zamanda ölümüne sebep olur. Böyle olmakla beraber Süleyman Bey'in ölümü ve kendisinin hastalığı zihninde yaşattığı savaş düşüncelerini söndürecek kadar etkin olduğu kanaatini ortadan kaldırmak için, Akçabeyi büyük bir orduyla Dydomothycon kentini ele geçirmeye gönderir. Şehrin tekfuru, hava almak için henüz surların dışına çıkmıştı ki, hiç beklemediği bir anda Akçabey görünüverir ve kendisini yakalatarak esir alır. Fakat Bizans İmparatorlarının soyundan geldiğinden sıkı tutsaklık hayatına katlanamayarak kentin teslimine karşın kendi özgürlüğünü elde eder. Buna karşın Orhan Bey de, içten dostu olan bir Hıristiyan prensinin yalvarması üzerine kenti eski sahibine geri verir. Bu dost, tahta geçmeden önce kızını Orhan Bey'e veren Yoannes Kantakuzinos idi.

XIII — ORHAN BEY'İN ÖLÜMÜ VE KARAKTERİ :

Süleyman Bey'in ölümü, Orhan Bey'in yıpranmış vücudunu durmadan kemiriyor ve günden güne zayıf dü-

şürüyordu. Sonunda Süleyman Bey'in o uğursuz ölümünden iki ay sonra Orhan Bey de vefat eder. Bursa'daki manastıra gömülür.[8] Ömrü 70 sene sürer[9] ve Saadeddin'in hesabına göre 35 yıl hükümdarlık etmiş olur. Orhan Bey'in yerine oğlu Murad Bey geçer. Türkler bu hükümdarlarından pek övgüyle konu etmemektedirler. Ve Türk yazarları, Orhan Bey'in bilginlere danışmadan ve onların fikirlerini almadan hiçbir girişimde bulunmadığını söylerler. Orhan Bey ulusunun şerefi için ilk defa olarak mescitler, camiler,[10] medreseler [11] ve imarethaneler [12] ve hastaneler yaptırır. Beden biçimlerine gelince, kırmızımsı bir yüzü, mavi gözleri, kızıla çalan sarı saçları vardı. Orta boylu olup, oldukça toplu idi. Bütün bu özellikler, sultanın saray ressamı Levni Çelebi tarafından eski bir orjinalinden kopya edilen portresinden anlaşılmaktadır.(*)

(*) Orhan Bey'in 1326 senesinden 1360 yılına kadar süren hükümdarlığı sırasında İstanbul'da *Genç Andronikos Paleologos* (1325 - 1354) - *Ioannes Paleologos* (1354 - 1334)

BATIDA : Boemya kralı Jan'ın oğlu *KARL IV* (1346 - 1378)

FRANSA'DA : *Philippe de Valois* (1327 - 1350)

Jean de Valois (1350 - 1364)

İNGİLTERE'DE : *Edward III* (1326 - 1377) hüküm sürmüşlerdir.

IV. BÖLÜM

TÜRKLERİN ÜÇÜNCÜ HÜKÜMDARI VE ORHAN BEY'İN OĞLU MURAD BEY'İN SULTANLIK TARİHİ

I — MURAD BEY'İN ANKARA'YI ELE GEÇİRMESİ (H. 761 - M. 1360) :

Bu adı ilk taşıyan Murad Bey,[1] babasının yerine tahta geçtiği zaman 41 yaşında idi ve onun yeti ve becerilerine de sahipti. Dini tam bir Müslüman olduğunu herkese kabul ettirmek için Allah'ın kulu anlamına gelen *Hüdavendigâr*[2] lakabını hükümdarlığının ta başlangıcında alır. Bununla beraber aynı zamanda Ankara kentini ve civarındaki daha birçok kaleyi de ilk yıllarında ele geçirmesi cesaretinin bir kanıtı sayılması gerektir.

II — EDİRNE VE FİLİBE KENTLERİNİN ALINMASI :

Böylece Murad Bey, Anadolu'daki düzeni sağladıktan sonra aklı Rumeli işlerine takılır. Bu amaçla aynı yıl, yani hükümdarlığının ilk senesinde değerli olduğu kadar ileriyi de gören bir komutan olan Atabey Lala Şahin Paşa'yı hafif birliklerle Gelibolu boğazından geçerek Edirne'ye saldırmasını emreder; kendisi de, daha kalabalık bir orduyla bunu izler. Lala Şahin Paşa

ilk saldırıda kenti ele geçirir. Murad Bey bu haberi alır almaz, kendisine gerek kalmadığından, birlikleriyle Bursa'ya döner. Buna karşın kurmuş olduğu planının aksamaması için Murad Bey, başvezirine, zafer kazanan ordusuyla Trakya'ya girmesini buyurduktan sonra Evrenos (Ornus) Bey'i Rumeli'ye,[4] yani Avrupa'da ele geçirilen ülkeler üzerine Beylerbeyi[5] olarak tayin eder. Bu işler o kadar çabuk olup biter ki, salt Filibe değil, fakat Eski Cuma (Eskisagena) ve daha birçok kent, Bizanslılardan ele geçirilir.

III — MURAD BEY'İN BİR CAMİ YAPTIRMASI (H. 761 - M. 1361) :

Ertesi yıl Murad Bey'in dinsel işlerle uğraştığını görmekteyiz. Bu zamana kadar sultanların halkla beraber namaza çıkmaları âdet değildi.[6] Dini görevi yanında ulusun kadısı vazifesini gören Molla Fenari bunu bir türlü hazmedemiyordu. Bundan dolayı bu fena geleneği değiştirmeyi aklına koyar. Ve günün birinde Murad Bey, tanık olarak çıktığı zaman, hem din reisi, hem de kadı olan müftü,[7] güvenilir olmadığını söyleyerek tanıklığını kabul etmez. Bugüne dek kullanılmayan bu yönteme şaşan sultan, bunun nedenini sorar. Müftü ise, «Hükümdar olarak sözünüzün kutsal olduğu kuşku götürmez; fakat adalet önünde hiçbir değeri yoktur. Çünkü öteki Müslümanlarla birlikte hiçbir zaman namaza gitmeyen birisinin[8] sözüdür» yanıtını verir. Murad Bey bu olup bitenlerden pek çok etkilenir ve kusurunu kabul ederek yanılgısının cezasını ödemek üzere Edirne'de, sultan sarayının karşısında büyük bir caminin inşasını emreder. Bu cami, kurucusu Murad Bey'in adına bakarak bugüne

kadar Muradiye[9] camii diye adlandırılmaktadır.

IV — YENİÇERİ OCAĞININ KURULMASI (H. 763 M. 1362) :

H. 763 yılı, yeniçeri denilen askeri ocağın kurulduğu tarih olduğu için zihinde tutulmaya değerdir. Rumeli Beylerbeyi Evrenos Bey, İpsala ve Malkara'yı ele geçirdikten sonra komşu ülkeleri de kılıçtan geçirir ve sayısız tutsak alır. Başvezir Kara Halil Paşa,[10] bu esir kalabalığını görünce, bundan yararlanarak şaka eder ve «Genellikle bizde bütün doyumlukların sultana ait olduğu söylenir. Halbuki bunun böyle olmadığını görmekteyiz. Çünkü bu esir yığınından hiçbiri hükümdara ait değildir.» Gelibolu boğazında sultan adına bu tutsakların beşte birini onun hizmetinde kullanılacak birer sadık *Agavat*[11] koymak hem doğru, hem de faydalı olacağını sanıyorum. Bu suretle sultan sarayında ve ordusunda en güzel ve en güçlü adamlara sahip olur» der. Buna karşın Murad Bey, vezirin şakasını ciddiye alarak vermiş olduğu öğüdün yerine getirilmesini buyurur. Bundan az sonra vezirin önerisinin uygulanmasını emreden bir buyruk[12] yayımlanır. Ve bunu izleyen zamanda tutsaklardan oluşan oldukça kalabalık bir askeri birlik kurulur. Hepsi cesur ve ustalıkla silah kullanan insanlardı ve bir isimden başka hiçbir eksikleri yoktu. Bu sıralarda olağanlıkları ve kâhinlikleriyle[14] tanınan Hacıbektaş[13] adında sofu bir Türk vardı. Kendisinin adına bakılarak, bugüne dek Bektaşi adıyla tanınan derviş[15] tarikatini kurar. Murad Bey, esirlerden oluşan yeni ordusunu Bektaşi'ye gönderir ve bir sancakla[16] bir ad vermesini ve bu orduya yardım etmesi için Tanrı'ya dua etmesini rica eder. Adı ge-

çen askerler şeyhin[17] huzuruna çıktıkları zaman, amirlerinden birinin başı üzerine elbisesinin kolunu[18] koyarak, ağırbaşlılıkla şu sözleri söyler: «Adları Yeni Çeri[19] olsun, yüzleri sürekli neşeli, elleri muzaffer, silahları sivri ve kılıçları hep hazır olsun ve gidecekleri yerlerden yüz akıyla dönsünler.»[20] İşte Yeniçeri adı bu zamandan beri kalmış ve baş örtüleri de bir elbise kolu biçimindedir.

V — SIRBİSTAN'IN FETHİ (H. 766 - M. 1364):

Zamanla olaylar, vezirin kanısının doğruluğunu sultanın kurmuş olduğu askeri kurumunun yararını ve şeyhin kutsamasının etkisini gösterir. Zira bu yeniçeri ordusu harikalar yaratarak Anadolu'da Zağara ile Gumurgina'yı; Rumeli'de ise Batha'yı ele geçirir. Sözün kısası, Osmanlı kuvvetleri öyle bir ün yapar ki, ertesi yıl, Bulgaristan prensliği ile savaş halinde bulunan Bizans İmparatoru Andronikos Paleologos, Murad Bey'den düşmanına karşı yardım ister. Murad Bey de imparatorun önerisini kabul eder ve Lala Şahin Paşa'yı bir orduyla Rumeli'ye gönderir. *Çirmen* denilen yerde Bulgarlara saldırarak bozguna uğratır ve kaçmaya zorlar. Aynı yıl içinde Bursa, Murad Bey'in *Kaplıca*[21] denilen yerde bir cami yaptırmasıyla daha da süslenir. Sultan ayrıca bir medreseyle bir imaret inşa ettirir.

VI — MURAD BEYİN, OĞLU BAYEZİD'İ EVLENDİRMESİ VE BİRÇOK KENTİ DAHA ELE GEÇİRMESİ (H. 783 - M. 1381):

Sultan Murad, askeri yeteneğini canlı örneklerle gösterdikten sonra ülke işlerinde de aynı kabiliyeti

kanıtlaması gerekiyordu. Anadolu kesimindeki bazı küçük beyler, Osmanlı devletini sık sık rahatsız ediyor ve böylece Murad'ın zaferlerini engelliyorlardı. Bu yüzden bu beyler arasında ayrılık yaratarak, ilerde bundan faydalanarak daha büyük girişimler için planlar hazırlaması gerekiyordu. Bu amaçla H. 783 yılında, herşeyden önce, oğlu Bayezid'i Germiyanoğlunun[22] kızı ile evlendirir. Germiyanoğlu da kızına çeyizi olarak Kütahya, Eğrigöz ve Tavşanlık kentlerini verir. Ayni ustalığı kullanarak Hamidoğlunun da gönlünü yapar ve *Elvads, Yenişehir, Akşehir, Karagais* ve *Eydişehri* timar olarak Sultan Murad'a verir. Bunlardan başka daha birçok bey kendiliklerinden Osmanlı devletinin egemenliğini kabul eder.

VII — MURAD BEY'İN BOLİNA'YI DUALARI SAYESİNDE ELE GEÇİRMESİ :

Gördüğümüz gibi Anadolu'daki işlerini yoluna koyduktan sonra ertesi yıl Murad (H. 784), büyük bir ordu toplayarak Gelibolu boğazından Rumeli'ye geçer ve doğa bakımından olduğu kadar askerlik yönünden de berkitilmiş bulunan *Bolina* kalesini kuşatır. Kalenin sağlamlığı ve garnizonun yiğitçe karşı koyması, kuşatma işini o kadar kuvvetli kaleyi alabilmesi için Tanrı'ya dua eder. Bu başlar. Bunun üzerine gökten yardım isteyerek, bu kadar kuvvetli kaleyi alabilmesi için Tanrıya dua eder. Bunun arkasından o gece kalenin surlarının büyük bir bölümünün yıkıldığı ve Osmanlıların açılan bu gedikten içeri girerek bütün savunanları kılıçtan geçirdikleri söylenir. Bundan başka depolarda çok miktarda kırmızı baş-

lıklarını[24] bulunduğu ve Sultan Murad'ın, bunları askerleri arasında bölüştürdüğü ve bu olayın şerefine bütün ordusuna bu başlıklardan yaptırdığı ilave edilir.

VIII — AŞAĞI YUKARI TÜM MAKEDONYA'YI VE ARNAVUTLUĞU ELE GEÇİRMESİ :

Aynı yıl içinde Lala Şahin Paşa, İskenderiye, Darıne ve güçlü Kavala kentlerini ele geçirir ve aşağı yukarı bütün Arnavutluk[25] eyaletini de Osmanlı devletinin egemenliğine katar. H. 788 - M. 1386 yılında ise Zichne, Karaferiye ve Manastır kentlerini ele geçirir.

IX — KOSOVA SAVAŞI VE SULTAN MURAD'IN ÖLÜMÜ :

Sözün kısası, Sultan Murad zamanında Osmanlı devleti, bütün komşu ulusların gözünü çekecek kadar büyük gelişmeler gösterir. Bu devletler, yükselmekte olan bu gücü yıkmak için, H. 791 yılında aralarında bir birlik kurmaya karar verirler. Ve Eflaklılardan, Dalmaçyalılardan, Macarlardan, Triballerden ve henüz Osmanlı egemenliğine girmemiş bulunan Arnavutlardan oluşan bu birliğin başında da Sırbistan Kralı Lazar bulunuyordu. Müttefikler, daha fazla kök salmadan büyümekte olan bu ağacı kesmeyi oybirliğiyle kararlaştırırlar. Fakat Sultan Murad da boş durmamakta ve yaklaşmakta bulunan fırtınaya karşı hazırlanarak, ordusunu harekete geçirir. Ramazan ayının dördüncü günü, *Kosova*[26] denilen mey-

danda bağlaşıklarla karşı karşıya gelir. Savaş korkunç ve uzun zaman sonucu belirsiz olur. Eninde sonunda Hıristiyan kuvvetler boyun eğmek zorunda kalırlar ve Kral Lazar yakalanır. Soylu kişiler ve kumandanlar öldürülür. Geri kalanlar ise kaçarlar, fakat Osmanlıların hafif süvarileri tarafından izletilirler. Savaştan sonra Sultan Murad, savaş alanını görmeye gider ve ölenleri görünce vezirine dönerek, «Bunca düşman ölüsü arasında salt tüysüz genç görmek ve hiçbir ihtiyara rastlamamak garip bir şeydir bu» der. Buna karşılık vezir de «Zaten zafer bundan dolayı bizim olmuştur, felaket ise onların payına düşmüştür. Bu acemi gençler, yüreklerindeki gençlik ateşinden başka hiçbir şeye aldırmayarak ayaklarımızın altında ezilmeye gelmişlerdir. Yaşlılar ise daha soğuk kanlı olurlar ve Osmanlıların yenilmez silahlarına karşı gelmemekle ihtiyatlı davranmışlardır» yanıtını verir. Bunun üzerine sultan sürdürerek «garibime giden bir şey varsa, o da, bu gece gördüğüm düşün çıkmamasıdır. Zira düşümde bir düşman tarafından vuruluyordum gibi geldi bana» der. Sözlerini henüz bitirmişti ki, öldürülenler arasında gizli duran bir Hıristiyan Tribal askeri, konuşanın sultan olduğunu anlar anlamaz, yerinden doğrularak vatanının öcünü almak için hançerini Murad'ın karnına saplar.[27] Triballi asker derhal yakalanır ve linç edilir. Fakat Sultan Murad da iki saat sonra canını teslim eder. Bunun üzerine sultanın cesedi, vezir ve paşalar tarafından hükümdarın çadırına götürülür ve burada tahnit[28] edilir. Devletin ileri gelenleri, yeni sultanı seçmek için zaman kaybetmeden toplanır ve Murad'ın büyük oğlu *Yıldırım Bayezid'i* oybirliğiyle sultan ilan ederler.

X — YAKUP ÇELEBİ'NİN BOĞDURULMASI VE KRAL LAZAR'IN BOYNUNUN VURDURULMASI :

Sultan Bayezid'in küçük kardeşi *Yakup Çelebi*,[29] bu seçimden hoşnut olmayarak, gizlice orduyu Bayezid'e karşı ayaklandırmaya çalışır. Fakat suikast girişimi, zamanında ortaya çıkarıldığından yeni sultan, devletin ileri gelenleriyle anlaşarak bir yay teliyle kardeşini boğdurtur.[30] Sırp Kralı Lazar, Sultan Murad'ın ölümüne neden olduğu gerekçesiyle Yıldırım Bayezid'in huzuruna getirilir ve sultanın emri üzerine boynu vurdurulur.

XI — SULTAN MURAD'IN CENAZE TÖRENİ VE KARAKTERİ :

Sultan Murad'ın kanı pahasına kazanılan bu zaferden sonra Yıldırım Bayezid, ordusunu terhis eder ve babasının naaşını, sultanlara özgü olan camiye yerleştirilmek üzere, Bursa'ya gönderir. Cenaze alayına bizzat kendisi de katılır ve babasının hatırasını sonsuzlaştırmak için ince mermerden bir *Kubbe*[31] yaptırır. Buna karşın Türkler, bu hükümdarın yetilerini yeterince belirtmiyorlar. Bunlara göre, Sultan Murad doğruluğun simgesi olduğunu, yenilmez bir ruh gücüne sahip olduğunu, duasında ve namazında olduğunu ve bilginlerle tartışmasını çok sevdiğini ve *Sof*[32] denilen kumaştan başka elbise giymeyerek çok alçak gönüllü olduğunu söylerler. Murad 30 yıl hükümdarlık eder ve 71 yaşında ölür. (*)

(*) Sultan Murad'ın hükümdarlığı sırasında, yani 1360 yılından 1390 yılına kadar Avrupa'da aşağıdaki hükümdarlar hüküm sürer :

BİZANS'TA : *Andronikos Paleologos* (1384 - 1387)
Manuel Paleologos (1387 - 1417)

BATI'DA : Boemya Kralı Jean'ın oğlu *IV. Karl*
IV. Karl'ın oğlu *Venceslav* (1378 - 1399)

İngiltere'de : *III. Edward* (1326 - 1377)
II. Richard (1377 - 1399)

Fransa'da : *Akıl V. Charles* (1364 - 1380)
VI. Charles (1380 - 1422) İng. (çev.)

V. BÖLÜM

OSMANLILARIN IV. PADİŞAHI VE MURAD'IN OĞLU I. BAYEZİD'İN HÜKÜMDARLIĞI

I — YILDIRIM BAYEZİD'İN İLK SEFERLERİ (H. 792 - M. 1390) :

Yukarıda söylediğimiz gibi Sultan Murad, öldükten sonra onun oğlu Bayezid Osmanlı devletinin tahtına geçer. Fakat Yıldırım salt tahta değil, aynı zamanda babasının bütün yetilerine de sahip olduğunu kanıtlayabilmek için derhal ertesi yıl Rumeli'deki Karatova ve İsseip kentlerini, Anadolu tarafında ise Aydın, Saruhan, Karesi ve Menteşe beyliklerini ele geçirir ve kendi topraklarına katar. Bundan az sonra kayınbabası Germeyanoğlu ile araları açılır. Bayezid'in kanısına göre beyler arasındaki fark, sözle değil, fakat silahla ayırt edilmelidir. Bu amaçla ordusuyla Germeyanoğlu'nun üzerine saldırır ve onu yenilgiye uğratarak ülkesinden atar ve sonra İpsala'ya sürer. Eğer Boğdan seferi bu siyasetçi sultanın Avrupa'ya (Rumeli) gitmesine neden olmasaydı, Bayezid'in kızkardeşiyle evli bulunan Karamanoğlu'nun başına da aynı sonuç gelecekti. Bundan dolayı enistesinin üstesinden gelmek için daha uygun fırsatlar kollamak üzere, şimdilik daha önemli işlerle uğraşmayı yeğler.

II — BOĞDANLILARLA SAVAŞMASI :

Boğdanlılar iki yıl önce serasker Süleyman Paşa' nın ordusunu Prut nehri yakınlarında bozguna uğratmışlardı. Burada uğradığı kayıplardan dehşete düşen Sultan Bayezid, bu kadar savaşkan bir ulusa karşı Osmanlı ordusunun sevk ve yönetimini kumandanlarına bırakmayı cesaret edemiyor ve seraskerinin karşısına çıkan engellerin kendisine mani olamayacaklarını düşünerek ordunun kumandasını kendi üzerine almaya karar verir. Bayezid bu sefer için bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra en iyi birliklerini Rumeli'ye geçirtir. Ve Tuna nehri üzerinde köprü kurdurarak Boğdan'a girer. Burada her yanı yakıp yıktıktan sonra Seret nehri kıyısında Resboe denilen bir köyde karargâhını kurdurur. Bundan az sonra da Boğdan Bey'i *Ştefan,*[1] seçkin bir orduyla aynı yere gelir ve savaşa başlar. Fakat bu şiddetli savaşın sonucu uzun zaman belirsiz kalır ise de sonunda Boğdanlılar yenilgiye uğrarlar. Boğdan Beyi Ştefan ise kaçmaya girişir ve annesini ve kuvvetli bir garnizon bırakmış olduğu *Neamtz* kentinde kurtuluşu dener. Sabaha karşı bu kente varır ve kapılarının açılmasını emreder. Fakat oğlunun bu durumda geleceğini beklemeyen annesi, şehrin surlarına çıkarak «oğlum, ben seni bildim bileli hiçbir zaman savaştan zafersiz dönmezdin. Bundan önceki yiğitliğini unuttuğun için, bir kadının seni kurtarması için alçalacağına, düşman tarafından yok edilmeni yeğlerdim. Bundan ötürü derhal geri dön veya muzaffer ol, ya da hiç dönme» diyerek şehirden içeri girmesine izin vermez. Ştefan voyvoda annesinin bu takazalarından duygulanarak, buraya geldiğinden geriye daha hızlı gider. Yolda rastladığı bir borazancıya savaş işaretini vermesini buyurur. Ve sonunda, kaçmak

suretiyle düşman kılıcından kurtulan 12 bin asker toplayabilir. Ştefan voyvoda, bu askerlere ya muzaffer olacaklarını, ya da öleceklerine dair and içtirir. Bunun üzerine Boğdanlılar, doyumluk toplamak için dağılmış bulunan düşmanın üzerine saldırıya geçerler; fakat sonunda bunları yenerek kaçmaya zorlarlar. Bunun üzerine Ştefan voyvoda, kuvvetlerinin yardımıyla Yaşi kentine aşağı yukarı 20 mil uzaklıkta bulunan Vaslui şehrine kadar ilerler ve Sultan Bayezid'in karargâhını işgal ederek, Türk ordusunu dağıtmayı başarır. Bu zamana kadar herkesi titretmeye alışmış olan Yıldırım Bayezid dahi dehşete kapılarak çok az bir kuvvetle Edirne'ye[2] kaçmak zorunda kalır.

III — KARAMANOĞLUNA KARŞI ZAFER KAZANILMASI :

Rumeli'de bunlar olup biterken, Anadolu'da da bu sırada daha korkunç bir savaş baş gösterir. Karamanoğlu beyi, Sultan Bayezid'in Boğdanda uğradığı bozgun haberini alır almaz Osmanlı Devletinin sindirici kuvvetinin yıkılma zamanı geldiğine kanaat getirir. Ve ordularını toplayarak Sultan Bayezid'le yapmış olduğu antlaşmayı bozduktan sonra Osmanlıların Anadolu'daki topraklarını ateşe vererek insanlarını kılıçtan geçirir ve bu arada Kütahya kentini de kuşatır. Boğdan'da uğradığı yenilgiden cesareti kırılmayan Bayezid ise, bu durumu öğrenir öğrenmez çok kızar ve Rumeli'den derleyip topladığı kuvvetlerle yıldırım hızıyla[3] Anadolu'ya geçer ve dağınık bir halde bulunan Karamanoğlu'nun ordusunun karşısına çıkarak savaşa tutuşur. Sultan Bayezid, bunu daha ilk çıkışta yenilgiye uğratır. Karamanoğlu ise ordu-

sunun yok edilişini gördükten sonra, oğullarıyla birlikte *Akcami* kentine doğru kaçmaya başlar. Fakat buraya varmadan önce Yıldırım, kendisini yakalatır ve huzuruna getirterek başını uçurtur. Oğullarından ikisini ise ilerde herhangi ayaklanmayı önlemek için, hayatları boyunca Bursa hapishanesine tıkar. Bu suretle Karaman Beyliği de Osmanlı egemenliğine katılmış olur.

IV — SULTAN BAYEZİD'İN ANADOLU VE RUMELİ'DEKİ GENİŞLEMESİ :

Bayezid Han bu zaferle yetinmeyerek Rumeli'ye geçer ve Tuna sahilinde *Niğbolu, Silistre* ve *Rusçuk* kentlerini de ele geçirir. Ertesi yıl ise *Amasya, Tokat, Niksar, Samsun ve Canik* şehirlerini Sultan Ahmed Burhaneddin'den[4] zapteder. Bundan sonra Rumeli'ye döner. Büyük bir orduyla tam Gelibolu boğazından geçtiği bir sırada Anadolu'da patlak veren savaş geri dönmesine sebep olur. Kastamonu Beyi Kötürüm Bayezid,[5] Yıldırım Bayezid'in Anadolu'daki sorunlarını hesaba katamayacak kadar meşgul olduğunu düşünerek, Osmanlıların Anadolu eyaletlerini yakıp yıkar. Bunu haber alan Yıldırım, yeni ülkeler fethedeceğine, kendi topraklarını korumanın daha uygun olacağını düşünür. Ve Rumeli'deki işlerinin yönetimini komutanlarına bırakarak, ordusunun büyük bir bölümüyle Anadolu'ya geçer. Fakat, buraya vardığında Kötürüm Bayezid'in öldüğü haberini alır. Böylece savaş şansını denememiş olur. Çünkü Kötürümün oğlu İsfendiyar Bey, babasının ölümü üzerine, hareket taktiğini derhal değiştirir ve babası kadar cesur değil, daha ileri görüşlü olan İsfendiyar Bey, Sul-

tan Bayezid'den af diler. Bu arada merhum babasının hareketini telin ettiğini ve sultana karşı silaha sarılmakla Osmanlıların zaferlerini aksattırdıysa kendisinin, olup bitenleri unutturmak için, Bayezid'e sonsuz bağlılığını bildirmek üzere elçiler gönderir. Bunlar da, beylerinin bağlılığını yemin etmek suretiyle doğrularlar. Buna karşın Osmanlı devletinin durumu bu sırılarda pek elverişli görünmediğinden Bayezid, İsfendiyar Bey'i bağışlar ve bağlılığını kabul eder. Bu fırsattan faydalanarak Kastamonu, Taraklıborlu ve Osmancık [6] kentlerine garnizonlar yerleştirir. Bundan sonra ordularıyla yine Rumeli'ye döner ve bu sefer sonucunda Selânik (*Thessalonika*) kentini ele geçirir.

V — NİĞBOLU (NİKOPOLİS) ZAFERİ :

Bu seferden sonra Yıldırım Bayezid, Bursa'ya döner. Fakat tam rahatlayacağı bir sırada kendisini Rumeliye davet eden arka arkaya haberciler gelmeye başlar. Bunlar, Macar Kralı Sigismund'un öteki Hıristiyan [7] prenslerle ittifak ederek 100.000 kişilik bir orduyla Türk topraklarına girdiğini ve *Niğbolu* kalesini kuşatmak üzere bulunduklarını haber verirler. Sultan Bayezid de amacına ermek için gecikmenin ne kadar çok sakıncalı olacağını bilerek, Anadolu ve Rumeli'deki kuvvetlerini son süratle toplar ve büyük bir çaba göstererek Gelibolu boğazından geçerek, 60.000 kadar askeri olmasına karşın, düşmanın üzerine o kadar şiddetli saldırır ki, Hıristiyanlar ta ilk vuruşmada yenilirler ve tüm yok edilirler. Kral Sigismund'un müttefiklerinden kimisi öldürülür,

kimisi ise tutsak olur. Sigismund bile güç bela kurtulabilir. Macar kralının ilkin Bizans'a sığındığı,[8] oradan da deniz yoluyla ülkesine gittiği söylenir. Bu zaferden sonra Hıristiyanların ordugâhından bol miktarda savaş araç ve gerecinden başka büyük ağırlıkta altın ve gümüş ele geçer. Sultan Bayezid, bu ganimetlerle Edirne ve Bursa'da birer büyük cami ve medrese ve ayrıca, kocaman bir *Dariüş-şifa*[9] inşa ettirir.

VI — YILDIRIM BAYEZİD'İN İZMİT (NİKOMEDİA) GEÇİDİNİ BERKİTMESİ (H. 797 - M. 1395) :

Bayezid, Avrupa prenslerinin tehlikesini atlattıktan sonra tüm kuvvetleriyle Trakya'ya gider ve İstanbul'a aşağı yukarı 60 mil uzaklıkta ve Karadeniz sahilinde yerleşik bulunan bir kaleyi ele geçirir. Ayrıca Avrupalıların Anadolu ile ilişkilerini kesmek için de *Boğazkesen* denilen yerde yeni bir kent kurar ve buna *Güzelhisar*[10] adını verir.

VII — SADRAZAM'IN, BAYEZİD'İ İSTANBUL'U KUŞATMAKTAN VAZGEÇİRTMESİ :

Yıldırım Bayezid, Osmanlı devletinin sınırlarını her yandan güvence altına aldıktan sonra, aynı yıl içinde, en ufak bir dirençle[11] karşılaşmadan büyük bir orduyla Bizans surlarının dibine kadar gider. Ve kente saldırmak için bütün hazırlıklarını ikmal ettiği halde, başve-

zir, sultanı kuşatmadan alakoymak için şu sözleri söyler: «Osmanlı devleti o kadar büyüdü ve genişledi ki, hükmünü salt Anadolu'ya değil, fakat Rumeli'nin de büyük bir bölümüne geçiriyor; bu bakımdan Hıristiyan prenslerini bir daha harekete geçirtmek istemiyorsanız bu geniş ülkelerinizle yetinmelisiniz. Gücünüz o kadar büyümüştür ki, bütün dünya birlik olup size karşı gelmeye kalkışsalar onlardan korkmanıza mahal yoktur. Ancak bir şeyden çekinmelisiniz, o da, yeni ele geçirilen kentlerin ahalisi, yasalarınıza uyum gösterinceye kadar ilk fırsatta Osmanlı egemenliğinden kurtulmak girişiminde bulunabilirler. Bu da imparatorluğunuz için onarılması olanaksız bir kayıp oluşturabilir. Bütün dünya Osmanlı ordularından çekiniyor, fakat Bizans'ın kuşatıldığı haberi yayıldığı takdirde, tüm Hıristiyan hükümdarlarının askeri kuvvetlerini birleştirerek Müslümanlara karşı savaş açacaklarından ve Bizans'ın savunması için tüm kuvvetleriyle yardımına koşacaklarından eminim. Zira bunlar, Bizans'ın düşmesi, öteki devletlerin de yok olmasına sebep olacağını bilirler. Ve Bizans'ın düşmesinden sonra, hızlı gelişmekte olan Osmanlı ordularının karşısında hiçbir kuvvetin karşı koyamayacağına dair bilgisiz değillerdir. Bundan ötürü ben, bu kentin fethedilmesi olanak dahilinde olmakla beraber şimdilik tehir edilmesi gerektiği kanısındayım. Zira daha çoğuna tamah ederek, büyük emek ve sıkıntılarla bugüne dek elde ettiklerimizi de kaybetmek sakıncasıyla karşı karşıya kalabiliriz. Bununla beraber Bizans halkının, içinde bulunduğu korkudan faydalanmak için tekürüne[12] elçiler gönderilsin ve Sultan Bayezid'in koşulları bildirilsin. Tekürün bunu geri çevirmesi şöyle dursun, tersine Tanrısal bir lütuf olarak kabul edecektir. Çünkü bu tehlikeden kurtulmayı ümit edebilir» der.

VIII — YILDIRIM BAYEZİD'İN BİZANS İMPARATORUNA ELÇİLER GÖNDERMESİ :

Sultan Bayezid, vezirinin fikrini uygun bulur ve İmparator Paleologos'a elçilerini aşağıdaki mektupla gönderir : «Son derece büyük olan imparatorluğumuz, Tanrının sayesinde, aşağı yukarı tüm Anadolu'yu ve Rumeli'de birçok ülkeyi egemenliği altına almıştır. Ve sadece Bizans şehri sınırlarına dahil değildir. Ve sana bu kentin surlarından başka bir şey kalmamıştır. Şu halde bir tacı taşıyacak bir de başı olması lazım geldiğini kolayca anlaman gerek. Bu yüzden uğursuz bir savaşa girişmeden ve binlerce günahsız insanın öldürülmesini seyretmeden ve katı kalplilik yüzünden şehrin yıkılışını görmeden önce, başkentini teslim etmeni dostça öneririm. Koşullar ileri sürmekte özgürsün. Eğer muhalefet edersen önerimizi yerine getirmediğinden dolayı pişman olacağından emin ol. Fakat o zaman da iş işten çıkmış olacaktır.» Mektubun içeriği bundan ibarettir. Bununla beraber Türk elçileri Bizanslıların, kenti savunmaya kararlı olduklarını anladıkları takdirde, o zaman, savlarını hafifletmelerini ve yıllık vergi karşılığında kendileriyle barış yapmaları için talimat almışlardı.

IX — BİZANSLILARIN YILLIK VERGİ VERMEYİ KABUL ETMELERİ :

Türk elçileri içeri alınırlar ve sultanın mektubunu İmparator Paleologos'a sunarlar. İmparator ise işgal ettiği makama yakışmayacak derecede korkaklık izleri göstererek, Yıldırım Bayezid'in önerilerini yerine getirmeyi

kabul eder. Zira tacını koruyabilmek ve başkentini kurtarabilmek için başka yol göremiyordu. Bundan dolayı aşağıdaki koşullar altında on senelik bir ateşkes anlaşması imzalamaya razı olur :

«İmparator Paleologos, Osmanlılara her yıl 10 bin kadar *Flori - Altın*[13] vergi, İstanbul'da bir cami ve bir mahkeme yapmalarına izin verecek. Aynı zamanda bir de kadı tayin edilecek ve bunun yargı yetkisi şöyle olacaktı : Şayet İstanbul'da bir Hıristiyan bir Müslümanı dava edecek olursa, kararı kentin patriği verecek. Eğer iki Müslüman arasında kavga olursa, o zaman, bunları kadı muhakeme edecektir. Keza Edirne Hıristiyanları arasında kavga olduğu takdirde, o şehrin patriği kararı verecektir. Fakat bir Hıristiyanla bir Müslüman arasında kavga olduğu zaman, Edirne *Mevlâsı*[14] kararı verecektir.

X — İSTANBUL'DA İLK CAMİNİN İNŞA EDİLMESİ :

Ateşkes anlaşmasının koşulları bundan ibaret olup Türkler, buna dayanarak, kentin yönetimi henüz Hıristiyanların elinde bulunmasına karşın, bir cami ve bir de mahkeme binası inşa ettirirler.[16] Bu, ilk cami olup, bugüne kadar *Davud Paşa*[15] camisi adını taşır.

XI — TİMUR'UN ANADOLU'YA GİRMESİ :

Böylece Osmanlı devletinin salt makamı ve alametleri değil, fakat aynı zamanda İslam dini ve Bizans İm-

paratorlarının başkentine girmiş oluyordu. İşte bunlar, imparatorluk hanedanının pek yakında sona ereceğine dair uğursuz belirtilerdi. Bundan sonra Rumlar, geri kalan eyaletleri ve başkentleriyle birlikte, kendilerini Sultan Bayezid'in gerçek uyrukları olarak sayabilirlerdi. Fakat Bayezid'in bu konudaki düşünceleri ne olursa olsun, kendisini bu kadar yücelten yazgı, kendisine bir oyun oynayarak ikbalinden yoksun etti. Zira Yıldırım, Avrupa'daki zaferlerinin çoşkusu içinde iken ve bir dünya imparatorluğu kurmayı tasarladığı bir sırada, soyu sopu belirsiz birisi olan *Timurlenk*,[17] İskitlerin hükümdarı olur. Ve Timur, doğu Tatarlarından meydana gelen büyük bir ordu toplayarak Anadolu'yu istila eder ve birçok İran ve Türk kentlerini ele geçirerek bütün Anadolu'yu titretmeye başlar.

XII — İSTANBUL'UN TİMUR'A SUNULMASI, FAKAT KENDİSİNİN REDDETMESİ :

Çok güç bir durumda bulunan Bizans İmparatoru Paleologos, Sultan Bayezid tarafından uğramış olduğu haksızlıklardan yakınmak ve kendisinin bağımlılığıyla birlikte imparatorluğunu da timar olarak kendisine vereceğini söz vererek Timur'dan yardım istemek için elçiler gönderir. Bunun üzerine Timur, düşmanlarına karşı kendisini korumaya hazır olduğunu, fakat başkasına ait topraklarda gözü olmadığını, vicdanının buna razı olamayacağını bildirir. Gerçekten bu hareket, uygarsız[18] birisinden beklenilemeyecek kadar eşsiz bir yüce kalplilikti.

XIII — TİMURLENK'İN BAYEZİD'LE SAVAŞMASI (H. 800 - M. 1397) :

Aslında bu olay, Timur'u Bayezid'e karşı silahlarını çevirmesini kışkırtan sebeplerden biri idi. Türk tarihçileri, H. 800 yılında Bağdad Hanı olan *Ahmed Halamir*'[19]in, bağımlı bulunduğu Mısır Sultanına karşı ayaklandığını ve bunun tarafından uğramış olduğu haksızlıklara dayanamayarak Bayezid'in kucağına düştüğünü yazarlar. Bunun üzerine, daha sonraları Bayezid de kendi olanaklarıyla *Elbistan'ı, Malatya'yı, Diirge ve Nerbi* eyaletlerini Mısırlılardan alır ve kendi topraklarına katar. Bu seferden dönüşünde Yıldırım Bayezid, Tahireddin Bey'e[21] bağlı Azerbaycan[20] eyaletine bir baskın yapar ve buranın vali veya satraplarını yenilgiye uğrattıktan sonra Tahireddin Bey'i çok büyük bir vergiye bağlar. Bundan sonra ya acıma duyduğundan, ya da yüklediği vergiyi çok ağır bulduğundan eyaletini kendisine geri verir. Bununla beraber az sonra Bayezid, ya yapmış olduğu iyilikten pişmanlık duyar veya Tahireddin Bey'in sadakatinden kuşkulandığından o yılın vergisini vermiş olmasına karşın, karısı ve iki çocuğu ile birlikte rehine olarak Bursa'ya gönderir. Türklerin doğruluğundan biraz kuşku duyan bazı tarihçilere göre, Yıldırım Bayezid'in Tahireddin Bey'in karısına âşık olduğunu ve bu yüzden kendisini zorla kaçırmış olduğunu söylerler. Her ne biçimde olursa olsun, yani ister zor kullanarak, isterse zina yolu ile işlenen hakarete Tahireddin Bey katlanamayarak, derhal Bayezid'ten sırt çevirir ve hem dostu, hem de koruyucusu olan Timur'a yüz sürer ve Osmanlı sultanı tarafından uğradığı hakaretlerden yakınarak, Bayezid'e karşı büyük bir savaşın açılmasına sebep olur.

XIV — TİMUR'UN BAYEZİD'İ YENİLGİYE UĞRATMASI (H. 804 - M. 1401) :

Tahireddin Bey'in veya Paleologos'un veya her ikisinin de ısrarı karşısında kendini tutamayan Timur, H. 804 yılında, İskitlerden oluşan büyük bir ordunun başına geçer ve Bayezid'le savaşmak üzere yola çıkar. Her iki tarafın ordusu, Bithynia'nın tanınmış kenti olan Bursa [22] yakınlarında karşılaşırlar. Ve burada bugüne dek görülmemiş savaşlardan biri cereyan eder. İki taraf da eşdeğerde yiğitlik gösterir, fakat sonuç değişik olur; 340 bin insan ölü ve savaş hâlâ devam ediyordu. Fakat eninde sonunda Osmanlılar yenilirler. Zira Bayezid'in en büyük oğlu Mustafa Çelebi, kahramanca döğüştüğü bir anda şehit düşer. Bizzat Sultan da yakalanarak Timur'un huzuruna çıkarılır. Böylece gururlu Bayezid, kaderin bir cilvesi olarak, en yüce ün ve şerefe eriştikten sonra, bir anda, en kötü duruma düşüverir. Çünkü demir bir kafese kapatılır ve hayatının sonuna kadar burada kalır. İşte kendilerini kaderden de üstün görenlerin sonu bu olur. Zira o, en güçlüleri dahi bir kapris yüzünden zavallı bir tutsak durumuna sokabilir. Bu zaferden sonra Timur, Bursa'ya girer ve bu arada öteki Anadolu beyliklerini de egemenliği altına alır.

XV — YILDIRIM BAYEZİD'İN ÖZELLİKLERİ :

Bu hükümdar talihli oluşundan olduğu kadar, bahtsızlığı yüzünden de anımsanmaya değer bir insandır. Bayezid'in hükümdarlığı 14 yıl, üç ay sürer ve 58 yaşında ölür. Kendisi çok cesur ve işlerini zamanında ve yerinde gören akıllı bir siyasetçi idi. Bunlardan başka or-

dusunu derleyip toplamakta ve en uzak yerlere sevk etmek konusunda göstermiş olduğu eşsiz hız yüzünden kendisine Yıldırım lakabı verilir. Aşağı yukarı bütün büyük kişiliğe sahip herkeste görülen bir kusuru, yani çabuk kızma huyu onda da vardı. Bununla beraber bu hali çok sürmez, hemen merhamete dönüşürdü. Bina yapımına karşı fazla istekli olduğundan her yıl bir cami medrese ve imarethane yaptırırdı. Bilginlere ve din adamlarına da çok büyük saygı gösterdiği söylenir. Bundan başka Osmanlı padişahları arasında denizlerde savaşan ilk hükümdardı. Bu amaçla üç yüz [23] parça gemiden oluşan bir donanma meydana getirir ve Timur'la yapmış olduğu o büyük savaşa girişmemiş olsaydı ve bu savaş meydanına tek başına çıkmaya cüret etmeseydi, belki denizlere de egemen olabilirdi.

XVI — YILDIRIM BAYEZİD'İN OĞULLARI :

Yanlış olarak Erdogül, İsa, Çalepin, Ciriçelebis ve Çibelin [25] diye adlandırılan oğullarına gelince,[24] Hıristiyan tarihçileri, bunlar hakkında birçok söylentiler aktarırlar. Fakat tarihin seyri, Türk tarihçilerinin tanıklığı bunları yalanlamaktadır. Bunlar Bayezid'in, Timur'la yapılan savaşta öldürülen Mustafa [26] ve ondan sonra Süleyman, Musa ve Mehmed adında dört oğlu olduğunu oybirliğiyle doğrularlar. Bunlardan son üçü, yani Süleyman Çelebi, Musa Çelebi ve Mehmet Çelebi, Türk asasını taşıyan sultan olurlar. Buna karşın Osmanlı hükümdarları arasında sadece Mehmet Çelebi sayılır. Bu konu üzerinde daha ayrıntılı olarak durulacaktır. (*)

(*) Bayezid zamanında Avrupa'da hüküm süren hükümdarlar : BİZANS'TA : Yoannes *Andronikos Paleologos* (1384 - 1388)

Manuel Paleologos (1388 - 1418)

BATI'DA : IV. Karl'ın oğlu *Venceslav* (1378 - 1399)

Bavyeralı Robert (1399 - 1410)

İngiltere'de : *II. Richard* (1377 - 1399)

IV. Henry (1399 - 1412)

Fransa'da : *VI. Charles* (1380 - 1422) İng. çev.)

İKİNCİ KİTAP

I. BÖLÜM

SULTAN YILDIRIM BAYEZİD'İN OĞLU SÜLEYMAN ÇELEBİ ZAMANINDA SALTANATA ARA VERİLMESİ

I — SÜLEYMAN ÇELEBİ'NİN PADİŞAH İLAN EDİLMESİ :

Yukarıda gördüğümüz gibi Yıldırım Bayezid, Timur tarafından kafese kapatılır. En büyük oğlu Mustafa ise, Tatarlarla yapılan savaşta ölü düşer. Öteki oğlu Süleyman Çelebi[1] de babasının başveziri Ali Paşa ile birlikte kaçarak kurtulur ve uğursuz yazgısının izlenmesinden kurtulmak için İznik'e çekilir. Bir süre sonra kendini toparladıktan sonra Marmara denizi üzerinden Edirne'ye varır ve burada Rumeli birlikleri tarafından padişah ilan edilir.

II — TİMUR'UN ELÇİLERİNİN NEFRETLE KARŞILANMASI :

Zaferden sonra[2] Timur, Bursa'ya girer ve buradan elçileri vasıtasıyla Süleyman Çelebi'ye mektup gönderir. Timur mektubunda der ki, «Babanız Yıldırım'ın bu kadar ani ve anlaşılmaz felaketine acıyorum, fakat Allahın,

gururunun tutsağı olup, kendi bildiğinden başka hiç kimseyi dinlemeyen ve benliklerinin emrettiği her şeyin doğru olduğuna kani olanları küçük düşürdüğünü bilmeliyiz. Halbuki ben, kaderin bana beklediğimden fazlasını vermesiyle övünebilirim ve ulaştığım bolluğa hiç kimse erişemez. Fakat rakibimin sonucu bana pek çok dokundu ve kaderim beni alt etmeden ben onu sınırlandırmak (frenlemek) istiyorum, yani Bayezid'in düşmanı olduğumu unutmak istiyorum ve egemenliğimi kabul ettikleri takdirde, onun oğullarına babalık etmeye hazırım. Bu güne kadar zaptettiğim ülkeler bana kâfi geliyor ve bundan böyle kaderin cilvelerine hiçbir zaman kanmayacağım» der. Timur'un bu güzel sözleri herkesi etkileyebilirdi, fakat Süleyman Çelebi'ye hiç mi, hiç tesir etmedi. Zira o emir alan bir babanın değil, fakat emir veren bir babanın oğlu olduğunu unutamıyordu. Bundan dolayı Timur'un elçilerini nefretle karşılar ve çok kibirli bir biçimde cevap verir.[3] Buna karşın onun da gururu, başına gelecek felaketlerin sebebi olur.

III — TİMUR'UN, MUSA ÇELEBİ'Yİ ANADOLU'DA PADİŞAH İLAN ETMESİ :

Timur, Süleyman Çelebi'nin yanıtını işittikten sonra, kendi kendine «İyilik, nankörlere zorla kabul edilsin diye yapılmaz» der. Bundan sonra Timur, Süleyman'ın kardeşi Musa Çelebi'yi[4] aramalarını emreder ve yüce gönüllülükle imparatorluğu kendisine tevcih eder. Ve «Babanın mirasını kabul et; zira ben krallıklar değil, fakat şahane bir ruh arıyorum.»[5] der. Musa Çelebi, Timur'un içtenliğinden kuşku duymadan derhal ertesi gün katliam-

dan kurtulma saadetine eren veya daha doğrusu galibin acıması sayesinde kurtulmuş olan Anadolu'daki[6] askeri birliklere gider ve bunlar tarafından padişah ilan edilir.

IV — SÜLEYMAN ÇELEBİ'NİN MUSA ÇELEBİ'Yİ KOVMASI :

Bununla beraber kardeşinin tutkusu, imparatorluğun uzun süre barış içinde yaşamasına olanak vermez. Çünkü Süleyman Çelebi, Timur'un, Musa Çelebi'den yana olduğunu duyunca, derhal, Anadolu'dakiler kadar ezilmemiş bulunan Rumeli birliklerini toplar ve doğru Bursa yolunu tutar. Fakat bunun yaklaştığını gören Musa Çelebi'yi büyük bir korku kaplar. Bu, kuvvetlerini ikmal etmeye zaman bulamadıktan başka, elindeki birlikler bile Süleyman'ınkilerden çok daha perişan durumda idiler. Bundan dolayı başkentini terk eder ve Karamanoğlu'na sığınır.[7] Mamafih biraz sonra burada da kendini güvencede görmeyerek, kendisini koruyacağını sandığı İsfendiyar Bey'in[8] yanına iltica etmeyi düşünür.

V — İSFENDİYAR BEY'İN KENDİSİNİ KABUL ETMEMESİ :

Mamafih talihi burada da yaver gitmez. Musa Çelebi'nin gelişinden ve niyetinden haberi olan İsfendiyar Bey, topraklarına ayak basmamasını, eğer sınırlarını aşmış ise derhal geri dönmesi için elçiler gönderir. Bu biçimde hareket etmesinin nedeni, Süleyman Çelebi'nin, or-

dusuyla ülkesini tamamıyla yakıp yıkacağından korkmasıdır. Ters talihinin haksızlığına uğrayan Musa Çelebi, nereye başvuracağını bilmeyerek, tesadüfen, İznik yakınlarında küçük bir gemi bulur ve bununla Marmara denizini aşarak Rumeli yakasına geçer. Süleyman Çelebi'nin gelmekte olduğunu haber alan İsfendiyar Bey, Musa Çelebi'yi ülkesine sokmadığını, bundan ötürü kendisinin emrine girmiş olduğunu bildirmeleri için elçiler gönderir. Böyle hareket etmekle aralarındaki dostluğun ve barış anlaşmasının doğruluğunu sağladığını sanıyordu. Süleyman Çelebi, İsfendiyar Bey'in elçilerini çok iyi karşılar ve istedikleri biçimde anlaşmayı onayladıktan sonra kendilerini uğurlar. Bundan sonra Süleyman Çelebi, Bursa'ya döner ve Musa'nın hareketine önem vermeyerek, kendisini tamamen içkiye[9] ve zevk ile eğlenceye kaptırır.

VI — SÜLEYMAN'IN, KARDEŞİ MEHMET ÇELEBİ'NİN ELÇİLERİNE KARŞI BİRAZ SAYGISIZ DAVRANMASI :

Buraya kadar her şey Süleyman'ın keyfine göre gidiyordu. Bu arada Musa Çelebi'nin firar etmesinden sonra, tek korktuğu kişi, kardeşi ve Amasya Bey'i olan Mehmet Çelebi,[10] kendisinin padişahlığını kutlamak ve değerli hediyeler sunmaları için elçilerini Bursa'ya gönderir. Fakat neden olduğu bilinmez saadet anında kendine hâkim olamayan Süleyman Çelebi, gelen elçilere çok sert davranır ve hiç yanıt vermeden gerisin geriye yollar. Fakat bu türlü davranışı, kendisini Mehmet Çelebi'nin sevgisinden yoksun etmekle beraber, daha sonraları başına gelecek felaketlerin de nedeni olacaktır.

VII — MUSA ÇELEBİ'NİN EDİRNE'Yİ İŞGAL ETMESİ :

Bu sırada Musa Çelebi, İsfendiyar Bey'in yan çizmesinden sonra, Rumeli'de birçok ülke dolaştıktan sonra, sonunda Eflâk'ta mola verir. Ve burada kendi yandaşlarından başka Eflâk birlikleriyle de takviye edilen büyük bir ordunun başına geçerek Osmanlı devletinin topraklarına girer. Musa Çelebi hiçbir direnişle karşılaşmadan Tuna nehrini geçer ve kısa bir zamanda devletin başkenti olan Edirne'yi işgal eder.

VIII — SÜLEYMAN ÇELEBİ'NİN MUSA ÇELEBİ'Yİ KOVMASI :

Musa'nın bu hareketi Süleyman Çelebi'yi yarı uykudan uyandırır ve Anadolu'daki kuvvetlerini toplayarak, H. 809 tarihinde, Rumeli'ye geçer. Musa Çelebi ise, ya doğal cesaretsizliğinden, ya da talihine güvensizliğinden olacak, bu sefer de, tehlikeye karşı koymaya ve savaşın belirsiz yazgısına boyun eğmeye cesaret edemez ve dövüşeceği yerde kaçmayı daha uygun görür ve Eflâk'a çekilir.

IX — SÜLEYMAN ÇELEBİ'NİN ZEVK VE EĞLENCEYE DALMASI :

Fakat Süleyman Çelebi'nin kaderinin bu kadar yaver gitmesi, ruhunun bozulmasına sebep olur. Çünkü kendisi, bütün bu başarılarını, ileri görüşlülüğü ve yiğitliği sayesinde elde ettiğini sanıyordu. Ve kendisini

kaderin oyunlarının dışında sanarak, bundan böyle büsbütün içkiye ve zevk âlemine verir. Yani bu suretle Asyalılara özgü kusurlarla Avrupalılara has kusurlar da kişiliğinde görülmüş olur. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı devletinin yükselmesinde bu kadar emeği olan ordunun ciddiliği bozulur ve bundan böyle en şerefli mevkiler, kendisine içki tedarik edenlere ve adi zevklerini tatmin edenlere verilmeye başlar. Sözün kısası, devlet sarayı, erdem yuvasından çok bir genelevine benziyordu. Bunun doğal bir sonucu olarak da, kumandanların ve devlet ileri gelenlerinin kalpleri kendisinden uzaklaşır.

X — MUSA ÇELEBİ'NİN ASKERLERİNİN KENDİSİNİ YAKALAYIP ÖLDÜRMELERİ :

Bu sıralarda henüz Eflâk'ta bulunan Musa Çelebi, kardeşinin bu zevk ve eğlenceye düşkünlüğünden yararlanmayı düşünür ve el altından adamları ile mektuplar gönderir. Amacı da, Süleyman'ın ileri gelen adamlarını efendilerine karşı kışkırtmaktır. Bunlar zaten, adi hareketlerinden dolayı Süleyman Çelebi'ye kızıyorlardı ve ayaklanmaya hazırdılar. Zevk-u sefaya dalmış bulunan Süleyman'ın ise bu olup bitenlerden haberi yoktu. Bu durum karşısında Musa Çelebi, yeniden ordusunu derleyip toplar ve uzun bir yürüyüşten sonra Edirne'ye varır. Ve kardeşini, sanki başına hiçbir şey gelmeyecekmiş gibi çok sakin bulur. Zaten beklenmedik düşmana karşı gelmek şöyle dursun, askeri kuvvetlerini toplamaya zaman bile bulamaz. Bu ümitsiz durum karşısında, kaçmak suretiyle hayatını kurtarmak ve Bizans imparatorundan yardım istemekten başka çaresi yoktu. Ve Süleyman Çelebi bu düşünceyle harekete geçer, fakat 20 mil yol

aldıktan sonra, düşmanının pençesinden kurtulduğunu sandığı bir sırada yazgısı ters döner. Çünkü tutkusundan kendini alakoyamaz ve eğlenceden eğlenceye dalarak, gittiği yerlerde kardeşinin kudretini küçümsüyordu. Fakat sonunda İstanbul ile Edirne arasında bulunan bir köy [12] hamamında yakalanır ve Musa Çelebi'nin askerleri tarafından [13] öldürülür. Bu kadar tehlikeli bir rakipten kurtulduğuna memnun olmasına karşın Musa Çelebi, kardeşinin cenazesini dedesi I. Murad'ın *Hüdavendigâr* [14] diye anılan kabrine gömdürür.

XI — SÜLEYMAN ÇELEBİ'NİN ÖZELLİKLERİ :

Süleyman Çelebi, 7 yıl, 10 ay hüküm sürer. Genç hükümdar, iyilik hususunda olduğu kadar kötülükte de, öteki kardeşlerine bakarak, temayüz etmiştir. Çok cesur olup, kaderi kendisine çok yardım etmiştir. Bunlardan başka son derece sebatkâr, merhametli ve cömertti. Fakat bütün bunlara karşın, kendisinden geçip te korkulacak bir şeyin olmadığına kani olduğu zamanlar, kendini büsbütün zevk ve eğlenceye verirdi.[15] Bu özelliğinden dolayıdır ki, bu zamana kadar yaver giden kaderi ters gitmeye başlar; çünkü hem askerleri, hem de ileri gelenleri kendisini terk edip Musa Çelebi tarafına geçerler. Bütün bunlar, tam saadet içinde bulunmasına karşın, şöhretini ve hayatını yitirmesine ve yetenekleri sayesinde bugüne dek oldukça şerefli bir duruma gelmiş bulunan Osmanlı hanedanının da kararmasına hep Süleyman Çelebi'nin kusurları ve zaafları neden olmuştur.

II. BÖLÜM

YILDIRIM BAYEZİD'İN OĞLU MUSA ÇELEBİ ZAMANINDA FASILA-İ SALTANAT

I — MUSA ÇELEBİ'NİN RUMELİ'DE PADİŞAH İLAN EDİLMESİ :

Musa Çelebi, birçok felaketten yani talihinin değişik aşamalarından ve çetin savaşlardan sonra Osmanlı tahtına geçmeyi başarır. Zira Rumeli'deki ordusu, Süleyman Çelebi'nin öldüğünü haber alır almaz, kendisini padişah ilan eder.

II — MEHMED ÇELEBİ'NİN DE ANADOLU'DA PADİŞAH İLAN EDİLMESİ :

Musa Çelebi ile başka anneden ve Süleyman Çelebi ile de babaları ayrı, anneleri bir olan Mehmed Çelebi, Amasya'da bulunuyordu. Mehmed, Süleyman'ın ölümünü duyar duymaz, kardeşinin öcünü almaya karar verir. Bu amaçla tüm ordusunu toplar ve Bursa'yı işgal eder. Ve burada askerleri tarafından padişah ilan edilir. Mamafih bahtsız kardeşinin canlı misalini göz önünde tutarak daha ihtiyatlı olmak zorundaydı. Bundan ötürü Musa'yı tahttan indirmeye karar vermeden önce, Anadolu'daki iş-

lerini bir düzene koymayı uygun bulur. Çünkü Anadolu, Timur seferinden sonra, büyük bir yağmaya sahne olur. Tatarlar, Osmanlı birliklerini yok etmiş ve Anadolu'yu koruyacak kuvvet kalmamıştı. Bu büyük eşkiya çeteleri memleketin her tarafını yağma ediyor, yakıp yıkıyor ve sürekli akınlar sonunda gitgide daha derin yaralar meydana getiriyorlardı. Mamafih Mehmed Çelebi bu çeteleri takip etmeye koyulur ve büyük bir bölümünü yakalatarak öldürtür ve böylelikle Anadolu'nun eski asayişini geri getirmeyi başarır.

III — İMPARATORLUĞUN TOPRAKLARINI KARDEŞLERİN ARALARINDA BÖLÜŞMELERİ :

Bu olup bitenler hakkındaki haberler Edirne'ye ulaştığı zaman, Musa Çelebi'yi öyle bir korku kaplar ki, başlangıçta tasarladığı gibi tüm imparatorluğun üzerinde hak iddiasında bulunmak şöyle dursun, sahip bulunduğu baba mirasını bile koruyabilmesi bir şanstı. Bu yüzden kardeşi Mehmed Çelebi tarafından saldırıya uğrayacağından endişe ediyor ve Süleyman'ı öldürttüğünden dolayı, intikam düşüncesinden vazgeçirmek için, kendisine elçiler gönderir. Ve imparatorluğun topraklarını aralarında bölüşmeyi önerir. Kendisine Rumeli kesimi kalmak üzere Mehmed Çelebi'ye Anadolu'daki toprakları vereceğine ilişkin söz verir.

IV — MUSA ÇELEBİ'NİN MORA'YA SALDIRMASI (H. 814 - M. 1411)

Musa Çelebi, niyeti hakkında Mehmed Çelebi üzerinde herhangi bir kuşku uyandırmamak için, H. 814

tarihinde, silahlı birliklerini Hıristiyanlara karşı çevirir. Bununla beraber talihi bu sefer yardım eder ve Mora'ya girmeyi başarır ve *Peraverde* ile *Matrona* kentlerini ele geçirir. Bu kentlere garnizonlar bıraktıktan sonra kuvvetlerini kışlık karargâhına gönderir.

V — MUSA ÇELEBİ'NİN MACARLARI YENİLGİYE UĞRATMASI :

Bu seferin başarısından dolayı coşan Musa Çelebi, hemen ertesi yıl, büyük işlere girişir. Kuvvetli bir ordu toplayarak Kral Sigismund'a karşı yürür ve Tuna nehrine yakın bir yerde yerleşik bulunan Semendre civarında Macarlara saldırır. Burada Macarlar öyle büyük bir yenilgiye uğrarlar ki, bu uğursuz savaşın haberini ulaştıracak bir tek insan kurtulur. Savaştan sonra beraberinde getirmiş olduğu çok büyük miktarda ve değerli hazine düşman üstünde büyük karışıklık yaratmış olduğu söylenmektedir. Bu zaferden sonra, düşmanın ordugâhında çok altın ve gümüş kalır ki, yeniçeriler aralarında serpuşları ve büyük sepetlerle (küfelerle) bölüşerek götürmelerine rağmen, yine de, aynı yıl temeli atılan ve *Atik* camii denilen büyük bir mabedin[3] inşası için kâfi gelecek kadar bir miktar kalmıştır.

VI — MEHMED ÇELEBİ'NİN MUSA ÇELEBİ'YE KARŞI SİLAHA SARILMASI :

Musa Çelebi'nin talihi buraya kadar yaver gider. Fakat bundan sonra aksine gider. İşte doğru ve ılımlı karakteri yüzünden başına gelmedik felaket kalmaz. Örne-

ğin, bu sırada, başveziri Körşah Mülük ve meşhur kumandanı Ornus[5] Bey, Musa Çelebi'yi terk ederler. Bunlar gizli olarak Mehmed Çelebi'yle görüşüp konuşurlar ve mektupla «İmparatorluğu aralarında ikiye bölmeleri kendi zararlarına olduğunu ve iç karışıklıklar yüzünden daha da zayıf düşeceğini, bu itibarla, iki kişinin aynı zamanda hüküm süremeyeciğini[6] ordu, Musa gibi korkak bir kimsenin başında devlet tacını görmeye katlanamaz ve tüm imparatorluğun yönetimini sizin ele almanızı isterler. Bunun için birliklerinizle Rumeli'ye geçmekte acele ediniz ve çıkarlarınız uğruna size bağlı bulunanlar sizi padişah ilan edecek ve babanızın tahtına oturtacaktır biçiminde anlatmak isterler.

VII — MUSA ÇELEBİ'NİN SIRBİSTAN'A ÇEKİLMESİ :

Bu güvence üzerine Mehmed Çelebi, hiç zaman kaybetmeden, Rumeliye geçmek üzere hazırlıklara girişir. Son başarılarından cesaret alan Musa Çelebi ise, durumdan haberdar edilince, o da kuvvetlerini toplar ve kardeşi harekete geçmeden önce, Gelibolu boğazını elde etmek için gerekli tertibatı alır. Kumandanları ise ancak görünürde kendisine hizmet ediyor ve verilen emirleri istenildiği biçimde yerine getirmiyorlardı. Ve sonunda savaşa giriştikleri zaman aşağı yukarı tüm ordu isteksiz hareket ederek Musa'ya karşı olan hainliğini kanıtlamış oldu. Bu durum karşısında Musa Çelebi, yavaş yavaş çekilmeye başlar ve kurtuluşu Laz vilayetine, yani Sırbistan'a sığınmakta bulur. Fakat mevsim ilerlemiş olduğundan Mehmet Çelebi de fazla ileri gitmeyerek, Bursa'da kışlamak üzere ordusuyla geri döner.

VIII — MUSA ÇELEBİ'NİN YİNE EDİRNE'YE GİRMESİ :

Eski dostu Sırp kralından[7] asker ve silahı yardımı gören Musa Çelebi, kışın, garnizonu bulunmayan Edirne'ye döner. Mehmed Çelebi ise, Körşah ile Evrenos Beyleri, ayaklanmayı kışkırtmaları için Rumeli'de bırakır. Fakat Musa Çelebi, kendisine ihanet eden bu komutanları yakalatır, ya doğal iyilikseverliğinden ya da amaçlarına ulaşamadıklarından olacak, hainleri bağışladıktan başka, yine yanına almakta sakınca görmez.

IX — MEHMED ÇELEBİ'NİN MUSA'YA KARŞI KOYMASI :

Musa Çelebi çabuk ve kolay bağışlayan hükümdarlara bir örnek teşkil eder. Kuşkusuz acıma duygusu hükümdarlar için erdemdir. Bir hain her zaman affedilebilinir mi? Sorun bu. Acıma unsuru hükümdarlar için tahtlarını kuvvetlendirici bir araç olabilir, fakat Musa için yapıcı olmak şöyle dursun, aksine yıkıcı olmuştur. Musa Çelebi örneği açık olarak göstermektedir ki, yalancıktan barışmış bir dosta güvenmekten ise bir düşmana güvenmek tercih edilir. Adı geçen bu kumandanlar, efendilerinin hoşgörürlüğünden ötürü daha da gururlanarak veya hak ettikleri cezanın peşlerini bırakmayacağından korkarak, imparatorluğu yeniden ele geçirmesi için Mehmed Çelebi'ye başvururlar. Mehmed Çelebi de İznik'ten hareket ederek ve Bizans imparatorundan izin alarak[8] Boğazı, hatta İstanbul surlarının[9] dibinden geçer.

X — MEHMED ÇELEBİ'NİN İSTANBUL'DAN GEÇMESİ :

Aynı gün bu görkemli kente girer ve saygınlık görür. İmparator da kendisine mevkiine uygun hediyeler sunar ve üçüncü gün Edirne yoluna devam eder.

XI — RUMELİ ORDUSUNUN KENDİSİNİ PADİŞAH İLAN ETMESİ :

Henüz iki günlük[1] yol almıştı ki, geceleyin Edirne'den kaçmış olan Körşah Mülük ile Evrenos Beyler huzuruna çıkarlar ve alışıldığı üzere ayaklarına kapanarak toprağa yüz sürdükten[2] sonra bütün Rumeli ordusu adına kendisini padişah ilan ederler.

XII — KARDEŞİNİ YENİLGİYE UĞRATARAK YAKALAMASI :

Taraftarlarından yoksun bulunan Musa Çelebi'nin ne askeri, ne de danışmanları vardı. Bu durum karşısında, eskiden sığındığı Sırbistan'a kaçmaktan başka yol kalmıyordu. Fakat birkaç adamıyla birlikte kentin kenar mahallesinden çıkacağı bir sırada Mehmed Çelebi, seçkin bir müfreze ile karşısına çıkıverir. Ve bu ümitsiz an Musa'ya cesaret telkin eder. Çünkü iki yoldan birini seçmesi gerekti : Ya ölecek, ya da galip gelecekti. Bunun üzerine kendisini izleyen adamlarını harekete getirerek, düzene koyar ve şaşılacak bir cesaretle savaşa tutuşur. Fakat sonunda rakibinin sayı üstünlüğü karşısında boyun eğmek zorunda kalır; yani Sırbistan yolunu tutar.

Zira askerlerinin bir bölümü yok edilmiş, bir bölümü ise dağılmıştı. Fakat Serage [12] adında bir süvari kendisini kovalayarak yakalar ve diri olarak Mehmed Çelebi'nin huzuruna getirir. Mehmed ise derhal öldürülmesini emreder. Böylece Musa Çelebi, Rumeli'de Türk devletine 3 yıl, 6 ay [13] hükümdarlık ettikten sonra ölür. Mehmed Çelebi, Musa'yı yakalayan süvariyi umulduğundan çok ödüllendirir! [14] İlk önce danışman, sonra da başvezir yapar. Aynı zamanda bu, Türklerin en tanınmış kumandanlarından biri sayılıp, Gelibolu'da çok güzel bir medrese yaptırır.

XIII — ARA SALTANATINA FASILA-İ SALTANAT DENİLMESİNİN NEDENİ :

Eserimizin devamına geçmeden önce, özet olarak tarihlerini verdiğimiz bu iki hükümdarı Türkler, padişahlarından saymamaktadırlar. Bunlar, Yıldırım Bayezid'in bozgunundan başlayarak Musa Çelebinin ölümüne kadar geçen zamana f a s ı l a - i s a l t a n a t derler. Bunun sebebi, ne Süleyman Çelebi'nin, ne de Musa Çelebi'nin tüm Osmanlı topraklarına söz geçirememeleridir. Zira biri Anadolu'da, öteki ise salt Rumeli'de hüküm sürmüştür. Hatta Süleyman'ın ölümünden sonra Musa'nın hüküm sürdüğü üç buçuk sene dahi Mehmed Çelebi'nin hükümdarlık süresine eklenmemektedir.[15] Çünkü bu hükümdar, Anadolu'da saltanat sürmesine karşın, Musa Çelebi de sürdürüyordu. Mehmed Çelebi'nin saltanatının başlangıcı olarak, yukarıda gördüğümüz gibi, kardeşinin buyruğuyla Musa'nın öldürüldüğü H. 816 - M. 1413 senesi saptanmaktadır.

III. BÖLÜM

YILDIRIM BAYEZİD'İN OĞLU VE TÜRKLERİN BEŞİNCİ PADİŞAHI I. MEHMED'İN HÜKÜMDARLIĞI

I — MEHMED ÇELEBİ'NİN ANADOLU'DA PADİŞAH İLAN EDİLMESİ :

Geçen bölümde kardeşlerinin henüz hayatta oldukları zamana ait Mehmed Çelebi'nin[1] faaliyetini çizdim. Buna karşın tarihsel sıranın sürekliliğini sağlayabilmek için yukarıda söylediklerimizi tekrarlamayı gerekli buluyorum. Mehmed Çelebi örneğinde, «iki kişi kavga ederken üçüncüsü kazanır» diyen atasözü de doğrulanmış olur. Kendisinden büyük olan Süleyman'la Musa kardeşlerinin birbirinin yok edilmesine nasıl çalıştıklarını gördük. Komşu düşmanlarına karşı başarı sağlayabilmek için aralarında birleşecekleri yerde, hükümdarlık tutkusu ve hevesiyle birbirini yok etmeye çalışırlar. Buna karşın Mehmed Çelebi, bu iç kavgalara katılmaz, tersine Amasya Beyliğinde sakin bir yaşam sürdürmekle yetinerek, halkının çıkarından ve iyiliğinden başka bir şey düşünmez. Topraklarına saldıran ve zarar veren Tatarları ülkesinden kovar ve böylece hem kendisi, hem de ülkesi huzur içinde yaşar. Mehmed'in bu barışsever karakteri, babası Bayezid'in felaket haberini alır almaz kendini göstermeye başlar. Zira kardeşi Süleyman'ın, Bayezid'in başveziri Ali Paşa'nın yardımıy-

la Timur'a karşı yapılan savaştan kurtularak, Edirne'de padişahlığını ilan ettiği haberini aldığı zaman, kendisine tebriklerini ve bağlılığını bildirmek üzere elçiler gönderir. Fakat Süleyman'ın Musa tarafından yakalanıp öldürüldüğünü öğrenince, bir kardeş katilinin[2] öcünü başka bir kardeşi öldürmekle alır. Bu zamana kadar beslemiş olduğu tüm barış düşüncelerini terkederek, savaş ve intikam duyguları beslemeye başlar. Sonunda padişah ilan edilir ve H. 813 - M. 1410 tarihinde Bursa'yı ele geçirir.

II — MEHMED ÇELEBİ'NİN, ÜLKESİNİ EŞKİYADAN TEMİZLEMESİ :

Devlet işlerinin yolunda gittiğinden dolayı ileri gelenlerinden bazıları, savaşın Avrupa taraflarına aktarılmasını önerirler. Mehmed'in fikri ise, başka idi. O, arkada hiçbir düşman bırakmamak siyasetini güdüyordu. Zira yokluğundan yararlanarak Tatarlar, harekete geçebilirler ve onarılmaz kayıplar verdirebilirlerdi. Bugüne dek her girişiminde başarılar sağlamasına ve halkının sevgisine güvenmesine karşın, yapacağı sefere mani olamamaları için yağmacı Tatarları sindirmedikçe kardeşine karşı harekete geçmeyi düşünmüyordu. Bu sebeple fikrini açığa vurmayarak, uygulamasını daha uygun bir zamana bırakır. Bununla beraber kritik an gelip çatar. Anadolu'daki düşmanlarını yenerek kendine bağladıktan sonra Rumeli'de de başarılı olur. Henüz padişahlığını ilan ettiği yıldı ki, Timur Tatarlarından arta kalan tek Karadevlet Şah'ın üzerine ani bir saldırı yapar ve bunu yakalayarak başını uçurtur. Zira bu, kendisi Bursa'yı ele geçirmek için ayrıldığı zaman Amasya topraklarını

yakıp yıkar. Mehmed Çelebi, Karadevlet Şah ve öteki zarar verici eşkiyayı da takip ederek yok eder ve böylece ülkesini yine barışa kavuşturur.

III — MEHMED ÇELEBİ'NİN MUSA ÇELEBİ'Yİ ÖLDÜRTMESİ :

Anadolu'da barışı ve düzeni sağladıktan sonra Mehmed Çelebi, ülkesinin ileri gelenlerinin kışkırtmalarına dayanamayarak, H. 816 - M. 1413 yılında Avrupa'ya geçer. Burada, yukarıda gördüğümüz gibi, Musa Çelebi'yi yakalatarak huzuruna getirtir ve öldürtür. Sonunda tahtın tek varisi kalır ve 39 yaşında bütün Osmanlı devletinin padişahı ilan edilir. Bundan sonra Musa Çelebi'nin temelini atmış olduğu Eski Cami denilen tapınağın tamamlanmasını buyurur.

IV — ANADOLU'DA KARAMANOĞLU'NUN AYAKLANMASI :

Mehmed Çelebi, Avrupa kesiminde meşgul olduğu bir sırada Anadolu'da Karamanoğlu, Mehmed Çelebi'nin Avrupa'da savaşla uğraşmasından yararlanarak harekete geçmenin tam zamanı olduğuna kanaat getirir ve birliklerini Bithynia'ya saldırtır ve Bursa'nın kenar mahallelerine kadar her şeyi yakıp yıkar. Bursa kentini otuz gün kuşatma altında tutar. Bunu haber alan Mehmed Çelebi, ordusunu geri çevirtir ve Gelibolu boğazından geçerek Karamanoğlu'nun hareketini cezalandırmaya karar verir. Bu seferde kendisine Sabbeg'in ve Germiyanoğlu'nun da birlikleriyle katıldıklarını görmekteyiz.

V — KARAMANOĞLU'NUN BARIŞ İSTEĞİNDE BULUNMASI :

Fakat hain Karamanoğlu, Mehmed Çelebi'nin kuvvetlerine karşı koyması şöyle dursun, aksine geldiği haberinden bile ürker. Bundan dolayı Mehmed'in yaklaştığı haberini alır almaz, hayatını yitirmekten ise, şerefini ayakları altına almaya karar verir ve Bursa'yı terk ederek Mehmed'in karargâhına gider ve mendilini [4] boynuna dolayarak padişahın ayaklarına kapanır ve suçunun bağışlanmasını rica eder. Karamanoğlu'nun bu küçültücü hareketi Mehmed Çelebi'yi pek çok etkiler ve kızdığını saklayarak acıma gösterir ve bazı koşullar altında kendisini serbest bırakır. Bundan sonra Sultan, Bursa'ya gider ve ertesi yıl burada bir cami, iki imarethane ve bir medrese yaptırır. Bundan başka tacirler için de büyük bir han (borsa pazarı) tahsis eder. Savaşlarla temeli atılan bir devletin ancak bu biçimde asayişini sağlayabileceğini düşünüyordu.

VI — KARAMANOĞLU'NUN YİNE AYAKLANMASI :

Fakat alçak ruhlu birisinin içtenlikle barıştığı az görülmüştür. Karamanoğlu'nun da, Sultan Mehmed'in, askerlerine izin verdiğini haber alır almaz derhal, anlaşmaya aykırı olarak, Osmanlı topraklarına yeniden akınlara başlar Karamanoğlu'nun bu hareketine kızan Mehmed Çelebi de bir miktar asker toplayarak, buna karşı saldırıya geçer. Fakat hiç beklemediği bu savaştan sonra Karamanoğlu kaçmak zorunda kalır. Buna rağmen Karamanoğlu oğluyla birlikte yakalanır ve Mehmed Çelebi'nin huzuruna getirilir. Sultan Mehmed, hainliğini yüzüne vurarak aşağıdaki sözleri söyler : «Ben sana galip geldim,

fakat adilim; sen bana mağlûpsun, fakat adil değilsin. Ben istiyor ve yaşamanı emrediyorum. Tacımın şerefi senin bana davrandığın gibi muamele etmeme izin vermiyor. Çünkü senin gibi bir haini cezalandırmamak, kendi şerefimi ve adımı da kirletmek demektir. Senin yüreğin vefasızlık etmene müsaade ediyor, benimki ise, mevkiime ve yüce gönüllülüğüme[5] yakışan yüksek duygularla doludur». Bu kadar azarlama ile yetinerek kendisini serbest bırakır ve topraklarını da geri verir. Fakat güvenliği sağlamak için de *Sivrihisar, Nukteyda, Yenişehir, Seydişehir, Numad Saydül* ve *Ayin* kentlerine birer garnizon bırakır.

VII — İSKENDER BEY'İN YENİLMESİ VE ÖLDÜRÜLMESİ :

Böylece Mehmed Çelebi, Karamanoğlu'nu yola getirdikten sonra, bunun müttefiki ve ortağı olan Kastamonu Beyi İsfendiyar Bey'e karşı gider ve Kastamonu ile Canik topraklarına girerek en sağlam mevkilerini ele geçirir. Ertesi yıl daha büyük bir orduyla gelir ve *Buri, Cica, Tosya, Bakır-Küresi* ve nihayet İsfendiyar Bey'in başkenti olan *Çankırı* gibi kentleri kendi ülkesine katar ve bu beyin hazinesini de askerlerine dağıtır.[6] Bu arada Amasya'da[7] görkemli bir saray yaptırır.

VIII — SULTAN MEHMED'İN EFLAKLILARI VERGİYE BAĞLAMASI (H. 820 - M. 1418) :

Anadolu'daki düşmanlarının hareketlerini bastırdıktan sonra Mehmed, Bursa'dan Edirne'ye gider ve bu-

rada Anadolu ve Rumeli kuvvetlerini toplayarak Eflâklıların üzerine saldırır. Eflâk ordusunu mağlup ederek bu ülkenin büyük bir bölümünü yağmalar. Bundan sonra Trayan tarafından yaptırıldığı söylenen bir köprünün bulunduğu *Severin*[8] kentini ve daha birçok yeri ele geçirir. Bunlar arasında Tuna nehrinin sol kıyısında yerleşik bulunan *Sakçıya ve Kalya*[9] kaleleri de vardır. Aynı zamanda Yerköy *(Giurgiu)* kalesini sağlamlaştırır ve Eflâklıların karşı sahile geçmelerini engellemek için de güçlü bir garnizon yerleştirir. Eflâklılar ellerinden geldiği kadar karşı koyarlar, fakat yardımcı kuvvet sağlayamamak ümitsizliği ve düşmanın aman vermeyen gücü karşısında ölmeyi veya özgürlüklerini yitirmeyi seçmekten başka çareleri yoktu. Bu nedenle yıllık vergi vermeyi[10] kabul ederler. Mehmed Çelebi de bunların bağımlılıklarına güvenmek için, Eflâk Beyi'nin iki oğlunu ve ülkesinin ileri gelenlerinden de üç kişiyi rehin alır. Bu seferin sonunda sultan Edirne'ye döner.

IX — ANADOLU'DA DÜZMECE MUSTAFA'NIN ORTAYA ÇIKMASI :

Birçok ulusun yok olması pahasına kazanılan ve sel gibi akan kanlarla perçinlenen Mehmed'in bu zaferleri, bir Düzmece[11] tarafından az kalsın altüst edilecekti. Zira bu sıralarda Bedreddin (Bedriüldin)[12] adında küçük bir beyin hizmetinde bulunan soyu sopu belirsiz bir adam ortaya çıkıverir ve Anadolu'da büyük kargaşalıklara sebebiyet verir. Yukarıda gördüğümüz gibi Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu Mustafa, Timur'la yapılan savaşta kaybolmuş ve düşman tarafından öldürüldüğü veya öteki soylularla birlikte götürülüp götürülmediği ortaya çıkarılmamıştı. Adı geçen bu kişi, Bedreddin tarafından öğ-

retilerek ve Mustafa Çelebi'nin sahte ismini alarak etrafına bir sürü ahlaksız insanı toplar ve *Zağara*[13] kentini ve dolayındaki bölgeyi altüst eder. Fakat ertesi yılın baharında yandaşlarının miktarı o kadar çok artar ki, daha büyük işlere girişir: İznik'i kuşatır ve ahalisinin kendi tarafına geçmelerini ve kendisi adına ayaklanmaları için ikna eder.

X — DÜZMECE MUSTAFA'NIN YAKALANMASI VE ASILMASI :

Ayaklanma eylemi gitgide genişliyor ve Osmanlı İmparatorluğu'nu korkunç bir ihtilal tehdit ediyordu. Özellikle Bedreddin, başkalarını da cezbetmek için, önceleri uşağı olana efendi muamelesi yapıyor ve çok saygılı davranıyordu. Mehmed Çelebi, bu ayaklanmanın sonu nereye varacağını anlıyor ve dalbudak salmadan, yani doğuş halinde iken bunu bastırmanın Osmanlı devletinin çıkarı için gerekli olduğunu düşünüyordu. Bu amaçla, birlikleriyle Edirne'den hareket ederek Anadolu'ya geçer ve Düzmece'nin İznik'i kuşattığını görür. Fakat Mehmed'in geldiğini haber alan Düzmece kuşatmayı kaldırır ve sultana karşı gider ve daha ilk saldırıda yenilir ve kaçmaya girişen kuvvetlerinin bir kısmı öldürülür, bir kısmı ise tutsak edilir. Tutsaklar arasında Düzmece Mustafa ile beraber efendisi olan Simavna oğlu (Semidin oğlu)[14] da vardı ve bunların her ikisi de darağacında asılmakla hakettikleri cezayı bulurlar.

XI — MEHMED ÇELEBİ'NİN ÖLÜMÜ (H. 824 - M. 1421) :

Bu seferden dönüşünde Mehmed Çelebi, H. 824 tarihinde *Eski-Gelibolu*[15] *Tarakli* ve *Herge* kentlerini ele

geçirir. Bundan sonra damla hastalığına tutularak ölür. Mehmed Çelebi vasiyetnamesinde halef olarak büyük oğlu Murad'ı tayin eder. Bu sırada veliaht, ordunun bir kısmıyla Rumeli'de[16] savaşta idi. Beşvezir İbrahim Han,[17] Murad'ın gelişine kadar Mehmed Çelebi'nin ölümünü gizli tutar ve sultan hayattaymış gibi devlet işlerini onun adına yönetir. Sonunda yeni padişah gelir ve herkes tarafından biat edilerek devletin dizginlerini eline alır. Bundan sonra Mehmed'in cenazesi Bursa'ya götürülür ve kendisinin yaptırmış olduğu camide gömülür.

XII — MEHMED ÇELEBİ'NİN ÖZELLİKLERİ :

Doğruluğu ve acımasıyla isim yapan bu hükümdar, 47 yaşında ölür ve 8 yıl, 10 ay[18] saltanat sürer. Mehmed Çelebi savaşta olduğu kadar barışta da büyük hükümdardı. Timur'un istilası ve kardeşlerinin[19] sürdürdükleri iç savaşlar sonunda düzeni son derece bozulmuş bulunan Osmanlı devletini Mehmed, tam yıkılmaktan kurtarmakla kalmaz, aksine sınırlarını genişleterek ve sağlamlaştırdıktan sonra oğluna devreder. (*)

FASILA-İ SALTANAT VE MEHMED ÇELEBİ ZAMANINDA AVRUPA'DA HÜKÜM SÜREN HÜKÜMDARLAR :

BİZANSTA : *Manuel Paleologos* (1387 - 1421)

BATIDA Macaristan kralı *Sigismund* (1410 - 1427)

İngiltere'de : *IV. Henry* (1399 - 1412), *V. Henry* (1412 - 1421)

Fransa'da : *VI. Charles* (1381 - 1422)

III. BÖLÜM

TÜRKLERİN VI. PADİŞAHI VE I. MEHMED'İN OĞLU II. MURAD'IN HÜKÜMDARLIĞI

I — BAŞKA BİR DÜZMECE MUSTAFA'NIN ORTAYA ÇIKIŞI :

H. 825 - M. 1422 senesinde ölen I. Mehmed'in yerine 18 yaşındaki oğlu II. Murad geçer. Oğlu da babasına layık bir evlattı. Saltanatının ilk yıllarında yenmeye uğraştığı zorluklar, gelecekteki yiğitliğinin bir kanıtıdır. Her şeyden önce, yukarıda sözünü ettiğimiz Düzmece'den başka, Yıldırım Bayezid'in oğlu diye başka bir Mustafa daha ortaya çıkar. Her ikisine de, Timur'a karşı yapılan savaşta Bayezid'in oğlu Mustafa'nın ölümünün şüpheli oluşu neden teşkil eder. Bu ikinci Düzmece uzun zaman Selanik taraflarında saklanır, fakat Mustafa adını takınınca, ismi meşhur olur ve sadece halkın bunun etrafında toplanmasıyla iş bitmez, aksine Rumeli'deki ordu ve subayların bir bölümü, gerçekten, Mustafa'nın kendisi olduğuna inanır ve sancağının altında toplanırlar. Böylece aşağı yukarı tüm Rumeli'yi etrafına topladıktan sonra, büyük bir ordu meydana getirir ve söylendiğine göre,[2] Bizans İmparatorundan da gizlice yardım görerek, Gelibolu boğazından Anadolu'ya geçer ve bu sıralarda Osmanlı Devletinin başkenti olan Bursa'yı ele geçirmek amacıyla yoluna devam eder.

II — II. MURAD'IN VEZİRİNİ MAĞLUP ETMESİ :

Sultan II. Murad, babasını örnek alarak fenalığın kökünü kazımak amacıyla başveziri Bayezid'i seçkin askerlerle birlikte Anadolu'ya sevk eder.[3] Fakat talih, Mehmed Çelebi'ye yaver olduğu kadar II. Murad'ın vezirine yardım etmez. Zira Düzmece Mustafa'nın ordusu büyük bir cesaretle vezir Bayezid'in karşısına çıkar ve savaşa tutuşur. Fakat vezir mağlup edilir ve öldürülür. Kumandansız kalan Osmanlı ordusu ise bozguna uğratılır.

III — II. MURAD'IN KENDİNİ DUA VE İBADETE VERMESİ :

Bu uğursuz haber Rumeli'ye ulaştığı zaman, en küçük bir korku işareti göstermeden şunları söyler : Bu felaketi, Düzmece'nin yiğitliğine veya cesur bir asker ve mükemmel bir komutan olduğunu tecrübelerimle sabit bulunan vezirimin beceriksizliğine vermem yanlış bir takdir olur. O halde bu uğursuz darbenin sebebini başka yerde aramalıyız; Cenab-ı Hak, Türk halkına kızıp gazaba gelmiştir. Çünkü Osmanlılar işledikleri günahları ile Tanrı'nın hiddetine neden olmuşlardır. Ancak içten bir pişmanlık duyarak ve sık sık ibadet ederek ve gözyaşları[4] akıtmak suretiyle Allahın acımasına kavuşulabilir ve işlerimizi yoluna koyabiliriz. Bana kalırsa, ancak bu biçimde hareket edilirse düşmanlarımıza karşı muzaffer olacağımıza inanıyorum. Ve sözlerine şu atasözüyle son verir : «Vermeyince mâbud ne eylesun Mahmud», yani halik istemeyince, malûk[5] ne yapabilir. Bu sıralarda fazileti ve dindarlığıyla tanınmış olan Seyid Bekâr adında birisi vardı. Türkler, bunun, her istediğini elde edebilir kanı-

sındaydılar. Bu adam dünya işlerinden uzak olarak küçük bir odada (hücre) kapalı yaşardı. II. Murad, ordusunun bu utanç bozgununu bildirmek için Seyid'e gider ve mahçup bir tavırla şunları söyler: «Allahın gazaba geldiği düşmanlarımızın muzaffer olmalarıyla kendini göstermektedir. Ulusumun dine karşı göstermiş olduğu saygısızlıktan ötürü suçlu olduğu gün gibi aşikârdır. Bundan dolayıdır ki, her şeye kadir olan Cenab-ı Hak şimdi bizleri cezalandırmaktadır. Ben, kendi günahlarımı biliyorum; hatta kendi günahlarım bile kutsal taht'a gözlerimi dikmeye (kaldırmaya) ve halkımın günahlarının bağışlanmasını istemeye izin vermemektedir. Bu yürekler acısı durum karşısında ey Seyid sana hitabediyor ve dualarının sayesinde Allahın bize acıması için aracılığını talep ediyorum ve aynı zamanda çok aziz peygamberimizin ruhunu merhamete getirerek bana acımasını ve Müslüman ordularını kuvvetlendirmesini sağla». Bundan sonra meselenin mucizevi veya daha doğrusu efsanevi kısmı takibeder. Seyid Bekâr, istediklerini yerine getireceğine dair Murad'a söz verir. Ve ertesi gece dualara başlayınca, mucize olarak göğe çıkar ve burada saf ve lekesiz olan Hz. Muhammed'in ruhuna yaklaşır,[6] yere düşer ve üç kere ayaklarının tozunu öper[7] ve büyük bir alçakgönüllülükle, kendisinin, o her şeye muktedir dualarının sayesinde, II Murad'ın düşmanlarına karşı zafer sağlaması için Tanrı'ya niyaz etmesini yalvarır. Bu duayı üç kez tekrarlar ve sonunda peygamber acır ve şu yanıtı verir: Herkesi bağışlayan Allah «Benim aracılığımla Murad'ın duasını işitti. Ve git de kendisine söyle ki, Tanrı kendisine yardım edecek ve galip gelecektir.» Başka bir günün sabahı, Seyid Bekâr, peygamberin emrini yerine getirmek için, dualarının mutlu sonucunu ve kendisinin göğe çıkışını Murad'a bildirir. Murad da bu haberi alır

almaz sevinçten uçarcasına ikinci kez bu aziz insana gider. Seyid Bekâr da karakterine özgü bir tavırla bir kılıç[8] alarak kendi eliyle Murad'ın beline asar ve «aziz padişahım git ve bahtiyar ol; zira zafer seni bekliyor» sözlerini söyler.

IV — II. MURAD'IN, DÜZMECE'Yİ MUCİZE SAYESİNDE MAĞLUP ETMESİ :

Murad, Tanrı'nın yüksek lütfuna teşekkür ederek, aziz Bekâr'ın güven dolu sözleri üzerine evine döner dönmez cebri yürüyüşle Düzmece Mustafa'ya karşı harekete geçer. Ve Mustafa Ulûbad kentine yakın bir yerde ordularını toplar ve köprüyü yıkarak, çekinmeden Murad'ın gelmesini bekler. Sultan da gelir ve nehrin öteki tarafında karargâhını kurar ve vaad edilen Tanrısal yardımın gelmesini bekler. Belki bu arada savaş ertelenir ve usulen başlangıçta tansiyonları çok yüksek olan asiler de yatışırlar. Bu taktik, istediği sonucu verir, yani iki ordu altı gün müddetle hiçbir harekette bulunmadan karşı karşıya kalırlar. Her iki tarafın paşaları da sonuçtan endişe ederek yerlerinden kımıldamıyorlardı. Fakat yedinci günü, Düzmece üç gün süren bir burun kanamasına tutulur. ve yaşama ümidi kesilir. Bu sabit ve beklenmedik kaza, Murad'ın ordusuna büyük bir ilhama sebebiyet verir. O da ordunun, Allahın, Düzmece Mustafa'nın amacının yerine gelmesini istemediğini sanmasıydı. Mustafa'nın dostları ise, Allahın gazabından korkarak her biri hayatını kurtarma endişesine kapılır ve gecenin karanlığından yararlanarak kaçarlar. Düzmece de kaçmaya girişir, fakat tutulduğu hastalığın ıstırabından koşamıyordu. Düş-

man ordusunun düzensizliğinden haber alan Murad, derhal kaçanları izlemeye koyulur ve güç bela *Karaağaç*'a varmış bulunan Mustafa'yı yakalatır ve derhal kafasının uçurulmasını buyurur.

V — KARAMANOĞLU'NUN ÖLÜMÜ :

Âdeta mucize kabilinden Düzmece ortadan kaldırıldıktan sonra, bunun sebep olduğu ve komşu ülkelere kadar yayılmış olan ateşin kıvılcımlarının söndürülmesi kalıyordu. Karamanoğlu Mehmed Bey, Murad'ın ordusunun bozguna uğradığını ve başveziri Bayezid'in öldürüldüğü haberini alınca, Osmanlı topraklarına saldırır ve hiç olmazsa Murad'ın Anadolu kesimindeki ülkelerini ele geçirmek için hiç tereddüt etmez. Hemen büyük bir ordu düzenler ve çabuk teslim alır ümidiyle *Antalya*'yı kuşatır. Fakat kentin garnizonu sıkı bir savunma yapar. Karaman beyi ise bir şarapnel tarafından yaralanır ve ölür. Cesareti kırılan ordusunun başına aynı adı taşıyan başka bir komutan geçer, fakat kuşatmayı kaldırır.

VI — TEKKE BEYİ OSMAN BEY'İN ÖLÜMÜ :

Antalya beyi, Hamza Bey, düşman ordusunun düzensiz olarak çekildiğini görünce, kent garnizonunu alarak bunları takibe koyulur. Tam bu sırada Karamanoğlu'nun yardımına gelmekte olan Tekke[9] beyi Osman Bey varır. Fakat bu da şiddetli bir hastalığa[10] tutularak adamları tarafından terk edilir. Hamza Bey muzaffer olarak düşman karargâhına girdiği zaman Osman Bey'i can çekişir bir halde bulur ve derhal başını uçurtur ve zafer işareti

olarak Sultan Murad'a yollar. Bu arada bütün topraklarını da Osmanlı devletine katar.

VII — MUSTAFA'NIN İSYANI :

Sultan Murad, buradan hiçbir sıkıntıya ve tehlikeye uğramadan mucize kabilinden kazandığı zaferi kutlamak için muzaffer bir biçimde Edirne'ye döner. Ve bundan sonra da şimdiye kadar uğraşmaya zaman bulamadığı imparatorluğun iç düzenini ve barış sorunlarını ele almayı düşündüğü bir sırada, yeniden iç karışıklıklar çıkmaya başlar. En küçük kardeşi Mustafa," ya Bizanslıların fesatlıklarına uyarak veya zamansız bir hükümdarlık sevdasına tutularak Anadolu'da isyan eder. Mustafa küçük bir garnizonu olan İznik'i işgal eder ve burasını düşlediği devletinin başkenti yapar ve ilerdeki savaş hazırlıklarını burada yoğunlaştırarak, Bizanslıların kendisine verdikleri bol miktarda savaş araç ve gereçleri buraya yığar.

VIII — MUSTAFA'NIN YAKALANIP ÖLDÜRÜLMESİ :

Sultan Murad bu ayaklanmayı mümkün olduğu kadar çabuk bastırmak istediğinden büyük bir orduyla Anadolu'ya geçer. Fakat Mustafa, kendisini açık meydanda beklemeye cesaret edemez. Zira Rumlardan topladığı birkaç düzenli birlikten başka ordusu, yağmalamak amacıyla katılmış bulunan eşkiyadan ibaretti. Bu yüzden İznik'e kapanır, fakat burada da kendini güvencede hissetmiyordu. Zira Sultan Murad gelir ve kenti

kuşatır ve birçok saldırıdan sonra, yani yirmi beş gün süren bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirir, kardeşini yakalatır ve huzuruna getirtirerek derhal astırılmasını emreder.

IX — SULTAN MURAD'IN LAZOĞLU'NUN KIZIYLA EVLENMESİ :

Mustafa'nın öldürülmesiyle Âl-i Osman hanedanının uğradığı kayıbı gidermek için Murad, evlenmeyi aklına koy ve önceden nişanlı bulunduğu Lazoğlu'nun[12] kızıyla H. 827 - M. 1424 yılında evlenir. Zamanının en güzel kadını olan bu prenses, Sırpların Elena'sı idi.

X — İSFENDİYAR BEY'İN AYAKLANMASI :

Ertesi yıl, yani H. 828 - M. 1425 tarihinde, Murad Han'a cesaretini göstermek ve imparatorluğunun sınırlarını genişletmek için olanak verir. Şefab[13] beyi İsfendiyar Bey, uzun zamandan beri Osmanlı devletinin genişlemesini bir türlü çekemiyordu. Fakat tahtını da kaybedeceğinden korktuğu için Osmanlı devletini nasıl zayıflatabilirim diye kafasını yoruyordu. Mamafih kendisinden önceki beylerin başarısızlıkları, bu kadar cenkçi bir ulusa karşı savaşa girişmemek için birer canlı kanıttı. Bundan dolayı bu işi, siyaset yoluyla çözümlemeyi düşünür ve Murad'la salt barış sağlamakla kalmaz, fakat kendisiyle ittifak bile yapar. Ayrıca herhangi bir kuşku uyandırmamak için de oğlu Kasım Bey'i rehin olarak verir. Bununla beraber Sultan Murad'ın en ufak bir harekete karşı ordusuyla saldırıya geçmeye hazır

olduğunu gördükçe İsfendiyar Bey, yüklemlerine sadık kalır. Ne zaman ki, Murad Han, ordusunu terhis eder ve kendisinin tamamıyla evlilik zevklerine daldığını sanır, İsfendiyar Bey bu durumun, planlarını uygulamak için en uygun fırsat olduğunu düşünür. Ve çoktan beri hazırlamakta bulunduğu birliklerini toplamaya karar verir ve avını bekleyen bir kaplan gibi Taraklı ve Burnu kentlerinin üzerine büyük bir şiddetle saldırır ve bunları yerle bir ederek karşısına çıkan her şeyi yakıp yıkıyor ve duyulmadık zulümler yapıyordu. Bütün amacı kendisine boyun eğmek istemeyenleri korkutup yıldırmaktı.

XI — İSFENDİYAR BEY'İN BAĞIŞLANMASI :

Bu ayaklanmayı haber alan Sultan Murad, ordularını derhal toplayarak, Rumeli'den Anadolu'ya geçer *Bolova*'ya vardığı zaman, kentin soyluları ve ileri gelenleri gelerek Sultanın ayaklarına kapanırlar ve efendileri İsfendiyar Bey'in delice küstahça kareketlerinden yakınırlar ve kendisinin yerine, Murad'ın yanında rehin bulunan oğlunu taht'a geçirmesini isterler. İsfendiyar Bey de bu durum karşısında şaşkına döner ve ne yapacağını bilemez. Sonunda Murad'ın huzuruna çıkar ve bağışlanmasını yalvarır. Bu arada ikinci oğlunu da rehin verdikten başka eşsiz bir güzelliğe sahip bulunan tek kızını da Sultana eş olarak vermeye söz verir. Bütün bunlar karşısında insafa gelen Murad, işlemiş olduğu suçlardan dolayı İsfendiyar Bey'i bağışlayacağına dair söz verir.

XII — SULTAN MURAD'IN AVRUPA VE ANADOLU SEFERİ :

Murad bu seferden döndükten sonra, ilk önce, bugüne kadar büyük bir ticaret merkezi olan İzmir şehrini ve daha sonra komşu ülkeleri, örneğin *Menteşe*,[14] *Aydın*,[15] *Saruhan*[16] *ve Hamitoğlu*'na[17] bağlı bütün toprakları ele geçirir. Anadolu'daki bu fetihlerden sonra H. 830 - M. 1426 tarihinde Rumeli'ye geçer ve Venedik topraklarına saldırır : *Gianta*[18] adasını yakıp yıkar, *Güvercinlik*[19] kalesini işgal eder ve civardaki yerleri de yağma ettikten sonra muzaffer olarak Edirne'ye döner. Aynı yıl Edirne ile İstanbul arasında bataklık bir yer olan *Ergene*'de kesme taştan 72 kemerli bir köprü, bu mevkiin batısında da bir cami, bir hamam, bir imarethane ve bir han yaptırır.

XIII — KARAMANOĞLU'NUN, KENDİ TOPRAKLARINI MURAD'A VERMESİ :

Birçok kez belirttiğimiz gibi Karamanoğlu, komşularının sonunu görünce ve kendisinin de defalarca uçurumun kenarına düştüğünü ve henüz kurtulduğunu anımsayarak, arkasına düşmeden önce aslanın kızgınlığını önlemeye karar verir. Bu amaçla H. 831 senesinde sultanın sarayına gider ve derin bir saygıyla huzuruna çıkar ve tüm şehirlerinin anahtarlarını kendiliğinden Murad'a sunar. Buna karşılık sultan da büyük bir saygı ile kendisini huzuruna kabul eder ve son derece güzel hediyeler vererek İpsala'ya sürekli olarak sancak beyi tayin eder.

XIV — SULTAN MURAD'IN YUNANİSTAN'A GİRMESİ :

Bundan sonra Murad, derhal, Anadolu ve Rumeli'deki askerlerini toplayarak henüz Bizans İmparatorunun yönetiminde bulunan yerleri de ele geçirmek için Yunanistan'a girer. Fakat burada hiçbir direnmeyle karşılaşmadan Selanik, Atina ve *Karlita* gibi kentleri çok kolay ele geçirir. Sonra buralardan elde ettiği bol doyumluk, sayısız tutsak ve hayvanla birlikte Edirne'ye döner.

XV — SULTAN MURAD'IN İSFENDİYAR BEY'İN KIZIYLA EVLENMESİ :

Yunanistan seferinden sonraki yıl, yani H. 832 - M. 1428 tarihinde, Murad, dört yıl önce sözü edilen İsfendiyar Bey'in kızıyla evlenir. Bu evlilikten altı yıl sonra Bizans fatihi ve Hıristiyanlığın belası kesilen büyük *Mehmed* dünyaya gelir.

XVI — KARAMANOĞLU'NUN AYAKLANMASI :

Karamanoğlu'nun,[20] zamanla cihanı dehşete verecek ve yarısına sözünü geçirerek olan Fatihi, daha doğuşunda yok etmek niyetinde olduğu sanılır. Çünkü Karamanoğlu, gerçekten bu yiğidin doğduğu H. 838 - M. 1434 yılında Anadolu'da isyan bayrağını çeker. Bu beklenmeyen ayaklanma, Sultan Murad'ı Anadolu'ya gitmesine zorlar ve *Akşehir*[21] ile Konya kentlerini kuşatarak ele geçirir. Karamanoğlu İbrahim Bey, sultanın muzaffer ordularına

karşı koyabilecek durumda olmadığını bildiği için dindarlığı ve faziletiyle isim yapan Molla Gamze[22] adında bir dervişe başvurur. Bu Molla, sultanın nezdinde barış yapması için aracılık edecekti. Derviş, bu öneriyi seve seve kabul eder. Fakat tüm Müslümanlarca çok sayılan dindarlığı ve son derece etkili söz söylemesi sayesinde Sultanın yüreğini yumuşatmaya muavaffak olur. Murad, İbrahim Bey'in suçunu unutarak kendisini bağışlamakla kalmayıp, aynı zamanda evvelce sahip olduğu bütün ünvan ve onurunu da iade eder.

XVII — SULTAN MURAD'IN MORA PRENSİNİ YENİLGİYE UĞRATMASI :

Anadolu'daki düzeni böylece güvence altına alırken, Rumeli'de yeni bir düşman ortaya çıkar. Bu, Bizans İmparatorunun kardeşi Mora despotu idi. Despot, Mora sınırında yerleşik bulunan *Güvercinlik* kentini kuşatır. Fakat Rumeli Beybeyleri Kasım Paşa[24] seçkin bir Rumeli ordusuyla ansızın geliverir ve despotu kaçmaya zorlar. Yunanlıların büyük bir kısmı kılıçtan geçirilir, bir bölümü ise tutsak edilir. Ve sonunda muzaffer paşa, Hıristiyan karargâhından elde ettiği çok miktardaki ganimetle geri döner.

XVIII — MACARİSTAN SEFERİ :

Bu arada Osmanlılarla Macar Kralı arasında şiddetli bir savaş olur. Bu savaş çok kanlı olur ve daha çok Türklerin yenilgiye uğramasına karşın kesin sonuç alınamaz. Nihayet cesur bir kumandan olan Mihaloğlu

Ali Bey, büyük bir ordunun başında olduğu halde, bir sel gibi, Macaristan'ın zengin bölgelerine yayılarak, bol miktardaki doyumlukla birlikte, büyük sayıda tutsak da alarak muzaffer olarak Edirne'ye döner. H. 840 - M. 1436 yılında Murad, bu kentte, büyük bir hükümdara yakışır bir cami[25] ve bir imarethane yaptırır.

XIX — BELGRAD'IN KUŞATILMASI :

Macarlar, Ali Bey'in Edirne yolunu tuttuğunu görünce, kaçtı sanarak, Türk topraklarına akın ederler ve her şeyi yakıp yıkarlar. Sultan Murad da küstahlıklarının cezasını vermek amacıyla *Vidin*'den Tuna'yı geçerek gidebildiği yere kadar Macar topraklarını yağmaladıktan sonra Macaristan'ın tanınmış müstahkem mevkii olan *Belgrad*'ı[26] kuşatır. Sultan Murad bu şehri ele geçirdiği takdirde iki çeşit çıkar sağlamış olurdu : 1) Macar akınlarına karşı topraklarını korumuş; 2) Düşmanlarına karşı sürekli akınlar yapmak yolu açılmış olurdu. Bununla beraber bu seferki girişiminde talihi yaver gitmez. Çünkü kuşatılanların kendilerini yiğitçe savunmaları ve mevsimin ilerlemesi yüzünden, kenti ele geçireceğini sandığı bir sırada Murad, kuşatmayı kaldırmak zorunda kalır. Sultan bu zaferin dönüşünde *Sofya*'yı[27] ve Bulgaristan'ın daha birçok kentini ele geçirir.

XX — VİLÂKOĞLU'NUN TOPRAKLARININ ALINMASI :

Sultan Murad, Belgrad'ı alamadığı için üzülür ve başarısızlığını düşmanın değerinden çok, hainliğe uğra-

masına vermektedir. Akrabalık ve dostluk[28] ilişkileri bakımından Sultan'a bağımlı bulunan Sırp prensi Vilâkoğlu, Murad'a o kadar bağlılık gösterir ki, kendisinden kuşkulanmak günah olurdu. Buna karşın, ciddi bir araştırmadan sonra Sırp prensinin, Osmanlıların planları hakkında Macarlara bilgi vermekle kalmadığı, fakat Belgrad'ın alınmasına engel olmak için de elinden geleni yaptığı anlaşılmıştır. Sultan Murad, beklemediği bu ihanete çok kızar ve ceza olarak da rehin bulundurduğu Vilâkoğlunun iki oğlunun da dillerini kestirir. Bundan sonra Sırbistan'a girer ve Tuna boyunda yerleşik bulunan *Semendire*'yi ele geçirir. Zerrinoğlu'nun[29] tüm topraklarını ele geçirir ve kendisini memleket dışına kovarak bütün Sırbistan'ı egemenliği altına alır.

XXI — VİLÂKOĞLU'NUN MACAR KRALINA SIĞINMASI :

Sultanın gazabından korkan Vilâkoğlu, Macar kralına[30] iltica eder. Fakat ters talihi burada peşini bırakmaz ve kralın da başını belaya sokar. Zira buraya ayak bastığından beri Macaristan krallığının yok olmasına çalıştığı sanılıyordu : Kralı, Türklere karşı kışkırtıyor ve bunlarla yapılan barış anlaşmasını bozmaya çalışıyor ve dolayısıyla ölçüsüz kanın dökülmesine ve bir sürü felaketin oluşmasına sebep oluyordu. Bizzat kral dahi öldürülüp hayatını kaybetmiştir.

XXII — KARAMANOĞLU'NUN BİR KEZ DAHA BAŞKALDIRMASI :

Musa Çelebi'nin Edirne'de inşasına başlattığı *Eski Cami*[31] denilen caminin son taşı, H. 844 - M. 1441 senesin-

de atılır. Ertesi yıl, Karamanoğlu İbrahim Bey, Osmanlılara karşı beslemekte olduğu hıncına egemen olamayarak isyan bayrağını çeker. İbrahim Bey'i bu hareketten ne sultanın hoşgörürlülüğü ve ne de yemin ederek yapmış olduğu anlaşmanın kutsallığı alıkoyamaz. Ve bu sırada savunmasız kalmış bulunan Anadolu eyaletlerine saldırır ve hiç görülmedik biçimde yakıp yıkar. Bu ani baskını haber alan Murad, derhal Anadolu'ya geçiverir ve felaketin önünü alabilmek için en seçkin askerlerini bunun üzerine gönderir. Bu arada sultan da Bursa'da büyük bir ordu hazırlar. Osmanlı kuvvetlerinin ilerledikleri bir sırada, kendi aralarındaki dostluğun ve birliğin daha iyi korunması için Karamanoğlu'nun, sultanın büyük kız kardeşiyle[32] evlenmiş olduğu karısı kendilerini karşılar, durmaları ve savaş fikrinden vaz geçmeleri için yalvarır. Buna karşılık da barışı sağlamaya ve kardeşini, yani sultanı hoşnut etmeye çalışacağını bildirir. Bunun üzerine derhal Murad'a gider ve kocasının suçunu temize çıkartmaktan çok, sultan gibi birisiyle işbirliği yapmasını takdir edemediği için teessüflerini bildirir ve İbrahim Bey'in kusurunu bağışlamasını rica eder; gelecekteki bağlılığı hakkında da kendisinin güvence verdiğini ve yemin ederek, kendi ve kocasının adına, askerlerinin hiçbir zaman ve hiçbir biçimde Osmanlı topraklarına girmelerine izin vermeyeceği gibi sultanın çıkarları aleyhine de herhangi bir girişimde bulunulmayacağına dair söz verir. Bir yandan kız kardeşinin gözyaşlarıyla yıkanmış etkili sözleri ve öbür yandan kardeş sevgisi Murad'ın yüreğini insafa getirir ve Karamanoğlu'nu bağışlayarak kız kardeşinin üstlendiği koşullar altında dostluğunu kabul eder. Barış anlaşması bir *Ahitname*[33] ile yeniden onandıktan sonra Murad, Rumeli'ye döner.

XXIII — SULTAN MURAD'IN HÜKÜMDARLIKTAN VAZGEÇMESİ :

İmparatorluğun her yanında düzen kurulmuş ve başkaldıran tek düşman kalmamıştı. Bu kadar gururlu olan Macarlar dahi[34] yumuşayıp Osmanlılarla barış yaparlar. Sultan Murad da devlet yönetiminden bıkmış usanmış ve bunca sıkıntılı seferden sonra yorularak H. 847 - M. 1443 yılında oğlu Mehmed'in lehine tahttan vaz geçmeye karar verir ve özel bir yaşam sürmek için Manisa'ya çekilir.[35]

XXIV — KARAMANOĞLU'NUN MURAD'A KARŞI MACAR KRALINI KIŞKIRTMASI :

Bu olay duyulur duyulmaz Murad'ın, kız kardeşinin aracılığıyla bağışlanmış bulunan Karamanoğlu, Osmanlıları kıskandığından dolayı öç almak için uygun fırsatın çıktığına kani olur ve haince düşüncesini, Macar kralına yazmış olduğu aşağıdaki mektupta ortaya koyar : «Cihanın zalim ihtiyarı olan Sultan Murad, oğlu Mehmed'in lehine tahttan çekildi. Bu tecrübesiz bir genç olup, sivil ve askeri işleri yönetmekte yeteneksizdir. İşte size bu kadar kötülüğü dokunan Türklerden öç alma zamanı gelmiştir. Eğer bu fırsatı kaçırırsanız bir daha böylesi elinize geçmez. Onun için ben buradan Anadolu tarafından, siz de Avrupa yanında Osmanlı topraklarına hep birden saldıralım. Hiç kuşkum yok ki, tüm Osmanlı soy ve sopunu çabuk yok eder ve topraklarından yoksun ederiz ve böylece kovulan beylerin beyliklerini de kendilerine geri veririz.»

XXV — MACARLARIN AKINLARI :

Osmanlılarla az önce barış yapan ve anlaşma koşullarına saygılı olacağına dair İncil'e ve İsa'nın ölümsüz bedeni üzerine yemin eden Macar kralı, eğer Roma papasının[36] yetkesi kendisini baştan çıkarmasaydı, Karaman beyinin önerisine kolayca kulak asmazdı. Kendisinin yeminini bağışlayan Papanın kışkırtmasıyla Macar Kralı, büyük bir ordu hazırlayarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun yok edilmesi amacıyla, Bohemyalılar, Lehliler, İtalyanlar, Bulgarlar ve Vilâkoğlu'nun da yardım kuvvetleriyle takviye edildikten sonra Türklere karşı harekete geçer ve topraklarını istila eder.

XXVI — SULTAN MURAD'IN YİNE İMPARATORLUĞUN BAŞINA GEÇMESİ :

Bu kadar savaşçı uluslardan meydana gelen böyle büyük bir ordu, Hıristiyanları cesaretlendirdiği kadar, Müslümanlara da dehşet verir. Bu korkuları, padişahlarının gençliği ve tecrübesizliği hesaba katıldığı zaman, daha da büyüyordu. Bundan dolayı imparatorluğun ileri gelenleri toplanıp bu sorunu görüşürler ve Sultan Murad'ı yine taht'a çağırmaya karar verirler. Oğlu Mehmed de, alınan karara uyarak, tekrar yönetimin dizgilerini ele almasını ve silahıyla düşmanlarını bu kadar korkutan babası Murad sultana bir heyet gönderir. Sultan Murad ise bu heyeti üzüntüyle dinler ve «Sizin bir imparatorluğunuz ve bir de padişahınız var, çıkarınıza nasıl uygun düşüyorsa öyle hareket ediniz. Uğrunuza çektiğim bunca ıstıraptan sonra hakettiğimi sandığım huzur ve düzeni bozmaya gelmeyiniz.» der. Bundan sonra elçiler

bir defa daha huzuruna çıkarlar ve bu konu üzerinde ısrar edince dileklerini kabul etmek zorunda kalır. Bunun üzerine Murad hiç tereddüt etmeden ordunun başına geçer ve Gelibolu boğazından Rumeli'ye geçer.

XXVII — VARNA SAVAŞI :

Edirne'ye vardığı zaman Murad, oğlu Mehmed ve devletin ileri gelenleri ile durum hakkında istişarede bulunduktan sonra, istemeyerek, ordunun yönetimini üzerine alır. Ve amacına daha çabuk varabilmek için Murad, üçüncü gün ordusunu harekete geçirir ve cebri yürüyüşten sonra Macar kralının, ordugâhını kurduğu söylenen *Varna*[37] yakınlarına gelir. Kuvvetlerinin hırsının kesilmesini istemeyen Murad, piyade birliklerini beklemek üzere, süvarilerle ilerler ve üçüncü günü düşmanla karşı karşıya gelir. Sultan derhal düşmanın karargâhına saldırır, fakat umduğu sonucu elde edemez. Zira sağ kanadı piyade tarafından desteklenmediğinden ilk saldırıya karşı koyamaz ve bozguna uğrayarak bir milden fazla sıkıştırılır. Zaten imparatorluğun ve padişahın kurtulmasına bu hal sebep olur. Zira genç ve herkesten cesur olan Macar kralı, kendini zaferden emin bilerek, Sultan Murad'ı[38] düelloya davet ederek bu işi bitirmek ister. Bununla beraber sultan savaş sırasında tesadüfen kralla karşı karşıya gelir ve bir c i r i t ile[39] onun atını saplar ve kral derhal yere düşer. Bu arada yetişen yeniçeriler kendisini yakalayıp başını uçururlar ve bir mızrağın ucuna takarak zafer alayı düzenlerler ve «İşte kralınızın başı» var kuvvetleriyle bağırarak düşmana teşhir ederler. Bu arada süvari kıtası da katılır ve savaş yeniden başlar. Türkler ilk saflara nüfuz edebiliyor ve düşmanı püskür-

terek her yana açılıyorlardı. Hıristiyanlar bir süre direnç gösterirler, fakat sonunda gece[40] oluşundan ve başsız kaldıkları için çekilmek zorunda kalırlar. Mamafih bu esnada bütün kuvvetleri bozguna uğratılır. Çünkü gece karanlığından istifade ederek kurtulanlar müstesna, geri kalanların bir kısmı öldürülür, bir kısmı ise esir edilir. Bundan sonra Murad, düşman karargâhından elde etmiş olduğu ganimetlerle birlikte, fazla kayıba uğramadan gerisin geriye Edirne'ye götürür.

XXVIII — SULTAN MURAD'IN İKİNCİ KEZ TAHT'TAN VAZGEÇMESİ :

Bu sefer sonucunda Sultan Murad'ın kazanmış olduğu başarı, başkaları için daha büyük girişimlerde bulunmak için bir atılım olabilirdi. Murad için, insan gücünün mutlak olmadığını gösteren bir örnek olmaktan başka bir şey olmaz. Zira etrafında bu kadar büyük ordular bulunduran ve bayrağı altında toplanan bunca ulus tarafından saygınlık gören Macar kralının galip geldiği bir anda, kaderin bir oyunuyla nasıl yere düştüğünü ve kazanılmış zaferin bir anda nasıl karşı tarafa geçip, bütün kuvvetlerinin yok edildiklerini kendi gözleriyle gördü. Zavallı Macar kralının düşmesine tanık olan Murad, yıllardan beri süren devamlı saadetten sonra kendisinin de başına aynı sonuç gelebileceğini biliyordu. Bundan dolayıdır ki, eski kararına dönmeyi, yani hükümdarlığı ikinci defa oğluna bırakmayı ve yine Manisa'ya çekilmeye karar verir.

XXIX — YENİÇERİLERİN AYAKLANMASI VE MURAD'IN TEKRAR ÇAĞIRILMASI :

Bununla beraber Murad'ın rahatlığı uzun sürmez. Zira hizmetleri sayesinde düşmana karşı bu kadar zaferler elde eden yeniçeriler, H. 850 - M. 1446 senesinde başkent ahalisinin başına bela kesilirler. Şöyle ki, bunlar önemsiz sorunlardan ötürü Edirne'de korkunç bir ayaklanma meydana getirirler. Atılan bir kıvılcım, büyük bir yangın halini alır. Bütün ayaklanmalarda olduğu gibi bunda da yerli ve yabancı ahalinin evleri yağma edildiği, yaş ve cins ayrılığı yapılmadan herkesin yakalanıp öldürüldüğü ve her yanda katliam ve yağma yapıldığı görülür. Sözün kısası, görevleri gereği ahaliyi koruyacakları yerde, yok etmeye yemin ettikleri sanılıyordu. Bu ayaklanmanın nedeni, yeni sultanın genç oluşunda ve yeteneklerinde aranmalıdır. Hükümdarların bu noksanlarını kötüye kullanmayan orduya az rastlanır ve ordu her istediğini yapabileceğine kanaat getirdiği takdirde özgürlüğü asayişsizliğe çevirebilir. Bu isyanı bastırmak için devletin ileri gelenleri yine Murad'a başvururlar ve kendisine mektup yazarak devletin düzenini eski haline getirmesi ve yönetimini üzerine almasını yalvarırlar. Bunlar «Oğlunun henüz çok genç olduğunu ve düzensizliği gidermek için yeteneksiz olduğunu, bundan dolayı kendilerinin, Sultan Murad'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmüş olduğu bu duruma acıyacağına ve sınırlarını kendisinin genişleterek kuvvetlendirdiği bu ülkenin kaptansız bir gemi durumuna gelmesine izin vermeyeceğine inandıklarını; sözün kısası, kendisinin ileri görüşlü ve tecrübeli yönetimine güvenleri o kadar büyüktür ki, alacağı önlemler sayesinde imparatorluk eski haline gelmekle kalmayıp, aksine büyük nüfuz sahibi olacağını ve parlak

gelişmeler göstereceğini» söylerler. Sultan Murad da devletinin ve halkının başına gelen bu büyük tehlikeyi haber alınca pek çok üzülür ve derhal Edirne'ye giderek, devletin yönetimini üzerine alır[41] ve oğlunu Manisa'ya yollar.

XXX — SULTAN MURAD'IN YUNANİSTAN'I VE EPİR'İ FETHETMESİ VE İSKENDER BEY'İ KOVMASI:

Sultan Murad, devletin dümenini tekrar eline alır almaz derhal iç karışıklıkları durdurur. Ve ertesi sene (H. 851 - M. 1447) kuvvetlerini, isyan eden Kastriyot İskender Bey'e[42] karşı gönderir ve kendisini ülkesinden kovar. Bundan sonra bütün Yunanistan'ı ve *Arnavutluk*[43]u yakıp yıkar. Yoluna devam ederek *Mora*'ya girer ve saldırıda bulunarak *Balibadri* ve *Akçahisar*[44] adındaki kentleri ele geçirir. İskender Bey, Sultan'a olan bağımlılığını çiğnemekle kalmaz, fakat aynı zamanda sebepsiz yere İslam dininden bile vazgeçer. Bu olaya çok kızan Murad, Arnavutluk'taki bütün kiliseleri camiye ve mescide çevirir. Bundan sonra da tüm Epir ahalisinin sünnet edilmesini buyurur. Emirlerine uymadıkları takdirde, hükümdarlarının sadakatsizliği yüzünden[45] ölüm cezasına çarptırılacaklarını bildirir. Böylece bütün halk kısa zamanda Müslümanlığı kabul etmiş olur.

XXXI — SULTAN MURAD'IN, KOSOVA'DA MACARLARI YENİLGİYE UĞRATMASI :

Yunanistan'da bunlar olup biterken, Macar sınırında yeni bir savaş çıkar. Yeni Macar kralı,[46] kendisinden

öncekinin öcünü almak ister. Ve biraz önce sultana kafa tutan Eflâk Beyi'nin de aralarında bulunduğu birçok prensle bir anlaşma yapar. Ve meydana gelen bu bağlaşık ordusuyla Osmanlı topraklarına saldırırlar. Sultan Murad ise henüz Yunanistan'da idi ve yeni fetihlerle uğraşacağı yerde, bu ülkeye bir yönetim biçimi vermekle meşguldü. Bununla birlikte sultan, Macar kralının saldırısını haber alır almaz derhal Sofya yönüne hareket eder ve buraya, düşünüldüğünden de çabuk varır ve eski kuvvetlere yeni birlikler de katarak düşmanın üzerine gider. Fakat her iki ordu karşı karşıya gelmezden önce, Murad'ın, yardımına gelmelerini buyurduğu *Beyler* diye adlanan bir müslüman birliği, yolları üzerinde esas düşman ordusundan biraz uzakta bulunan Eflâklılara rastlarlar ve bunlara saldırılarak kaçmaya zorlarlar. Sultan Murad, bu olayı, ilerdeki zaferinin bir müjdesi olarak kabul ederek ordusuyla *Karadağ* yakınlarında büyük bir ova olan *Kosova*[47]*'ya* doğru ilerler. Bu yer Lazoğluna üstün gelen *Hüdavendigâr* diye anılan cesur I. Murad'ın şehit düştüğü meşhur yerdir. Sultan II. Murad buraya varır varmaz savaşa tutuşur, fakat beklediği sonucu alamaz. Çünkü zırhlı bulunan düşman kuvvetlerine kılıç vuruşları etki yapmıyordu. Bunun üzerine sultan, Osmanlı kuvvetlerini geri çeker ve hafif silahlarını bırakmalarını, baltalar ve demir çubuklarla saldırarak düşmanın kafalarını uçurtmalarını emreder. Bunun üzerine Müslümanlar her yandan Hıristiyanları sararlar. Hıristiyanlar da açık meydan savaşında Müslümanların kızgınlığına karşı koyamacaklarını anlayınca, yavaş yavaş geri çekilirler ve arabalarının arkasında siper alırlar ve buradan, güneş batıncaya kadar büyük bir cesaretle ve değişik sonuç alarak, savaşı idare ederler. Bununla be-

raber Macar kralı sonunda askerlerinin cesaretinin kırıldığını ve ancak güçlükle saflarını koruyabildiklerini görünce, seçkin süvarilerini toplar ve geri kalan kuvvetlerinin direnmelerini sürdürmelerini ve savaşa yeniden başlamalarını kışkırtır; ve aynı zamanda kendisinin de düşmanı arkadan vurmaya gittiğini söyler. Bu suretle zaferin, Hıristiyanlar tarafından kazanılacağını sanıyordu. Kral savaş meydanını terkeder, fakat askerlerinin güvencesini düşüneceği yerde, kendi yaşamını göz önünde tutar ve düşmanı arkadan vurmaya gideceğine kurtuluşu kaçmakta bulur. Ordusu da kumandansız kaldığını görünce büsbütün ümidini yitirir ve savaş meydadanını terkeder ve böylece herkes kendi canını kurtarma endişesine düşer. Türkler ise kaçanları aman vermeden kovalarlar ve büyük bir bölümünü kılıçtan geçirir, bir kısmını da tutsak alırlar. Bu savaş sırasında Macar kralından başka Alman, Bohemyalı ve Leh kumandanları da öldürülür ve iki binden fazla tutsak alınır.

XXXII — SULTAN MURAD'IN OĞLU MEHMED'İ EVLENDİRMESİ VE MURAD'IN ÖLÜMÜ :

Kosova meydan savaşından sonra Sultan Murad, muzaffer olarak Edirne'ye döner. Ve aynı yıl içinde oğlu Mehmed'i, *Elbistan*[48] hükümdarı Süleyman Bey'in kızıyla evlendirir. Ve sonunda Murad, H. 855 - M. 1451 senesinde Muharrem ayının yedinci günü pazartesi, kısa süren bir hastalıktan sonra vefat eder.

XXXIII — SULTAN MURAD'IN ÖZELLİKLERİ VE HALEFLERİ :

Sultan Murad 49 yıl ömür sürer ve 30 yıl, 6 ay ve 8 gün hükümdarlık eder. Murad bütün sivil ve askeri

yeteneklere sahipti, yani doğru, cesur, iyi yürekli, sabırlı ve gayretliydi. Aydın ve dindardı. Yücegönüllü ve merhametliydi. Bilimi sever ve teşvik ederdi. İyi bir hükümdar ve büyük bir kumandan idi. Murad kadar çok ve büyük zafer kazanan az kimse vardır. Onun saldırısına karşı direniş gösteren bir tek şehir vardır, o da, Belgrad'dır. Kumandasındaki askerler sürekli muzaffer olmuş, ahalisi ise zengin ve güvence içinde yaşamıştır. Her nereyi ele geçirdi ise mutlaka orada bir cami, bir mesçit, bir imarethane, bir medrese ve han yaptırırdı. Her sene *Evlâd-ı Resullah*[49]'a ihsan olarak bin florin bağışlardı; ayrıca Mekke, Medine ve Kudûsü-şerif'[50] deki dervişlere de 2500 florin gönderirdi.

Sultan Murad'ın beş oğlu vardı : Mehmed, Alâeddin, Hasan, Orhan, ve Ahmed. Bunlardan salt Mehmed saltanat sürer. Ötekileri ise babaları henüz hayattayken çeşitli hastalıklardan ölürler. Hasan'la Orhan Edirne'de; Ahmed ise vali bulunduğu Amasya'da; Ahmed'den sonra gelen Alâeddin de sancağı olan Amasya'da ölürler. Alâeddin Bursa'da gömülüdür. (*)

(*) Sultan Murad'la çağdaş bulunan Avrupa'daki hükümdarlar :

BİZANS'TA *Yoannes VIII Paleologos* (1421 - 1455)
Konstantin Paleologos (1445 - 1453)
BATIDA : Avusturyalı *Albert* (1437 - 1439)
Avusturyalı *Frederik III* (1439 - 1493)
İngiltere'de : *VI. Henry* (1422 - 1460)
Fransa'da : *VII. Charles* (1422 - 1461) İng. çev.

A Ç I K L A M A L A R

1. Fergiana eyaletinden El-Fergani (Almanca çev.).

2. Mezopotamya'daki Batan kentinden El-Batani (Almanca çev.).

3. İsmail tarafı olduğu kadar İshak yanındaki tüm İbrahim soyu, eski yöntemi, günleri, bir önceki akşamdan başlayarak sayma yöntemini kullandığını belirtmeliyiz. Örneğin : Et factum est vespere et mane dies unus C.I.v. 5. Fransız çevirmenin notu.

4. Herbelot'a göre n â m e, Farsçada kitap veya mektup anlamına gelmektedir. Bu, aynı zamanda, birçok Türk ve Farsça eserin adıdır. Örneğin, **Karamannâme, Kârnâme, İskendernâme** vb. (Fransız çev).

5. Ramazan veya Araplara göre «Ramazen». Türklerde yılın dokuzuncu ayıdır. Bu ay süresince Türkler, güneşin doğmasından batmasına kadar yemezler, içmezler ve cinsel ilişkide bulunmazlar. Bundan sonra yeni ay doğunca bayram başlar ve bu süre içinde eğlenirler. Kısaca Ramazan, Hıristiyanların orucuna, bayram ise Katoliklerin karnavalına uygun düşmektedir.

Yazarımızın, burada Türkleri, yeni ayı ikinci günden başlayarak hesap etmeye başlamakla yerdiği sanılmaktadır. Halbuki bu, onların niyetlerine uymakta ve Yahudiler dahi bunu kullanmaktadırlar. Şu halde değişken bayramlarımızı ayarlayan dinsel veya düşsel ayımız hakkında herhangi bir Türk bilgini ne demez? Ya eski takvim hakkında? Acaba, aslında on birinci olan, fakat ayın birinci günü olarak hesap ettiğimizi duyunca, gülünç görünmez mi? Kısaca atalarımızın bilgisizliği yüzünden İznik'te işlemiş oldukları yanılgıyı (ki bu, bilgisizliklerine verilebilir) bilmekteyiz ve anlamsız olarak bunda ısrar etmekteyiz. Bununla beraber bu kadar açık olan yanlışları düzeltme zamanı elbette gelecektir (İngilizce çev.).

6. Türkler (Romenler gibi, Hodoşiu), uzazlıkları saatle ölçerler. Bir saatlik uzaklık, aşağı yukarı üç İngiliz mili eder (İng. çev.))

7. Yazar, bu cetveli clyazmasına eklememiştir. (İng. çev.) (1).

8. **Tâc-üt-tevârih** : Bu sözcük Arapçada Tâc-al-tevarih olarak telâffuz edilmektedir ve tarihlerin tâcı anlamına gelmektedir. Bu, H. 1008 yılında İstanbul müftüsü iken vefat eden Saadeddin Mehmed Hasan tarafından edebî Türk dilinde yazılmış bulunan bir Osmanlı tarihinin başlığıdır. Bu eser, Osman'dan başlayarak Sultan I. Selim'e kadar sürmektedir. Tâc, genellikle baş süsü ve özellikle tâç anlamına gelen Farsça bir sözcüktür. (İng. çev.).

9. **Nimetullah** : Halil Sofî tarafından Türkçeye çevirilen büyük bir Farsça sözlüktür. Buna genellikle Baba Nimetullah denir. Nemat Allah sözcükleri, Tanrısal iyilik anlamına gelmektedir. (İng. çev.). Meninski'nin sözlüğünün önsözünden bu eserin, Lügat-ı Nimet-illah, yani Nimetullah sözlüğü olduğunu öğrenmekteyiz (Alman çev.).

10. **Şeyh Saadi** : H. 571 yılında İran'ın merkezi Şiraz kentinde dünyaya geldiği için, genellikle, Şeyh Muslihiddin Saadi el-Şirazî diye adlanan bir İran şairidir. Hıristiyanlar kendisini kutsal yerlere sürmüşler; fakat Halepli bir tüccar 10 taler altın karşılığında özgürlüğüne kavuşturup, 100 taler cihazla kızını kendisine vermiştir. Fakat bu kadın kendisine o kadar çok eziyet çektirmiştir ki, duygularını yenemeyerek acıların birçok yapıtında ve özellikle **Gülistan'ında** (Çiçek bahçesi anlamına gelen Farsça bir sözcüktür) dile getirmiştir (İng. çev.). Muslihiddin ise, dini iyileştiren anlamına gelmektedir (Alman çev.).

11. **Sitrap** : Farsçada, kesinkes anlamına gelmektedir (Alman çev.).

12. **Erzurum** : Trabzon'a yaklaşık olarak 60 mil uzaklıkta ve Fırat nehri kıyısında bir kenttir. Burası Doğu kervanlarının geçit yeridir. (İng. çev.).

---

(1) Alman çevirmenine göre, bu notların sonuna eklemekteyiz. (Romen çev.)

13. Yazar, bunu Azerbaycan yerine kullanmaktadır. Erzinga ise, Süleyman Şah'ın Mahan'dan çıktıktan sonra ilk mola verdiği Fırat'a yakın bir Anadolu kenti olan Erzincan sözcüğünün bozuk bir biçimidir (İng. çev.).

14. Kara - boğaz (Alman çev.)

15. Karakalpak (Alman çev.)

16. Sırmalıçukur, Altın hamam (Romen çev.).

17. Zeletis, kuşkusuz kıskanç manasına gelen Yunan lotes sözcüğünden gelmektedir (Alman çev.).

18. Keyhüsrev, Husrev (Alman çev.).

19. Bugün, yani yazarın bu eseri yazdığı 1712 yılında (Romen çev.).

20. Sophia, Romence temiz, saf (Rom. çev.).

21. Öreke'den kadın anlaşılmaktadır (Romen çev.).

BİRİNCİ KİTAP

I. BÖLÜM

SÜLEYMAN ŞAH YÖNETİMİNDEKİ TATARLARIN ÇIKIŞINDAN BAŞLAYARAK

Notlarımıza başlamadan önce Osmanlı sarayında en çok kullanılan ünvanlar hakkında biraz bilgi verelim. Doğunun öteki saraylarında olduğu gibi bu sarayda da en şaşaalı ve görkemli ünvanlar kullanılırdı. Ferman diye adlandırılan padişah emirnâmeleri, bu çeşit ünvanlarla doludur. Örneğin: Bâb-ı (1) Hümâyun, Bâb-ı Adalet, Bâb-ı Saadet, Bâb-ı veya Der-i Devlet. Türklerde bu sonuncusundan şu deyim oluşmuştur: «Devlet-i Osmaniye» (Osmanlı Saadeti veya Haşmeti). Eğer okuyucularım bunlardan başka ünvanlar da öğrenmek istiyorlarsa, o zaman, toplu bir halde bulabilecekleri Meninski'nin Türk sözlüğüne başvurmalıdırlar.

1. **Osmanlı** : Hıristiyan tarihçileri, Türk ulusunun kurucusu Sultan Osman'a bakarak taşıdığı bu adı çok yanlış kullanmakta-

(1) Doğulular, hükûmet başkentlerine, hükümdar saraylarının büyük kapılarından dolayı «Kapı» derler. Aynı biçimde Avrupalılar da hükümdar saraylarının önündeki divan veya saraydan dolayı, bunların oturdukları yere de saray demişlerdir. Bu bakımdan burada gördüğümüz ünvanlar, bizimkilerin aynıdır. Örneğin : Curte serenissima (Haşmetpenah sarayı), Inalt veya prea-Inalt monarh (Ulu veya pek ulu hükümdar), mârit gubern (haşmetli yönetim). Bize göre «Kapı», çok katı bir sözcük göründüğünden. ilerde bunu kullanmaktan sakınacağız (Alman çev.). (Bize kalırsa, saray sözcüğünden daha katı görünmemektedir. Romen çev.).

dırlar. Kimileri, birinci heceye bir «o» harfi ekleyerek iki hece oluşturmakta ve Othoman demektedirler; kimileri de «h» harfini çıkararak «t» yi çiftleştiriyorlar. Örneğin : Ottoman. Böyle olmakla beraber, her iki biçim de Arap harflerinin karakterine uygun değildir. Zira Arapçada «tsh» veya «th», «tshei» arabî denilmekte ve Yunan Thita'sına yahut Anglo - Sakson dilindeki «th»'ye tümüyle uymaktadır. Bundan dolayı Latin dillerinde türemesini koruması gerekmektedir ve Yunanca'daki Othman, Almanca'daki Otshman gibi, (Alman çev.) gibi Othman olarak yazılmaktadır. Bununla beraber Türklerin Arapça'daki tshe'yi aşağı yukarı bizim «s» gibi telâffuz ettiklerini belirtmeliyiz. Bundan dolayı Otshman, Türk dilinde Osman olarak çıkmaktadır (İng. çev.).

2. **Âl-i Osman** : Bu sözcük, Âl-i ve Osman'dan oluşmaktadır ve Osman Oğulları yahut halefleri anlamına gelmektedir. Bu deyim, salt Osman'dan gelen imparatorluk hanedanına değil, fakat genel olarak Türk ulusuna da yaygındır. Bundan dolayı Tavâyif-i Al-i Osman denilmektedir. İmparatorlar da Âl-i Osman Padişah'ı diye anılmaktadır. Bu yüzdendir ki, eserimize «Âl-i Osman Tarihi» adını vermiş olduk.

1. ve 2. Açıklamada, İngiliz çevirmenin Othman ve Alothman, Fransız çevirmenin Othoman ve Aliothman; Alman çevirmen ise, Osmanichs ve Oliosmanicsh yazdıklarını görmekteyiz. Ben de, çevirmemde bütün bu biçimleri kullandım; hatta üstelik Ottoman şeklini kullandım. Zira ancak Türkçe telaffuzuna göre, bu biçimlerden hangisinin bozuk olduğunu yahut hangisinin Arap harflerinin karakterine daha uygun olduğu kesinlikle söylenebilir. Ottoman İmparatorluğu, Osman, Âliosman, Âl-i Osman hanedanı olarak yazmakla yanılmadığımı sanıyorum. Avrupalılarca Othoman biçimi kabul edilmiştir; Çünkü buranın diplomatik dili Fransızcadır. Fransızlar, Othoman olarak yazdıkları için tüm dünya da

(2) İş bu kitap da, bir Türk tarihi olduğundan, Türk telaffuzunu korumanın daha doğru olacağını sanmaktayız. (Alman çev.). (Pekala. Fakat Türk harflerini kullanmadığımızdan, Türkçe telaffuzunun ifadesini ve sesini aktarmak için kendi harfleri ve imlasıyla yazmak yerinde olur kanısındayım. Romen çev.)

böyle yazmıştır. Bununla beraber hiç kimse başkasını Othman, Ottoman, Osman, yahut Âl-i Osman yazmaktan menedemez. Ancak bu yahut şu sıfatlardan hangisine bağlanmak istendiği fail ve isimler arasında daima ayırım yapılırdı.

İngilizler, Türkçe sözcüklerinin yahut isimlerinin İngiliz imlasına göre yazılmalarını isterler; Almanlar da aynı savda bulunmaktadırlar. Fransızlar, İtalyanlar ve biz dahi bu kanıdayız. Mamafih biz Romenler, kendi imlamızı ileri sürmekte haklıyız. Ve hakikaten Türk isimlerini Türk harfleriyle yazmıyorsak, yazdığımız dilde gerçek ifadesini ve telaffuzunu vermek için Türk harflerine ve telaffuzuna uygun düşecek harf ve imla kullanmamız gerekmektedir. Bana kalırsa, harflerin çeşitliliği - bazen Yunan, bazen Gotik ve şimdi Latin - ve özellikle Türkçe sözcükleri kullanan bu kadar çok dilin türlü imlası yüzünden, bugün gördüğümüz biçim çeşitlerini oluşturmuştur (Romen çev.).

3. **Cengiz :** Türk vakayinâmelerine göre, Oğuz Tatarlarının hükümdarıydı. Önsözümüzde bu hükümdarın özgeçmişi ve başardığı işler hakkında ayrıntılı bilgi verdik. Okuyucularımı bu bilgileri oradan sağlayabilirler. İranlılar ve Türkler bu ismi, İngilizce Chinghiz yahut İtalyanca Cinghiz olarak yazılmış gibi telaffuz etmektedirler. Lâtin tarihçileri ise, Cangius diye yazarlar. Moğolcada Cengiz Han, hanlar hanı anlamına gelmektedir (İng. çev.) (3).

4. **Han :** Bu sözcük, Farsçadan Arapçaya geçmiş olup, büyük bey anlamına gelmektedir. Bu, Arapların sultanı, Türklerin ise Ulubey (büyük bey) ile aynıdır. Türk padişahları bir zamanlar han ünvanını kullanmışlardır. Örneğin, Murad Han, Selim Han vb; fakat daha sonraları Osmanlı sarayı, bu ünvanı Kırım yahut Küçük Tataristan hanlarına bırakmıştır. Bundan dolayı kendilerine

---

(3) Ebulgazi Bahadur Han, Tatarların soyağacında (soy listesinde) (s. 94 vd.) z i n Moğolcada deniz anlamına geldiğini, g i z' i n ise, üstünlük derecesini gösterdiğini söylemektedir. Bundan dolayı Zingiz, en büyük manasına gelmektedir (Alman çev.). Alman çevirmeni burada Cengiz hakkında kendi dili lehine bazı gramer ve imla düşünceleri ileri sürmektedir. Bunların bizim için bir önemi yoktur. (Rom. çev.).

Kırım Hanı veya Han-ı Âl-i Şan (Ulu Han) denilmiştir.

5. **Harzem** (Hwarezm) : Hazar denizi anlamına gelmektedir. Bu deniz kıyısındaki ülkeler de aynı adı taşımakta ve hükümdarlarına Harzemşah (Hazar denizinde yerleşik bulunan ülkelerin beyi veya hanı) denilmektedir. Üzerlerine ayırma göstergesi konmadığı zaman «re» ve «ze» harflerinin benzemesinden ötürü Türkler bazan Huzrem diye telaffuz etmektedirler. Buna, çoğunlukla çok bilgili Türklerin yazılarında dahi raslanmaktadır. Nubyalı coğrafyacı (bölüm 7, iklim 5) bu sözcüğün, bu ülkelerde ilk oturan Togarma'nın oğlu Chosar'dan geldiğini iddia etmektedir. Fakat bunun görüşünün, gerçek olaydan ziyade isim benzemesine dayandığı sanılmaktadır. Meninski'ye göre bu deniz, Kulzum dengiz dahi adlanmaktadır. Bununla beraber neye dayanarak bunu ileri sürdüğünü anlayamıyorum. Çünkü Türkler bu ismi, Kızıldeniz'e vermektedirler. Buna karşın Hıristiyanlar, kıyılarında yerleşik bulunan Bakû kentine bakarak bu denize Bakû denizi demektedirler. Burada Hazar denizinde kıyısı olan tüm ülkelerin Harzem diye adlandığını sanmak doğru değildir. Bu adı ancak, söylendiğine göre, Hazar denizine dökülen Oxus nehrinin ağzına kadar uzanan Hurzem devletinin sahillerini sulayan Hurzem denizinin bir bölümü taşımaktadır. Hurzem devleti bugün Cengiz Han'ın torunlarını buradan kovan Özbek Tatarlarının egemenliği altındadır. Yazarımızın sözünü ettiği Harzemşah, Asya'da çok kuvvetli bir hükümdar sülalesinin ünvanıydı; fakat Cengiz Han bu hanedanı, Mehmed Harzemşah'ı öldürtmekle ortadan kaldırmış oldu. Yunan tarihçisi Herodotes de Harzem'den bahsetmektedir. Eğer Herodotes bunu göz önüne almışsa bunun, bu devletin çok eski olduğunu kanıtlamaktadır (İng. çev.).

6. **Şah** yahut **Şeh** (4) : Farsça bir sözcüktür ve Arapçadaki

(4) Şah sözcüğü, aynı zamanda kendilerinin de Hintlilerden öğrendikleri muhtemel olan İranlılardan aldığımız şah oyunu denilen oyundaki kral anlamına da gelmektedir. Bu yüzden şah mat, İngilizlerce checkmate, Fransızlarca echec mate, İtalyanlarca scacco matto olmuştur (İng. çev.). Farsçada mat sözcüğü karışıklığı eleme düşürmek manasına gelmektedir. Bundan dolayı şah mat da, kurtulamayacak derecede karışıklığa getirilmiş bir kral anlamını belirtmektedir (Alman çev.).

sultanın aynıdır. Bundan dolayı Türk padişahları Şah-ı Alempenahı ünvanını taşımaktadırlar. Bununla beraber Osmanlı sarayında padişah ünvanının, şah ünvanından daha şerefli ve daha saygın bir ünvan olarak geçtiğini belirtmeliyiz. İran hükümdarlarına şah ünvanı verildiği halde, padişah ünvanı hiçbir zaman verilmemiştir. Bunun sebebine gelince, padişah sözcüğünü ilerde izah ettiğimiz zaman açıklayacağız.

7. **Süleyman** : İskitlerin en soylu ailesi olan Oğuzlardan olup, Ertuğrul'un babası ve Osman Bey'in dedesidir. Kendisini İznik (Nicea) beyi diye belirten Lonicerus'un (5) yanılgısını önsözde işaret ettim (Türkçe, Arapça ve Farsçada «a» ve «e» seslilerinin aynı işarete sahip olduklarını, nitekim «o» ve «u» seslileri de aynı sözcüğü değişik biçimlerde, yani hem şah, hem şeh; hem Soliman, hem de Suliman olarak yazmaktadırlar (İng. çev.).

8. **Nera** : Türklerin anlattıklarına göre bu kent, Hazar denizine yakın olup Hıristiyan coğrafya haritalarında ismine rastlanmamaktadır. Çünkü bunun yerinde Gilan eyaletinde bulunan Mazenderan'daki eski Arya'nın yahut Nurkeçur ülkesinin merkezi olan Herat kenti görünmektedir. Türk vakanüvisleri, Nera kentinin, hükümdar kenti Belh'in yıkımından dönen Cengiz Han Tatarlarınca işgal edilerek yıktırıldığını iddia ederler. İran tarihçileri ise, bizim görüşümüzü doğrulamaktadırlar. Zira bunlar, bu sıralarda Gilan'da hüküm sürmekte olan yedi hükümdarın isimini belirlerler ve bunların içinde olası bizim Süleyman da vardır.

9. **Oğuzlar** : Türkler bu konuda birleşirler ve Oğuz boyunun, Cengiz Han'ın yönetimi altında olduğu halde, sayısız İskit'in terk etmiş olduğu Büyük Tataristan'dan çıktıklarını oybirliğiyle kabul etmektedirler. Bana gelince hiçbir Hıristiyan yazarın, Cengiz Han'a başka bir yurt gösterdiğini hatırlamıyorum. İkinci kitabının dördüncü bölümünde bu Tatarların çıkışından söz eden Nikephor Gregoras açıkça fikrimizi doğrulamaktadır. Nikephor

(5) Bu, 1499 tarihinde doğmuş ve Marpurg'ta profesör olan bir Alman yazarıdır (Fransız çev.).

der ki; «Bundan birkaç yüzyıl sonra tükenmez bir kaynaktan çıkan Tatarlar, dalgalar halinde aksa-i İskitya'yı terk ederek iki kola ayrılmışlardır: Bir bölümü, Hazar denizine kadar gitmiş ve adlarıyla yurtlarını unutarak Sarmatlar, Massagetler, Melanklanlar, Amazonlar vb. isimler almışlardır. Öteki bölümü ise, Avrupa yolunu tutarak deniz kıyılarını vb. yerleri yakıp yıkmışlardır. «Beşinci bölümün birinci paragrafında ise» imparator Yoannes Dukas zamanında binlerce İskit, kuzeydeki yurtlarını terk ederek Hazar denizi sahillerine yayılmışlardır. Bu arada önderleri Sitzizhan (Önsözde belirttiğimiz gibi Gregoras, bu isimle Cengiz Han'ı kastetmektedir) vefat edince, ordusunun yönetimi, Chalaus ile Telepugas adlı iki oğlu arasında bölüşüldüğünü» ekleyen Gregoras'ın nakli bundan oluşmaktadır. Bununla beraber bunun söylediklerinden, yani Prote Sridike yahut Aksa-i İskitya diye adlandırdığı yurdun, bugün bizim Büyük Tataristan dediğimizden başka bir yer olmadığını görmekteyiz. Tarihçilerin, bu ülkelerin halkına genellikle verdikleri isimlere gelince, İskitlerin eski yurtlarında kaldıkları süre içinde kendilerine özgü şöyle dursun, aksine salt düş ürünü olduklarını görmekteyiz. Bu suretle okuyucularım, her ne kadar önsözümüzde Oğuz ailesinin iki kola, yani Âl-i Osmanlılar ve Âl-i Cengizlilere ayrıldığını görmüş ise de, bunun, ta bu ailenin kurucuları yahut daha doğrusu kökleri zamanında ortaya atıldığı sanılmaması gerektir. Bundan ötürü ancak yüzyıl sonra yani torunu tarafından kendilerine verilen Âl-i Osmanlılar adı, Süleyman zamanında verilmiş olduğunu iddia etmek çok anlamsız olur. Aynı biçimde Kırım hanlarının da, bizzat Cengiz Han tarafından Âl-i Cengiz diye adlandıklarını kabul etmek doğru değildir. Zira bu isim, kendilerine ancak Osmanlı kuvvetleri tarafından bağımlılığa alındıktan sonra verilmiştir. Kırım - Tatar Hanları dahi Cengiz Han'dan değil, fakat bu ülkeleri ilk fetheden Giray adındaki torunundan gelmektedirler. Üstelik bu hanlar, imparatorluk kurucularının şerefine C a e s a r ve A u g u s t u s ünvanlarını alan Avrupa hükümdarlarını taklit etmek suretiyle ancak son zamanlarda tanınmış seleflerinin adlarını takmaya başlamışlar ve haleflerine nakletmişlerdir. Türkler, Osmanlı; Tatarlar ise, Giray adını kullanmışlardır. Bundan dolayı Kırım hanları, bugün özel isimlerine dahi Giray adını eklemektedirler. Örneğin, Selim Giray, Kaplan Giray vb. Bunlar hakkında ilerde ayrıntılı bilgi verilecektir.

10. **Avrupa yahut Avrupa ülkeleri :** Arapların görüşüne göre, Rum ili veya sadece Avrupa yahut Rum, Suriye ile sınırlanan ülke demektir. O kadar ki, kendilerince, bugüne kadar, Suriye'nin başkenti Haleb'e gelenler, için Avrupa'ya (6) geçtikleri denilmektedir. Türkler ise Avrupa'yı, tıpkı bizim gibi, yani Boğaziçi (Bosphorus), Don (Tanais) ve Nil nehirlerinin ağızlarıyla sınırlandırmaktadırlar.

11. **Azerbaycan** yahut **Şirvan veya Bilâd-Ül-Cebel,** yani artık eski sınırlarını muhafaza etmeyen Büyük Ermenistan demektir. Komşu ülkeler üzerinde yayılmaktan ve ele geçirdiklerinin isimlerini değiştirmekte sakınca görmeyen Türkler, geri kalan kısmı bugüne değin Kürdistan (bazıları Gordiyana demektedirler) ismini taşıyan ve batıda Büyük Ermenistan'a kavuşan Kuzey Assur'un da büyük bir bölümünü eklemişlerdir.

Ozerbaycan sözcüğü, ozer (ateş) ve be (içinde)'nin birleşmesi ve can'dan oluşmaktadır. Bu sözcük, yürekte ateş var yahut ateşli yürek diye çevirilebilir. Ozerbaycan (d'Herbelot ve ötekiler, Adherbigian olarak yazmaktadırlar), Şirvan ve Bilad-Ül-Cebel, İran'daki üç ayrı ilin adlarıdırlar. Geleneğe göre İran'ın eski hüküm dar sulâlesinin ilk beşiği olduğu ve tanınmış Zaratustra (Zoroastr)'nın ateş kültünü kurduğu söylenen Azerbaycan, Medya'nın bir bölümünü, Suriye ve Büyük Ermenistan içermektedir. Azerbaycan'ın başlıca kentleri şunlardır : Tebriz (Tauris), Ardebal yahut Ardevil, Selmas, Nakşivan, Merend vb. Bugün bile Medya'nın bir kısmını oluşturan Şirvan eyaleti, Hazar denizinin batı sahili boyunca uzanmakta ve Azerbaycan'ı Dağıstan'dan Aras (Araxes) ve Kura (Cyrus) nehirleri ayırmaktadır. Başlıca kentleri şunlardır : Şamakiye yahut Skamaki (ülkenin başkentidir); Bakû (39°30): her iki kent de Hazar denizinin kıyısında yerleşiktir. Beraah kenti, Kura nehri üzerinde bulunmaktadır (Fransızca çev.). Bilâd-ül-Cebel ve Dağıştan, dağlık ülke anlamına gelmektedir (Almanca çev.).

---

(6) Romanya'da da sanki Avrupa kıtasına dahil değilmiş gibi, ülkeden Batı Avrupa'ya seyahat edenlere Avrupa'ya geçtikleri söylenmektedir (Romen çev.).

12. **Caber** veya **Baber**: Eskiden Haleb'in yakınında bir kasaba idi; bugün ise bir tekkiyedir ve Şeyh Ebubekir adını taşımaktadır. Bu daha sonraki coğrafya haritalarında Bir ve Elbir diye yazılı olup, doğru değildir (Çünkü Bir yahut Elbir Caber'den tümüyle değişik bir yerdir ve çok daha yukarıda, Fırat nehri üzerinde yerleşiktir. (Fransız Çev.). Ebubekir'in kabri, her yandaki Türkleri buraya çekmektedir. Bunlar da büyük bir sofulukla burayı ziyaret etmektedirler. Bununla beraber bu yeri daha da kutsal yapan, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden fatih olarak dönüşünde, yaptırmış olduğu başka bir anıtın yahut türbenin bulunmasıdır. Bu anıtın Süleyman'ın olduğu kadar, Kuran-ı Kerim'in yorumcularından (müfessir) biri olan ve Muhammed'den sonra ilk halife olan Ebubekir'in de anısını anmak için dikilmiş olduğu söylenmektedir. (Bununla beraber bu konu doğrulanmamaktadır; zira Muhammed'in halefi olan Ebubekir, Medine'de gömülmüştür. Halbuki, adı geçen yere gömülü olan Ebubekir ise, tekkiyenin kurucusudur ve şeyhten başka bir şey değildir. Fransız çev.). D' Herbelot, bu yeri Hayber diye adlandırmakta ve tanınmış Türk tarihçisi Hoca Saadeddin'in tanıklığına dayanarak, Süleyman Şahın türbesinin bugün bile burada mezar-ı Türkî olarak anıldığını bildirmektedir. (İngiliz çev.).

13. Okuyucularım, Süleyman hakkındaki olayları çok özet olarak aktardığından ve bu yöntemin, işlediğim konunun önemiyle orantılı olmadığından ötürü beni yercbilirler. Çünkü bu kadar tanınmış bir sülâlenin kurucusunun anısını anmak için üzerinde daha çok durmak gerekirdi. Halbuki bizi kendimize gerçeği kılavuz edinerek, efsanelerle, gereksiz sözcükler ve yanlış tarihlerle dolu bir öykü vermektense, az da olsa, belirlenmiş olayları aktarmayı uygun gördük. Bundan dolayı Türklere ilişkin olay ve sorunlardan söz ederken, yapıtlarını anlamsız ve yavan hikâyelerle doldurmuş olan bazı Hıristiyan yazarlarının düştükleri yanılgılara düşmedik. Bu bakımdan bazı bilgin ve anlayış sahibi kimselerin, Türklerin, kendisine tarihçi sıfatını bile layık görme-

dikleri **Ebul-Fereç** (7) gibi birisinin saçmalıklarına inanmalarına şaşıyorum. Bununla beraber Türklerde de Osman'dan önceki beyler hakkında büyük listeler sunan; örneğin, **Tevarih-i Âl-i Osman** vb. gibi öykü dolu kitaplar vardır. Buna rağmen bilim ve sağduyu sahibi Türkler bile bunları, biraz önce Avrupa'da (burası dahi bunlardan az yararlanmıştır (Fransız çev.). Fransız (ve Alınan) dilinde yayımlanan **«Arap Masalları veya Geceleri»**nden daha çok beğenmemektedirler. Aslında Türkler, Süleyman Şahtan önceki tarihlerinin efsane olduğunu itiraf etmekten çekinmemektedirler.

Okurlarım, dünyanın her iki yanında olup bitenleri daha iyi anlayabilmesi için, her bölünün sonuna Avrupa'daki çağdaş hükümdarların bir listesini vermeyi faydalı buldum.

1214 yılında Süleyman Şah'ın tarih sahnesine çıkışından 1219' da ölümüne kadar geçen süre içinde Avrupa'da aşağıdaki hükümdarlar hüküm sürmüşlerdir:

İstanbul'da : Flandra kontu Henrih (1208 - 1218); II. Frederik (1218 - 1244)

İngiltere'de : Yurtsuz Jean (1199 - 1216), III. Henry (1216, 1272).

Fransa'da : Auguste Philippe II. (1180 - 1222) (Alman çev.).

---

(7) **Ebul-Fereç**, Anadolu'da Malatya'da (Melitene) onuncu yüzyılda doğmuştur. Bir Hıristiyan doktorun oğludur. **Muhtasar-ül-Düvel** adlı ve arapça yazılmış bir dünya tarihinin yazarıdır. İngiliz Pocok, bunu, Lâtince çevirisiyle birlikte yayımlamıştır. (Fransız çev.). Ebul-Fereç, birçok yerde piskoposluk etmiş ve en sonunda Yakobitlerin Mafrian'ı olmuştur. 1286 yılında vefat etmiştir. Bunun yaşamı, Aseman'ın **«Morgenlandische Büchersale»** adlı eserinde tasvir edilmektedir (cilt II, s. 244 vb.). Tarihi hakkında da yine aynı yerde, bk. s. 309 vb. (Alman çev.).

II. BÖLÜM

1. **Tuğrul** ya da **Ertuğrul**: Romencede doğru, adil insan anlamına gelmektedir. Ertuğrul, Süleyman Şah'ın oğlu ve Osman Bey'in babasıydı.

2. **Sonkur Doğan** : Türeme bilimine göre bu sözcük, yırtıcı kuşların en hafifi olan bir çeşit beyaz doğan anlamına gelmektedir. Bunlar ancak Özbek Tatarları ülkesinde bulunmaktadır ve elçiler aracılığıyla bunları en geçerli armağan olarak Türk padişahına gönderirler. Bu kuş çok seyrek yakalandığından dolayı Türklerin gözünde çok büyük değer taşımaktaydı. (1)

3. **Gündoğdu**: Bu sözcük, türeme bakımından, gün doğdu yahut sabalı oldu demektir.

4. **Dündar**: Bunun türemesi, ses çıkaran yahut ses çıkartan manasına gelmektedir. Zira d u m, kös denilen davulun sesidir. **Dar** ise, Farsçada beraberinde taşıyan demektir. İşte bundan, vefadar, namdar, alemdar (sancak taşıyan) sözcüklerini oluşturmuştur.

5. **Her yana sokarak** : Türkler, üstün başarılarını ve imparatorluklarının geçim rahatlığını ve mutluluğunu, insancıl basiret, değer ve politikadan çok, İslam dinini yaymak konusunda ilk hükümdarlarının harcadıkları çabaya vermektedirler. Bunlar, saltanat sürmek ve ülkeler ele geçirmek için silaha sarılmadıklarını; aksine müminlerin sayısını arttırmak için döğüştüklerini ve tüm girişimlerinde Allahın kendilerine yardım etmiş olduğunu iddia etmektedirler.

---

(1) Doğan, genel anlamda kullanılmaktadır; Sungur ise, bir çeşit doğandı (Alın. çev.).

6 — **Alâeddin** : Konya sultanıdır. Türk tarihçileri, I. Alâeddin'i belirtmeden, kendisine II. Alâeddin demektedirler. Bununla beraber biz, I. Alâeddin'in, Nikiphor Gregoras'ın (Kitap IV, bölüm 2, kıt'a 6) belirttiği Azatines olduğunu kabul edersek, gerçekçilik kuralına karşı gelmiş sayılmayız. Gregoras'a göre, Alâeddin, Tatar istilâsı dolayısıyla İran egemenliğinden kurtulmayı aklına koyarak. Doğu hükümdarlarına ilişkin birçok Asya eyaletini kendi bağımlılığına almıştır. Fakat sonunda H. 661 - M. 1261 yılında, Moğollarca yenilgiye uğratılarak, oğlu Melik Şah'la birlikte Bizans İmparatoru Mihayil Paleologas'a sığınmak zorunda kalmıştır. Daha sonraları ise, bu Melikşah, babasının ülkelerini geri alınca, II. Alâeddin adını almıştır. Şu halde sultan I. Alâeddin, Gregoras'ın Azatines dediğinden başka kim olabilir? (Özellikle Selçuklu devletinin kısa sürdüğünü hesaba katarsak)

7. Türk tarihçilerinin ileri sürdüklerine göre, bu, Ertuğrul Bey'in tek oğlu olup, babasının yiğitlik yeteneklerinden dolayı, Sultan Alâeddin, kendisine ordusunun kumandanlığını vermiştir; henüz çok genç olduğu için Osmancık yahut Küçük Osman diye adlandırılmıştır.

8. **Tabl-ı Alem** : Tabl-ı alem sahibi, bütün eyalet valilerinin nitelik adıdır. Örneğin. vezirler, paşalar, beyler ve tüm bunların benzerleri, tabl-ı alem diye adlandırılarlar. Alem, mızrak ucu yerine ortasında yarım ay biçiminde delinmiş bir gümüş levha taşıyan büyük bir sancaktır. Tabl ise, bir davuldur ve bundan dolayı, Türk padişahlarının hizmetinde bulunan yüksek subaylara ayrılan askeri maiyete davulhane denilmektedir. Bir vezirin davulhanesi, 9 tabl'dan, 9 zurnacıdan, 7 borazan, birbirine vurulunca açık ve keskin bir ses çıkaran ve bir çeşit bakır kurs olan bir zilc vuran dört zilci; ince bir gümüş levhaya çok sanatkârca bağlı bulunan ve tuğ diye adlandırılan üç at kuyruğu; bir alem; Hz. Muhammed'inkinden ancak renk bakımından (bu yeşildir, peygamberinki ise kırmızı) ayrılan bir sancak ve iki bayraktan ibarettir. Mevki itibariyle vezirlerden aşağı olmayıp, sadece vezir ünvanını kullanmayan, örneğin, Eflâk - Boğdan beyleri gibi, öteki paşalar, en az iki tuğ ve vezirlere verilen tüm öteki işaret ve sancaklarla donatılırlardı. Bir bey bile tüm sancaklara sahip olmakla beraber, ancak bir tuğ taşımaktadır. Buna karşın beylerden daha aşağı mevkide bulunan daha birçok subay vardır ki, hiçbir

tuğ taşımamaktadır ve padişah kendilerine salt bir sancak vermekte ve bundan dolayı sancak beyi adlandırılmaktadır. Bu görev, Osmanlı Devleti'nin başlangıcında tüm görevlerin en şereflisiydi. Zira paşalık kurumu, daha sonraları kurulmuştur.

9. **Sikke** : Türklerde, sikke basmak ve hutbelerde adını okutmak padişahın hakkıdır. Eğer Kahire, Mısır'da sikke bastırmak isterse, bunu ancak Sultanın izniyle yapabilir. Bunu kentin adına değil, fakat ancak Osmanlı padişahının adına darbedebilir. Türk sikkesi, sultanın resmini taşımaz, ancak ince harflerle oyulmuş adını taşımaktadır. İşte bugün (1712) saltanat süren sultan III. Ahmed'e ilişkin sikkenin üzerinde görülen yazıt. Sultan Ahmed İbn Sultan Muhammed-ül-Sultan İbn-ül-Sultan. Sikkenin arkasında ise, Sultan-ül Berriyün ve Hâkim-ül Bahriyün, darb fi Konstantiniye. Fi Konstantiniye yerine fi Edirne yahut fi Mısır yani Kahire, yahut fi İzmir olabilir (Sikke, bu iki kentten birisinde basılmış olduğuna göre). Bu kentlerden başka öteki şehirlerin sikke basmak ayrıcalığına sahip değillerdir. Padişah, ordusu ile sefere çıktığı zaman darphaneyi de beraberinde götürür ve basılan sikke de, fi ordu-yu hümayun yazıtını taşır. Buna karşın kırım hanlarına kendi adlarına sikke basmaları için izin verilmiştir.

10. **Hutbe** : Düşmanlara ve özellikle Hıristiyanlara karşı galibiyet dileği ve padişah hazretlerinin sağlığı, saadeti ve refahı için Ulu Tanrıya yalvarmak suretiyle genel yakarışlarda kullanılan bir formüldü.

11. **Sultan Ünvanı** : Sultan sözcüğünün Arapça olduğunu ve Farsçaya ya da daha doğrusu Moğolca olan hanın karşılığı olduğunu evvelce görmüştük. Kimi tarihçiler, fatih veya mutlak hükümdar anlamına gelen Selâtat'tan geldiğini ileri sürmektedirler. Buna karşın sultan deyiminin bir zamirle birleştirildiğini ve günlük konuşmalarda istisnasız herkese uygulandığını belirtmeliyiz. Örneğin, Fransızcada herkese monsieur dediğimiz gibi, Türklerde de sultanım denilmektedir. Bundan başka sultan sözcüğünü yalnız olarak yahut el harf-i tarifiyle kullandığımız zaman imparator manasına gelmektedir. Bununla beraber, yukarda belirttiğimiz gibi, padişah ünvanı çok daha yaygındır. Kırım - Tataristan şehzadelerine sultan ünvanını kullanmalarına izin verilmiştir. Örneğin, Kaplan Giray Sultan vb.

Sultanların Kırım hanlarıyla mektuplaştıkları zaman kullandıkları üslubu Ricaut'dan öğrenmekteyiz. Örneğin: Mutluluk yolu ve refah desteği olan ve halkın saadetini ve bolluğunu ve saltanat naipliğinin kökenini koruyan hükümete ve kendisinden tüm yardımın istenmesi gereken sultan tarafından seçilen ve olağanüstü güç ve ün sahibi Kırım Han'ı Can Bey, Giray Han'ın hanlık ünvanı sonsuza kadar daim olsun. Kehlibarla mühürlü bu takdislerimiz ve imparatorluk lütfundan ileri gelen nergis kokulu derin saygılarımıza gereken saygınlığı göstermelisiniz: Malumunuz ola vb. (İngiliz çev.).

12. **Alâeddin hayatta olduğu sürece** : İleriyi gören Osman, Sultan Alâeddin'in ölümünden sonra, kendisinden başka kimsenin sultan olamayacağını anladığından, Alâeddin hayatta olduğu sürece, sultan ünvanını kabul etmek istememiştir. Aksine tahta geçmek isteğinde olduğu kuşkusunu uyandırmamak için serasker yahut ordu kumandanı ünvanını taşımayı tercih etmiştir. Fakat Alâeddin'in ölümünden sonra, tilki postu yerine arslan postu geçirmekte artık kararsızlık etmemiştir.

13. Zira çenesi, keçilerinki gibi sivriydi.

14. Bazı yanılgılar yahut ihmaller yüzünden bu tarihçe, hem şüpheli hem de noksan kalmaktadır. Bundan dolayı ben, Hıristiyan tarih eserlerine dayanarak bunları düzeltmeye çalışacağım.

Hirmen Kata tekfuru Mihayil Cossi, komşu, hisarların Hıristiyan tekfurlarıyla birlikte, kızının düğün törenine içten dostu Osman Bey'i de çağırmıştı. Fakat bunlar, alışıldığı üzere, Osman'ın gelinle güveye getirmiş olduğu armağanlar zariflik bakımından çok üstün oldukları için, kendisini kıskanmışlardı. Bu itibarla kendisini hileyle yakalayarak öldürmeğe karar verirler. Tekfurların içinde en kuvvetlisi ve sözü en çok geçen ve Yarhisar kumandanına kızını vermek isteyen Bilecik tekfuru suikast konusunda ötekilerle anlaştıktan sonra Osman Bey'in onur vermesini rica ederler. Bununla beraber Kosi'ye de planlarını ve tertiplerini açıklayarak Osman Bey'i eğlenceye kendisinin getirmesini uyarırlar. Kosi, Osman Bey'e gider ve bu, çağrıyı çok uygun karşılar. Fakat Kosi, bu kadar cesur bir kimsenin ihanete kurban gitmesine vicdanı razı olamamış ve hazırlanmakta olan suikastı açığa vurmuştur. Bunun üzerine Osman Bey de öç al-

maya karar vererek, düğün töreninde hazır bulunacağına ilişkin tekfura güvence vermesini ve aynı zamanda komşu bir prensle savaş halinde bulunduğundan yokluğu esnasında baskınına uğramak ihtimali olduğunu söylemesini ve kendini daha emniyette hissetmek için eşini ve kaynanasını tüm yanındakiler ve eşyalarıyla birlikte Bilecik kalesine göndermek iznini Kosi'den rica etmiştir. Bununla beraber Kosi, hiç kararsızlık göstermeden Osman Bey'in önerisini kabul etmiştir. Bunun üzerine Osman Bey muhafız görevini görecek adamlarından kırk genci, kadın kılığına sokarak, bazılarını ise ev eşyası olarak çuvallara tıkarak arabalara yükletmiş ve ertesi günü düğün mahalline göndermiştir; Bizzat Osman Bey de alayı yakından izlemiştir. Burası, özellikle misafirlerin rahatı düşünülerek seçilmiş kaleye yakın bir yerdi. Bey, tekfuru selamladıktan sonra bu sözde hanımların bagaj ve yanındakilerle birlikte Bilecik'e girebilmeleri için izin almıştır. Fakat kaleye girer girmez Osman Bey'in adamları, kadın giysisindeki arkadaşlarının yardımıyla gizlendikleri çuvallardan çıkarak, kısa süren bir savaşımdan sonra, kaleyi ele geçirmişlerdir. Tekfur yatak odasına çekilir çekilmez, Osman Bey, kalenin, adamları tarafından alındığını tahmin ederek, dostu Kosi'yle birlikte dört nala koşturarak Bilecik yolunu tutmuşlardır. Osman Bey'in eyleminden haber alan tekfur, adamlarıyla birlikte peşine düşerek bunlara yetişir; fakat hemen hemen hepsi sarhoş olduklarından Osman Bey'in adamları bunları döverek tekfuru öldürürler, geri kalanlarını da dağıtırlar. Osman Bey bu biçimde Bilecik kalesini ele geçirdikten sonra, zaman yitirmeden ertesi sabah Yarhisar'ı ele geçirmeye gitmiş ve burada nikâh törenine hazırlanmakta olan kale kumandanını güzel kızıyla birlikte yakalamıştır. (İng. çev.).

15. **Alp** : Pehlivan, yiğit anlamına gelmektedir (Alman (çev.).

16. **Balyad** (Bilâd) : Bundan, Köse yahut Kosi Mihal'in Bilecik tekfuru olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Zira Osman Bey'in biraz önce kendi hayatını kurtaran en sadık dostunu valilikten yoksun etmesi düşünülemezdi. Bundan dolayı yazarımızın kendisini Bilecik valisi olarak göstermiş olması (metnin IX. maddesi) yanlış olsa gerek. Bununla beraber sorunun, evvelki notta anlattığımız gibi olması çok muhtemeldir. (İng. çev.).

17. **Yenişehir** : Yeni kent anlamına gelmektedir (Alman çev.).

18. **Prusa** (Bursa), çok eski bir kent olup, bir zamanlar. Bithynia (Kocaeli) krallığının başkentiydi. Olimpos (Uludağ) dağının eteklerinde yerleşiktir. Bu kentin kurucusunun, Kroesos zamanında yaşayan ve aynı adı taşıyan bir kral olduğu söylenmektedir. Bursa, M. 947 yılına kadar Bizans İmparatorlarının yönetimi altında kalmıştır. Bugün ise Bursa veya Burusa diye adlanan bu kent, Türklerin idaresi altındadır. Bizzat ülkenin adı ise Natolya (Anadolu)'dur. Bursa, Türkiye'nin her yanından ziyaretçiler çeken kaplıcalarıyla tanınmaktadır. Bir Türk ozanı, bu kaplıcaların şerefine şu mealde manzum bir yazıt yazmıştır: «Bu hamamlarda bu kadar çok çıplak insan görmek ne büyük bir mucizedir? Bu görüntü, genel uyanışın bir yankısıdır. Zira içinde yıkanılan bu suların kaynağı cennettir.» Orhan Bey Bursa'yı ele geçirdikten sonra, aşağıda göreceğimiz gibi, burayı beyliğinin başkenti yapmıştır (İng. çev.).

19. **Çavuşlar Aracılığıyla** : Ricaut'ya göre bunlar, sadrazamın sarayında bulunan postacılar (ulak) olup, imparatorluğun her yanına mektupları ve talimatları götürmektedirler. Bugün bunların sayıları, beş ile altı yüzdür ve günde 12'den 40 aspra kadar (aspr, küçük bir Türk gümüş parasıdır) düzenli bir ücret almaktadırlar. Bunların başında başçavuş denilen bir başkan veya başsubay bulunmaktadır. Bunun görevi devlet tutsaklarına nezaret etmektir. Bu askerî kıt'aya genellikle Hıristiyanlar da alınmaktadırlar. Zira bunların geçimleri sağlandıktan başka, birçok dil bildiklerinden dolayı, yabancı ülkelere kuriye (ulak) olarak gönderilmektedirler. Örneğin, bunlardan birisi, bir zamanlar, Fransa, İngiltere ve Hollanda'ya gönderilmiştir. Aynı zamanda bunlar, suç işleyenleri adalete teslim eden kolluk kuvvetlerinin görevini de görmektedirler. Silahları; bir pala, bir yay ve ok; ayrıca ucunda topuz denilen bir şeyi olan kısa bir değnekten oluşmaktadır (İng. çev.).

20. Latince obses'tir (Romence çev.).

21. **İmparatorluğuna** : Kimi Hıristiyan yazarları, Osman Bey'e daha birçok fetihler atfetmektedirler. Osman'ın, özellikle Bitynya'da İznik (Nicea)'i, Trakya'da Neapolis'i, Phrygya'da Ankara'yı ve Anadolu'da daha birçok kenti ele geçirdiğini bildirirler.

Buna karşın Türk vakayinâmeleri, bu kentlerin ne zaman ve kimin tarafından zapt edildiklerini açıkça bildirmektedirler. Örneğin, İznik (Nicea), Orhan Bey tarafından H. 726 yılında, Ankara ise II. Murad tarafından H. 761 tarihinde ele geçirilmişlerdir. Türk tarihçileri, aynı zamanda, Avrupa'ya geçmek için ilk girişimde ilk kez Orhan Bey'in bulunduğunu, oybirliğiyle doğrulamaktadırlar. Bundan böyle Türk tarihçilerinin daha güvenilir kanıtlarıyla doğrulanmadıkça, Hıristiyan yazarların iddialarına güven göstermezsek, kötüye alınmayacağını sanırız.

22. **H. 726 yılı** : Hıristiyan tarihçilerinin çoğunluğuna göre, Bursa kenti, bizzat ihtiyar Sultan Osman tarafından alınmıştır. Bunlara göre kentin ele geçirilişinden sonra Osman, kalenin daha uzun süre dayanacağını görünce, kendisinin vefat ettiği haberini yaymış ve aynı zamanda ölmesinden önce kaledeki Rum manastırına gömülmesini ve cenazesine kırktan çok insanın katılmasını istemediğini emretmiştir. Çok basit görünen bu isteği yerine getirildiği takdirde ordusunu geri çekeceğini bildirmiştir. Çok saf olan bu rahipler kararsızlık göstermeden istekleri kabul etmişlerdir. Bunun üzerine Osman Bey'in cenazesi yerine tabutu silahla doldurarak ve kendisi de giysisini değiştirerek otuz dokuz askerle girmeyi başarır. Bunlar da kalenin kapılarını ele geçirdikten sonra kaleyi zaptetmek için birçok eri içeri salmıştır.

Aynı şeyleri Lukas da **Doğu Seyahatnamesi**'nde tasvir etmektedir. Bu eserde, ayrıca kentin eski anıtları, sayısız hamamları, Türk sultanlarının türbeleri, eski sarayların yıkıntıları vb. tasvir edilmektedir. Bütün bunlar, Bursa'nın parlak geçmişi hakkında birer kanıt oluşturmaktadırlar. Bu kentin Osman tarafından ele geçirilmiş olduğunu Hıristiyan tarihçilerini inanmaya iten etmeni, yazarımız ne kadar büyük bir ihtiyatla karşıladığını okurlarım daha aşağıda göreceklerdir (İng. çev.).

23. **10 Gün** : Filip Lonicerus ve öteki Hıristiyan tarihçileri, Osman Bey'in 28 yıl hüküm sürdüğünü ileri sürmektedirler. Bana gelince, burada da, daha sağlıklı ve güvenilir bilgi veren Türk tarihçilerinin görüşlerini seve seve kabul etmekteyim. Bunlara göre Osman, 26 kamerî yıl, 3 ay ve 10 gün hükümdarlık etmiştir (Yani aşağı yukarı 25 şemsî yıl, 5 ay ve 17 gün).

Osman Bey'in ölümünden sonra para kasaları açılarak ne gümüş ve de ne kıymetli taşlar bulunmuştur. Çünkü bütün para-

sını büyük bir cömertlikle askeri ödüller için ayırmıştır. Bu bakımdan oğullarına da, kendisini örnek tutmalarından başka gelir bırakmamıştır. Böyle olmakla beraber, kendilerine yine de geniş malikâneler, birçok at, işe yarayan büyük miktarda silah ve ayrıca öküz, inek, koyun vb. gibi sayısız büyük ve küçükbaş hayvan sürüleri bırakmıştır. Bu konuya ilişkin şaşılacak bir olay gözlemekteyiz: Geleneklerine göre, ta Osman Bey'in davarlarından geldikleri sanılan, fakat şimdi sultana ait olan koyun sürüleri, bu gün dahi, Bursa çevresindeki otlaklarda görülmektedir. Bu bey hakkında bilinen bir şey varsa, o da, Bursa'da gömülmüş olduğudur. Bunun kabri, el'an kalede bulunan eski bir manastırın küçük bir kilisesinde bulunmaktadır. Bunun ne kadar doğru olduğunu bilmiyorum. Fakat gerçek bir şey varsa, o da, buraya gömülen sultanların mezarlarının küçük bir kiliseye benzemesidir. Mezar duvarlarının iç kısmı, mermer ve donuk akik taşından olup, kubbeleri gök renginde ve kırmızı ile altın süslüdür. Döşemesi, halılarla örtülüdür ve bunların üzerinde sultanların cesetlerini koruyan tabutlar ve çevresinde de sarıkları ve silahları bulunmaktadır (İng. çev.).

24. **Rum Krallıkları** : Regna Rumaeorum. D'Herbelot, Arapların ve öteki doğu uluslarının, ilk önce Romalıların, sonra Bizanslıların ve sonunda Türklerin yönetimi altına giren ülkelere Rum adı verdiklerini belirtmektedir. Fakat İbni al-Vardı, coğrafyasında, Rum denilen ülkelerin, Okyanusun batısından başladıklarını ve aşağıdaki ülkeleri içerdiğini söylemektedir. Galaleca yahut Galiçya; Andaluz yahut İspanya; Afrancia yahut Fransa: Rumiah yahut İtalya; Nemçe yahut Almanya; Leh ve Çek veya Polonya ve Bohemya; İnkitar veya İngiltere; Magyar yahut Macaristan; Sekalibatların yahut Islavların ülkesine uzanan İstanbul'a ve Karadeniz'e kadar; Islavlar ise, Ruslar yahut Moskoflularla komşudurlar. Nihayet bu ülkelere, asıl Rum adını bugüne kadar koruyan Rumeli yahut Romanya, yani bugünkü Trakya ile Yunanistan da dahildir. Mesahat-ül-Arz adlı eserin yazarı, Küçük Asya'nın da bir bölümünü içine alan Rumeli'nin, batıda Karadeniz Boğazıyla; güneyde Bilâd-Şamın ve Bilâd-Cezire, yani Suriye, Mezopotamya ve Ermenistan'la; doğuda ve kuzeyde Bilâd-Kurg ve Bahr-i Pontos, yani Gürcistan ve Karadenizle sınırlanmaktadır. Çok sayıda Türk ve Türkmen'le meskûn bulunan Rumeli'nin ortasında Cebel-Karaman. yani Karaman dağları yahut

Toros (Tauros) dağları bulunmaktadır. Bu dağlar, İçel (Kilikya)' deki Tarsus'tan Çanakkale Boğazına (Hellespontos) kadar uzanan bir sıradağları oluşturmaktadır. Bu anlamdaki Rum ülkesinde, Araplarca Selâzikâh Rum, yani Rum Selçukları denilen Selçuk sultanları hanedanı hüküm sürmüştür. Bugünkü Osmanlıların yahut Türklerin kökeni bunlardan gelmektedir. Bundan dolayıdır ki, İranlılar ve Moğollar, Türklere bu güne dek Rum demektedirler (İşte şanlı Roma'nın yahut Romalıların adı, böylece Türkler tarafından bile zorla alınmıştır. (Romence çev.).

Ebul-Vendi'nin Rum hakkında yapmış olduğu tasvirde Osman Bey'in, Rum krallıklarından (Regna Romaeorum) tüm Avrupa Hıristiyanlarını anladığı görülmektedir; nitekim oğluna, Hıristiyanlarla doğru dürüst dostluk gütmesini önermesinden de, kendilerini İslam dinini kabul etmeye zorlamadan başka birşey anlamadığı kuşkusuzdur. Türklerin kanaatine göre bu, Hıristiyanlara bahşedilen en büyük sevgi ve dostluk göstergesidir (İngilizce çev.).

III. BÖLÜM

1. **Orhan Bey** : Nikephor Gregoras (XV. kitap V. bölüm, 2. bölek'te), Hyrcanus yahut Orchanes diye adlandırmakta ve Bizans İmparatoru Yoannes Kantakuzionus'un kızıyla evlendiğini söylemektedir. Gregoras'a göre kızının adı Marya, bizzat Kantakuzinos'a göre ise (Kitap III. Bölüm 92) Teodora'dır. Türk tarihçileri bu konuda hiçbir şey belirtmemelerine karşın, ben, kendisinden kuşkulanmam. Zira aynı zamanda hem Hıristiyan yazarı, hem de Teodora'nın babası olmasından ötürü Kantakuzinos'un, Hıristiyan dini için olduğu kadar imparator için de ayıp sayılan bir sorun hakkında yalan söylemesi mümkün değildir. Tarihçiler, Orhan Bey'in bu nikâhtan çocuğu olup olmadığına ilişkin bir şey belirtmezler. Bundan dolayı ben de bu konuda birşey söyleyemem.

«İmparator Andronikos'un her iki oğlunun da vasisi bulunan Yoannes Kantakuzinos, 1338 yılında tahtı zorla ele geçirmiştir; fakat tahttan indirilince Athos dağında bir manastıra çekilmiş ve burada, modern Yunancada şaheser sayılan hükümdarlığının tarihini kaleme almıştır.» (İng. çev.)

2. **Bursa'yı İşgal Eder** : Bursa kentinin ele geçirilişini, Hıristiyan yazarları, Osman Bey'in zamanına koymakta ve Sultanın ertesi yıl öldüğünü bildirmektedir. Bu yanlışın, bu kentin düşmesi hakkında haberlerden ileri geldiği sanılmaktadır. Zira bu kadar önemli bir kentin düşmesi haberi, Bizans sarayına Osman Bey'in ölüm haberinden önce gelmiştir. Osmanlı sarayında padişahların ölümlerini gizli tutmak usuldendir. Buna rağmen Türk tarihçileri, padişahlarının ölüm gününü belirleme konusunda çok titizdirler. Bundan ötürü aktardıkları bilgilerin doğruluğu hakkında kuşku duymamalıyız.

3. **Mihal Bey** : Hıristiyan tarihçileri, Mihal Bey'in ne doğumu ne de yazgısı hakkında kesin birşey söylememektedirler. Türk tarihçileri ise. kendisinin Trabzon Rum İmparatorlarından (belki

de Komnenos sülalesinden) geldiğini ve Hıristiyan dinini terkederek, Müslüman olduğundan ötürü Orhan Bey'in kendisini çok sevdiğini, o kadar çok ki, kendisine danışmadan hiç bir şey yapmadığını) ilave etmektedirler. Edirne'de Artaderesi üzerinde bugün bile mevcut olan güzel taşköprü, babasının adını taşıyan oğlu Mihal tarafından yaptırılmıştır. Bu eser, yapımcısının anısını bugüne dek korumuştur. Zira halen Mihaloğlu köprüsü adını taşımaktadır. Bununla beraber ben, kendisinin kral soyundan geldiğini kesinlikle kabul edemem Sadece Mihal adı, eski dini hakkında kuşkuya yer vermemektedir. Türklerin bu ismi, melek Mihayil ile bu Mihal'den başkasına verdiklerini anımsamıyorum. Kur'an-ı Kerimde Mihâil olarak yazılıdır; Hıristiyanlara hitaben yazdıkları yahut konuştukları zaman ise Mihal derler.

4. **Akça'nın ovası** : (Alman çev.)

5. **Hayrabolu** : Burası, Gregoras'ın (Kitap VII, bölüm 6, bölek 3) dediğine göre, imparator Andronikos'un Makedonya doğrultusundaki yolu kapatmak istediğinden denizden, Türklerin **Despotyalısı** dedikleri komşu dağın doruğuna kadar uzanan yüksek bir duvar yaptırdığı yerin Kristopolis olduğu sanılmaktadır. Türklerin, Kristopolis'a Yanbolu dediklerini iddia eden **Jean Duns**'a şaşmaktayım. Halbuki Yanbolu, Filibe'ye yetmiş mil uzaklıkta, Balkan dağlarının eteğinde, Tunca nehrinin kıyılarında Trakya'da yerleşik bir kenttir.

6. Burada, Türklerin işgal ettikleri ve domuz ağılı anlamına gelen bir kalenin adını dolayısıyla anmaktadır.

7. **Süleyman Bey** : Gregoras (IV, 2,2), Süleyman Bey'in Yoannes'in kızıyla evlendiğini ve Anadolu'dan Rumeli'ye ilk geçenin bu olduğunu ifade etmektedir ve kendisini Troyalıların başı ve önderi ünvanıyla şereflendirdiği sanılmaktadır.

8. **Bursa'daki Manastır** : Prusa yahut Bursa'da, Bizans İmparatorları zamanında beş bin kadar keşiş barındırdığı söylenen büyük bir manastır vardı; bugün ise bir cami haline getirilmiş olup, eski manastır adını muhafaza etmektedir. Yakubî Madiyan adındaki bir kitapta Türkler, bu keşişler hakkında şaşılacak şeyler anlatmaktadırlar. Türkler, birçok şey yanında, bu keşişlerin haftada bir zeytin yahut bir incir tanesinden başka bir şey yemediklerini ve Türklerce Keşiş dağı denilen Olimpos dağının

doruğundan hareket ederek Marmara denizi üzerinden İstanbul'daki Ayasofya Kilisesine kadar uçtuklarını söylerler. Herhangi bir Hıristiyan bu öykünün gerçekliğinden kuşku duyunca, Türk, bunun kitapta böyle yazılı olduğunu söyleyerek kanıtlamaya çalışır ve bunun yeterli olduğunu sanır. Genellikle ümmi Türkler, kitaplarında yazılı olan şeylerin yalan olabileceğine inanmak istemiyorlar. Bu saflıklarına bir kanıt olarak, İstanbul'da bulunduğum bir sırada meydana gelen ve konumuzla ilgili bulunan oldukça acayip bir öykü oluşur: Şimdiki padişah Ahmed'in kardeşi Sultan Mustafa zamanında, Yunan edebiyatıyla epey uğraşmış ve ahlak bakımından kusursuz bir papaz olan **(Callinicos)**, İstanbul'da patrikti. Valide Sultan camiinin mütevellileri yahut vekilharçları, kilisenin vermekle yükümlü bulunduğu paranın ödenmesi için kendisini (patriği) sürekli olarak rahatsız ediyorlardı. Fakat patriğin parası olmadığından, tahsildarlardan, gelecek haftanın pazartesi gününe kadar beklemelerini rica eder. Verilen sürenin sonunda tahsildarlar gelirler ve borcun ödenmesi üzerinde daha fazla dururlar. Fakat patrik, bir hafta daha uzatılmasını isteyince, tahsildarların en yaşlısı: «Patrik Efendi, nedir bu yalanlar? Eskiden rahiplerinizin yalan söylemekten yahut herhangi bir fena hareketten çekinmekle kalmadıklarını, aksine erdemin son aşamasına vardıklarını: Örneğin, havada uçtuklarını ve Bithynia'daki Olimpos dağından (Bunlar, Yunanistan'dakini değil, fakat Bithynia'daki Olimpos dağını kastediyorlardı) kalkarak, İstanbul'daki Ayasofya'ya kadar uçup geri döndüklerini ve insan kudretini aşan daha birçok mucizeler yaptıklarını, kitaplarımızdan öğrenmekteyiz ve bunlara pek çok inanmaktayız» der. Şakacı ve latifeden hoşlanan bir insan olan patrik: Bu mucizeleri, salt eski zaman keşişleri yapmış değiller, fakat bunları, biz bile, her gün yapmaktayız. Ben, hâlâ buradan (Fener'deki sarayında konuşuyordu) Pera'ya çoğunlukla uçarım. Fakat ben, halk tarafından görülmemem ve sihirbaz yahut yalancılıkla suçlanmamam için, çoğu zaman, güneş battıktan sonra ve çok aşağıdan uçmayı tercih ederim» der. Bunun üzerine Türkler, «biz, size demedik ki, bunlar kitaplarımızda yazılıdır; çünkü kitaplarımızda ancak gerçek olanlar yazılıdır» diye yanıt verirler. Böyle olmakla beraber, tüm Türklerin böyle inanmadığını da itiraf etmeliyiz. Bu kadar büyük bir ulusun içinde Kuran'da yazılı olan her şeye inanmayan birçok aydın insan vardır; fakat bunlar dü-

şüncelerini açıkça söylemeye cesaret edemezler. Aksi ise aşağıdaki örnekle kanıtlanır: Bildiğim Türkçeyi kendisine borçlu olduğum ve büyük bir matematikçi olduğu kadar **Demokrit'in** prensiplerine de dönük olan Türk bilgini Saadi Efendi'ye, Muhammed' in ayı ikiye kestiğine ve gökten düşen ayın yarısını elbisesinin kol yeniyle (ağzıyla) yakaladığına inanabilir mi diye bir zamanlar sormuştum? Buna karşılık o : «Doğanın akışına göre, bu. olanaksızdır, üstelik doğa ilkelerine aykırıdır. Fakat bu mucize. Kuran'da bir olay olarak yazılıdır. Bunun için mantıktan vazgeçerek, inançlara boyun eğmekteyim. Zira Allah istediğini yapabilir» yanıtını verir.

9. **Yetmiş Sene** : Orhan Bey'in yaşadığı yıllara bakarak kaç yıl hüküm sürdüğü çıkarılabilir. Eğer Orhan Bey, babası olan Osman Bey'in yerine tahta geçtiğinde 35 yaşında olup, 70 yıl yaşadıysa, o zaman, 35 yıl hükümdarlık etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Böyle olduğuna göre, bazılarının Orhan'ın salt 22 yıl saltanat sürdüğünü belirtmelerine şaşmaktayım. Bununla beraber tarihçiler, Orhan Bey'in ölümünün nedeni konusunda da aynı kanıda değillerdir: Örneğin, kimileri, Bursa'nın kuşatması sırasında bir okla öldürüldüğünü; kimileri ise. Tatarlara karşı yapılan bir savaşta öldüğünü bildirirler. Ben burada, Türk tarihçilerinin, iç sorunlar konusunda, öteki yazarlara bakarak, daha güvenilir oldukları üzerinde durmak istemiyordum; ben, sadece Bursa'nın, Orhan Bey'in saltanatının ilk yılında ele geçirilmiş olduğu konusunda tüm Türk yazarlarının aynı düşüncede olduklarını belirtmek isterim. Sonuç olarak hükümdarlığının başladığı tarihte ölümünü aramak gülünç olur. Bundan başka Orhan Bey'le İskitler yahut Tatarlar arasında yapılan herhangi bir savaşı belirleyen hiçbir tarihçi tanımıyorum. Böylece birincisi gibi hiçbir esası olmayan bu kanaat da kıymetten düşmektedir.

10. **Cami** : Mesçitlerde yapılmasına izin verilmeyen cuma namazının kılındığı bir Türk tapınağıdır. Herhangi bir sultan tarafından inşa edilen camie s e l â t i n. yani hükümdar tapınağı denmektedir.

11. **Medrese** : Bunlar, bir çeşit akademi yahut yüksek okullardır. Ve genellikle caminin avlusunda yahut yakınında bulunurlar. Bunlardan başka mektep denilen daha küçük okullar vardır ve çocuklar, ilk bilgilerini burada öğrenmektedirler.

Medreseleri yöneten kimselere m ü d e r r i s denilmekte ve bunların bağlı bulundukları caminin gelirine göre, yıllık maaşları vardır. Bundan ötürü maaşları arasındaki farklar büyüktür. Örneğin, kimileri günde 300 aspri, kimileri ise, sadece 70 aspri alırlar. Bu medreselerden, en önemli kentlerde yargıçlık eden kişiler, yani **Mevlâ** yahut **Mollalar** yetişmektedir; daha az önemli kentlerdeki yargıçlara ise, k a d ı denmektedir. Bunlar bambaşka bir sınıftır ve asla daha yüksek bir aşamaya ulaşamazlar. Molla'dan sonra gelen üstün rütbe, kazasker, yani ordu yargıcıdır. Bunlar ikidir:: Biri, Avrupa kesiminde olup, aynı zamanda baş sayılmaktadır; öteki ise Anadolu (Asya) kesimine bakar. Nihayet en yüksek dinsel aşama, Kuran yorumcusu anlamına gelen m ü f t ü'dür. Türklerdeki bu çeşitli sınıfları, Hıristiyanlardakilerle karşılaştıracak olursak; Müftü, papaya; kazasker, patriğe; molla, başpiskopos'a; kadı, piskoposa (dediğim gibi daha üstün bir mertebeye (aşama) yükselemez ve imam, papaza karşılık olabilir. Danişmendler de bizim diyakozlarla karşılaştırılabilir.

12. **İmaret** : Camie yakın bir yerde inşa edilen bir evdir : Fakirler ve gezginlerin sığındığı ve yardım gördükleri bir konukevi yahut bir imarethanedir.

IV. BÖLÜM

1. **Murad** : Tarih tutmazlığı olmasaydı ben, bu Murad'ın. Gregoras'ın o kadar övgüyle sözünü ettiği Lidya kumandanı ve Kantakuzinos'un dostu olan Amurius'la aynı kişinin olduğu sanısına kapılırdım. Gregoras'a göre Amurius, İzmir kentinin savunması için Hıristiyanlar tarafından inşa edilen bir kalenin kuşatılmasında aldığı bir ok yarası sonunda M. 1348 yahut H. 749 yılında ölmüştür. Murad'ın adı ise, ancak H. 760 yılında Avrupa'da tanınmıştır, yani Amurius'un ölümünden on bir yıl sonra, yani babasının ölümünü izleyen yıl tahta geçmiştir. Bütün bunlardan Gregoras'ın Murad'la aynı adı taşıyan veya varis yokluğundan başkalarına intikal etmiş, ya da herhangi kuvvetli bir hükümdar tarafından yutulmuş olduğundan, Türk tarihlerince ülkesi bilinmeyen Asya'da başka bir İranlı prensi hesaba kattığını varsaymamız gerekmektedir. Bütün bunlara rağmen, Müslümanlara Avrupa yolunun açılmasına neden olan ve Hıristiyan ülkelerini yıkmadan düşmanlarını mağlup edemeyeceği bir dinsizin kucağına atılan Kantakuzen'in deliliği ne kadar yüz karası ise, kâfir muamelesi yaptığı halde, hem kendisinin, hem de Hıristiyan dostlarının yardımına eşsiz bir yüce yüreklilikle koşan Murad'ın yapmış olduğu hareket de o kadar övülmeye değerdir. Gerçekten Murad, Kantakuzen'in kötü günlerinde bile dostluğunu sürdürmüş olması, antik yazarların Pilade ile Oreste'nin dostlukları kadar övgüye layıktır. Her zaman saygıyla andığım Gregoras, ender görülen bu dostluğun güzel bir tasvirini eserinde (XIII) korumuştur. Bu yapıt herkeste bulunmadığı için, burada, bu dostluğa ilişkin bir örnek aktarırsam, yerinde bir iş yaptığıma kani olurum : Kantakuzen, Triballere karşı yaptığı bir savaşta çok zor durumdaydı. Bunun üzerine Murad, dostunun tehlikede olduğunu görünce yardımına koşmaya ve başarı sağlamaya karar verir. Kış olmasına karşın Çanakkale boğazını geçer ve imparatorun yardımına koşar. Fakat havanın ve yolların bozukluğu yüzünden

İmparatoriçe İrina'nın, birkaç uşağı ile birlikte bulunduğu Dydomothicon'da kalmak zorunda kalır. Sultan, ne kente girmeyi, ne de imparatoriçenin kendisine önerdiği rahatlığı kabul etmek istemiyordu. Aksine İrina, kendisini görmek istemesine karşın, Murad, onun huzuruna bile çıkmak istemiyordu. Dostunun evde olmadığı bir zamanda karısının ziyaretine gitmesi, hem yakışığı olmazdı, hem de onun uzak bir diyarda zorluklarla boğuşurken yaşamın rahatlığını tatması, dostluk kurallarına aykırı düştüğünü söylüyordu.

2. **Hüdavendigâr**[1]: Bu, Allahın kulu yahut kendini tanrısal şeylere adayan anlamına gelen bir İran deyimidir. Sultan Murad'ın bu adı takınmakta neyin etmen olduğu bilinmemekle beraber, kuşkusuz, bundan başka ünvanlar da kullanmıştır.

3. **Lala**: Türemeye göre, vasi yahut ana-babanın yerini tutan anlamına gelmektedir. Lala, genç şahzadelerin eğitimine ve terbiyesine bakmaktadır. I. Murad'ın başveziri ilk kez bu ünvanla adlandırılmıştır. Bundan sonra Türk hükümdarları, ister sözle, ister yazıyla, salt sadrâzamı değil, fakat öteki vezirleri de (örneğin Lalam[2] Ali Paşa ve Mi Lala Ali Paşa gibi) «Lala» diye çağırmaya alışmışlardır. Bu ünvan, ağaya[3] yahut yeniçeri ağasına ve bostancıbaşı yahut saray bahçıvanbaşıya kadar tüm subaylara ve rütbe bakımından daha küçük olan saray kapıcıbaşılara da verilmekteydi. Bu ünvan, amcaları yahut kardeşleri tarafından öldürülmesinler diye yeniçeri ağasına veriliyordu ve bu

---

(1) Hüdavend, İran dilinde, bey, sahip, büyük prens; Hüdavendigâr ise, girişimlerin başı anlamına gelmektedir. Zira kâr (Gâr), girişim, iş demektir. Şu halde Murad'ın bu lakabı taşımakla, büyük işlerin sahibi ve yapıcı olduğunu göstermek istediğinden kuşku götürmez. (Alman çev.).

(2) Lalam, Mi Lala, benim lalam anlamına gelmektedir (Alman çev.).

(3) «i» yahut «si» sözcüğün sonuna geldiği zaman, önceki sözcüğün «in» halinde olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, yeniçeri ağa'sı; bostancıbaş'ı, Şam Beylerbey'i vb. (İng. çev.).

da, bunların yaşamlarını korumakla yükümlüydü. Bostancıbaşıya da lala denilmekte idi; çünkü devlet sarayını, özellikle sultanın yokluğunda gözetmekle görevliydi. Rumlar, bu sonunculara, kuropalatis (4) demekteydiler.

4. **Beylerbeyi** : Şehinşah, krallar kralı manasına geldiği gibi bu sözcük de, beylerin beyi anlamına gelmektedir. Her ne kadar üç tuğlu tüm vezirler, beylerbeyi ünvanını taşıyorsa da, bunlardan özellikle üç tanesi bu ünvanla çağırılmaktadırlar : Merkezi Sofya'da bulunan Rumeli Beylerbeyi; merkezi Kütahya'da bulunan Anadolu Beylerbeyi ve merkezi Şam'da bulunan Şam Beylerbeyi'dir. Sonuncu kente, Arapçada Demesk; halk dilinde ise Şam denilmektedir. Bundan dolayı Şam-ı Şerif de denmektedir.

5. **Rumeli** : Türkler, bu sözcükle, Yunanistan ve Avrupa'dan başka, Osmanlı yönetimi altında bulunan tüm Avrupa eyaletlerini de kastetmektedirler. Bundan dolayı beylerbeyi, Yunanistan'ın yahut Avrupa eyaletlerinin başbeyi demektir.[5]

6. **Namaz** : Türklere dinlerinin günde beş kez okumalarını emrettiği her günkü ibadetleridir : Sırayla, sabah namazı, öğle namazı, ikindi namazı, akşam namazı ve yatsı namazıdır. Bunlardan üçü, yani sabah, akşam ve yatsı namazları hep aynı saatlerde olup, ötekilerse, yani öğle ve ikindi namazları ise, günlerin kısa veya uzun oluşlarına göre, değişmektedirler. Örneğin, gece ve gündüzlerin eşit oldukları zaman, sabah namazı geceyarısından önce, yani güneşin doğmasından önce kılınmaktadır. Bizim saate göre, sabahın beşi ile altısı arasındadır. Öğle namazı, gündüzün altısında, yani bize göre, öğleyin yahut saat 12 de; ikindi namazı gündüz dokuzda, yani bizim saatle üçte. Akşam namazı, onlara göre gündüz 12'de, bizim saate göre altıda; yatsı namazı güneşin batmasından sonra saat bir buçukta, yani bizim akşam

---

(4) **Paşa** : Danışmanların, valilerin ve kumandanların ünvanıdır. Genellikle paşa, üst anlamına gelmekte ve alt hizmetkârların üstlerine verdikleri isimdir. Vezir, kamu işlerine bakan; vezir-i âzam ise, padişahtan sonra en büyük makamdır (Alman çev.).

(5) Bk. I. Kitap, I. Bölüm, not 20 (Rom. çev.).

yedi buçuk sularında kılınmaktadır. Türkler, namazlarını zamanında kılmak için o kadar dikkat ederler ki, zamanı kaçırılan bir namazın kılınmasını nafile sayarlar. Zira belirlenen zamandan sonra kılınan namazlar, Araf'ta bir kez daha kılınmaları gerekmektedir. Türklere göre, sabah namazının güneşin doğmasından sonra, öğle namazını saat dokuzda, ikindi namazını saat 12'de, akşamınkini ise yatsıda ve yatsınınkini de sabaha doğru kılınması, onların gözünde, din kurallarını yerine getirmemek ve Allahı memnun etmemek demektir. Seferde (savaş) bulundukları zaman, savaşa girişmezden önce namazlarını yerine getirmek zorundadırlar. Fakat savaş başlamış ve namaz zamanı geçmişse, namazdan vazgeçilebilir ve günah da işlenmiş sayılmaz. Çünkü Türklerin kanısına göre, Hıristiyanlara karşı yiğitçe döğüşmekle Tanrıya sonsuz bir hizmette bulunduklarına inanmaktadırlar. (Bizim pazar gününün yerini tutan cuma günü, öteki günlerden farklıdır. Zira bugün altı kez camiye gidilir ve altı kez namaz kılınır. Altıncı namaz, güneşin doğuşuyla öğle arası kılınır ve sabah namazı denir) İng. çev.

7. **Müftü :** Daha başka bileşik isimler de taşır, Örneğin, müftü-i zaman, şeyhül İslam yahut sahib-i fetva. Müftü, ulema sınıfının başı ve Osmanlı devleti içinde en büyük yetkiye sahip bir kimsedir. Zira bizzat sultan dahi, dindar görünmek istediği zaman, müftünün düşüncesini almadan, hiç kimseyi ne ölüm cezasına, ne de fiziksel bir cezaya çarptıramaz. Genellikle suç işlendiği zamanlarda, müftünün fikri şöyle alınırdı : Takma ad altında durumu içeren bir kâğıt uzatılırdı. Örneğin, «Ey zahid, Titus'un, sultanın buyruklarına karşı geldiği ve bu emirlere boyun eğmediğini sağlam tanıklarla kanıtlandığı takdirde, cezalandırılmalı mı, yoksa cezalandırılmamalı mı? diye yazılmaktaydı. Müftü, bu kâğıdı okuduktan ve durumu inceledikten sonra, aşağıya «olur» veya «olmaz» diye yazardı. Fakat cezalandırma işi müftünün kararına bırakıldığı zaman, kendisine şu sözleri içeren bir kâğıt sunulurdu : «Varsayalım ki, bir insan, atının nallarının düştüğünü bildiği ve yenilerini takmak için zamanı ve olanağı olduğu halde, akşama kadar bozuk yollardan nalsız olarak, hiç acımadan hayvanını süren birisine nasıl bir ceza verilmelidir?» sorusuna karşılık müftü, yazının altına «Değnek cezasına çarptırılsın» diye yazar. Gerçekten böyle durumlarda dinsel kuramlar, değnek

cezasını emreder. Türklerin inanışına göre dünyanın sonunda Allah, insanları salt kendi cinslerine karşı işledikleri suçlardan değil, fakat hayvanlara karşı işledikleri kusurlardan, hatta bir hayvanı dahi başka bir hayvana karşı işlediği suçlardan dolayı yargılayacaktır. Tanrının verdiği hükme göre, bir kez daha ölecekler ve yine toz haline geleceklerdir. Dinsizler, ebedi cezaya çarptırılacak, iyilik yapmış olan Müslümanlar ise sonsuz mutluluğa erecektir. Bu ölümlü dünyada günah işlemiş olan Müslümanlar da, günahlarının derecesine göre, kısa veya uzun bir süre için Arafat'ta cezalandırılacaklar ve ancak bundan sonra ebedi saadete kavuşacaklardır. Bütün Türkler, sultanları gibi, ister dinsel, isterse dünyaya ilişkin sorunlarda olsun ve özellikle barış ve savaş söz konusu olunca, din ahkâmına göre müftüye danışmak zorundadırlar. Müftüye gösterilen saygınlık o kadar büyüktür ki, sultan dahi, huzuruna geldiği zaman, saygıyla ayağa kalkar ve kendisini karşılamak için yedi adım ilerler. Sultanın sol omuzunu busetmek sadece müftülere izin verilmektedir. Sadrazam ise, deri'n bir saygıyla ancak elbisesinin eteklerini öpebilir ve kendini karşılamak için sultan salt üç adım ilerler. Ricaut'ya göre sultan, müftüye şöyle hitap ederdi : «Ey Ezzahîd, sen ki bilgelerin bilgesisin ve herşey bilen, erişkinlerin erişkini, yasak olan herşeyden kaçınan, erdemin ve gerçek bilginin kaynağısın; peygambere ve havarilere ilişkin öğretinin varisisin: dine ilişkin sorunları çözümleyen ve en doğru sayılan imana ait konuları açıklayan; hakikat hazinesinin anahtarı ve kararsız ve iki anlamlı sözlerin ışığısın; insan cinsinin en üstün kanun koyucusu ve koruyucusunun lütfu sayesinde berkitilen, Yüce Tanrı yeteneklerini sonsuza kadar korusun». Bütün bu saygı sağnağı. önceleri bir iç duygudan ileri gelebilirdi; bugün ise basit bir teşrifattan başka bir şey değildir. Zira müftü, sultanın istemine karşıt, Kuranı yorumladığı yahut herhangi bir karar verdiği takdirde, derhal işine son verilir ve yerine boyun eğen başka birisi getirilirdi. Bununla beraber ihanet ettiği yahut başka bir ağır suç işlediği takdirde İstanbul'daki Yedikule zindanında bu iş için ayrılan bir havan içinde ruhunu teslim edinceye kadar dövülürdü.

8. **Müslüman :** Bu sözcük, Müsliman, Misliman veya Musulman sözcüklerinin bozulmasıdır. Aynı biçimde daha sonraları Buruzman'ı oluşturan Muzurman da meydana gelmiştir.

man demek, en temiz ve en doğru imana sahip, yani bizim Ortodoks demektir. İmam sözcüğü, Türklerin iki büyük azizleri olan **İmam-ı Âzam** ve **İmam-ı Şafi**'nin düzenledikleri ibadet yöntemlerine göre İslam dininin hükümlerine saygı gösterenlerin cinsiyetini gösteren bir deyimdir. Bu ibadet usullerine uymayanlar ,yahut yeni yasa ve kurallar koyanlar yahut dışardan alanlar m e z h e b i; yahut kâfirin (İranlılar gibi); yahut kâfirden de kötü manaya gelen r a f ı z î denilmektedir. Bundan dolayı Müslüman Türkler, Tanrının, Hıristiyan ve Yahudi gibi kâfirlere mağfiret bağışlayabildiğini, fakat rafızîlere asla. Çünkü bunların günahları, ötekilere (6) oranla, Allahın nezdinde yetmiş kez daha menfur olduğunu söylerler.

9. **Muradiye** : Süleymaniye Süleyman'ın, Muhammediye Mehmed'in camii gibi, bu da, Murad'ın camiidir. Herhangi bir camiye yahut bir tapınağa adını verebilmek, ancak padişahlara verilen bir ayrıcalıktır. Sadrazam bile bu ayrıcalığa sahip değildir. Tanrıya olan bağlılığını göstermek için yaptırmış olduğu cami ne kadar büyük ve görkemli olursa olsun, yine de, örneğin, Mustafiye yani Mustafa'nın camisi diye adlandırılamaz. Bununla beraber, sultan olmamalarına karşın, kurucularının adlarını bugüne dek koruyan bazı eski camiler vardır. Örneğin, bugün bile, Davut Paşa camii ve Ali Paşa camii olarak anılmaktadırlar. Burada camii sözcüğü eklenmesi gerekmektedir. Halbuki sultanlar (selâtin) tarafından yaptırılan cemilerden söz edilince buna gerek yoktur. Halbuki sultanlara, camilerden başka binalara kendi adlarını koyma izni verilmemektedir. Örneğin, benim anımsayabildiğim kadarıyla, Türklerin ilk hükümdarları Osman tarafından yaptırılan ve bugün dahi Osmancık (daha aşağıda bundan söz edeceğim) adını koruyan cami istisna edilirse, kurucu sultanın adını taşıyan hiçbir kent yoktur.

10. **Kara Halil Paşa** : Halil, bu paşanın özel adıdır. Kara, siyah demektir. Genellikle yüzünün rengi ötekilerden daha koyu

(6) Türklere göre İslam Allaha ve padişaha itaat yahut doğru inanç anlamına gelmektedir. Bundan, müslim sözcüğü gelmekte ve Arapçada çoğulu misliman, acemcede ise Muslimandır (Alman çev.).

olan insanlara verilen lakaptır. Örneğin, Kara Mehmed, Kara Hasan, Kara Mustafa Paşa vb. Buradaki Halil, Hıristiyan tarihçilerinin Hayreddin ve Karatinus diye adlandırdıkları kişiyle aynı olması muhtemeldir. Zira Hıristiyanların da Hayreddin Barbaros diye adlandırdıkları Süleyman'ın ünlü amiralinden başka, Türkler nezdinde meşhur olup da aynı adı taşıyan başka birisi yoktur.

11. **Agavat** yahut halkın deyişiyle **Ağalar** : Agavat, ağa'nın çoğuludur ve birisine saygı göstermek için kullanılan bir deyimdir. Fakat Allah söz konusu olunca, hiçbir zaman ağa deyimi kullanılmaz, aksine asla yaratıklar için değil, fakat sadece Allaha özgü olan kutsal bir deyim olan «rab» denmektedir. Daha özel bir anlamda «aga» sözcüğü, sarayın yahut ordunun bazı subaylarına verilmektedir. Örneğin, yeniçeriler ağası, sipahiler ağası, silahtar ağası ve daima bir hadım zenci olan kızlar ağası gibi.

12. **Genel Emirnâme** : Murad'ın yapmış olduğu yasaya göre, beş tutsaktan biri askere alınacaktır. Zamanla bu yasa. yürürlükten çıkmış ve bunun yerini başka bir kararname almıştır. Buna göre, İstanbul'da satılığa çıkarılan her tutsak için beşer altın (taler leonin ödenecekti. Bu vergi, beş sayısından dolayı eski âdeti anımsattığından, bugüne kadar i z p e n ç yani beşte bir denilmektedir. Zira «iz», farsçada birşeyden çıkarılmış, «penç» ise, beş anlamına gelmekteidr. Bazı Türkler, ispenç olarak yazmaktadırlar. Daha sonraları savaş gereksinmeleri, asker sayısının arttırılması gerektiğinden, yeni bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasaya göre, onda bir Hıristiyan, yeniçeri ocağına alınacaktı. Bu yasa, IV. Mehmed zamanına kadar yürürlükte kalmıştır, Zira Hıristiyanların durumuna acıyan Allahın izniyle bu yasa ortadan kaldırılmıştır.

13. **Hacı Bektaş** : Bir devriş sınıfının kurucusudur. Bunlara, kurucularının adına bakarak derviş denilmektedir. Mezarı bugün bile Boğaziçinin Rumeli yakasında Galata'ya yakın ve Beşiktaş denilen bir köyde görünmekte ve büyük bir saygınlığa sahiptir. Bu devrişlerin evlenmelerine ve sürekli olarak kentlerde oturmamalarına izin verilmektedir. Kendi yasalarına göre ise, uzak ülkelere seyahat etmek ve her karşıladıklarını g a z e l ve e s m a ile selamlamak zorundaydılar. Gazel, mecazi olarak ilahî aşk için uygulanan bir yarenlik şarkısıdır. E s m a ise Türklerde

binbir sayıda olan Allah isimlerinden birisinin yakarışıdır. Dervişler, kutsadıklarına geçim rahatlığı ve mutluluk dileğinde bulunurlar ve bunu genellikle eyvallah (7) sözcüğüyle belirtirler. Bu eyvallah deyimi, özellikle güreşçiler arasında kullanılmakta olup, güreşte yenik düşen kimse, üstün gelene eyvallah demektedir. Böylece kendisinin zayıf olduğunu, ve karşı tarafın üstünlüğünü kabul ettiğini belli etmektedir. D'Herbelot'ya göre Allahın Müslümanlarca 99 adı olduğunu ve Allah sözcüğüyle birlikte 100 etmektedir. Bundan ötürü tespihleri, 100 taneden oluşmaktadır. Ve herbiri için Tanrının yüz isminden birisi için yakarıda bulunurlar. Eski bir geleneğe göre, bu kutsal isimleri olanak dahilinde sık yukarıda bulunan bir kimseye cennetin kapıları açılacağını sanırlar. Bundan dolayı bir çokları sürekli olarak tespih çekmekle meşguldür (İng. çev.).

14. **Kehanetler**: Türkler, mucize ve kehanet hakkında acayip fikirlere sahiptirler. Onlara göre, mucize yaratmak, çıkarcılık söz konusu olmadan Allah tarafından salt peygamberlere bahşedilen bir niteliktir. Halbuki erdem ve ahlak sahibi herkes, kehanette bulunabilir. Sonuç olarak Muhammed'in Ahir Peygamber, yani peygamberlerin sonu olduğunu ve bununla, Muhammed'den sonra bir kimsenin mucize yaratması olanaksız olduğunu söylerler. Öte yandan sürekli olarak yardımlarda bulunan erdemli ve alçakgönüllü davranan ve oruç tutan her Müslüman kehanette bulunabileceğini iddia etmektedirler. Bu aşamaya erenlere v e l i (çoğ u l u e v l i y a) yahut veliullah, yani Allahın kutsadıkları denilmektedir. Bu gibi insanların, aynı zamanda iki yahut daha çok yerde. örneğin vücudu İstanbul'da, ruhu Kahire yahut başka bir yerde olduğunu ve burada olup bitenlerden haberi olduğu sanılmaktadır. Bu suretle bu kutsal insanların maddi eğlenceye gereksinme duymadıklarını, fakat bu dünyada Allahı görmek mutluluğuna erdiklerini sanmaktadırlar. Bunları genellikle «yetişmişlerden», yani tanrısal lütufa erenler diye adlandırmaktadırlar. Geniş bilgiye sahip bulunan İsaad Efendi, bir süre bu yalın yaşamı sürdürmüş fakat sonunda o kadar zayıflamış ki, boş inançlarından vazgeçmek ve sağlığını korumak için bir doktora başvurmak zorunda kalmıştır. Bu, bu sıralarda İstanbul'un tanın-

(7) Allahtan sağlık ve mutluluklar demektir (Alman çev.).

mış bir doktoru olan **Sikiniyus**'tur. Bunun bilgisi ve bakımı sayesinde İsaad Efendi, ölümden kurtulmayı başarmıştır.

.15. **Dervişler** : Dervişler (8), her ne kadar sınıf ve düzenleri bakımından birbirinden ayrılırlarsa da, genellikle tüm Türk keşişlerinin adıdır. Bunlar arasında en önemlileri şunlardır : Bektaşiler, Mevleviler, Kadiriler ve Seyyahiler. Bektaşiler hakkında geçmiş bir notumda bilgi vermiştim (9). Mevleviler, isimlerini, kurucuları olan Mevlâna'dan almaktadırlar. Nizamlarına göre, iki-üç saat aralıksız öyle bir hızla dönerler ki, yüzleri güçlükle farkedilir. Bunlar, hem sesli, hem sazlı musikiden çok hoşlanırlar. Çaldıkları saz, Hint kamışından yapılmış bir flüt olup, n e y denilmektedir. Ney, hiçbir müzik aracının veremediği çok tatlı bir ses çıkarmaktadır. Bunlar, tekke'lerinde çok sade ve fakir bir yaşam sürmektedirler ve kendilerini ziyarete gelenler arasında fark gözetmezler ve ister büyük isterse küçük olsun herkese aynı saygıyı gösterirler. Misafirlere ilk önce kahve ikram ederler. Eğer uzun bir yoldan gelmişlerse, o zaman, ayaklarını ve ayakkabılarını yıkarlar. Misafirler ayrılırlarken de aynı saygıyla ve özenle kapıya kadar uğurlanırlar ve aşağı yukarı her sözcük yahut her cümlenin sonunda «eyvallah» deyimi yinelerler ve tavırlarında ve konuşmalarında sonsuz bir alçakgönüllülük ve hatırsayarlılık vardır. Kadiriler, acayip inançlarına göre, vücutlarına eziyet ederler Kalça kısmı hariç çıplak gezerler. Elele vererek durmadan altı saat bazan bütüngün oynarlar ve sesleri çıktığı ve ağızları köpürünceye kadar sürekli olarak Allahın isimlerinden birisi olan h u, h u, h u diye bağırırlar ve sonunda ter içinde, kudurmuşçasına yere dökülürler. Sadrazam Köprülü yahut Köprülü Ahmed Paşa, bu delice oyunlardan haber alınca, İslam dininin şerefine dokunan bu temelsiz tarikatin kapatılmasını emreder; fakat bunun ölümünden sonra bu tarikat yine harekete geçer ve bugün her zamankinden daha istekle karşılanmaktadır (özellikle İstanbul'da). S e y y a h i l e r, gerçek serseridirler. Bunların da tekkeleri vardır.

---

(8) Türk ve İran dillerinde derviş Takir Arapçada olduğu gibi fakir insan anlamına gelmektedir. Bununla beraber her ikisi de, keşiş yahut rakip demektir (İng. çev.).

(9) Yukarıdaki not 3'e bk. (Rom. çev.).

Fakat buradan bir kez çıktılar mı, çok seyrek, yahut hiç geri gelmezler; aksine geri kalan yaşamlarını oradan oraya dolaşmakla geçirirler. Zira büyükleri, kendilerine izin verdikleri zaman, belirli bir sayıda para ve yiyecek toplamakla yükümlü kılarlar ve bütün bunları sağladıktan sonra tekkeye dönebilirler. Örneğin, bir seyyah bir köye vardığı zaman, çarşıya yahut cami avlusuna gider ve burada «Ya Allah, senden beş bin altun isterim» diye sesi çıktığı kadar bağırır. Böylece bir köyden iane (yardım) topladıktan sonra başka bir köye gider ve aynı biçimde hareket eder. Bu işlemi kendisinden istenmiş olan para yekünü sağlanıncaya dek sürdürür. Hintli dervişlerinden çoğu bu tarikattandırlar. Bunlar, tüm İslam alemini dolaşırlar ve çok geveze olduklarından gezileri esnasında görüp işittikleri öykülerle halkı eğlendirirler. Yabancı ülkelerde olup bittileri öğrenmek isteyen insanların gönülünü bu biçimde kazanan dervişler, büyük miktarda ianeler topluyorlardı. Bu Hintli serseriler. Osmanlı İmparatorluğuna büyük güçlükler çıkarıyorlardı. Okurlarım bunu, II. Süleyman'ın hükümdarlığı zamanında, benim İstanbul'da bulunduğum bir sırada, aşağıdaki örnekten anlayabilirler: «Bir gün, görünüş bakımından, bir elçiden çok, bir kuriyeyi andıran bir Hintli gelmiş ve sadrazam Köprülü Mustafa'nın huzuruna çıkmak istemişti. Huzura çıkınca Büyük Moğol yahut Türklerin adlandırdıkları gibi Hint padişahından bir mektup sunar ve yüksek sesle : «Benim Efendi, Osmanlı İmparatorluğunun gerilemeye yüz tuttuğunu; İslam dininin düşmanlarının ise, sürekli olarak güçlendiklerini anlamış olduğundan, durumun gerektirdiği biçimde, ya para, ya da orduyla padişaha yardım etmeye hazır olduğunu size haber vermemi emretti» demiştir. Söylendiğine göre sadrazam da aşağıdaki yanıtı vermiştir: «Osmanlılara karşı göstermiş olduğu lütuftan dolayı Büyük Moğola teşekkür ederim ve her fırsatta kendilerine minettar olmaya çalışacağım. Fakat Osmanlı devleti, şimdiki durumda, Belgrad'ın ele geçirilmesinden beri elde etmiş olduğu saygınlığını sürdürmektedir. Efendiniz, Bâb-ı Âli'ye karşı herhangi bir ilgi duydukları takdirde, dilencilerini (sözünü ettiğim dervişleri kastederek) Osmanlı ülkelerine girmelerini yasak etmekle çok büyük bir hizmette bulunmuş olurlar.

16. Yeniçerilerin sancağında yıldırım biçimde iki yanı da keskin bir kılıç ve bunun karşısında bir hilal görülmektedir. Baş-

larında bir keçe yahut elbi'se koluna benzeyen beyaz bir kumaş parçası taşırlar. Öteki kıyafetleri, piyade askerinkine benzemektedir.

17. **Şeyh**: Rum manastırlarındaki başpapaz yahut Katolik manastırlarının başrahibini andırmaktadır. Şeyh adı, genellikle, salt devlet ileri gelenlerine ilişkin cami büyüklerine değil, fakat dervişlerin oturdukları tekke reislerine de verilmektedir. Bundan dolayıdır ki, müftü, şeyhül İslam, yani başimam ünvanını da kullanmaktadır.

18. **Yen** (elbise kolu): Yeniçerilerin başlığı, bugüne kadar biçimindedir.

19. **Yeniçeri**: Sultanın piyade ordusunun adı olup yeni ve çeri (asker) sözcüklerinden oluşmaktadır. Bunların sayısı, genellikle, 40.000 dir. Yeniçeri ordusu, şeref ve onur bakımından, öteki ordulardan üstündürler. Bu orduya katılanlara, günde üç akçe, iki ekmek, iki yüz dirhem koyun eti, yüz dirhem pirinç, 30 dirhem yağ verilmekteydi. Fakat bu erzak, yeni katılanların (acemi) eline verilmezdi; zira İstanbul'da birçok padişah tarafından yaptırılmış 162 oda vardı ve yeniçeriler buralarda ortak bir yaşam sürerlerdi. Her odanın bir kileri vardı ve bunlardan askerlere gerekli olan her şey birden çıkarılır ve kendilerine yemek hazırlayan aşçıbaşıya verilir ve bu da yemek saatinde hazır olanlara dağıtırdı. Zamanında yemeğe gelmeyenler ise, yemekten sonra yemeklerini boşuna isterler; zira Sultanın «odalarında hazır bulunanlar yesin» emri vardı. Bunlar hakkında başka nedenlerle ayrıntılı bilgi vereceğiz.

20. **Ak Yüz**: Şaşılacak şey, Türklerde, a k y ü z yahut kara yüz deyimleri, övmek yahut alay etmek için kullanılır. Bir bey, uşağını övmek istediği zaman «Aferin, yüzün ak olsun» der. Aksine kızgın olup da ayıplamak istediği zaman da, «Yüzün kara olsun» der. Böyle olmakla beraber, bir ast'ın üst'üne şu deyimlerin kullanılmasına izin verilmemektedir. Örneğin, bir er, kumandanına ancak yaltanmak istediği zaman «aferin» yahut «eyvallah» der.

21. Kaplıca.

22. **Germeyan-Oğlu** : Yukarı Frikya Bey'i. Cengiz Han'ın seferi sırasında, beylerine kafa tutan valilerden biri.

23. **Hamid-Oğlu** : Bu da, isyan eden valilerden biriydi. Ve ötekiler gibi devletin yıkılmasından yararlanarak, Anadolu'nun bir bölümünü işgal etmiştir. Bu ülkeye kendi adını verir ve haritalarda görüldüğü gibi, bugüne dek **Hamida** denilmektedir. Bununla beraber bu ismin, o kadar eski olmadığı sanılmaktadır. Türkler, bu yerlere egemen olduktan sonra bu ismi vermişlerdir. Zira bunlara göre fethedilen ülkelere sahip olmadan önceki adlarını vermek gelenek halindedir. Örneğin, despot Lazar'dan Sırbistan'ı ele geçirdikten sonra, Laz vilayeti diye adlandırdılar. Meninski'nin, Laz sözcüğünün Vladislav olduğuna ilişkin ileri sürdüğü sav, doğru değildir. Aynı şekilde Moldavya da, Türklerce Boğdan diye adlanmaktadır. Bu da, Türklere ilk vergi veren ve aynı adı taşıyan bir voyvodanın adından ileri gelmektedir. Böylece Hamida ismi de, Hamidoğlundan gelmektedir.

24. **Kızıl Kalpaklar (Başlıklar)** : İskuf, Türklerin eskiden savaşa giderlerken kullandıkları, fakat bugün artık kullanılmayan bir başlık (serpuş) olduğu sanılmaktadır. Bugün ise Türkler, ne miğfer, ne zırh, ne de herhangi bir savunma silahı kullanmaktadırlar. Zira onlara göre insan, elmas kadar katı olsa da, yine yazgısına boyun eğmek zorundadır. Türkler, her insanın alnına, Allahın yazdığı, fakat kullarının okuyamadıkları ölüm saatinin yazılı olduğuna inanırlar. Aralarında kullandıkları şu ifade biçimleri ancak bu şekilde izah edilebilir : «Başa yazılmış olan gelmek vacibdur»; «Akacak kan damarda durmaz», «Takdir tedbiri bozar» gibi.

25. **Arnavud** : Türklerin, Makedonya ve Albanya'ya verdikleri addır. D'Herbelot bu sözcüğü Arnauth biçiminde yazar. (İng. çev.)

26. **Kosova** : Sultan Murad'ın bir Sırplı tarafından hançerlendiği Sırbistan'daki ovadır.

27. **Karnını Hançerlemek** : Birçok Hıristiyan yazarı, bunun, Sırp hükümdarı Lazar'ın uşağı olduğunu ve adının da **Miloş Kobiloviç** olduğunu söylerler. Chalkokondilas, Tribol olduğunu ileri sürmektedir. Bulgaristan'ı ve Sırbistan'ı işgal eden kavimlerin kökeni Triballerden gelmektedir. Raguzalı **Orbinus'a** gelince, tüm tarih-

çilerin aksine, bunun, Sultan Murad'ı çadırında bizzat Kral Lazar'ın hançerlediğini bildirmesi, gerçek olaydan çok, bir romana benzemektedir. Zira Orbinus'un belirttiği gibi, bir gün önce, en büyük düşmanı olan birisinin, hem de atlı olarak, hükümdarlarının çadırına kadar gelmesine Türklerin bu kadar ihtiyatsız olduklarına kim inanabilir? Zira Osmanlı Sultanının çevresinde, kendisini koruyan ve her tehlikeye karşı savunan birçok mabeyinci ve subay bulunmaktadır. Herhangi bir yabancının yaklaşması, alarma neden olur ve zor kullandığı takdirde, hepsi birden karşı koyarlardı. Orbinus'a gelince, bu, mensup olduğu ulustan söz ederken, duygularına o kadar çok kapılmaktadır ki, ulusunu yüceltmek için, gerçeği değiştirmekten geri kalmamaktadır. Örneğin, öteki şeylerin yanında, İskitlerin, İtalyanların, İsveçlilerin, Almanların, Yunanlıların, Makedonyalıların, hatta Büyük İskender'in bile İslavlardan geldiklerini bildirmektedir. Bütün bunlarla beğenmişliğini ortaya koymakta ve Murad'ın ölümü hakkında Türklerin verdikleri bilginin, Orbinus'unkine bakarak çok daha muhtemel olduğunu göstermektedir.

28. **Tahnit Etmek** : İslam dinine göre, bir ölünün evde bir günden çok tutulmasına ve üç İtalyan milinden uzağa götürülmesine izin verilmemektedir. Bu işlemden sadece hükümdarlar istisna edilmektedirler. Sadrazam, savaşta yahut savaş yolunda öldüğü takdirde, öldüğü yerde yahut en yakın bir kentte, ama dediğimiz gibi, üç milden daha yakın olmayacak biçimde gömülmesi gerekmektedir. Padişaha gelince, Hindistan uç'larında dahi ölmüş olsa, kendisinden sonraki sultan, cesedinin bozulmaması için ilaçlatır ve merhumun, hayattayken yaptırmış olduğu camideki kabrine görkemli bir alayla naklettirir; yahut yaşamında herhangi bir cami yaptırmamışsa, o zaman, ceset kendisinden önceki padişahların mezarlarından birine gömülür. Bu zorunlu bir kuraldır. Kentlerde ölen kimselere gelince, bunların cesetleri, herşeyden önce, sıcak suyla yıkanır; bundan sonra da vücudun tüm çıkıkları, yani gözleri, burnu, ağzı, kulakları ve aşağı tarafları (makat) pamukla tıkandıktan sonra bir tabuta koyulur ve birkaç kişi tarafından omuzlarda taşınarak, mümkün olduğu kadar çabuk, camiye en yakın mezarlığa götürülür; burada da alışılagelen dualar okunduktan sonra defnedilir. Eğer Türklere, ölülerini neden bu kadar çabuk gömdüklerini soracak olursanız,

«ruhun vücudu terk ettiği andan başlayarak, meleklerin onu, cesedin gümülmesine ayrılan yere götürdüklerini ve burada, vücudun gelmesini bekliyerek, kırk gün alıkoyduklarını; uzun bir zaman beklemekle ruhun sıkılmaması için vücudun, mümkün olduğu kadar çabuk taşınması gerektiği» yanıtını verirler. Yine aynı düşünceyle ölünün arkasından ağlamak yasaktır. Oğlunun yitirilmesi üzerine salt anneye ağlaması için izin verilir. O da yalnız üç kez; zira bundan fazla ağladığı takdirde büyük günah işlemiş sayılır.

29. **Çelebi (Evgenes)** : Soylu demektir. Babaları hayatta olduğu süre içinde oğullarına verilen lakaptır. Örneğin, Yakup Çelebi, Musa Çelebi gibi. Fakat sonraları bunun, temsil etmesi gereken düşünceye uygun düşmediği görülmüş ve Yunanca a v d e n t e s'in bozulması olan Efendi deyimiyle değiştirilmiştir. Özel ismin eki olsun veya olmasın Türkler, bugün de, ileri gelen gençleri «efendi» diye çağırmaktadırlar : Şehzade Efendi yahut padişah oğlu. Bu lâkap, memuriyet veya mansıplarını da ekleyerek, ileri gelen ruhban sınıfına ve kadılara da verilmektedir. Örneğin, İstanbul Efendisi, Müftü Efendi, Kadıasker Efendi vb. Nihayet bu ünvan, geleceği ümid veren ve yüksek nitelikleri olan soylu kökenli gençlere de verilmektedir. Bugün ise Çelebi ünvanı çok genelleşmiş ve yaygınlaşmıştır. İstanbul'un her tüccarı ve vatandaşı dahi kullanabilir. Örneğin, Mehmed Çelebi gibi. Şunu da belirtmeliyiz ki, bütün Türkler, kendilerini soylu saydıkları için, soyluluğu uzun bir atalar çizelgesine bağlamazlar. Onlara göre şeref, farklı bir doğuşun sonucundan çok, yeteneklerin ödülü olması gerektir. Türklere göre gerçek soylu, basiret, akıl ve uzun deneyimlere sahip ve erdemleri sayesinde ruhunu yücelten kimsedir. Örneğin, şehzadeler hesaba katılmazsa hiç kimse, kendisinden öncekilerin soyu konusunda herhangi bir üstünlük veya ayrıcalık savında bulunmak hakkına sahip değildir. İbrahim Hanoğlu ve özellikle Köprülüoğlu bu kural dışında tutulmaktadır. Zira bu soydan yetişen dört büyük sadrazam, hepsi de yiğitlikleri ve dehalarıyla tanınmış olup, herkesten çok, halkın sevgisini kazanmışlardır. Sırası gelince bunların tarihlerini ayrıntılı olarak anlatacağım.

30. **Yay Kirişi** (ipi) : Bu biçim ölüm cezası, Türklerce en şerefli ölüm sayılmaktadır ve bu sadece devletin ileri gelenlerine öz-

güdür. Baş kesmek suretiyle ölüm cezası ise menfur sayılmaktadır. Asmak veya kazıklamak yoluyla ise daha da iğrenç kabul edilmektedir. Zira bu biçim cezalandırma, salt hırsızlara özgüdür.

31. **Kubbe** : Sadrazamların yahut devletin öteki ileri gelenlerinin mezarlarının üzerinde yapılmış sanatça bir kuledir (türbe). Sıradan insanların mezarlarının üzerine ise, biri başucuna, öteki ayaklara olmak üzeıe iki taş dikilmektedir. Bu taşlardan biri üzerine ince harflerle merhumun adı ve varislerin beğenisine göre, düz yazıyla yahut şiir olarak şu dua (Dame Allah hutealâ rahmeti) veya buna benzer küçük bir dua förmülü kazılır (hakkedilir). Erkek mezar taşının tepesine bir türban; kadınlarınkine ise, başka süsler yapılır. Hem erkek, hem de kadınların ayakucu taşlarının biçimi aynıdır.

32. **Sof** : Çok hafif ve ince dokunmuş bir yünlü kumaştır. Bunu özellikle din adamları kullanmaktadır. Zira dinlerine göre, ipekli elbise giyinmek mabeyincilerden başka herkese yasaktır. Bundan dolayı sof'tan yapılmış elbise giyenlere s o f i denmektedir.

V. BÖLÜM

1. **Ştefan :** Boğdan voyvodası ve zamanının en büyük yiğidir. Macaristan'ın ünlü kralı **Matiyaş Korvin'i** yenmiş ve bugün bile Boğdan'ın batı sınırlarını oluşturan Transilvanya Alplerini ele geçirmiştir. Kazanmış olduğu birçok zafer sonucunda Pokuçya ile Podolya'yı kendi ülkesine katmıştır. Voyvoda Ştefan, şarabıyla tanınmış bir yer olan Kotnari'de Lehlileri mağlup ederek, ordularını yok etmiş ve onbeş bin tutsak almıştır. Ştefan bu tutsakları boyunduruğa koşarak, iki mil uzunluğunda, ve bir milden fazla genişliğinde olan bir toprak parçasını sürdürmüş ve buraya iki çam ağacı dikmiştir. Lehliler, bunlara bugüne kadar **Bukovina;** Romenler ise, **Dumbra - Roşie** (Kızıl orman) demektedirler. Kızıl demenin nedeni, Leh kanıyla sulanmasıdır. Boğdan prensliğiyle Leopol kenti arasında bulunan tüm kentler Ştefan tarafından ele geçirilmiştir. Sultan Bayezid'le iki kere savaşmış ve her iki savaşta da galip gelmiştir. Özellikle ikinci savaşta Türkler, büyük bir bozguna uğramışlardır. Savaşta öldürülen Türklerden oluşan yedi büyük yığın, bu zaferin büyüklüğünü doğrulamaktadır. Bu olayı, doğru ve güvenilir Türk tarihçisi **Hezarfen** de onaylamaktadır. Ştefan Eflâk ülkesini Bükreş'e kadar egemenliğine almış ve bu beyliğin başına **Vintila** adında birini koymuştur. Böylece **Akkerman,** yani Belgrad yahut antik yazarların **Oxia** dedikleri ve şair Ovidius'un buraya sürülmesinden dolayı ünlü olan bu kale istisna edilirse, bugün **Bucak** denilen **Bessarabya** ve Tuna nehri ağızındaki **Kili** kentinin hükümdarıydı. Sözün kısası Ştefan, Boğdan sınırlarını her yana genişletmiştir. Allah izin verirse ben, Boğdan'ın eski ve şimdiki durumu hakkında yazmakta olduğum yapıtımda ayrıntılı bilgi vereceğimi ummaktayım. Voyvoda, ülkesinin durumu çok parlak olduğu bir sırada 47 yıllık bir hükümdarlıktan sonra ölmüştür. Bunun oğlu Boğdan ise, Boğdan'ı Türklere vergi veren bir beylik haline getirmiştir. Bundan başlayarak Türkler, Moldovyalıları Boğdanlılar diye adlandırırlar. Daha

önceleri Ak İflâk yahut halk diliyle Ak Ulah derlerdi. Muntenya'lılara da bu güne kadar Kara İflâk yahut halk dilinde Kara Ulah diye isimlendirdiler.

Yıldırım Bayezid'in Romenlerle İlişkisi :

2. Bu olağanüstü olayın tasviri dolayısıyla yazarımıza : «Et bonus interdum dormitat Homerus» denilebilir bir hal olmuştur. Yıldırım Bayezid M. 1390 - H. 792 yılında hükümdar olmuş ve 14 yıl ve üç ay,yani 1405 yılına kadar hükümdarlık etmiştir. Büyük Ştefan (çel mare), 1458 ile 1504 yılları arasında beylik ettiğine göre, burada, I. Bayezid ile V. Ştefan arasında yapılan savaşlar söz konusu olamaz. Bu ancak, Romen vakayinamelerine göre, 1390 ile 1398 yılları arasında, yani tam I. Bayezid zamanında beylik etmiş olan Boğdan beyi III. Ştefan ile yapılan savaş olabilir. Ştefan'ın ilk beylik yıllarında, Osmanlı devletinin başında II. Mehmed'in oğlu Sultan II. Bayezid bulunuyordu (1481-1512). V. Ştefan, bu Bayezid ile savaşmış olabilir. Tarih bölümünün toplantılarında bu tarih uyuşmazlığı görülmektedir. Fakat bunun tarihsel gerçekle uyum sorunu, Dimitri Kantemir'in tüm eserlerinin yorumu gözden geçirileceği zamana bırakılmaktadır. (Romen. düzelten)

3. **Yaratılışta Çok Hızlı** : Türk tarihçileri, bu hükümdarın askeri kuvvet toplamakta, planlarını uygulamada ve düşmanlarını yenmek konusunda göstermiş olduğu hızı övmek için sözcük bulamamaktadırlar. Tarihçiler, Tatarların doğal hızını Yıldırım Bayezid'in savaşlardaki olağanüstü hızıyla karşılaştırarak, Tatarların hızı salyangoz gibi ağır hareket ettiklerini söylerler. Buna karşılık Bayezid'in, henüz Anadolu'da meşgul olduğu sanıldığı bir zamanda, ansızın Rumeli'de görülmesi; yine Rumeli'de uğraştığı bir sırada, Anadolu'da herhangi bir olay vuku bulduğunda tüm kuvvetleriyle uçarcasına yardıma koşmasından dolayı Türkler, kendisine yıldırım lakabını takmışlardır. Bayezid bundan başka hareketlerinde çok ihtiyatlıydı. Örneğin, düşüncelerini ve planlarını hiç kimseye bildirmezdi. Güç işlerin çözümünü hiçbir dostuna bırakmaz, aksine kendisi hem kararını yerir ve kendisi uygulardı.

4. **Elledin** : Bu, Cengiz Han zamanında ayaklanan İran valilerinden biri olsa gerek. Zira Anadolu o zamanlar iki devlet arasında bölünmüştü : İran Krallığı ve Bizans İmparatorluğu. Elledin Prensliği, Yukarı Ermenistan'ın bir bölümüydü.

5. **Kötürüm** : Bu da, adı geçen İran valilerinden biri olduğu

sanılmaktadır. Adından da anlaşılacağı gibi, bu ayaklarında veya eklemlerinde herhangi bir hastalıktan rahatsız olduğu sanılmaktadır. Örneğin, ayakları damla hastalığına tutulmuş gibi. Çünkü kötürüm, Türkçede sakat yahut topal anlamına gelmektedir.

6. **Osmancık** : **Busbek**'in dediğine göre, Olimpos dağının (Uludağ) ötesinde Bithynia'da (Kocaeli) bir kenttir. Bu kent, ilk beyleri Osman Bey tarafından kurulduğu için Türklerin gözünde çok önemlidir. Osmanlı devleti içinde, sultanlar tarafından kurulmuş olup da aynı önemi taşıyan daha birçok kentin bulunmasına karşın. bu, Osmanlı sınırları içinde kurucusunun adını koruyan tek kenttir. Fakat yukarıda gördüğümüz gibi (1), din hükümlerine göre, camilerden başka kurumlar padişahların adlarını taşımayacaktır.

7. **İsevî** : Türkler, iltifat etmek istedikleri zaman, tarih kitaplarında ve mektuplarında, tüm Hıristiyanları **İsevî** diye adlandırmaktadırlar. Örneğin, Boğdan Bey'ine «kidvet-ül-Ümera-il mullet-il Mesih-e. Umdet-ül Kübera-il tayifet-i İsevîye» yani, «Mesih'in tarikatindeki prensler içinde en mükemmeli, İsa'ya inanan uluslar içinde en seçkini» gibi ünvanlar veriliyordu. Genellikle bütün Hırisitiyanlara hakaret makamında «gâvur», «kâfir», «kefere», «küffar» (çoğul) sözcüklerini kullanırlar. Bunlardan başka Hıristiyanlara Nazrani, yani Nazarinler; Rumlara Yunan ve Yahudilere İbrani derler.

8. **Konstantinopolis** : Tüm Hıristiyan tarihçileri ve özellikle Türklerle olan ilişkilerini derleyip toplayan **Filip Lonicer**, Sigismund'un bu bozgundan sonra. Eizans'a kaçtığını: buradan da, birçok tehlike atlatarak ülkesine vardığını söylemektedir.

9. **Darüşşifa** : Sağlık evi. Zira **d a r**, ev; **ş i f a** ise deva, ilaç anlamına gelmektedir. Bu sağlık evleri. padişahlar tarafından camilerin yanında yaptırılan büyük hastanelerdir. Bunlara, padişahın belirlediği memurlar bakarlar. Hastaların bakım parası ise. yakınında bulunan caminin gelirinden sağlanmaktadır.

10. **Güzelhisar** : Bugün Boğaz geçidi yahut İznik dağları ile Marmara denizi arasında geçit yolu denmektedir. İs-

1. Bk. IV. Bölüm, Not 9.

tanbul kenti, bu dağlardan, bina ve gemi inşaatı için gerekli gereçleri sağlamaktadır.

11. **Dayanaksız** : Hıristiyanlar, İstanbul'un kuşatmasının kaldırılmasını, kısmen İmparator Manuel Paleologos'un yalvarmalarına, kısmen de Timur'dan çekinmelerine vermektedirler. Fakat Timurlenk'in bu seferi, yedi yıl sonra meydana geldiğini ve Paleologos'un hatırı için Sultanın, amacından o kadar kolay vazgeçeceğini sanmak anlamsız olacağına göre, Türk kaynaklarına dayanarak ileri sürdüklerimizin gerçeğe çok daha yakın olduğu kanısındayız.

12. **İstanbul Tekürü** : İstanbul, Konstantinopolis sözcüğünün bozulmasından yahut Rum halk dilindeki «Eis ten polin» cümlesinden oluştuğu sanılır. Hem Türk bilginleri, hem padişahlar fermanlarında Konstantiniye yazarlar. Varsayım ileri sürmeme izin verildiği takdirde, Tekür sözcüğü, «Tu kürion»dan bozmadır. Bununla beraber bazen Çazer, Kaizar, Kaesar da yazılmaktadır. Bundan başka Tekkür, Türklerin, Hıristiyan valilerine verdikleri bir ünvandır. Örneğin. Selânik tekkürü. Gelibolu tekkürü gibi.

13. **Filori Altun** : Bu, Venedik parasına eşit olan ve yediyüz aspri yahut yedi buçuk frank değerinde olan Türk r u s p'larının özel adıdır. F i l o r i, aslında Rum halk dilindeki f l o r i sözcüğünden gelmektedir.

14. **Edirne Mevlası (Mollası)** : Edirne kadısı. Mevla yahut molla, şeriye kadısı olup, derece bakımından, İstanbul Efendisinden ve kazaskerden küçüktür. -Sı, yunan harf-i tarih olup, «o»nun karşılığıdır. Örneğin, «o molas tes Adrianou-poleos, o Ayas ton Iaintzaron» Edirne kadısı, Yeniçeri ağası. Mollalar bir çok kentte vardır. İstanbul mollası ise, bu kentin şerefi için efendi ünvanını taşımaktadır. Ötekileri sadece molla adlanmaktadırlar. Örneğin. Mısır Mollası. Halep Mollası.

15. **Davud Paşa** : Davut, İbranice **David** adının Türkçe telaffuzudur.

16. **Mahkeme** : Davaların çözümlendiği yer. M u h k e m, sağlam, kuvvetli demektir. H ü k ü m, karar demektir. İstanbul'da yirmiden fazla mahkeme vardır. Bunlar arasında en önem-

lisi, sadrazamlık etmiş olan kurucusunun adını taşıyan Mahkeme-i Mahmud Paşa'dır.

17. **Timurlenk** : Çağatay koluna bağlıdır. Doğuş bakımından kabadır, fakat iyi terbiye görmüştür. Gerçek adı, Fars;ada topal anlamına gelen Timurlenk'tir. Gerçekten de bu kusuru olduğu söylenmektedir. Bunu, Türk geleneğinin sürüp getirdiği aşağıdaki öykü kanıtlamaktadır. Birçok İran tutsağı arasında bir de ressam ölüme mahkûm edilmiş, Ressam, idamın uygulanacağı yere getirilince, Timur'dan öldürülmemesini, zira kendisinin ortadan kaldırılmasıyla sanat aleminin kaybedeceğini söyler. Eğer izin verilirse, bizzat Timur'un kişiliğinde bu sanatın mükemmeliği hakkında kendisini ikna edeceğini söyler. Bunun üzerine ise Timur izin verir ve resmini çizmesini emreder. Sanatkâr resmini çizmeye başlar, fakat Timur'un sağ ayağının topal ve sol gözünün de kör olduğunu görünce, avlanmakta bulunan bir insan durumuna sokarak, ok atıyormuş gibi sağ ayağını bükük ve eğik, nişan alıyormuş gibi ve sol gözünü kapalı olarak resmetmiştir. Bunun üzerine Timur, ressamın kuvvetli görüşünü beğenerek, yaşamını bağışlamıştır.

18. **Bir Barbar Yücegönüllüğü** : Gerçekten bu kaba hükümdarın yücegönüllüğü tam anlamıyla takdir edilemez. Zira sanatçıya verdiği yanıt, gelecek nesillere altın harflerle nakledilmeye değerdir. İmparator Paleologos, Timur'a devletini ve başkentini sunar. Buna karşılık Timurlenk de yardım vaad eder, fakat teklifini kabul etmez. Aksine aşağıdaki yiğitçe yanıtı gönderir : «Bu kadar eski bir imparatorluk üzerinde herhangi bir değişiklik yapmak, ünü Tatarlara kadar ulaşan bu kadar büyük ve tanınmış bir hanedanı yabancı boyunduruk altına sokmak doğru değildir.» Ruhunun bu yüceliği Timur'a kanlı savaşlara karşı koymak ve tarihte isim yapmış Dariyus'la Serhas (Xerxes) kadar görkemli, belki de daha üstün ordular oluşturmak gücünü vermiştir.

19. **Ahmed Halamir** : Pek çok sözünü ettiğimiz İran satraplarından biridir. Arapçada h â l â m i r, halihazır ve sürekli bey anlamına gelmektedir. Bütün tarihçiler, yani hem Türk, hem de İran tarihçileri, İran devletinin başkentinin, Halamir zamanından beri Babil (Türkçe Bağdad)'den Erivan'a, buradan da İsfahan'a taşındığı konusunda birliktirler. Türklerin Bağdad diye adlandırdıkları bugünkü Babil, Fırat nehrinin sağında değil,

fakat Avrupa'ya bakan batı tarafta yerleşiktir. Fırat'ın doğusunda birçok yıkıntı görülmektedir ve burada, tüm tarihçilerin doğruladıklarına göre, eski Babil bulunmaktaydı.

20. **Azerbaycan?**: Bk. I. Bölüm, not II.

21. **Tahirettin Bey**: Bu da, Tatarların sık akınları sonucunda zayıf düşen İran devletinin boyunduruğundan kurtulan satraplardan biridir.

22. **Bursa Yakınında**: Hıristiyan yazarlarının çoğu, bu savaşın Fırat sahillerinde meydana geldiğini ileri sürmektedirler. Türk tarihçileri ise, savaştan sonra Timur'un Bithynia'nın başkenti Bursa'ya girdiğini oybirliğiyle söylerler. Bu, bu kanlı savaşın bu şehrin ovalarında cereyan ettiğine ilişkin bir kanıttır. Burasıyla Mezopotamya arasındaki uzaklık coğrafyacılarca bilinmektedir. Türk yazarlarının bu kanısını doğrulayan başka kanıtlar da var. Bunlara göre, Timurlenk, Yenişehir (Neapolis) yakınında ordugâhını kurarak, burada üç gün kalmış ve Türk Ezop'u yahut mizahçısı Nasreddin Hoca'yı dinlemekle vakit geçirmiştir. Hoca, fıkralarıyla kendisini o kadar memnun etmiştir ki, kentin kılına dokunmamıştır. Okurlarımın merakını tatmin etmek amacıyla, konumuza biraz ara vererek, buraya, bu Hocanın bazı özelliklerini Türkçe yazılmış bir kitaptan aktaracağım : Timur'un yaklaştığı haberi duyulduğu zaman, Nasreddin Hoca'nın da bulunduğu Yenişehir halkı, bütün savunma önlemlerini almıştı. Nasreddin Hoca, halkı bu önlemden vazgeçirtmek için elinden geldiği kadar uğraşır. ve hatta temsilci olarak Timur'a gitmek için hazır olduğunu dahi söyler. Fakat tam yola çıkacağı bir sırada, düşmanın yüreğini yumuşatacak ve bu sayede hem kendisini, hem de hemşehrilerini kurtaracak uygun bir armağan götürme fikri aklına gelmiş. Düşünür düşünür ve sonunda meyve götürmeye karar verir. Fakat kendi kendine, kötü anlarda danışmak daima faydalıdır diyerek, ilkin karıma sorayım · der. Karıcığım, ne dersin, hangi meyve, incir mi, yoksa ayva mı Timur'un daha çok hoşuna gider dersin? Bunun üzerine karısı, ayvanın daha çok hoşuna gideceğini söyler. Zira daha büyük ve daha güzeldir. O zaman Hoca, «zor durumlarda her ne kadar nasihat iyi ise de kadın nasihati hiçbir vakit münasip değildir. Şu

halde ben, ayva değil, incir götüreceğim» der. Bunun üzerine çarçubak birkaç incir toplar ve bunlarla Timur'a gider. Bu da, meşhur Nasreddin Hoca'nın kentin temsilcisi olarak geldiğini haber alınca, huzuruna alınmasını emreder. Zavallı Türk mizahçısı kel'di. Ve bunu gören Timur, bütün incirlerin bunun başına atılmasını emreder. Uşakları da emri harfiyen yerine getirirler. Fakat yediği her darbe karşısında çok ciddi bir tavırla «hamdolsun, hamdolsun» diyerek bağırıyordu. Hoca'nın nüktesi Timur'un merakını uyandırmış ve bununla ne demek istediğini sorunca, Nasreddin aynı soğukkanlılıkla «Karımın nasihatine uymadığımdan Allaha şükrediyorum, yoksa onun istediği gibi incir yerine ayva getirmiş olsaydım, kuşkusuz, kafam kırılırdı» yanıtını vermiştir. Bu olaydan sonra Hoca, Timur'la daha yakından tanışma olanağını bulmuş ve başka bir hediye getirmesi için izin alıp gitmiştir. Bu kez, az görülür, çok turfanda olan on tane salatalık getirir. Buna karşılık Timur da, kendisine ödül olarak on altın verir. Birkaç gün sonra, yani salatalıkların her tarafta bollandığı bir sırada, bunlardan bir araba doldurur ve yine Timur'a armağan eder. Fakat bundan önce Nasreddin'in on salatalıktan elde ettiği kazancı anımsayan kapıcı, yeni hediyeden alacağı ödülün yarısını kendisine vereceğine dair söz vermeyince, karargâha sokmaz. Bunun üzerine Hoca, vermeye razı olur ve Timur'un huzuruna çıkarılır. Timur, ne istediğini sorar; fakat Hoca, bu kez ilkinden daha çok salatalık getirdiğini söyler. Bunun üzerine Timur, getirmiş olduğu salataların sayısı kadar sopa atılmasını emreder. Salatalıklar sayılır ve beş yüz tane olduğu anlaşılır. Nasreddin, emre uymak zorundaydı ve tüm çabasına karşın, ikiyüzelli sopaya katlanabilir. Fakat ikiyüzellinci sopayı vurdukları zaman, «kendisinin eksiksiz olarak payına düşeni aldığını, fakat Timur'un kendi kapıcısına da payına düşeni yerine getirdiği takdirde, adaleti yerine getireceğini umduğunu» diyerek bağırmaya başlar. Bunun üzerine Timur, «bununla ne demek istediğini» sorunca, «armağanlarıma karşılık alacağım kârı, kapıcıyla aramızda bölüşmeyi kararlaştırmıştık ve ancak bu suretle zatıalinizin huzuruna çıkmama izin vermiştir» der. Derhal kapıcı çağırılır ve aralarında yapılan anlaşmayı doğrulayarak, payına düşen ikiyüzelli sopaya boyun eğmek zorunda kalır. Fakat daha sonraları Nasreddin Hoca'nın fıkralarından hoşlanmaya başlayan Timur, kendisini cesarete getirmek için, her istediğinin yerine getirile-

ceğinden güvenli olmasını söyler. Bunun üzerine Nasreddin, gelecek nesillere layık olacak bir anıt diktirmek için on altın ister. Bu altınlar kendisine verilerek, bir tarlanın ortasında taştan büyük bir kapı yapmaya başlar ve tüm kilit ve sürgülerini de sağlar. Bu olağanüstü büyüklükteki kapının yapılışının nedeni sorulduğu zaman, «Geleceğin en uzak kuşakları bile Timur'un zaferlerinin anısı kadar bu görkemli kapının anısını da anacaklardır. Ancak bir farkla, o da, Nasreddin'in el emeği olan bu anıtı görecek kimseleri güldürürken, Timur'un yaptıklarının hatırası ise dünyanın bir ucundan öbür ucuna kadar yaşıyan insanları (bu olayları işittikleri zaman), ağlatacaktır» der.

23. **Uzun gemiler** : Bu konuda Hıristiyan tarihçileriyle Türk tarihçileri aynı kanıda değillerdir. Birinciler, Bayezid'in babası Murad'ın ilk defa Türklere gemi kullanma adetini soktuğunu, ötekiler ise Bayezid'in, Türk donanmasının yapımcısı olduğunu iddia ederler. Türk tarihçilerine göre, bunların ataları, Gelibolu boğazını küçük sallarla yahut kiralık gemilerle geçmişlerdir. Bana kalırsa, yabancı tarihçilerin görüşlerinden çok, Türk tarihçilerinin bildirdikleri doğrudur.

24 **Oğulları** : Bizans İmparatorunun başvestiyercisi olan George **Phrantzes**, Bayezid'in oğulları hakkındaki kuşkumuzu arttırmaktadır. Bu, çağdaş olduğundan yanılgıya uğramaması gerektiğinden, Bizans İmparatorluğunu ilgilendiren konularda, yani vatanıyla ilgili konular sık sık karşıtlara düşen bir kimsenin Türk sorunlarında hatalara düştüğü kolayca anlaşılır. Biz kendisini suçlamak istemiyoruz. Zira Phrantzes, yapıtının sonunda bu kitabını ihtiyarlığında, resmi belgelere başvurmak olanağı bulamadığı ve kendi izlenimlerinden başka kaynağı olmadığı, yani sürgündeyken yazdığını söylemektedir. Bundan dolayı ben, eserlerinin, daha sonraları değiştirildiklerinden kuşku duymaktayım. Örneğin, I. Kitap, 31. Bölümde Boğdan'ın, Fatih Sultan II. Mehmed zamanında Türklere vergi verir duruma girdiğini söylemesi, bana çok kuşkulu görünmektedir. Halbuki o zamanlar Moldavya diye adlanan bu ülke, ancak Kanunî Süleyman zamanında, voyvoda Boğdan'ın isteğiyle Türklerin egemenliği altına girmiş olduğu ve bu tarihten başlayarak, Türkler, beyin adına bakarak, Boğdan olarak adlandırmaya başladıkları herkes tarafından bilinmektedir. Bundan başka Bayezid'in oğulları arasında başlayan

iç savaşların tasvirinde de, hem Hıristiyan, hem de Türk tarihçilerince bilinmeyen uydurulmuş ve şüpheli bilgiler görülmektedir. Phrantzes, burada, Bayezid'in beş oğlu olduğunu söylemektedir: Musa, Yusuf, İsa, Süleyman ve Mehmed. Musa'nın Timur'a karşı yapılan seferde tutsak düştüğünü, öteki dört kardeşin ise Rumeli (Avrupa)'ya geçtiklerini; Yusuf'un Hıristiyanlığı kabul ettiğini; başlangıçta yazgının kendisine yardım eden İsa'nın Macarları ve Sırpları mağlup ettiğini, fakat sonunda kardeşi Süleyman'la arası açılarak, Kayseri (Kapadokya) ovasındaki çarpışmadan sonra yenildiğini ve kaçmak istediğinden yakalanarak kardeşinin emriyle öldürüldüğünü; Timur'un Musa ile Süleyman kardeşleri birbirine kışkırttığını; Musa Çelebinin Rumeli'ye geçtiğini ve Sırp despotunun yardımıyla, eskiden Osmanlı egemenliğine ilişkin olan tüm Balkan eyaletlerini ele geçirdiğini; Süleyman'ın, Bizans yoluyla kardeşi Musa'ya karşı Rumeli'ye yürüdüğünü, fakat savaşı kaybederek, kardeşinin emriyle öldürüldüğünü; bundan sonra Bizans İmparatoru Manuel Paleologos'un, Süleyman'ın oğlu Orhan'ı Rumeli'ye çağırdığını ve Musa'ya karşı kışkırttığını, fakat veziri Sampan'nın Orhan'a ihanet ettiğini ve gözlerine mil çektirdiğini; bundan sonra Musa'nın, İmparator Manuel'den öç almak için, büyük bir donanmayla Bizans'ın önlerinde göründüğünü, fakat yenilgiye uğratıldığını ve böylece bu savaştan vazgeçtiğini; Mehmed Çelebi'nin ise, başlangıçta oradan oraya dolaştığını ve kendi emeğiyle geçindiğini, daha sonraları ise, Kayseri (Kapadokya) Beyi'nin yardımıyla kardeşi Musa'ya savaş ilan ettiğini ve sonunda iki savaşta da yenildiğini; fakat Sırp ve Bulgar prenslerinin verdikleri yardım kuvvetleriyle Musa Çelebi'ye yeniden savaş açtığını ve bunun ileri gelen adamlarını ayartarak, sonunda galip geldiğini; Musa'nın kaçarken yakalandığı ve komutanlarından birisi tarafından öldürüldüğünü anlatmaktadır. Ve birbirini izleyen bu olayları, salt üç yıl ve iki ay kadar kısa bir süre içine sığdırmaktadır. Zaman biliminden anlayan herkes, bunda ne kadar anlamsızlık olduğunu görür. Bundan dolayı bunu kanıtlamaktan kendimi alıkoyuyorum.

25. **Calebin, Ciriçelebis** ve **Çelebin**: Bütün bunlar, Türkçe Çelebi sözcüğünün bozulmasından oluşmuşlardır. Yukarıda (2)

(2) Bk. IV. Bölüm, not 27

da belirttiğim gibi önde giden Türk gençlerinin öz adlarına Çelebi lakabını da eklerler: Süleyman Çelebi gibi. Çiriçelebis, Rum halk dilinin bozuntusu olduğu sanılmaktadır. Örneğin, Küritzis, Kürios (Bey)'un kısatılmış halidir. Zira Phrantzes, (I. Kitap, 82 Bölüm)'de I. Mehmed'e Küritzis lakabını vermektedir.

26. **Mustafa**: Bayezid'in en büyük oğlu. Tüm Hıristiyan ve Türk yazarları, bu Mustafa'nın Bayezid - Timur savaşında öldüğünü söylerler. Savaştan sonra bunun cesedi, ölüler arasında inceden inceye aranmış, fakat hiç kimse tanıyamamıştır. Bundan sonra ne tutsaklar arasında ve de ne başka yerde bulunamayınca, kendisine n a b e d i d (kayıp) denmiştir. Bazı Hıristiyan yazarları, hangi nedenlere dayandıklarını bilmediğim kendisine Erdoğul adını vermektedirler. Bilinen bir şey varsa, o da, bütün tarih seyri içinde Bayezid'in salt dört oğluna rasladığım ve bunların arasında Erdoğul'un olmadığıdır.

İKİNCİ KİTAP

I. BÖLÜM

1. **Süleyman Çelebi** : Hıristiyan tarihçileri bu hükümdara çeşitli adlar vermektedirler. Örneğin, Çelebi, Küriçelebi ve Çelebi gibi. Türk dilinde bunlara benzer özel adlar yoktur ve bunların, türemelerine göre hiçbir anlam da taşımamaktadırlar. Yukarıda (1) belirttiğim gibi bunlar, Çelebi sözcüğünün bozulmasından oluşmuşlardır. Sonuç olarak, bu adlardan, bunun, bizim Süleyman'dan başkası olmadığı anlaşılmaktadır. Zira bu, Timur savaşından kurtularak, Edirne'ye çekilen ve burada yandaşları tarafından hükümdar ilan edilen Çelebi'dir. Osmanlı devletini on bir yıl süreyle yönetmelerine karşın, ne kendisi. ne de kardeşi Osmanlı sultanlarından sayılmamaktadırlar. Ne de padişah ünvanını kullanmışlardır. Bunun sebebi, her ikisinin de tek başlarına devletin hükümdarları olmayışlarıdır; aksine biri Rumeli'de, öteki ise Anadolu'da hüküm sürmüşlerdir. Nihayet her ikisi de, bu hanedanın karşılıklı çiftleşmesi ve kardeş katli sonucunda ortadan kalkmışlardı. Kardeşleri Mehmed Çelebi ise, daha sonraları, bütün devlete egemen olur ve Türklerin beşinci hükümdarı olur.

2. **Zafcrden Sonra** : Yukarıda (1) belirttiğimiz gibi savaşın Mezopotamya'da değil, fakat Bithynia'da meydana geldiğine ilişkin açık bir kanıttır

3. **Çok Kibirli Bir Yanıt**: Türk yazarları, bu mektupların aslını muhafaza etmemişlerdir. Bunlar, sadece Timur'un Süleyman'a karşı duyduklarını doğrulamaktadırlar.

---

(1) Bk. kitap I., bölüm V. not 21.

4. **Musa'nın Arkasından Göndererek :** Bazı Hıristiyan yazarları, Musa'nın babasıyla birlikte, Timur'la yapılan savaşta tutsak düştüğünü ve Timur'un kendisini derhal serbest bıraktığını ve hükümdar ilân ettiğini söylemektedirler. Bana gelince, bu iddianın yanlış olduğunu bildirmekle, vicdanımın rahatsız olmadığını söyleyebilirim. Özellikle Türkler, bu konuya hiç dokunmuyorlar. Zira bunlar, Osmanlı hanedanını küçültecek en ufak bir şeyi mümkün olduğu kadar derin bir sessizlikle geçiştirmeyi isterler.

5. **Ben Ararım :** Sonsuz övgüye layık sözler. Bunlar, bir barbarın ağzından çıkmakla beraber, sözler asla barbar değildir. Kral Porus'u yendikten sonra krallığını geri veren Büyük İskender'den beri tarih, bize böyle bir yüce yüreklilik örneği vermemiştir.

6. **Anadolu'da (Asya'da) :** Musa'dan söz eden tarihçiler (Phrantzes gibi : I. Kitap, 30. Bölüm), kendisini kardeşi Süleyman'ı gösterdikleri Anadolu'da değil, fakat ilk önce Rumeli'de hüküm sürdüğünü söylerler. Üstelik bu yazarların, salt olayları değil, fakat bu iki kardeşin adlarını dahi karıştırmaları şaşılacak şeydir. Bundan ötürü Musa, İsa, Kasım, Ertukal, Çalebin, Çelebin, Küroçelebis, Süleyman, Yusuf ve Mehmed'in kim olduklarını çözümlemek için çok becerikli olmak gerektir. Bundan dolayı tarihin ve kronolojinin bu karanlık noktalarını aydınlatmak için, yapıtları daha açık ve doğru olan Türk tarihçilerini tercih edersek, hiç kimsenin beni suçlayacağını sanmam.

7. **Karamanoğlu :** Anadolu'da bir beyliktir ve bugüne değin aynı adı taşıyan Karaman Bey'idir. Bu beylik, eski Galatya ve Kapadokya eyaletlerinin büyük bir bölümünü içine almaktadır. Cengiz Han'ın istilasından önce İran valisi Karaman, bu beyliğe ve beylerine kendi adını vermiştir. Moğollar tarafından İran Devletinin yıkılması üzerine Karaman'ın ilk hükümdarı olmuştur. Bu bey, Konya Sultanı Alâeddin'den sonra birleşik beyler arasında en güçlüsüydü. Bu vesileyle, Nikephor Gregoras, George Phrantzes ve daha başkaları gibi Hıristiyan tarihçilerine göz atmadan geçemeyeceğim. Bu tarihçiler, İran devletinin eyaletlerinin parçalanmasının Osman Bey zamanında oluştuğunu bildirmekle yanılmaktadırlar. Bunlar, okurların önüne koymaya bile layık olmayan bu parçalanma olayı hakkında bize, çok sıkıcı bir liste vermektedirler. Türkler ise, bu listeyi kabul etmemektedir-

ler. Bunların, Osmanlı henadanını şerefli kılmak için en ince ayrıntılara kadar gerçeklerden uzaklaşmamaya çok özen gösterdikleri bilinmektedir. Bununla beraber Karaman Beyliğinin, kendi devletlerinden daha eski olduğunu inkâr etmeleri şöyle dursun, aksine Osmanlı Devletinin, bu beyliğin yıkıntıları üzerinde kurulan Konya Devletiyle çağdaş olduğunu belirtirler. Üstelik, bu bölünmeyi, Osman Bey zamanına koyanların hatırı için, çok geniş sınırlara sahip olmayan ve bu sıralarda İran devletinin egemenliği altında bulunan salt Bithynia bölümünün Osman Bey'in payına düştüğünü varsayalım; o halde, bu sıralarda, ne o kadar zayıf, ne de yabancılara karşı savaşlara henüz girişmiş bulunmayan Bizanslıların Anadolu topraklarından İznik (Nikea), İzmit (Nicomedia), Bursa (Prussa) ve daha başka kentlerini bu kadar kısa bir zamanda ele geçirebilmesini ve aynı zamanda komşularına ve bunların müttefiklerine karşı savaşmasını nasıl açıklayabiliriz. Bana kalırsa, bu anlamsız şeyleri ve öyküleri bıraksak daha iyi olur ve bunların aydınlanması için boş yere zaman harcamayalım. Zira doğu tarihinin akışı, bütün bunları çürütmektedir. Cengiz Han, tarih sahnesine çıktığı zaman, Ege, deniziyle Hindistan arasındaki alanda Bizans İmparatorluğu ve İran Devletinden başka devlet yoktu. Cengiz Han, ilk önce İran üzerine saldırıp buranın başkentini ve öteki eyaletlerini de ele geçirdikten sonra, batıdaki ülkeler de, ya Cengiz Han'ın ya da Bizans İmparatorluğunun veya özel valilerin ganimeti olacakları çok açıktı. Bununla beraber hiçbir olasılık gerçekleşmedi. Zira Moğollar, uzun süre İran'da kalmadılar. Şu halde, Türk tarihçilerine inanmaktan ve bunlara göre, İran Satraplarının yahut valilerinin genel asayişsizlikten yararlanarak bağımsızlıklarını ilân ettiklerini ve bey ünvanını aldıklarını kabul etmekten başka yol kalmamaktadır. Bu konu hakkında daha fazla bilgi vermek tarihimizin konusu dışına çıktığından, burada sadece, ileride Doğu tarihini daha esaslı işleyeceklere izleyecekleri yolu gösterdim.

8. İsfendiyar Bey: Bu beyin nitelikleri hakkında tarihçiler arasında kanaat birliği yoktur. Bunların bir kısmı, bunun, çok belirtilen bir İran satrapı olduğunu; bazıları ise bunun Hıristiyan olup, Kastamonu ve komşu ülkelerin bey'i olduğunu sanıyorlar. Bunun babası, bir Türk adı olan Kötürüm Bayezid diye ad-

landırılmaktadır. Kendi adı ise, ne Türk ne İran ve de ne Arap dilinde bir anlam taşımaktadır. Zira bunların sözcüklerinin başında iki sessiz harfin yanyana bulunması, yabancı kelimeler müstesna (örneğin, İstanbul vb. gibi) bunların dillerinin ruhuna aykırı düşmektedir. Bu İsfendiyar'ın, George Phrantzec'in dediğine göre, H. 866 - M. 1462 tarihinde, II. Mehmed zamanında Sinop'u kaybeden İsfendiyar'ın babası yahut dedesi olduğunu tereddüd etmeden söyleyebilirim. Üstelik Türk tarihçilerinin söylediklerine göre, hükümdarı bulunduğu Kastamonu, Sinop'a uzak değildir. Türk vakanüvisleri, İsfendiyar Bey'in hükümdarlığına ta I. Mehmed zamanında son verildiğini idda etmektedirler. Bu güçlüğün belirlenmesini okurlarının beğenisine bırakmaktayım.

9. **Kendini Dünya Zevklerine Verdi** : Türklerin de doğruladıkları, kendilerini tümüyle içki alemine veren salt üç (2) Osmanlı hükümdarı vardır. Bunlardan ilki, Süleyman Çelebi'dir. M e s t diye adlanan Sultan II. Selim ve üçüncüsü, Bağdad'ın fatihi Sultan Murad'dır (IV.); öteki Osmanlı padişahlarının ise, çok kanaatkâr ve din kurallarına çok saygılı olduklarını söylerler. Kamu anıtları buna birer kanıt oluşturdukları gibi, Türkler de, kendilerini anmaktan geri durmazlar.

10. **Mehmed** : Türkler, Süleyman Çelebi'yle Mehmet Çelebi'nin annelerinin bir olduğunu; Musa Çelebi'nin de Bayezid'in oğlu olduğunu, fakat başka bir kadından olduğunu söylerler. Musa Çelebi, Süleymanı öldürür. Mehmed de kardeşinin öcünü almak için Musa'yı yendikten sonra öldürür.

11. **Çekingenlik** : Tutkusu olan Süleyman'a, tarihi yardım edip başarılar sağlarken, tüm erdemlere sahip bulunan Musa Çelebi ise, savaşlarda o kadar şanssızdır ki, ya korkudan, yahut ihtiyatlı oluşundan dolayı, hiçbir zaman, gereği gibi bir savaşta bulunmaya cesaret edememiştir.

12. **Köy** : Türk vakayinamelerinde bunun adı belirtilmemektedir. Tahmin yürütmemize izin verilirse, Çorlu yahut eskilerin Tirilos, yahut İstanbul'a 22 mil; Edirne'ye de aynı uzaklıkta, ya-

(2) Not 14'e göre. beş hükümdardır.

ni bu iki kentin arasındaki yarı yolda bulunan yerden başkası olamaz.

13. **Askerler**: Bazı Hıristiyan tarihçileri, Süleyman'ın yahut bunların adlandırdıkları gibi Küriçelebis'in, tam Sırp despotuna karşı bir sefere hazırlandığı bir sırada öldüğünü söylerler. Bana kalırsa, Sırplara ve Macar Kralı Sigismund'a karşı savaşan kardeşi Musa ile karıştırmaktadırlar. Bununla beraber bize göre, Türk vakayinameleri gerçeğe daha yakın görünmektedirler.

14. Bk. Kitap 1. bölüm IV. not 2.

15. **Tutkular**: Türklere göre, kendini tümüyle zevk ve eğlenceye veren beş hükümdar vardır. Bunlardan üçünü not 9'da belirttim. Bunlardan başka devleti yönetmekten aciz olup, iki kez azledilen I. Mustafa ve sınırsız bir zevk ve eğlence alemine dalan ve bundan dolayı tahta çıkışından biraz sonra azledilen ve boğdurulan Sultan İbrahim'di. Geri kalanları Türkler, saygıyla anarlar ve erdemlerini tarif edilmez biçimde överler. Hatta kusurlarını saklamasını bilmeyenler hakkında da, kusurlu padişahı değil de, sadece tutkunun kınanması gerektiğini eklerler.

II. BÖLÜM

1. **Başka Anne**: Kuşkusuz Musa, Süleyman Çelebi'nin kardeşi ve Bayezid'in başka bir karısından oğludur. Bazı yabancı yazarlar, bunun yerine, Kalebin'in yahut Süleyman'ın oğlu olduğunu ve kendisini amcası Musa'nın Edirne civarında, Ebrus nehri yakınında öldürmüş olduğunu söyledikleri Orhan adında birisini belirtirler. Bu gerçeğe aykırıdır. Süleyman Çelebi'nin sözde oğlu olduğu iddia edilen Orhan'ı tanımak istemeyen yerli yazarlara itiraz etmek kolaydır. Bu tarihçiler, Musa Çelebi'nin, Mehmed'in saray alayına mensup bir asker tarafından esir edildiğini ve aşağıda görüleceği gibi, kardeşinin emriyle öldürüldüğünü bildirirler.

2. **Macarlara Karşı**: Philippe Lonikerus (cilt I, s. 28) ve aşağı yukarı bütün Hıristiyan yazarlar, bu seferi Süleyman Çelebi'ye vermektedirler. Bunlar, Süleyman'ın ordusunu toplayarak, komşuları Bulgarlara, Sırplara ve Makedonyalılara şiddetli saldırılarda bulunduğunu; Macar Kralı Sigismund'a karşı koymak için Bohemyalılar ve Bulgarlardan oluşan büyük bir orduyu topladığını ve ilerleyerek Sırbistan'da, Semendire yakınında ve Tuna'ya biraz uzakta bulunan **Kolumbaç'ta** kanlı bir savaş yapıldığını ileri sürmektedirler. Bu savaş 1409 tarihinde vuku bulmuştur. Türkler ise bu karşılaşmayı üç yıl sonraya, yani H. 815 - M. 1412 yılına koymaktadırlar. Bu sıralarda Musa hüküm sürdüğünden konu edilen seferin, bunun tarafından yapıldığını söylemektedirler. Demek oluyor ki, Hıristiyan yazarlarının bu olay hakkındaki yanılgıları, sadece isimlerin karıştırılmasından ileri gelmektedir.

3. **Çok Büyük Bir Tapınak**: Kanaatimi doğrulayan bir şey var, o da, bugüne dek Atik cami yahut Eski cami diye adlanan bu tapınağın kapısında, Musa Çelebi'nin Tanrıya minnetini bildirmek ve zaferini anınsatacak ebedi bir anıtı gelecek kuşak-

lara bırakmak için, bu savaştan elde edilen doyumluluklar sayesinde temellerini attığını kanıtlayan bir yazıt vardır.

4. **Körşah Mülük** : Mülük, özel adı olması muhtemeldir. Farsçada Kör - Şah, kör hükümdar anlamına gelmektedir. Bundan dolayı bunun, İranlı olduğu anlaşılıyorsa da, kesin bir şey söylenemez.

5. **Ornusbey** : Yahut başkalarının okudukları gibi Evrenos (1). Zira Türk dilinde her iki telaffuz da kabul edilmektedir. Yabancı yazarlar ise bu ad hakkında öyküler uydurmaktadırlar. Bunlara ilişkin, bu yapıtımın önsözünde belirttim. Zaten bunların, Türk ismi değil, aksine bir Bizans (2) İmparatorunun adı olduğunu bildiğimiz Latince Honorius'tan gelmiş olması daha olasıdır. Bu kanıtlandığı takdirde, bu Evrenos'un, ya Hıristiyan, yahut hiç olmazsa, bir Hıristiyanın oğlu olduğunu ve daha sonraları dinini değiştirerek, Muhammed'in boş inançlarına inandığını kabul etmemiz gerekmektedir. Bütün bunlara karşın, Türk vakayinameleri, kendisinden, bir yiğitten söz eder gibi, bahsederler ve kahramanlıklarını anlatan efsanelerle doludurlar.

6. **Hüküm Sürememezler** : Doğru ve iyiliksever bir hükümdar olan Musa Çelebi'ye başkaldırması için hiçbir yasal sebepleri yoktu. Şayet gerçekten Osmanlı devletinin güvenliğini düşünmüş ve yıkılmaktan kurtarmayı düşünmüşlerse, o zaman, vefalı ve sadık danışmanları sıfatıyla kardeşlerden en layık olanını seçmekle kötülüğü önlemeleri ve böylece ayrılığa son vermeleri gerekirdi. Fakat hainliğini gerçekleştirmek için parlak sözler kullanmayan hain var mıdır?

---

(1) Ornus'un Evrenos okunabileceğini anlamak için, bu sözcüğün o yahut e v belirlenen Türkçedeki elif ve vav (e ve v)'la başladığını görmememiz gerekir. Şu halde r'den sonra e getirirsek, Ornus'tan Evrenus elde ederiz (İng. çev.). Bunu daha iyi anlamak için Türkler, Araplar ve İranlılar gibi, yalnız sessiz harfleri yazarlar ve bundan dolayı sözcüklerin telaffuzunda başkalıklar meydana gelmektedir (Alman çev.).

(2) Yazar, Grek demektedir. Halbuki biz, Latin demek istediğini sanmaktayız.

7. **Sırp Prensi** : Türkler eserlerinde sözünü ettikleri Hıristiyan hükümdarların adlarını çok seyrek belirtirler. Mensup oldukları ülkelerin isimleriyle adlandırırlar. Örneğin, Macar kralı, Nemçe kralı, Rum tekkürü vb. Hıristiyan tarihlerinden öğrendiğimize göre, burada bahsedilen prens, Sırbistan despotu Jorj'dır. II. Murad bunun kızıyla evlenmiş ve sonra despotun iki oğlunun gözlerini oydurmuştur.

8. **Bizans İmparatoru** : Türk tarihçileri, bunun da adını belirtmezler ve sadece İstanbul Kayseri derler. Bu imparatorun, Mihayil Paleologos olduğu anlaşılmaktadır.

9. **İstanbul'un Surları** : Mehmed Çelebi'nin İstanbul'dan geçmesinden ve görmüş olduğu saygıdan, ne Bizans, ne de Latin yazarları hiç söz etmezler. Salt Greorge Phrantzes, biraz dokunur, fakat alışkanlığından olacak. Mehmed Çelebi'yi kardeşi Süleyman'la karıştırmaktadır. Türk tarihçilerinin ne kadar güvenilir olduklarını, okuyucularının beğenisine bırakmaktayım.

10. **İki Gün** : Bu, İstanbul'dan on iki saat uzaklıkta olup, Bizans İmparatoru Yoannes Kantakuzinos'un amansız düşmanı olan büyük kumandan **Apocaucus'un** karargâhının bulunduğu **Epilates** yahut yine bu kesimde, fakat İstanbul'a iki saat daha yakın olan Silivri (Sylebrie) olsa gerek. Gregoras'ın ifadesine göre, burada, İmparator Yoannes Kantakuzinos'a ilişkin görkemli sarayların yıkıntıları bugün de görülmektedir. Bu harabeler arasında ben, bir taş yığını altında bir buçuk kadem (ayak) uzunlpğunda bir somaki taş parçasına rasladım. Bunun üzerinde dört at tarafından çekilen bir araba içinde genç bir kadının resmi oyulmuştur. Başında defne dalından bir taç bulunmaktadır. Dağınık saçları, rüzgârın esişiyle omuzlarında dalgalanmaktadırlar. Sağ elinde bir hurma dalı, sol elinde ise atların dizginlerini tutmaktadır. Ve şu yazıtı taşımaktaydı : «Dus afieroutai Olimp X d». Zaman aşını yahut yıkıntıların ağırlığı yüzünden isim silinmiştir. Burnu ve sağ kulağı da kırıktı. Geri kalan tarafı ise tam ve sağlamdı. Milattan önce 520 yılına denk düşen 64. Olimpiyad göstergesi, bu taşın ne kadar çok eski olduğunu belirtmektedir. Bu taşı ben, düslenemeyecek kadar güzel bir yer olan Boğaziçi kıyısında, İstanbul'un kenar mahallelerinden birinde yapılmış bulunan kendi sarayımda, az görülür bir anıt olarak muhafaza ettim. Fakat ben, İstan-

bul'dan ayrıldıktan sonra, burada toplamış olduğum tüm kıymetli eşyalarla birlikte sarayımın, Sultan Ahmed'in kızkardeşinin eline geçtiğini öğrenmiş bulunmaktayım.

11. **Toprak :** Türklere göre, Sultanın elini öpmek, hiçbir insana kısmet olmayan bir onurdur. Sadrazam, Sultanın huzuruna çıktığı zaman, ya talimat almak, yahut rapor vermek için sağ dizini üç kez bükerek, sağ eliyle toprağa dokunur ve sonra ağzına ve alnına götürmektedir. Bu hareketi, Sultandan ayrılırken de yapmaktadır. Bundan başka, Sultanın huzuruna çıkan bir kimse, yavaş yavaş değil, fakat çabuk gitmesi adettir. Zira ağır yürümek, büyüklüğü belirtmektedir. Bundan dolayı sultan hazretlerinin huzuruna yavaş gitmek, bu kadar haşmetli bir kimsenin huzurunda gösteriş yapmak anlamına gelir.

12. **Sirace Alayı :** Bu, Türklerin ve Arapların ilk ve en eski süvari alayıdır. Seracen sözcüğü, her ne kadar kimilerinin Arap dilinde doğu anlamına gelen şarktan geldiğini çıkarıyorlarsa da, Sirac'den geldiği sanılmaktadır. Seraçan sözcüğüne gelince, Arap vakayinameleri bu isimle hiçbir ulusu belirtmezler. Zaten sözcüğün kendisi de, ne Arapça, ne Farsça, ne de Türkçede herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Seraç'ların yerini sipahiler, sekbanların yahut eski piyadenin yerini yeniçeriler almışlardır. Bununla beraber bir paşanın yönetiminde bulunan piyade, eski sekban adını bugüne dek korumuştur. Aynı biçimde süvari de seraç ismini korumuştur. Türkler, bütün bu sözcüklerin İran kökenli olduklarını söylerler. Seraç, tehlikeyle karşı karşıya anlamına gelen serecam'ın kısaltılmışıdır. **Ser**, baş; **ancam**, tehlike anlamına gelmektedir. Bunlardan başka Türklerin, bugün, **Serdengeçti** denilen başka bir askeri kıtaları daha vardır. Bütün bunlardan, başka bir yerde (*) söz konusu edeceğim. Sekban da bir Farsça sözcük olup, köpek bekçisi anlamına gelmektedir. **Sek**, köpek; **ban** ise muhafız, bekçi demektir. Buna benzer, **bacı - ban** : bağ bekçisi; **ruh-ban** : yol bekçisi vb. gibi. Ruhban sözcüğü, alay amacıyla, Rum keşişleri için de kullanılır. Örneğin, Ruhban-ı zahid-u zahidperes.

(*) Sultan IV. Mehmed bölümündedir.

13. **Altı Ay :** Sultan Bayezid'in bu üç oğlunun kaç yıl hüküm sürdükleri konusunda Türk ve Hıristiyan yazarlarının görüşleri birbirini tutmamaktadır. Hıristiyan yazarlarına göre, Süleyman, 6 yıl, Süleyman'ın sözde oğlu Orhan, Musa Çelebi ve Mehmed Çelebi ise toplam olarak 14 yıl saltanat sürmüşlerdir. Türk tarihçileri ise, Süleyman'ın yedi yıl, on ay; Musa'nın üç buçuk ve Mehmed'in sekiz yıl ve on ay hükümdarlık ettiklerini söylemektedirler. Bu ara saltanatının (fasıla-ı saltanat) toplam süresi, yirmi yıl ve iki ay etmektedir. Açıkça görülmektedir ki, Hıristiyan tarihçilerinin, kendi isteklerine göre, kardeşlerin saltanat sürelerinin bir bölümünü Mehmed Çelebi'ye eklemektedirler. Phrantzes'e gelince, yukarda belirttiğimiz gibi, kardeş kavgasının üç yıl sürdüğünü söylemektedir.

14. **Ödül :** İlk önce müsahip yahut özel danışman ünvanıyla gönlünü yapar ve sonra sadrazamlığa terfi ettirir. Gelibolu'da bugün bile Boğazhisar denilen ve kendi yapıtı diye anılan çok güzel bir yapı görülmektedir. Aynı biçimde İstanbul'da da, **Seraç Paşa** adını taşıyan bir çarşı vardır. Ve bu ad, bu vezirin yahut oğlunun adına bakarak, verildiği sanılmaktadır. Zira Türkler, Seraç adını taşıyan bir başka ünlü paşa belirtmezler.

15. **Mehmed'in :** Şunu unutmamalıyız ki, Süleyman'la Musa Çelebi'lerin hayatta oldukları süre içinde Mehmed, sadece Çelebi lakabını kullanmıştır. Fakat bunların ölümünden sonra Sultan (3) ünvanını almıştır. Türkler, bu üç kardeşin hüküm sürdükleri on bir yıl ve üç ay sürcyi saltanata ara (fasıla-i saltanat) verme saymaktadırlar.

---

(3) İngiliz ve Alman çevirmenleri derler ki : Mehmed hayattayken Musa, salt... vb. adlanmakta olduğu görülmesi gerek. Zira Musa, Mehmed'den önce ölür. Bu yanılgı, hata-sevap cetvelinde düzeltilmemiştir. Ben, Mehmed'in yerine Süleyman'la Musa'yı koydum. Zira Musa'nın, kardeşi Süleyman'ı; Mehmed de Musa'yı öldürdüklerini biliyoruz. Yoksa Süleyman, tümüyle dışta bırakılabilir ve salt Musa hayattayken Mehmed, yalnız Çelebi lakabıyla adlanmakta; fakat Musa'nın hemen ölümünden sonra... vb. (Fransız çev.).

III. BÖLÜM

1. **Mehmed** : Bu adı kullanan ilk Türk hükümdarıdır. Kimi Hıristiyan tarihçileri, sözünü ettiğimiz Mehmed'in, Bayezid'in oğlu, yahut bunun, Süleyman'dan torunu olup olmadığı konusunda kararsız görünmektedirler. Türk tarihçileri ise, bunun babasının Bayezid olduğunu söylemekte tereddüt etmemektedirler. Ve bu ortak beyanlar karşısında tüm kuşkular ortadan kalkmaktadır. Başka bir yerde (1) ilk adının Mehmed olduğunu belirttik.

2. **Kardeş Katili** : Türklerin doktrinlerine yahut önyargılarına göre, padişahlarının, cezalandırılmadan yahut zalimlikle suçlanmadan, her gün uyruğundan on dört kişiyi öldürmek ayrıcalığına sahip olduklarını kabul etmektedirler. Çünkü bunları bu işlemi, ölümlü olanların idrak etmelerine izin verilmeyen gizli hareketler nedeniyle kardeş ve baba kıyımını hiçbir suretle uygun görmemektedirler. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk iki yüzyılı içinde öldürülen hükümdarların kardeşlerinin ve yakın akrabalarının; sancaklardaki açıktan ayaklanmalar yahut devletin ileri gelenlerinin onaylaması olmadan yapılan hareketler istisna edilirse, haksız yere kurban edildiklerini kabul ederler. Fakat imparatorluğun üçüncü yüzyılında, Viyana kuşatmasında başarısızlıkla anılan Sultan I. Süleyman, bütün bu sancakları kaldırtır ve padişahların akrabalarının yaşamlarını güvence altına almak için bir yasa çıkartır. Bu kanunla, ayaklanmaların önünü almak için de, elebaşılarının kapalı tutulmalarını ve halkın gözünden uzak tutulmaları önlemini almıştır. Bu yasanın yayımından sonra şehzadelerden bazıları babalarının veya kardeşlerinin hoşgörüleri sa-

(1) Bk. kitap I., böl. V. not 24 ve kit. I. böl. IV. not 27. (Rom. çev.).

yesinde bir süre sancaklarını koruyabilmişlerdir. Şimdi ise bu tür ayrıcalıklar kalkmıştır ve şehzadeler, padişahın karakterine göre, daha sıkı yahut daha acımalı bir biçimde kapalı tutulmaktadırlar. Örneğin II. Süleyman ve II. Ahmed, çok sıkı bir kontrol altında tutulmuş olup aksine bugün hüküm süren III. Ahmed ise, Sultan Mustafa tarafından o kadar sıkı bir gözetim altında bulundurulmamıştır. Tutuldukları yer, imparatorluk sarayıdır.

3. **Karadevlet Şah** : Bu deyim, kara ve devlet sözcüklerinden oluşmaktadır ve Türklerden çok, Tatarlar tarafından kullanılmaktadır. Şah ise, kral yahut hükümdar demektir.

4. **Mendil** : Bu, boyun eğmek, aman dilemek anlamına gelen Türkçe bir cümledir. Özel deyim olarak, lütuf demek olan aman anlamına kullanılmaktadır. Bundan ötürü «Boğazına makrama taktı» yani boğazına mendil yahut başörtü taktı denilir. Bu, ebedî olarak boyun eğmek demektir. Her kim bu biçimde boyun eğmiş ise, «eğilen baş kesilmez» diyen yasanın kararına göre cezadan bağışıktır. Bu hüküm, ancak tehlike teşkil edecek kadar tutsakların sayısı fazla yahut bunların güvenli bir yere götürülmeleri için yeter sayıda koruyucu verilemeyecek kadar düşman yakın bulunuyorsa, uygulanamaz. Her iki durumda da, yasal olarak öldürülebileceğini ve bunların ölümlerinin Kuran düşmanları olan Hıristiyanların sayısını azaltacağını söylerler. Aynı biçimde bir Hıristiyan esiriyle evlenen bir Müslümanın, imparatorluğun sınırları dışında, karısının ülkesinde yaşamasına izin verilmemektedir. Zira yabancı ülkede güvencede olmamakla beraber, kadının gebe olarak kaçması muhtemel olup, doğacak çocuğunu Hıristiyan dininde büyütmesi, Türklerce ölüm kadar büyük bir günah sayılmaktadır.

5. **Benim Yüce Yürekliliğim** : Barbar bir hükümdarda bu kadar yüce yüreklilik gören bir kimse hayretler içersinde kalabilir. Belki dünya, barbar bir hükümdarda bu kadar büyük alicenaplık ve şahane erdemlerle donatılmış bir ruhun bulunduğunu görünce şaşırabilir. Artık «Yunanistan, Yunanistan'da değil ve kaç Yunanlı barbar olmuşsa, o kadar da barbar, Yunanlı olmuştur» diyen atasözü çok eskimiştir. Bana kalırsa Yunanistan'da doğmuş olan Yunanlı sayılması şöyle dursun, aksine bu ulusu bu kadar ünlü yapan bilim ve bilgiyle dolu olan kimse Yunanlı sayılabilir.

Bu konuda İsokrates'le aynı fikirdeyim. İsokrates, övgülerinde «Bizimle aynı kökenden gelen birçok Yunanlı vardır; fakat ben, bunları değil de, ahlâk ve bilim bakımından bize benzeyenleri bu isme layık görmekteyim» der.

6. **Askerler Arasında :** Teslim olmak istemeyen kentlerin yağmalanmasını askerlerine vaad etmek Türk hükümdarlarının adetiydi. Kendilerine ise, ancak binalar ve bunların yönetimi kalmaktaydı. Doğal olarak yağmaya ve çapulculuğa düşkün olan askerlere verilen bu sözün ne kadar kışkırtıcı olacağı anlaşılır.

7. **Amasya** : Bu sarayı Amasya'da, devletin merkezi yapmak için değil, fakat salt dinlenme ve eğlence yeri olarak yaptırmıştır. Gerçekten de Türk padişahları, hiçbir zaman Amasya'da oturmamışlardır. Bu sarayda ancak genç şehzadeler ikamet etmekteydiler.

8. **Severin :** Bu, zamanla yıkılan bir kuledir. Bugün bile koruduğu adı ise, Romalılar zamanında anısını yadsımak için kendi adını koyan bir valinin yahut başka bir Roma prensinin emriyle yaptırıldığını göstermektedir. Yine burda, İskitlerle savaşmak için Tuna üzerinde İmparator Trayanus tarafından yaptırılmış olan görkemli taş köprünün temelleri, bugün bile görülmektedir. Bu köprüden Boğdan'ın tasvirinde daha ayrıntılı olarak söz edeceğim.

9. **Kale :** Bu civarda bu adı taşıyan böyle bir kent yoktur. Bana kalırsa, bunun Taya kenti yahut Tulça kalesi olması muhtemeldir. Çünkü her ikisi de Tuna boyunda yerleşik bulunan İshakçı ile Curcova arasında kain bulundukları söylenmektedir.

10. **Yıllık Vergi :** Türklerin, Romenlere silah kuvvetiyle boyun eğdirdikleri inkâr edilemez. Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun hazinesi tarafından istenildiğinde, tuzlaların ve gümrüklerin satıldıkları yahut kira verildikleri günler pek uzak değildir. Matey voyvoda zamanındaki yıllık vergisi, elli bin Osmanlı parasına yükselmişti. Aynı zamanda tuz madenleri ve gümrükler üzerindeki haklar, Romen Beyliğine geri verilmiştir. Boğdanlılara gelince, kendi istekleriyle Türklere boyun eğmiş ve bağımlılıklarını istemişlerdir. Voyvoda Petru Rareş zamanından beri dört bin çilli (sarı) altından, yirmi doğan ve kırk Boğdan altınından oluşan ve Bayram peşkeşi denilen bir paskalya armağanını, Osmanlı sa-

rayına göndermeye başlamışlardır. Fakat bu hediyelerin cazibesine kapılan Türkler, bundan sonra, cizye yahut haraç, yani vergi adı altında büyük miktarda para istemişlerdir. Türklerin bu şiddetli hareketleri, Boğdanlıları üzmüştür. Bunun üzerine Petru Rareş, aşağıdaki yanıtı vermiştir: «Şahsımı ilgilendiren duruma gelince, ben beylikten çekilebilirim; fakat herhangi bir hediyenin mahiyetini değiştirip vergiye çevirmek yahut padişaha verilmeye alışılmış miktarı arttırma yetkisine sahip değilim.» Buna karşın Rareş, zorunlu koşullar altında Erdel'e çekilmek zorunda kalınca, Türkler, amaçlarına ermişlerdir. Zira yerine halef tayin etmekle, daha çok para isteminde bulunmuşlar ve zavallı Boğdanlılar'ın 70 bin altundan başka 50 bin ley daha vermeleri gerekmiştir(cizye malı yahut paskalya hediyesi karşılığı olarak).

11. **Düzmece**: Bu Mustafa, Hıristiyan yazarlarının, Bizans İmparatorunun kışkırtmasıyla Sultan II. Murad zamanında ayaklandığını söyledikleri Mustafa değildir. Zira bu, Romanya denilen salt Rumeli'de görünmüştür. Sözünü ettiğimiz Düzmece Mustafa ise, halk tabakasından olup, Anadolu'dan hiçbir zaman çıkmamış ve İran devletine isyan eden küçük İran hükümdarlarının birisinden başka desteği yoktu.

12. **Bedreddin (Beder - Ulleddin)**: Bu, Cengiz Han istilası zamanında isyan eden ve İran Devletinin egemenliğinden kurtulan küçük hükümdarlardan biri olsa gerek.

13. **Zağara**: Bu Anadolu'da bir kenttir. Bununla beraber Rumeli'de, Filibe'ye yakın ve aynı adı taşıyan başka bir kent daha vardır. Bunları birbirinden ayırdetmek için sonuncusuna Eski Zağara denmektedir.

14. **Simavnaoğlu (Semidin Oğlu)**: Yukarda sözünü ettiğimiz Bedreddin'in soyadıdır.

15. **Eski Gelibolu**: Eskiden Çanakkale kıyısında bir kaleydi. Bugün ise, ya harab olmuş yahut başka bir ad altında kaybolmuştur.

16. **Rumeli**: Türklerin bu isimden ne anladıklarını yukarda gösterdim (Bölüm 2, not 20 ve bölüm IV, not 5). Bununla beraber burda daha ayrıntılı bilgi vermem ve açıklama yapmam yararlı olur düşüncesindeyim. Arap halifeleri yahut Hıristiyanların de-

dikleri gibi Sarrazinler, Anadolu'ya yayılmak üzere, Bizans İmparatorluğu'na ilişkin ve batıya bakan bütün Anadolu bölümüne **Rum-ili,** yani Romalılara ait ülkeler, adını veriyorlardı. Belki de bu bölgelerdeki Rumlar da, kendilerini bugüne dek Romanos, yani Romalı adlandırdıklarından. Bu durumu bütün yerli tarihçiler doğrulamaktadırlar. Buna rağmen kanatimi daha fazla kuvvetlendiren, Roma ülkesi anlamına gelen Erzurum kentinin adıdır. Zira e r z, Arap dilinde toprak, arazi, ülke; R u m ise Roma anlamına gelmektedir. Gerçekten bu kent, Anadolu'da, Müslümanların gazabına karşı uzun süre aşılmaz bir sur görevini yapmış ve bunların akın ve yağmalarına karşı öteki eyaletleri savunmuştur. Fakat Bizans İmparatorlarının Latinlerle yaptıkları savaşlar, Müslümanlara topraklarını genişletme olanağını vermişler ve bütün Anadolu'yu egemenlikleri altına almışlardır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun küçülmesi olayı, Rumeli adınını da, sonraları Osmanlıların eline geçmiş olan salt Avrupa bölümündeki topraklara özgü kalmıştır. Bununla beraber Türk coğrafyacıları, genellikle, Avrupa'nın geri kalan kısmına da Rum adını vermektedirler. Örneğin, Rum'dan Anadolu'ya yahut aksine, Anadolu'dan Rum'a geçme denmektedir. Bu durum karşısında Rum-ili sözcüğünün beş türlü anlamı vardır. Coğrafyacılar, bununla, bütün Avrupa'yı; eski Arap tarihçileri, Erzurum'un batısındaki eyaletleri; bazı tarihçiler, Osmanlıların, sadece Avrupa kıtasında sahip oldukları ülkeleri; kimileri ise, Mora yarımadası hariç, Yunanistan'ın kendisini; nihayet daha ender de olsa, Yunanistan'la Mora'yı birlikte kastetmektedirler. Bu sonuncu. sözünü ettiğimiz bölüme ilişkindir. Kanaatimi kuvvetlendiren bir şey varsa, o da, hem Türk, hem de Hıristiyan tarihçilerinin, sonucunu belirtmedikleri I. Murad'ın, babası henüz hayattayken, Mora'ya bir sefer yaptığını belirlemeleridir.

17. **İbrahim Han** : Türkler bunu, kendi Ulisse'leri olarak saymaktadırlar. Sultan II. Murad'ın kendisini de, salt İran ve Tataristan (Altınordu) hükümdarlarına verilen han ünvanıyla şereflendirmiştir. Bugüne kadar hiç kimsenin, hatta saray mensuplarının dahi haberi olmadan, padişahın ölümünü, kırkbir gün gizli tutabilmek ve devlet işlerini, sanki sultan hayattaymış gibi, yönetmek becerisini göstermiş olduğu için bu ayrıcalığı yapmayı uygun görmüştür. Torunları bugün bile ünvanı kullanmaktadırlar.

Bunlar İbrahim Hanoğlu diye anılmakta ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en ünlü, en zengin ve en saygın ailesidir. İbrahim zamanında, Osmanlı yönetimi altında bulunan tüm ülkelerin en küçük kentleri bile bunun, camisinin ve gelirinin kurucusu olan bu aile ile övünmektedirler. Gerçekten de bu ailenin yaptırmış olduğu yapılar o kadar çok ve görkemlidir ki insan bu olağanüstü harcamaları sağlamak için gerekli kaynakların hikmetini anlamakta güçlük çekmektedir. Bu İbrahim'den gelenlerin meşru karıları yoktur. Zira bunlar, yabancı kanın kendi kanlarıyla karışmasını hor görmektedirler ve bundan dolayı meşru kadın tutmazlar. Bundan başka bunlar, sultanlar gibi, hem ailelerinin sürekliliğini sağlamak, hem de zevklerini tatmin etmek için, cariyelerini tutsaklardan seçmektedirler. Bu ailenin, ünlü atalarına borçlu bulundukları başka bir genel kural da, ister mülki, isterse askeri olsun, herhangi bir görevi hileyle ele geçirmemektedir. Bunların tüm tutkuları, t e v l i y e t (mütevelli), yani kendilerinin yahut babalarının yaptırmış oldukları camilerin kontrolünü yapmaktan ibarettir. Bu biçim hareketlerinin görünürdeki sebebi, bunların, görev görmeği yüce soyları için aşağılık saymalarıdır. Gerçek neden ise, sadrazamlık makamına yükseldikleri takdirde, vazifelerinden olduğu kadar, mal ve mülklerinden yoksun edilen bunca vezirin kaderiyle karşı karşıya kalacakları korkusudur. Sultanlar bile resmi görev yüklenmelerini zorlayamıyorlardı. Çünkü bunlar, sultan Murad'ın kendilerine vermiş olduğu bir ayrıcalıkla bu görevlerden bağışıktırlar. Daha sonraları bu ayrıcalık, İbrahim Han'ın anısının şerefine, Kanuni Sultan Süleyman tarafından doğrulanmıştır. Ve bugüne dek yürürlüktedir. Genel çıkarlar gerektirdiği ve devlet sıkışık bir durumda bulunduğu zamanlarda bunlar, daima seferlere kendi hesaplarına silahlarla donatılmış asker göndermeye hazır durumdadırlar. Sultan da kendilerine özel önem veriyordu. Örneğin, yılda kendisini iki kez ziyaret etmelerine izin verir ve şereflerine görkemli bir sofra kurar. Bundan başka hiç kimse, bunlar kadar sık ve serbest sultanın huzuruna çıkamaz. Huzuruna çıktıkları zaman sultan, alışıldığı üzere, biraz ayağa kalkar; buna karşılık bunlar da «selamun aleykum» diyerek selam ederler; Sultan ise «al eykum es-selam» yanıtını verir. Bundan sonra derin bir saygı ve sessizlik içinde ayakta durarak Sultan ,kendilerine «sefa geldiniz» yahut «hoş geldiniz» der. Sultan kimi kez bunları oturtur ve çeşitli sorunlar

hakkında samimi konuşmalar yapar. Bu biçim karşılamayı sultan, ancak müftüye ve sadrazama yapardı. Ben, bu aileden İbrahim Bey adında birini tanırım. Bu çok az konuşur ve çok ağır başlı ve haşmetliydi. Yılda iki yahut üç kez Boğazdaki sarayında beni ziyarete gelir ve her ayrılışında daima yavaşça iyi kal diyerek, kısa bir iltifatta bulunurdu. Gelişinde hayrola sözcüğüyle beni selamlardı. Zira Hıristiyanları selamün aleyküm diyerek selamlamak, Hıristiyanlara göre günah sayılırdı. Bundan dolayı Hıristiyan hükümdarları, Türkler tarafından vaad edilen barışın ne kadar hükümsüz olduğunu tasavvur edebiliyorlardı.

18. **On Ay**: Bunun için Hıristiyan tarihçilerinin karışık sayılarını düzeltmek isteyenler buna dikkat etmeleri gerekmektedir. Bunlar hakkında söylediklerimiz için bk. kitap II., Bölüm II., not 13.

19. **Kardeşleri**: Hıristiyan tarihçileri olduğu kadar Türk vakanüvisleri de, Hıristiyan hükümdarlarının, Bayezid'in Timur'dan yediği uğursuz, darbeden dolayı Osmanlı Devletinin düşmüş olduğu kargaşalıktan yararlanmasını bilmiş olsalardı, Osmanlı devletini tümüyle değilse bile, hiç olmazsa, Rumeli'deki egemenliğine son verebilecekleri konusunda aynı fikirdeydiler. Fakat bizlerin Allahın neler düşündüğünü bilmediğimizden, O'nun hakkında muhakeme yürüteceğimize, sessizce ona tapınmamız evladır.

IV. BÖLÜM

1. **Öteki Düzmeceden Başka** : Bu Düzmece, yukarda sözünü ettiğimiz Anadolu'dakinden başkası olup, Avrupalıydı ve ilk önce Tesalya'da ortaya çıkmıştır. Bunun gerçek Mustafa olduğunu kabul eden Hıristiyanların yanılgısı hoş görülebilir. Çünkü bunlar ancak Yunanlıların aracılığıyla Türkler hakkında bilgi alabiliyorlardı ve bunlar, Türk korkusundan dolayı bir dilenciyi bile hükümdar yerine koyabilirlerdi.

2. **Gizli Olarak** : Bana kalırsa, Yunanlılara karşı savaş bahanesi bulmak için Türkler tarafından uydurulmuş bir iftiradır. Phrantzes (I. Kitap, 39. ve 40. Bölümler), Bayezid'in gerçek oğlu olduğunu sandığı Mustafa'nın, Osmanlı Devletinin batı kesiminin hükümdarı olarak tanıyan Yoannes Paleologos'un yardımıyla, Sultan Murad'ın yardım etmemeleri için ikaz etmesine karşın, Peloponnes (Mora)'ten Gelibolu'ya getirildiğini söylemektedir.

3. **Asya'da** : Belirtilen yerde Phrantzes, başka türlü söylemektedir. Buna, göre, Mustafa ile Bayezid adını taşıyan Sultan Murad'ın veziri arasındaki savaş, Edirne yakınında meydana gelmiştir. Phrantzes, bu vezirin, askeri konularda çok becerikli ve tecrübeli bir kimse olduğunu bildirmektedir. Bu savaşta Mustafa galip gelince, Murad'la çarpışmak için Asya'ya döner, fakat yenilgiye uğrar ve yine batıya gitmek zorunda kalır. Bununla beraber sultan Murad, kendisini bazı Ceneviz gemileriyle izleyerek yakalar ve öldürtür. Fakat I. Mehmed'in Edirne'deki ölümü üzerine, bunu oğlu II. Murad'ın Rumeli'den döner dönmez yerine geçtiğine ilişkin kuşku olmadığına göre, uyumsuzluktan ötürü Türk tarihçilerinden çok, Phrantzes'i suçlayacağım geliyor.

4. **Ateşin Gözyaşları** : Türklere göre, zaferin kazanılmasındaki etmen, ne ordunun büyüklüğünde, ne insan becerisinde ve

de ne askerlerin yiğitliğinde değil, fakat Tanrısal istemde aranmalıdır. Bundan ötürü bunlar, Allahın istemine karşı savaşmadıklarını belirtmek için daima yasal nedenler aramaktadırlar. Genel kurallarına göre, tek doğru savaş, İslam dininin yayılması için yapılan cihattır. Aksine devletin yayılması yahut devlet gelirlerinin artması için yapılan savaş, haksız bir savaştır. Buna bakarak Türklerin, savaşa yasal bir mahiyet vermek için daima neden bulabilecekleri anlaşılmaktadır. Şimdi hüküm süren Sultan Ahmed'in amcası II. Süleyman zamanındaki sadrazam Köprülü Mustafa Paşa, Türkler arasında çok geçerli bulunan bu düşünceden çok ustaca yararlanmasını bilmiştir. Savaşların kötü sonuçlarından dolayı cesaretini yitiren Türk askerleri, orduya hizmet etmeyi reddedince, Paşa düşüncesini şöyle açıklar : «Almanların bize galip gelmelerinin ve bizim onlara yenilmemizin sebebi, düşmanların kahramanlığı değil, Müslümanların günahlarıdır. Padişahın gümüş ve altından yapılmış tüm kıymetli taşınır mallarının satılması ve elde edilecek parayla askerlerin ulufeleri ödenmesi gerekmektedir. Padişah bir bildiri yayınlamalı ve bununla Almanlara karşı yapılan bu savaşın sebebinin, salt İslam dinini yaymaktan başka amaç güdülmediğini bildirilmelidir. Kuran-ı kerimin kurallarını yüreklerinde taşıyanlar, öğütlerini zorla değil, fakat içten gelerek izlemelidirler. Ve Kuran'ın hükümlerine içten saygı duyan salt 12.000 kişiyi hizmetinde bulundurabilirse, kısa bir zamanda Almanlara karşı zafer kazanabileceğinden ve Osmanlılardan almış oldukları tüm toprakları geri alacağından emin olduğunu» söyler. Bu öğüt, ilk önce istenilen etkiyi yapar. Çünkü sadrazam ilk seferde şehir köy, Niş, Semendre ve Belgrad gibi kentleri geri alır; fakat ikinci seferde Salankamen savaşında, ise aşağı yukarı tüm ordusunu ve şerefiyle birlikte hayatını da yitirir.

5. **Yaratık** : Türkler, bu özlü sözü sultan III. Murad'a vermektedirler. Bunun anlamı şudur : İnsan, Allahsız hiçbir şeye kadir değildir ve tüm çabası boşunadır. M â b u d, Türklerin, Allaha verdikleri bin bir isimden biridir ve kullarının bekçisi anlamına gelmektedir. Özel isim Mahmud, burada, mâbud'un karşıtıdır. Böylece özlü söz, harfi harfine çevirildiği takdirde : «Mâbud vermeyince, ne eylesin Mahmud» anlamına gelir.

6. **Muhammed'in Ruhu** : Tanrısal yapıt ve gizleri taklit etmeye çalışan şeytanın, İsa'da çift tabiat olduğu kuramını yıkmak istediğinden, burada, Muhammed hakkında da buna benzer şey uydurduğu görülmektedir. Fakat uydurması o kadar efsanevidir ki, İsa hakkındaki doktrin, insancıl anlayışımıza her ne kadar aykırı düşmüyorsa da, Muhammed hakkındaki kuram da o kadar anlamsız ve küstahtır. Örneğin, bu sahte peygamberin ruhu hakkında, Muhammed'i övenlerin söyledikleri kadar gülünç bir şey var mıdır? Yandaşları bunun üzerinde Hıristiyanların, İsa'nın Tanrılığı üzerinde durdukları kadar ısrar ederler. Bunlar, Allahın, onyedi bin yıl önce evreni yaratmadan, bugün dünyamızın bulunduğu yer de, Tanrının eliyle kurulan bir cennet olduğunu ve bunun ortasında da t u b a denilen bir ağaç ve bunun dallarında bir t a v u s k u ş u olduğunu ve bunun yüreğine Allahın, daha özenle korunsun diye, Muhammed'in ruhunu yerleştirdiğini; sonunda Tanrının, bizim de içinde bulunduğumuz bu dünyayı —onların inancına göre, bunun son dünya olacağı— yaratmaya karar vermiş olduğunu ve burayı insanlarla iskân etmek isteyince, Muhammed'in ruhundan bir parça almış olduğunu ve böylece ilk insanın yaratıldığını; Allahın bunu Adem diye adlandırdığını ve buna buğday yemesini yasaklayarak, cennete yerleştirdiğini; bütün bahçelerin emrinde olduğunu gören Adem'in, Tanrının buyruğunu unutarak buğdaydan yediğini, fakat hemen ölümüne sebep olacak birşey yuttuğunu anladığını; bununla beraber aynı anda Muhammed'in ruhunu da içinde hissettiğini ve derhal bunun, bir gün dirilmesine neden olacağını anladığını; bu arada Adem'in öldüğünü ve Muhammed'in dünyaya gelişine kadar ne kendisinin doğumu ve de ne gelecek kuşakların doğumu hakkında hiçbir şey bilmediğini; bunun üzerine esrarlı duygusallık sayesinde Muhammed'in ruhunun parçacığı içinde titreşmeye başladığını ve gelecek dirilişin mutluluğunu haber verdiğini ve hem kendisinin, hem de gelecek kuşakların kurtuluşunun güvence altına aldığını, Adem'in, yaptığı iyilikten dolayı Allaha şükrederek ..... nihayet yüzyıllardan sonra benim neslimin, Tanrının, kendisi için dünyayı yarattığı, tek ve gerçek oğlu olan son peygamberi ve beni meydana getirdiğini» söylerler. Muhammed'in ölümünden sonra yahut Türklerin ifadesiyle Hicretten sonra, yani bu dünyadan göçünden yahut uzaklaşmasından sonra saf ve lekesiz ruhu göğe çıktığını söylerler.

7. **Öpmektedir**: Türklere göre ölüler, hatta azizler, bile hayatta olanlara yardım edemezler.' Bu konuda modern eretiklerimizi taklit ederek, bu düşüncenin zehirini onlardan almışlardır. Buna rağmen Türkler, Muhammed'in ruhunun, insanların dualarını işittiğini ve bunları Allahın tahtına sunduğunu sanırlar. Ve bu ayrıcalığının bütün öteki yaratıklara da geçerli olduğunu kabul ederler. Bu konudaki Türklerin inanışı, Ortodoksların inançlarına benzediği sanılmaktadır.

8. **Bir Kılıç**: Bu zamandan başlayarak, parişah, eğer İstanbul'da ise, tahta çıktığının ertesi günü, büyük bir merasimle Eyüp denilen bir kenar mahallede bulunan ve aşağıda kendisinden bahsedeceğimiz Eyüp Ensari'nin anıtını ziyaret etmek Türklerin dinine girmiştir. Burada tekke şeyhi yahut reisi, padişahın beline bir kılıç takarak, şu sözlerle merasime son verir: «Yürü, nusret senundur», yani «yürü, zafer senindir»; fakat bu da, ancak Allah tarafından verilmektedir. Eğer padişah, Edirne'de yahut başka bir yere gidip te İstanbul'a dönmüş ise, bu merasimin yapılması gerektir. Zira ilahi yasa böyle emretmektedir.

9. **Tekke**: Bu ülke, Anadolu (Küçük Asya)dadır ve Kütahya'ya çok uzak değildir. Bunun adı, komşu bir tekke'den gelmiş olması çok muhtemeldir. Eski adı ise bilinmemektedir. Osman Bey'e gelince, bu da, birçok kez belirttiğimiz İran satraplarının soyundan biri olduğu sanılmaktadır.

10. **Şiddetli Bir Hastalık**: Türkler, bunun, yasa koyucularının vaadini doğrulayan bir mucize olduğunu ve Şeyh Seydî Bekâr'ın kâhinliği yerine gelmiş olduğunu söylerler. İnsanlar, egemen olmaya başlayınca kendilerini boş inançlara kaptırırlar.

11. Phrantzes'in (Kitap I, Bölüm 40) sözünü ettiği ve Murad'ın kuşatmayı kaldırdığı zaman İstanbul'a geldiğini söylediği kimse, Mustafopulos'la aynı kişidir. Fakat Anadolu'dan gelen Türklerin, bu Mustafa'nın, dinlerinin kurucusu olan Muhammed'e benzediğini ve yüzüne bakarak hükümdarları olduğunu sözlerine eklediğini (Phrantzes) görünce, kendisini anlamak mümkün değildir. Muhammed'in portresine sahip olmadıklarına bakılır ve Türklerin böyle bir karşılaştırma yapamayacaklarını hesaba katmazsak, hiç olmazsa, bu sözlerin, kendisini görmüş olan herkesin ve özellikle muhafızının, adını gaspettiği Mustafa'ya tıpa tıp

benzeyen Mustafa'dan başkasına uygun düşeceği var sayılamaz. Bundan dolayı, özellikle ihtiyarlığın, felaketlerin, dertlerin ve endişelerin belleğini zayıflattıkları bir sırada tarihini yazmaya koyulan Phrantzes'ten, Düzmece Mustafa hakkında gençliğinde duyduklarını, Sultan Murad'ın gerçek kardeşi olan bu Mustafa'ya uygulandığından yakınmalıyım.

12. **Lazoğlu** : Srrbistan'ın despotu olan Lazar ailesinden dir. Bundan ötürü, Türkler, Sırbistan'a bunun adına bakarak «Lazoğlu vilayeti» derler.

13. **Sifap**: **Anadolu**'da bir bölgedir.

14. **Montesya** : Coğrafyacılar için bu ad altında bilinen bir ülkedir.

15. **Aydın** : Menteşe ülkesinde bir kenttir.

16. **Sarıhan** : Romencede limon konağıdır. Bu, hem ülkenin, hem de bir kentin adıdır.

17. **Hamidoğlu** : Bk. I. Kitap, IV. Bölüm, not 22.

18. **Gianta** : Adriyatik denizinde bir adadır. Eski adı Iacinthus (Zacinthus. Fransız çev.), şimdiki adı ise Zanta'dır.

19. **Güvercinlik** (Giogerginlik) : Türemeye göre güvercinlik anlamına gelmektedir. Bu, eski ismi unutulan Mora kıyısında bir kaledir.

20. **Karamanoğlu** : Sultan Murad'a boyun eğen ve sultanın büyük kızkardeşiyle evlenmiş olan Karaman Beyi'dir. Fakat Rumeli'den Anadolu'ya nasıl kaçtığı bilinmemektedir.

21. **Akşehir** : Anadolu'da bir kent.

22. **Mevlâ** yahut **Molla Gamze** : Bu sıralarda Türkler arasında en çok isim yapan bir azizdir. Bunun Karaman'daki hücresi bugün bile büyük bir sofulukla ziyaret edilmektedir.

23. **Mora Kralı** : Phrantzes'in dediğine göre, bunun bu sırada, Mora'nın büyük bir bölümünde hüküm süren despot **Demetrios** olduğu sanılmaktadır. Bu aynı zamanda Bizans İmparatorunun müttefiki ve akrabasıydı. Bundan dolayı burada kardeşi diye adlanmaktadır.

24. **Beylerbeyi** : Bu sözcüğün türemesi hakkında yukarda söz etmiştik. Buna rağmen bunu burada yine gözden geçireceğiz. Üçer t u ğ taşıyan paşaların başında bulundukları tüm iller b e y l e r b e y i adını taşımaktadırlar. Fakat sözün tam anlamında, bugüne kadar ancak üç paşa, beylerbeyi ünvanını korumuştur. Örneğin, merkezi Sofya'da bulunan Rumeli Beylerbeyi; merkezi Kütahya'da bulunan Anadolu Beylerbeyi; ve Şam Beylerbeyi. Bundan başka, bir zamanlar Buda paşası da Beylerbeyiydi. Dalkavukları tarafından öteki paşalara da beylerbeyi ünvanı verilmekle, beraber, saray kendilerine d e s t u r m ü k e r r e m'den başka ünvan vermiyordu. Bu sözcük, sultan adını ifade eden ve imzayı gösteren t u ğ r a'dan gelmektedir. Zira sadrazamdan başka, tuğra taşımak ve illerinde padişahın buyruklarını yayımlamak izni salt bunlara verilmiştir. Beylerbeyleri bu görevlerinde kaldıkça, Osmanlı İmparatorluğundaki yetkileri o kadar büyüktü ki, emirlerine verilen eyalete gitmek üzere başkentten çıktıklarında yahut bir ülkeden başka bir ülkeye, İstanbul hariç, gönderildiklerinde, yollarında, tıpkı sadrazam gibi, hangi ilden olursa olsun, rütbe bakımından kendilerinden küçük olanlara hükmetmek hakkına sahiptiler. Bunlar, o yerin paşasının. kendilerine en ufak bir engellemede bulunmadan, bütün suçluları istedikleri gibi astırabilir, kestirebilir yahut başka tür bir ölümle cezalandırabilirlerdi. Bunlardan kurtulmak için de saraya yakınmaktan başka yol kalmıyordu.

25. **Cami**: Bu, Edirne'deki camilerin en büyüğüdür. Baş vezirin oturduğu saraya yakındır ve buna E s k i c a m i denmektedir.

26. **Belgrad (Alba Greca)**: Eski devirlerde Taurunum adını taşıyan bu, çok meşhur bir kenttir. Bugün Osmanlı İmparatorluğu ile Macaristan arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Hıristiyanlara göre Osmanlılar, bu kentin kuşatılmasında çok büyük sayıda asker kaybetmişlerdir. Buna rağmen bu bilginin kuşku götürür yanı vardır. Özellikle Türklerin, Belgrad kuşatmasını kaldırdıktan sonra Sofya'yı, Niş'i Üsküp'ü (Skopya), Novomonte yahut Şehirköy gibi başka kentlere de saldırmak suretiyle ele geçirdiklerini (ki bunu Hıristiyan yazarlar da doğrulamaktadır) hesaba katacak olursak, doğal olarak bundan kuşku duymakta haklıyız. Bu kentlerin, Belgrad kuşatmasından öncemi, yoksa sonramı ele

geçirdikleri sorunu tartışılmaktadır. Hıristiyanlara göre, bunların daha önce ele geçirildiklerini; Türkler ise aksini iddia etmektedirler.

27. **Sofya (Sophia)** : Bulgaristan'ın başkenti ve Rumeli Beylerbeyliğinin merkezidir. Bu kentin savunma surları yoktur. Bunun adı, İstanbul'daki Ayasofya kilisesinin modeline göre inşa edilmiş bulunan Santa Sophia (Aziz Sofya) adını taşıyan kiliseden gelmektedir. Bu kilise, İstanbul'daki kadar büyük değildir ve camiye dönüştürülmemiştir.

28. **Kan ve Dostluk İlişkileri** : Hıristiyan yazarları, Sırbistan despotu George, Sultan Murad'la olan dostluğunu sağlamlaştırmak ve barışı buna tasdik ettirmek için, kızını sultanla evlendirdiğini söylerler. Prenslerin adlarını belirtmek konusunda Türk tarihçilerine bakarak, Hıristiyan yazarları daha doğrudurlar. Bundan dolayı bunların burda söylediklerinden ve özellikle Türklerin, bu despotla Murad'ın arası açıldıktan sonra, sultanın, yanında rehine olarak bulundurduğu George'un oğullarının gözlerinin oyulmasını emrettiğine ilişkin Hıristiyanlarla aynı fikirde olduklarından kuşku duymama sebep yoktur.

29. **Zerrinoğlu** : Türkler, Sava nehri boyunca uzanan, yani bu nehrin Tuna'ya döküldüğü yerden Petervaradin'e kadar uzanan ülkeye bu ismi verirler.

30. **Macar Kralı** : Bundan, Macar ve Leh kralı anlaşılmaktadır. Bu kral, başka eylemlerinden çok, uğursuz Varna savaşıyla tanınmaktadır.

31. **Eski Camiâ** Türemeye göre eski tapınak demektir. Bk. not 27.

32. **Büyük Kızkardeşi** : Bu evlenmenin tarihi kesin olarak belirlenmemektedir. Karaman Beyi'nin itaate alınmasından sonra, H. 831 yılında olması muhtemeldir.

33. **Ahidnâme** : A h t (andlaşma) ve n â m e (yahut mektup)'den oluşan Arapça bir sözcüktür. N â m e, yabancı temsilcilerin barış yapıldıktan sonra, kendi hükümdarları için, sultandan elde ettikleri mektup anlamına gelmektedir. Bu mektuplar, Arapların m e v a d (maddeler) dedikleri barışın ko-

şullarını içermektedirler. Bunlar, tuğra yahut sultanın imzasıyla onaylanırlar.

34. **Macarlar** : (Aşağıdaki not : 39) Türk tarihçilerinden göreceğimiz gibi bu barışı bozan Vladislav'dır.

35. **Manisa (Magnesia)** : Hiçbir Hıristiyan tarihçi (hiç olmazsa benim bildiklerimden). Sultan Murad'ın tahttan vaz geçişinden söz etmemektedirler. Türk tarihçileri ise, bu konuda çok kesin ve açıktırlar. Bunlar, Varna savaşını II. Mehmed zamanına koymaktadırlar. Sonra Sultan Murad'ın bu sıralarda padişah olmadığını, sadece ordu kumandanı bulunduğunu; bu savaştan sonra Manisa'ya çekildiğini; Mehmed'in ise H. 847 tarihinden H. 850 ye kadar tek başına hükümdarlık ettiğini söylerler. H. 850 yılında ülkenin ileri gelenlerinin Murad'ı yine tahta çağırdıklarını; buna karşılık çok genç olan Mehmed'in ise, babasının ölümünü beklemek üzere, Manisa'ya gönderildiğini belirtirler. Bunlar hakkında ilerde ayrıntılı bilgi verilecektir.

36. **Roma'daki Papa** : Hıristiyanlar, bu insanın yapmacık çabasından yeterince yakınamazlar. Zaten aydınlardan başka bütün Türkler, Papanın ölümsüz olduğuna inanırlar ve bunların bu kanaati de aşağıdaki efsaneye dayanmaktadır : «Halife Muaviye, papalardan birinin yüzünü kılıçla kesmiş olduğundan beri papalar, bu yara izini taşımaktadırlar. Bu olayı gören tutsaklar doğrulamaktadırlar. İşte bu saf ulus, kendisine şerefsizlikten başka bir şey getirmeyen bu gülünç efsanelere nasıl da aldanmaktadır.

37. **Varna** : Varna savaşından önce sultan Murad, Türk geleneğine göre, savaş divanını toplatmış ve aşağıdaki demeci vermiştir : «Bizler, Hazret-i İsa'nın gerçekten Allahın ruhu olduğuna, bir bakireden doğduğuna, Allahın sevgili peygamberi olduğuna ve henüz hayatta olduğuna; Yahudilerin kötülüklerinden kurtulduğuna ve üçüncü göğe çıktığına ve burda günün birinde halkın hainliğini yargılamak için oturduğuna ve onun İncil'ini değiştirdiklerinden Nazranileri (Hıristiyanları) de yargılayacağına inanıyoruz. Büyük bir peygamber olduğunu, fakat ölümsüzlüğünü kabul etmiyoruz ve kıyamet (dünyanın sona ermesinden) gününden üç gün önce öleceğine inanıyoruz. Buna karşılık Hıristiyanlar ise, Allahın oğlu olduğuna ve aynı zamanda dünya yaratıcısına verilen büyüklüğe ve kudrete sahip olduğuna inanmaktadırlar.

Bunlardan başka mucize yahut esrar diye adlandırdıkları bazı boş inançlara da inanmaktadırlar. Örneğin, bunlardan biri: İsa Mesih'in, rahiplerine istedikleri zaman ekmeği kendi vücuduna, şarabı da kendi kanına çevirme kudretine kuvvetle inanmaktadırlar. Benimle yaptıkları barışa sadık kalacaklarına ilişkin bu esrarın ve kutsal İncil'in üzerine and içmişlerdi. «Bundan dolayı İsa'nın İncil'ini inkâr ettiklerinden ve onun sırlarını ayaklar altına aldıklarından Allahın, kendilerini cezalandıracağından kuşku duymamaktayım» der. Bu demeçten sonra Sultan Murad'ın, savaşın en ateşli anında, barış anlaşmasını doğrulayan Macar Kralının mektubunu bir kılıca takılmasını ve silahsız bir asker tarafından tüm ordu birlikleri arasında dolaştırılmasını ve yüksek sesle «Gâvurlar, Allahlarına ve kutsal şeylerine karşı gelsinler; ve bunlar gerçekten bunlara inanıyorlarsa şu halde, iyileri olduğu gibi kötüleri de yücelten ey Tanrı, bunlardan öcünü al ve gösterdikleri hainliklerinden dolayı kendilerini cezalandır» diye haykırmasını emrettiği söylenmektedir.

38. **Düello (Savaşa Çağrı)**: Okurlarımın kanaatlerini etkilemek istemediğimden, bu meydan okuma durumunu, acaba padişahları şerefli kılmak için «Türkler mi, yoksa Kral Vladislav'ın cüretini örtmek için Hıristiyanlar mı icad ettiler?» diye okurlarımın beğenisine bırakıyorum. Bana kalırsa, benim Türklere inanacağım geliyor. Zira Hıristiyan yazarları ve özellikle Phrantzes (II, 19), Kral Vladislav'ın, Sultan Murad'ın çadırına kadar girdiğini ve burada Kamutya adında bir yeniçeri tarafından atı yaralandıktan sonra ölü düştüğünü belirtmektedirler.

39. **Cirit**: Türklerin çok kullandıkları kısa ve hafif bir mızraktır. Bunu iyi kullanmasını bilenler, alışıldığı üzere, atlarının sağ yanında asılı duran bir kılıf içinde üçer tane taşımaktadırlar. Bunlar, hedefe o kadar isabetli atarlar ki, en usta bir avcı bile kendileriyle yarış edemez. Burada anlatmak istediğim bir olayı kendi gözümle görmemiş olsaydım ben bile inanmazdım. Geçen yılki savaşın sonlarına doğru, ordular Zenta'dan hareket etmeden önce, padişah, Filibe'de, kendi mabeyincilerine eğlenmek amacıyla huzurunda cirit talimleri yaptırır. Talim yapılan mızrakların uçları keskin değildi. Türklerin gözünde çok saygın bir mevki olan mirahor Mehmed Ağa adında bir Çerkez vardı. Talim bölüğünden biri, yanlışlıkla attığı mızrak bu

Ağanın arkasına isabet eder. Fakat aldığı darbe çok şiddetli olduğundan, Mehmed Ağa, ya utancından, yahut duyduğu acıdan olacak, hiddete gelerek arap atını malımuzlar ve kaçan mabeyinciyi kovalamaya koyulur. Kaçmakta ısrar eden ve kurtulamayacağını anlıyan suçlu, atını birdenbire sağa döndürür: bunun üzerine Mehmed Ağa, arkasından o kadar süratli bir ok atar ki, keskin olmamasına karşın, atın böğrüne saplanır ve sonunda atla birlikte süvari de yere düşer. Bu görünüm karşısında hayretler içersinde kalan padişah, Mehmed Ağa'ya bu talimi durdurmasını emreder. Aynı adamın, Boğdan'da bir manastır kapısında yine kuvvet denemesi yaptığını gördüm. Kapı, tahta olup, üç parmak kalınlığında idi. Bu insan, ucu kör bir ciritle bu kapıyı deşip kırmıştır. Türklerin cirit talimine nasıl alıştırıldıklarını anlatayım : İlk önce demir ciritle yahut kendilerinin l o b u t (*) dedikleri nesneyle başlarlar. (bir **lobut**, 12 okka ağırlığında olup, her okka da 400 gr.) Şöyle bir durum alırlar : Sol elin baş parmağını bel'e koyarlar, ayaklarını ise arka arkaya bir çizgi üzerinde tutarlar, ve sağ elle ciridi, yumuşak toprak yığınına atarlar. Bu işlemi, kuvvetten düşünceye kadar sürdürürler. Hatta üst üste 700 kez atanlar bile vardır. Demir ciritle deneme yapıldıktan sonra, iki kat büyük olan tahta ciriti ellerine alırlar ve yumuşak toprağa arka arkaya 2000 kez atıncaya kadar bu talim işini sürdürürler. Sonunda, özellikle demir cirite bakarak, tüy gibi hafif olan alışılmış ciride sıra gelir. Bu insanlar, sürekli talimler sonucunda öyle bir güç ve beceri kazanıyorlar ki, cirit atmakta en usta kimseler olmaktadırlar.

Bu sözcük aslında hiç bir zaman evinden dışarı çıkmayan ve gezi yapmayan tembel anlamına gelmektedir. Bundan dolayı ağır demir cirite, hafif tahta ciritle bakarak, tembel yahut kokuşuk denmektedir. (Alman çev.) Alman çevirmeni Lubed olarak yazmaktadır.

40. **Gece** : Gecenin karanlığından yararlanarak kurtulanlar, hiç unmadıkları, eskiden **Haemus** adını taşıyan Çenci dağına varırlar. Burada halkın, kendilerini vahşi hayvanlar gibi iplerle bağladığını ve ordunun aşağı yukarı tüm kumandanlarının yok olduğunu, içlerinden tek Hunyade'nin güçlükle kurtulabildiği söylenmektedir. Hıristiyan tarihçileri, bu yiğit hakkında çok şeyler aktarmaktadırlar. Bundan dolayı Hıristiyanlık uğruna çarpışan bu savaşçının özgeçmişini incelemek istiyenler, Hıristiyan yazar-

larına başvurmaları gerekmektedir.

41. **Taht** : Hıristiyan tarihçilere göre Murad, Varna zaferinden sonra Bursa'daki inziva hayatına çekilmiştir. Eğer sonları bu biçim hayatını terketmiş ise, bunu, ne yeniçerilerin isyanı yüzünden, ne de paşaların kendisini rahatsız etmelerinden; aksine Macaristan'da Hunyad'ın kuvvetlerinin ilerlemeleri ve İskender Bey'in ayaklanması yüzünden yapmıştır.

42. **İskender Bey** : Bu, Epir prensi Yoannes'in oğlu tanınmış George **Kastriota**'dır. Hıristiyan tarihçileri bu kahramanın askeri eylemleri hakkında ciltler dolusu kitaplar yazmışlardır. İskender Bey, ta gençliğinde o kadar soylu manevi yetenekler göstermiştir ki, Sultan Murad bunun erdemlerine hayran kalmış ve yanına almış ve kendisine, Aleksander'in bir bozması olan İskender adını vermiştir. Halbuki bu isim, Türklerce, fark ettiğimiz gibi, çok az kullanılmaktadır. Örneğin, Türk tarihçileri bu ismin, bundan başka ancak iki kişiye daha verildiğini söylemektedirler. Bunlardan biri, **İskender-i Rumi İbni Elikes**, yahut Makedonyalı İskender (Filip'in oğlu). Bunun puta tapıcı olduğunu kabul etmek istemediklerinden, kendisini peygamberler arasına mı, yoksa prensler arasına mı koysunlar bilemiyorlardı. Ötekisi ise **İskender Zülkarneyin** yahut **Boynuzlu İskender** veya başka adıyla **Sahip Kiran Monarka** (*)'dır. Bununla beraber bu isimle, kendilerinin g ü r z dedikleri t o p u z'dan başka silah taşımadığı söylenen **Herakles**'i kastettikleri sanılmaktadır.

43. **Arnavutluk** : Bu isim, Albanya ile Makedonya'nın ortak adlarıdır.

44. **Akçahisar** : Eski adı bilinmemektedir.

45. **Jorj Kastriyot** : Beş oğlunu da Sultan Murad'a rehine olarak veren Epir'in yahut Güney Arnavutluğun Kralı Yoannes'in oğlu idi. Beş oğlundan en genci ve Murad'ın en çok beğendiği Jorj idi. Sultan, bunu İslam dininde eğitir ve Türk disiplinine göre yetiştirir ve kendisine İskender adını verir. Fakat Murad, Macaristan'da savaştığı bir sırada, İskender Bey fırsattan yararla-

(*) İmparator III. Frederik.

narak, Epir'e kaçar. Hıristiyan tarihçilerinin ifadesine göre, İskender. buradan Türklere karşı mucizeler yaratır. Nihayet 63 yaşında iken. Venedik topraklarında 27 Ocak 1467 tarihinde ölür (İng. çev.).

46. **Macar Kralı** : Türklerin, burada hangi kralı kastettiklerini anlayamıyorum. Zira Avusturya dükü (*) Frederik'in tutuklu ve Macarların kendisini kral olarak tanımak istemedikleri yasal kral, bu sırada Vladislav'dı. Bana kalırsa, burda sözü edilen kimse, Macar ordusunun kumandanı olan Yanoş Hunyad'dır. Hıristiyan yazarları, bu önderin Murad tarafından birçok kez yenilgiye uğratıldığını kabul etmektedirler. Buna karşın bu savaşların Türklere o kadar büyük kayıplara mal olmuştur ki, bizzat Murad : «Bu kadar büyük kayıplar pahasına zaferler kazanmak istemediğini» belirtmek zorunda kaldığını doğrularlar. Hıristiyan yazarlarla Türk tarihçileri arasındaki fark, Türklerin. bütün bu olayların Yunanistan'ın fethinden önce oluştuğunu; Hıristiyanlar ise, Yunanistan'ın bu sıralarda artık Türk eğemenliği altına girmiş olduğunu ileri sürmeleridir.

47. **Kosova** : Karadağ (Negromonte)'a uzak olmayan bir yer olup, iki kanlı savaşla ünlüdür. Bunlardan biri, zaferi kazanan, fakat sonunda hayatını yitiren I. Murad ile Bulgarlar arasında; öteki savaş ise II. Murad ile Macarlar arasında vuku bulmuştur. Romen vakanüvisleri. ikinci savaşı, şimdiye kadar yapılan savaşların en canlısı ve kanlısı olduğunu ve gelecekte böyle bir savaşın meydana gelebileceğine inanmamaktadırlar.

48. **Elbistan** : Daha yukarda sözünü etmiş olduğum bir Anadolu eyaletidir. Bu eyaletin eski adı bilinmemektedir.

49. **Evlâd-ı Resulallah** : Yani Allah tarafından gönderilen peygamberin oğulları. Zaten bunlar, emir, yani bey olarak adlanmakta olup, Türklere göre, Muhammed'in kızı Fatma'dan gelirler. Eskiden bunlar, Yahudilerden **Leviler** gibi, Tanrıya tapınıyorlardı ve devlet hazinesinden belirli yıllık ücret alıyorlardı. Bugün ise. bu farkın kaldırıldığı sanılmakta ve tüm Osmanlı İmparatorluğuna dağılmış görülmektedir. Bunların tanınmaları için dış belirtileri. yeşil bir sarık taşımalarıdır.

(*) Mutlu ve Yenilmez hükümdar (Alman çev.).

Buna karşılık öteki Müslümanlar ise beyaz sarık taşımaktadırlar. Bunlar da tüm öteki bireyler gibi aynı kadıların huzuruna çıkmak zorundadırlar. Bunları **Narib** yahut **Naribül Eşref** (Nakip yahut Nakib-ül Eşref) denilen başlarından başka hiç kimse, hatta padişah tarafından bile cezalandırılamazlardı. Bu başkan, azizlerin başı sayılıyordu ve kendileriyle aynı kökenden olan Fatma'dan geliyordu. Bu ailede görülmeğe değer bir şey var ki, bunu kanıtlayacak delil olmasaydı inanılmaz sanılırdı. Bu da emirlerin kırk yaşına kadar çok ağır başlı olmaları ve ayrıca derin bilgi ve basiret sahibi olmalarıydı. Fakat kırkını geçtikten sonra ise çökmeğe başladıkları ve tümüyle aptallaşmasalar yahut ahmaklaşmasalar bile, bunların akıllarında herhangi bir hafiflik veya bir sersemlik görülmektedir. Türkler, bu olayı bir Tanrısal esinleme kabul etmekte ve bu emirlerin doğuştan fakirliklerine ve kökenlerindeki kutsallığa vermektedirler. Bununla beraber bunlardan herhangi birine, vurgulayarak deli diye hitap edildiği zaman «emir soyudur» atasözünü kullanırlar. Sanki «işte bir deli» der gibi.

59. **Mekke, Medine ve Kudüs-ü Şerif** : Türklerin uzun yoldan gelip, ziyaret ettikleri üç kenttir. Mekke yahut Kâbe, Arabistan'da bir kent olup, Mısır fatihi I. Selim, buradaki küçük caminin yerine güzel ve büyük bir cami inşa ettirmişti. Türk geleneğine göre, İbrahim, burda öyle bir yerde bir ev yahut bir çadır yaptırmıştır ki, gezginler onu, hangi yandan gelirlerse gelsinler, görebiliyorlar. Bunlardan hiçbiri bir bardak su içmeden veya ekmeğin üçte birini yemeden geçemiyordu. Fakat daha sonraları Muhammed, cennetten buraya dört köşeli siyah bir taş nakletmiş ve sunak görevini görmesi için kendi eliyle bunu yerleştirmiştir. Türklerin inanışlarına göre Allah, Mekke'yi hac edenlerin en ağır günahlarını bile bağışlamaktadır. Bunlar, din kurucularının kabrini muhafaza etmekte olan Medine'yi de ziyaret etmektedirler. Türkler, peygamberlerinin vücudunun tam ve bozulmadan burada saklandığına ve kendisinin, şehit düştüğü bir savaş esnasında kaybettiği bir dişten başka eksiği bulunmadığını sanırlar. Muhammed'in hayatını içeren **«Muhammediye»** adını taşıyan bir kitapta denilmektedir ki, «Melek Cebrayil, bir gün Allahın kızgınlığını uyandıracak kadar dehşete kapılmıştır. Çünkü bir savaş esnasında düşmandan biri, topuzuyla peygamberin ağzına

bir darbe indirmiş ve bir dişinin kırılmasına sebep olmuştur. Bunu gören Cebrayil, derhal gökten yere inmiş ve yere düşmeden önce dişi yakalamış ve tekrar peygamberin ağızına takmış fakat eski yerine koymamıştır.» Padişahlar, Muhammed'in dişi olduğunu sandıkları bir insan dişini devlet hazinelerinde saklamakta ve çok kıymetli ve nadide eşyalar arasında saymaktadırlar. Bundan başka Muhammed'e ilişkin olduğunu sandıkları bir de h ı r k a hazinelerinde saklamaktadır. Türklerin oruç ayı olan ramazandan üç gün önce müftü, bazı dualardan sonra, her yıl bu hırkanın kenarını suya dokundurur. Türkler, bu dokunma sonucunda suyun kutsallaştığına, hırkanın ise çürümeyeceğine inanırlar ve bu olaya a b u h ı r k a - i ş e r i f yani kutsal hırkanın suyu derler. Türkler bu suyu küçük şişelere koyarlar ve hazinenin mührüyle mühürlerler. Padişah da bu şişeleri, büyük bir lütuf olarak sadrazama ve öteki büyüklere gönderir. Güneş battıktan sonra oruçlarını bozarlarken Türkler, içme suyu ile dolu bir bardağa bu kutsal sudan bir damla koyarlar ve bundan üçer yudum alırlar: nihayet hiç kalmamak üzere birden bütün suyu içerler.

Kudüs-ü Şerif, yahut Yerusalem de Türklerce kutsal yerlerden biri sayılmaktadır. Fakat Mekke'ye hacca giden biri, ilk önce Kudüs'ten geçerse tam hacı sayılmamaktadır. Türklerin bu kente bağlılıklarının nedeni, kendilerinin yalan yere Süleyman'a atfettikleri, gerçekte ise ta imparator Justiniyanus tarafından inşa edilmiş bulunan bir kilisedir. Bunlar, burada, üç dirsek uzunluğunda ve kare biçiminde bir taşın bizzat Muhammed tarafından mucize kabilinden muallâkta durduğunu iddia etmektedirler. Zira Muhammed'in Borak'ına (Muhammed'in Kuran'daki merkebine bu ad verilmektedir) bindiği zaman, göğe çıkmak için Cebrail'den emir almış ve hemen ayaklarına bir taş takılı olan merkeple birlikte göğe çıkmış olduğunu söylerler. Melek taşı görünce, peygambere hitaben «Salt Muhammed'i çağırmışken taşın burdaki işi nedir?» diye sual eder. Bunun üzerine peygamber taşa «Dur ya mübarek» der ve taş, o anda havada kalır. Hıristiyanlar için bu üç yere girmeleri yasaktır. Nasıl olduğunu bilmiyorum, ama bir Hollandalı büyük elçi camiye girme müsaadesi için Kudüs valisine hitaben Sultandan bir emirname elde etmiştir. Fakat vali bu emri yerine getirmemiştir. Bunun üzerine elçi, neden sultanın emrine uymadığını sorunca, vali; Sultanın emrini yerine getirmeğe hazırım, ama bu emir salt içeri girmek için, fakat

dışarı çıkmak için değildir. Şu halde çıkmamak koşuluya girebilirsin» yanıtını verir. Bu, elçinin merakını gidermiş ve girmemiştir.

D. KANTEMİR'İN ÖTEKİ YAPITLARI DA SIRASIYLA ŞUNLARDIR :

«Descriptio Moldaviae (Moldavya'nın tasviri) : Berlin Bilimler Akademisi'nin önerisi üzerine Latince olarak 1716 yılında kaleme alınmıştır. Bu yapıt, Boğdan'ın XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki siyasal, etnografik ve tarihsel durumunu tasvir ettiği için bugün dahi değerini korumaktadır. Yunancaya ve Rusçaya çevrileri bu eser, Romen tarihçiliğinin en modern yapıtı sayılmaktadır. 1872'de de Romenceye çevrilmiştir. (Prens Kantemir'in külliyatı içinde, cilt I.).

«Chronique des origines des Romano - Moldo - Valaques» (Romenlerin eski tarihi) (1717 -1723) : Yaş, 1835 - 1836 (Prens D. D. Kantemir'in külliyatı içinde, c. VIII). Bu, kuşkusuz Kantemir'in Romen halkına adadığı ve aramağan ettiği bir şaheserdir. Zira bu yapıtla Romenlerin şanlı kökenlerinin Latinlerden geldiğini ileri sürerek, Romenlere güçlü bir ulusal onur uyandıracağına inanıyordu. Bu yapıt, ilk önce Latince, daha sonra da Romence yazılmıştır (1717).

«Historia Hieroglifica (Hiyeroglifik tarih) (1705) : Ahlaki ve felsefi olmakla beraber daha çok bir taşlamadır. Prens Kantemir'in külliyatı içinde c. IV, Bükreş, 1973.

«Vita Constantini Cantemirii (Konstantin Kantemir'in Yaşamı) (1716 - 1718); Romencesi 1883 (Prens Kantemir'in külliyatı c. VII.). Kantemir, bu yapıtında, genellikle babasının yaşamından ve dolayısıyla kendi gençliğini söz konusu etmektedir.

«Compediolum Universae Logices Instituiones» (1701), Bük-1726 (Comentarii Academiae Scientiarum Petrpolitanae, c. I.).

«De Muro Caucaseo» (Kafkas suru üzerine), St. Petersburg, 1726 (Comentarii Academiae Scientiarum Petrpolitanea, c. I.).

«Colectanea Orientalia» (1722), Romencesi 1883 Bükreş (Prens Kantemir külliyatı. c. VII).

«Sacrosanctae Scientiae indepingibilis imago» (1700). Basılmamış. R Romen çevirisi : Metafizik, Bükreş, Biblioteca Universale, 1928.

DİMİTRİ KANTEMİR'E İLİŞKİN BAŞLICA MAKALE VE YAPITLAR :

Anghelescu, Mircea, D. Kantemir ve Doğu edebiyatı, Revista de istorie şi teorie literara, 22, 1973.

Badaran, Dan, Kantemir'in tarihsel kanun anlamı (Analele Universitatii, Bükreş, IV, 1961.

Bayer, T. S., Vita principis Demetri Cantemirii (Prens D. Kantemir'in yaşamı) - Prens Kantemir külliyatı, c. VII, Bükreş, 1891.

Blaga, Lucian, Kantemir'in kullandığı kaynakların değerlendirilmesi, Minerva Publishing house, 1972, s. 142 - 168.

Berza, Mihai, Kantemir'e saygı, Unesco Türkiye, Ankara, 1975.

Buracla, Teodor, Scrierile muzicale ale lui D. Cantemir (Kantemir'in musikiye ilişkin yazıları), Rom. Akad. Yıllık. II, c. XXXII, Bükreş, 1909 - 1910; Editura Academiei R.P.R., 1964.

Cândea, Virgil, La diffusion de l'oeuvre de D. Cantemir dans l'Europe du Sud-Est (D. Kantemir'in güney - doğu Avrupa'ya yayılması), Bükreş, c. X, 1972, ss. 345 - 361; D. Cantemir, Editura Enciclopedica Romana 1973.

Ciobanu, Ştefan, D. Kantemir Rusya'da, Analele Acedemiei Române, Mem. Sectiune Literare, III, C. II, Bükreş 1924.

Ciroanescu Georges, la Contribution de D. Cantemir aux études orientales (D. Kantemir'in doğubilim araştırmalarına katkısı), Turcica, Revue d'études turques, VII, Paris - Strasbourg, 1975, ss. 205 - 232.

Cosma, Viorel, D. Kantemir'in 300. yıldönümü ve evrensel musikici kişiliği, Luceafarul, 33, Bükreş, 1973.

Dutu, Alexandru, Tarihsel bir yapıtın yazgısı, Mag. İst., 49, Bükreş, 1976.

Guboğlu, Mihail, D. Kantemir doğubilimci, Studia et acta Orientalia, c. III, Bükreş, 1960, ss. 129 - 160.

İnalcık, Halil, Extraits from the History of the Ottoman empire (Osmanlı İmparatorluğu tarihinden özetler), Bükreş, 1973.

Kamensky, Bantisch, Le prince Cantemir, Paris, 1829.

Kösemihal, Mahmud Ragıp, Türkiye - Avrupa musiki münasebetleri, İst. 1939.

Kösemihal, Mahmud Ragıp, Balkanlarda musiki hareketleri, İst., 1937.

Panaitescu, P.P., Le prince D. Cantemir et le mouvement intellectuel russe sous Pierre le Grand (D. Kantemir ve Büyük Petro zamanındaki Rus aydının hareketi), Revue des Études Slaves, c. VI, 3 - 4, Paris, 1926.

Pascu, George, Kantemir'in yaşamı ve yapıtları, The National Culture Publishing House, Bükreş, 1924.

Pop, Emil, D. Kantemir ve Berlin Akademisi, Studii Revista de İstorie (Araştırmalar, Tarih Dergisi), c. XXII, 5, Bükreş, 1969.

Popescu - Judet, Evgenia, D. Kantemir ve Türk musikisi, Studia et Acta Orientalia, VII, 1968. Bükreş, ss. 825 - 849.

Sürelsan, İsmail Baha, Kantemiroğlu ve Türk musikisi, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara. 1975.

Tuncel, Bedrettin, D. Kantemir ve Türkler, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, 1975.

Türkkaya Ataöv, Yirminci yüzyıla kadar Romen tarih kitapları, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Dergisi, c. XXIV, 3, 1969.

Türkkaya Ataöv, Doğumunun 300. yıldönümünde D. Kantemir (1673 - 1723) Aynı Dergi, cilt XXVIII, 1 - 2, 1973.

Yekta, Rauf, Doğu musikisi, Müzik Dergisi, c. VII/5, Paris, 1907.

Yekta, Rauf, Şark musikisi: Kantemiroğlu, Şehbal Dergisi, 52, 1912.

Yönetken, Halil Bedii, D. Cantemir dans l'histoire de la musique, Actes du colloque international des civilis. balkaniques, Sinaia, 1962.

Bu Eserde Geçen Hicrî Senelerle Milâdi Seneleri Mukayese Eden Cetvel :

H.	M.	Ay		Gün
611	1214	13	Mayıs	3
616	1219	20	Mart	4
680	1281	22	Nisan	3
687	— 1288	6	Şubat	6
688	1289	25	Ocak	3
698	1298	9	Ekim	5
699	1299	28	Eylül	2
— 700	— 1300	16	Eylül	6
717	1317	16	Mart	4
726	1325	8	Aralık	1
— 727	1326	27	Kasım	5
728	1327	17	Kasım	3
729	— 1328	5	Kasım	7
— 730	1329	25	Ekim	4
734	1333	12	Eylül	1
736	1335	22	Ağustos	3
— 738	1337	10	Temmuz	4
— 760	1358	3	Aralık	2
761	1359	23	Kasım	7
762	— 1360	11	Kasım	4
— 763	1361	31	Ekim	1
766	— 1364	29	Eylül	1
783	1381	28	Mart	5
784	1382	17	Mart	2
788	1386	2	Şubat	6
791	— 1388	31	Aralık	5
792	1389	20	Aralık	2
797	1394	27	Ekim	3
800	1397	24	Eylül	2
— 804	1401	11	Ağustos	5
— 809	1406	18	Haziran	6
814	1411	25	Nisan	7
816	1413	3	Nisan	2
— 820	1417	18	Şubat	5

H.	M.	Ay		Gün
824	1421	6	Ocak	2
— 825	1421	26	Aralık	6
827	1423	5	Aralık	1
830	1426	2	Kasım	7
— 831	1427	22	Ekim	4
832	1428	11	Ekim	2
838	1434	7	Ağustos	7
840	— 1436	16	Temmuz	2
— 845	1441	22	Mayıs	2
— 847	1443	1	Mayıs	4
— 850	1446	29	Mart	3
851	1447	19	Mart	1
— 855	1451	3	Şubat	4
857	1453	12	Ocak	6
— 858	1454	1	Ocak	3
860	1455	11	Aralık	5
— 864	1459	28	Ekim	1
865	— 1460	17	Ekim	6
867	1462	26	Eylül	1
868	1463	15	Eylül	5
870	1465	24	Ağustos	7
— 872	1467	2	Ağustos	1
874	1469	11	Temmuz	3
— 875	1470	30	Haziran	7
876	1471	20	Haziran	5
— 877	— 1472	8	Haziran	2
882	1477	15	Nisan	3
884	1474	25	Mart	5
886	1481	3	Mart	7
887	1482	20	Şubat	4
889	— 1484	30	Ocak	5
890	1485	18	Ocak	3
— 891	1486	7	Ocak	7
— 894	— 1488	5	Aralık	5
895	1489	25	Kasım	4

H.	M.	Ay		Gün
901	1495	21	Eylül	2
— 902	— 1496	9	Eylül	6
— 905	1499	8	Ağustos	5
— 907	1501	17	Temmuz	7
916	1510	11	Nisan	5
917	1511	31	Mart	2
— 918	— 1512	19	Mart	6
920	1514	26	Şubat	1
— 921	1517	15	Şubat	5
922	— 1516	5	Şubat	3
923	1517	24	Ocak	7
925	1519	3	Ocak	2
— 926	1519	23	Aralık	6
927	— 1520	12	Aralık	4
928	1521	3	Aralık	1
— 929	1522	20	Kasım	5
930	1523	10	Kasım	3
931	— 1524	29	Ekim	7
933	1526	8	Ekim	2
934	1527	27	Eylül	6
— 935	— 1528	15	Eylül	3
936	1529	5	Eylül	1
938	1531	15	Ağustos	3
— 940	1533	23	Temmuz	4
941	1534	13	Temmuz	2
942	1535	2	Temmuz	6
— 943	— 1536	20	Haziran	3
944	1537	10	Haziran	1
— 945	1538	30	Mayıs	5
946	1539	20	Mayıs	3
947	— 1540	8	Mayıs	7
— 948	1541	27	Nisan	4
949	1542	17	Nisan	2
— 954	1547	21	Şubat	2
955	1548	11	Şubat	7
— 956	1549	30	Ocak	4
— 959	1551	29	Aralık	3

H.	M.	Ay		Gün
960	1552	18	Aralık	1
961	1553	7	Aralık	5
963	1655	16	Kasım	7
974	1566	19	Temmuz	6
— 975	1567	8	Temmuz	3
976	— 1568	27	Haziran	1
977	1569	16	Haziran	5
— 978	1570	5	Haziran	2
979	1571	26	Mayıs	7
980	— 1572	14	Mayıs	4
982	1574	23	Nisan	6
983	1575	12	Nisan	3
— 986	1578	10	Mart	2
988	— 1580	17	Şubat	4
991	1583	15	Ocak	3
993	— 1584	24	Aralık	5
994	1585	13	Aralık	2
— 995	1586	2	Aralık	6
— 997	— 1588	10	Kasım	1
1002	1593	17	Eylül	2
1003	1594	6	Eylül	4
1004	1595	27	Ağustos	4
1012	1203	1	Haziran	4
1013	— 1604	20	Mayıs	7
— 1014	1605	9	Mayıs	5
1015	1606	29	Nisan	2
1026	— 1616	30	Aralık	2
— 1027	1617	19	Aralık	5
1029	1619	28	Kasım	1
1032	1622	26	Ekim	7
— 1033	1623	15	Ekim	4
1039	1629	11	Ağustos	3
— 1041	1631	20	Temmuz	4
1043	1633	28	Haziran	6
— 1044	1634	17	Haziran	2
1045	1635	7	Haziran	1

H.	M.	Ay		Gün
— 1046	— 1636	26	Mayıs	5
1047	1637	16	Mayıs	3
1048	1638	5	Mayıs	7
— 1049	1639	24	Nisan	4
1054	— 1644	29	Şubat	5
— 1055	1645	17	Şubat	2
1058	— 1648	17	Ocak	2
1059	1649	5	Ocak	6
1066	1655	22	Ekim	2
1070	1659	8	Eylül	5
— 1074	1663	26	Temmuz	1
1080	1669	22	Mayıs	7
1083	— 1672	19	Nisan	6
1084	1673	8	Nisan	3
— 1085	1664	28	Mart	7
— 1087	— 1676	6	Mart	2
1088	1677	24	Şubat	7
1089	1678	13	Şubat	3
— 1090	1679	2	Şubat	1
— 1093	1681	31	Aralık	7
— 1095	1683	10	Aralık	2
1096	— 1684	29	Kasım	7
1097	1685	18	Kasım	4
— 1098	1686	7	Kasım	1
1099	1687	28	Ekim	6
1101	1689	5	Ekim	7
1102	1690	25	Eylül	5
1103	1691	14	Eylül	2
— 1104	— 1692	2	Eylül	6
1105	1693	23	Ağustos	4
— 1106	1694	12	Ağustos	1
1107	1695	2	Ağustos	6
— 1109	1697	10	Temmuz	7
1110	1698	30	Haziran	5
1111	1699	19	Haziran	3
1113	1701	8	Haziran	4

H.	M.	Ay		Gün
1114	1702	28	Mayıs	1
— 1115	1703	17	Mayıs	5
— 1117	1705	25	Nisan	7
1121	1709	13	Mart	4
1122	1710	2	Mart	1
1123	1711	19	Şubat	5

İNDEKS

A

Abdurrahman. bir Kumandan, 20.
Adriyatik denizi, 184.
Actos, bir kent, XXXVI.
Afragan, astronom, XXIV.
Agavat, bk. Ağalar, 141.
Ağalar, 141.
Ahir Peygamber, bk. Hz. Muhammed, 142.
Alılat, kent, XLVII, 4.
Ahmed II, Sultan, XXI; 174, 181; III, XXI, XXI, LIII, 123, 132, 174.
Ahmed Burhaneddin, Sultan, 48.
Ahmed Halamir, İran Satrapı, 55, 154.
Ek Eflâk, bk. Boğdan, 151.
Akarlar kalesi, 19.
Akcami, bir kent, 48,
Akçabey, bir komutan, 31, 32, 34.
Akçahisar, bir kent. 102.
Akçakoca, bir komutan, 19.
Akçaliman, bir kent, 31.
Akçaovası, bk. Akçabey, 32.
Akdeniz, XLVI.
Akkerman, bir Kent, 150.
Aksa-i İskitya, bk. İskitya 117.
Akşehir, 42, 92, 184.
Alâeddin II, Konya Sultanı, XXXII, XXXIII, XXXV, XXXVI, XXXVIII, XLIII, XLIV, XLII, XLIX.
L, LI; 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 25, 122, 124, 164.
Alâeddin, bey, 25.
Alba Gveca, bk. Belgrad, 185.
Albanya, bk. Arnavutluk, 146, 190.
Albategni, astronom, XXIV.
Alibey, Mihaloğlu, 93, 94.
Al-i Cengiz hanları, LIII, 117.

Al-i Cengizliler, Kırım Kolu, LII.
Al-i Cengiz hanları, LIII, 117.
Al-i Osman Hanedanı, LII, 89, 113.
Al-i Osmanlılar, 117.
Ali Paşa, başvezir, 61, 75, 138.
Al-i Selçuk, bk. Selçuklular, XLVII.
Almanlar, 113, 147, 181,
Almanya, 128.
Alpsu, bir kent, 19.
Altınordu, bk. Tataristan, 177.
Amasya, XLV, 48 79; beyliği, 64, 75, 76.
Amazonlar, biz kavim, 117.
Anadolu, XVIII, XXXI, XXXII, XXXVI, XXXVII, XLVIII. XLIX; 5, 24, 88, 30, 31, 33, 36, 39, 40, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 63, 65, 68, 69, 74, 75, 77, 79, 80, 81, 83, 84, 87, 88, 91, 92, 93, 96, 120, 126, 131, 133, 146, 151, 164, 165, 176, 177, 180, 183, 184;
Anadolu beylikleri, 56.
Anadolu eyaletleri, 48.
Anadolu Selçuklu devleti, 10.
Andaluz, bk. İspanya, 128,
Andvonikos Paleologos, İmparator, 23, 35, 39, 44, 52, 53, 55.
Ankara, 2, 36, 126, 127; bölgesi, 7, 8; eyaleti, 2.
Antakya, XXXVIII.
Antalya, 87.
Antik Assur ülkesi, bk. Büyük Ermenistan.
Antiyoh, bir prens, XII, XIII.
Apocaucus, bir kumandan, 170.
Arabistan, XLII, 28, 192.
Araplar, XXIV, 109, 114, 118, 169, 174, 186.
Aras, nehir, 118.
Arel, Saadeddin, bilgin, XXI.
Arnavutluk, 41, 102 ,190.
Arya, bir ülke, 116.
Aseman, bir bilgin, 120.
Astrakan, bir kent, XV.
Asya, bk. Anadolu, XXXVIII, XLII, XLIII, 3, 115, 118
Asya eyaleti, bk. Anadolu, 122; İmparatorluğu, XLII.
Asyalılar, 66.
Athos dağı, XI, 130.

Atina, 92.
Auguste Philippe II, bir kral, 120.
Avrupa, bk. Rumeli, XVIII, XIX, XXXVI, L; 4; 23, 30, 31, 37, 45, 54, 57, 74, 77, 82, 91, 117, 118, 119, 120, 127, 129, 133, 134, 135, 155, 177.
Avrupalılar, 40, 50, 66, 112.
Avusturya, 191.
Ayasofya, kilisesi, 132, 186.
Aydın, 184; beyliği, 45, 91.
Aydıncık, bir kent, 28, 31.
Aykutalp, Osman beyin oğlu, 14.
Azar denizi, XXXVII.
Azerbaycan, bir eyalet, XXXIII, XLV, XLVII; 4, 5, 55, 111, 118, 155.

B

Baber, bk Cafer, 119.
Babil, bk. Bağdad, 154.
Bağdad, 55, 154.
Bahr-i Pontos, 128.
Bakû, bir Kent, 115, 118;
Bakû denizi, bk. Hazar denizi, 115.
Balancık, bir komutan, 16.
Baldovin II, bir kral, 23.
Bali bey, Osman beyin kayınpederi, 14.
Balıkesir, 28.
Balkan dağları, 131.
Bursa, Kocaeli'nin merkezi,
39, 48, 49, 50, 55, 56, 61, 63, 64, 68, 71, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 96, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 133, 155, 165.
Batan, bir kent, 109.
Baudier, Michel, tarihci, XVII.
Bayezid, başvezir, 84, 87, 180.
Bayezid I, Sultan, bk. Yıldırım Bayezid, 39, 40, 43, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 62, 75, 83, 150, 151, 157, 158, 159, 166, 168, 171, 173, 179, 180.
Bayezid II, Sultan, 151.
Bedreddin, bk. Şeyh Bedreddin, 80, 81.
Bektaşi, bk. Hacıbektaş, 38

Bektaşiler, 143.
Belgrad, bk. Akkerman, 150.
Belgrad, 94, 95, 181, 185. Kuşatması, 185.
Belh, bir kent, XLIV, 3, 116
Bergama, 28, 29.
Berlin, XI.
Bessarabya, bir eyalet, 150.
Bilâd-Cezire, bk. Suriye, 128.
Bilâd - Kurg, bir ülke, 128.
Bilâd - Şam, bk. Suriye, 128.
Bilâd-ül-Cebel, bk. Azerbaycan, 118.
Bilecik, 11, 125.
Bithynia, bir eyalet, bk. Kocaeli, XXVII, 15, 25, 30, 56, 77, 126, 132, 152, 155, 165.
Bizans, XIII, XXXIII, XXXIX; 20, 31, 32, 34, 39, 50, 51, 52, 72, 82, 92, 152, 158.
İmparatorluğu, 17, 151; Surları, 50; tekfurları, 11, 15.
Bizanslılar, XLIII, XLIX, 8, 10, 12, 14, 155, 16, 32, 37, 52, 88.
Boğaz geçidi, bk. Güzelhisar, 152.
Boğaziçi, 118, 141, 170.
Boğazkesen, 50.
Boğdan prensliği, bk. Boğdan beyliği, XV, XXII, 46, 47, 157, 175, 189.
Boğdan beyliği, XIII, 146, 150, 151, 152; seferi. 45.
Boğdanlılar, 46, 47, 150, 175, 176.
Bohemya, 128.
Bohemyalılar, 98. 168.
Bolayır, 31.
Bolina Kalesi, 40.
Bosphorus, bk. Boğaziçi, 118.
Bucak, bk. Bessarabya, bir eyalet, 150.
Bukovina, bir bölge, 150.
Bulgaristan, bir prenslik, 39, 94, 146, 186.
Bulgarlar, 39, 98, 168, 191.
Burun,bir kent, 90.
Busler, büyükelçi, 152.
Bükreş, 150.
Büyük Ermenistan, bk. Azerbaycan, XXXV, XLVIII; 4, 113.
Büyük İskender, 147. 164.

Büyük Petro, Rus çarı, XIV, XV, XVIII, XXII.
Büyük Ştefan, voyvoda, 151.
Büyük Tataristan,, 116, 117.

C

Caber, bir kasaba, 119.
Callacomas, tekfur, 32
Callinicos, bk. Kallinikos, 132.
Can bey, Kırım han, 124.
Canik, bir kent, 48, 79.
Cabel - Karaman, bk. Karaman dağları, 128.
Ceneviz, 180.
Cengiz Han, XXX, XXI, XXXII, XXXIII, XXXVII, XXXVIII, XLI, XLIV, XLVI, XLVII, XLVIII; 3, 47,
114, 115, 116, 117, 151.
Chalcocondylas, Laonikos Bizans tarihçisi, XVIII, XXXIX, XLI,
XLII, XLIII, XLIV, XLV, XLVI, 146.
Charles, IV, Kral, 23; V, 44; VI, 44, 58, 82; VII, 105.
Charripolis, bk. Hayrabolu, 32
Chateauneuf, büyükelçi, XIV.
Cilicia, bk. Kilikya.
Collier, büyükelçi XIV.
Curcova, bir kent, 175.

Ç

Çağatay Kolu, 154; Tatarları, XXXV.
Çanakkale, Boğazı, 129, 135.
Çankırı, kent, 79.
Çavdarlar, bir kabile, 19.
Çavuş bey, komutan, 18.
Çenci, bk. Balkan dağları, XXXVI, 189.
Çin, XXXV.
Çirmen, savaş yeri, 39.
Çorlu, bir kent, 33, 166.

D

Dagistan, bir ülke, 118.
Dalmaçyalılar, 41.

Danişmentler, bir beylik, 134.
Daviyuş, Pers İmparatoru, 154.
Demokrit, bilgin, 133.
Demetrios, despot. 184.
Derbent. Rusya'da bir geçit, XV. XXII.
Derinhisar, bir kent, 19.
D'Herbelot de Molainville. Barthelmy, tarihçi, XVII. 109, 118, 128, 142, 146.
Dicle, nehir, XLVII
Doğu Avrupa, XLII.
Doğu Seyahatnamesi, bir yapıt, 127.
Don, nehir, XXXVII. XLI, 118.
Dukas. Yuannis, Bizans İmparatoru. XXXVII.
Dursun bey, Hacı İlbey'in kardeşi, 28, 29.
Dündar bey, XLVIII. XLIX. 6. 121.
Dürge, bir eyalet, 55.
Düzmece, bk. Düzmece Mustafa. 81, 83, 84. 86, 87, 88.
Düzmece Mustafa, 80, 81, 83, 84, 86, 87, 176, 180, 184.
Dydomothycon, bir kent. 34, 136.

E

Ebubekir. halife 119; Saadi'nin oğlu, XXXII. XXXVIII.
Ebu - Fereç, tarihci, 119.
Edirne, XL. 33, 36. 37, 47, 50. 61. 65. 66. 67, 69. 72, 73, 76, 79 80. 88, 91, 92, 94. 95, 100, 101, 102, 131, 153. 163, 166, 167. 180, 183, 185.
Edvar, D. Kantemir'in yapıtı, XX. XXI.
Edward I, Kral. 23; II, 23; III, 35, 44.
Eflâk. beylik, 65, 66, 80, 103. 150.
Eflâklılar. 41, 79. 80. 103.
Ege denizi, 165.
Eğrigöz, bir kent, 40.
El-Batani, bk. Batan, 109.
Elbistan, bir, eyalet, 55. 104, 191.
El-Fergani, bk. Fergana. bir bilgin. 109.
Erderun, XIII, XV.
Epibatos, bir kale, 33.
Epir, bir ülke, 102, 190, 191.

Erdel, bir prenslik, 176.
Ergene, bir yer, 91.
Erivan, bir ülke, 154.
Ermeni-i Kübra, bk. Büyük Ermenistan, XXXV.
Ermeni-i Suğra, bk. Küçük Ermenistan, XXXV.
Ermenistan, XXXIII, 128.
Ertuğrul bey, XXIX, XXX, XXXI, XXXIV, XXXIX, XLIII, XLIV, XLVIII, XLIX; L; 6, 7, 8, 9, 121, 122.
Erzincan, 111.
Erzurum, XXXV, 110, 177.
Esad Efendi, bir astronom, XIV.
Eski Cuma, bir kent, 37.
Eski Gelibolu, bir kale, 176.
Eski Zağara, bk. Zağara, bir kent, 176.
Eskişehir, 11, 14.
Evrenos bey, XL, 37, 38, 71, 72, 73, 168.
Eyüp İstanbul'da semt, 183; Ensari, 183.

F

Fener, İstanbul'da semt, 132.
Fenike, XXXIII.
Fergana, bir eyalet, 109.
Feriol, bir büyükelçi, XIV.
Filibe, bir kent, XXXVI, 37, 131, 176, 188.
Fırat, XXX, XXXIII, XXXIV, XLV, XLVI, XLVII, 5, 110, 119, 154, 155.
Fransa, 126, 128.
Fransızlar, 113, 115.
Frederik II, imparator, 23
Frederik II, imparator 23; III, 190, 191.
Frikya, bk. Germeyan beyliği, XLI, 19.

G

Galata, İstanbul'da bir semt, 141.
Galatya, bir eyalet, 164.
Galiçya, bir eyalet, 128.
Gallipolis, bk. Gelibolu, 32.

Gautier, Jean, tarihçi, XLIV, XLV.
Gazan Han, XXXVIII, 2, 12.
Gazifazıl, tarihçi, 31.
Gelibolu, 32, 74, 81, 153, 172, 180; Boğazı, 39, 40, 48, 49, 71, 77, 83, 99, 157.
Gemlik Kalesi, 27.
Germeyan beyliği, bk. Frikya; 19.
Germeyanoğlu, XLVII, 40, 45, 77, 146.
Gesehichte des Osmanischen Reiches, Osmanlı tarihi, XVIII.
Geuffroy Antoine tarihçi, XVI.
Gianta, Adriyatik'te bir ada, 91, 184.
Gibbs, tarihçi, XVII.
Gilan, bir eyalet, 116.
Giray, Han, Kırım hanı, 117, 124.
Giurgiu (Curcu), bk. Yerköy, 80.
Gordiyana, bk. Kürdistan, 118.
Gregevas, Nikcphor, Bizans tarihçisi, XXXII, XXXIII, XXXVII, XLVI. 13, 116, 117, 121, 130. 131.
135, 164, 170.
Gülistan, Sadi'nin yapıtı, XXII, 110.
Güindoğdu bey, Süleyman Şah'ın oğlu, XLVIII, 6, 121.
Gündüz bey, Ertuğrul'un oğlu, 9,10.
Gündüzalp, Osman bey'in oğlu, 14.
Güney Arnavutluk, bk. Epir, 190.
Gürcistan, 128.
Güvercinlik kalesi, 91, 93, 184.
Güzel Filip (Philippe), Fransa Kralı, 23.
Güzelhisar, bir Kent, 50, 152.

H

Hacı İlbey, bir Komutan, 29, 30.
Hacıbektaş, bir derviş, 38, 141.
Hafız, bir ozan, XXII.
Haemus, bk. Balkan dağları, 189.
Halep, XXXIII, 5, 6, 118, 119.
Hami Kalesi, 31.
Hanida, bk. Hamitoğlu, 146.
Hamitoğlu, XLVII, 40, 91, 146. 174.
Hammer, Joseph von, tarihci, XVIII.

Hamza bey, Antalya beyi, 87.
Harkov, bir Kent, XV.
Harzem, bir ülke, XLVI, 115.
Harzem Şah, hükümdar, XLVI.
Hasan Alp, Osman beyin oğlu, 14.
Hata, bir aşiret, XXXI.
Hazar denizi, XXII, XXX, XXXI, XXXIII, XXXVII, XLV XLVI. XLVII. 115, 116, 117. 118.
Hayber, bk. Caber, 119.
Hayrabolu, bir eyalet, 32, 131.
Hellespontos, bk. Çanakkale Boğazı. 129.
Henry IV, Kral, 82; V. 82; VI, 105.
Herat bir Kent, 116.
Herodotes (Herodat), tarihçi, 115.
Hezarfen, olayyazar, XXXI, 150.
Hindistan, 165.
Hint imparatorluğu, XXXVIII.
Hintliler, 115
Hoca Saadeddin, olayyazar, XXIX, XXXI, XXXV, XLVII, XLVIII, L, LI; 11, 13, 21, 35, 119.
Hodosiu, Dr. İos., yazar, XII, 109.
Hokatan, bk. Ögedey,
Hollanda, 126.
Homeros, ozan, 151
Honorius, bk. Ornus, Bursa tekfuru, 15.
Horasan bir eyalet, XLIV, 4.
Hunyad, Macar Kralı, 189, 190.
Huten, bk. Hata.
Hüdavendigar, bk. Murat bey, 36, 67, 103, 136.

I

Istranca dağı, XXVI.

İ

İacinthes, bk. Gianta, 184.
İbni al-Vardi, coğrafyacı, 128.
İbrahim bey, Karaman beyi, 92, 93, 96.
İbrahim Hanoğlu, başvezir, 82, 148, 178.
İçel, 129.

İmam-ı Azam, 140.
İmam-ı Şafi, 140.
İnegöl, bir kent, 12, 14.
İngiltere, XII, 126, 128.
İngilizler, 114, 115.
İpsala, 33, 38, 45, 91.
İran, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXVIII, XLI, XLVI, XLVII; 4, 28, 54, 110, 118, 151, 165, 166, 177; Seferi, XV.
İranlılar, XXXII, XXXIII, XXXIX, XXXVII, 114, 115, 129, 140, 169.
İrina, Bizans imparatoriçesi, 136.
İsa peygamber, 98, 187, 188; Çelebi, 57, 158, 164.
İsfahan, Kent, 154.
İskender bey, Arnavutluk Kralı, 79, 102, 190, 191.
İskender-i Rum, bk. Büyük İskender, 190.
İsfendiyar bey, Kastamonu beyi, 48, 49, 63, 64, 65, 79, 89, 90, 92, 165, 166.
İsharçe, bir kent, 175.
İskenderiye, Rumeli'de bir Kent, 41.
İskendername, destan, 109.
İskitler, XXXII, XXXIII, XXXIV, XLI, XLII, XLV. 54, 56, 116, 117, 147, 175.
İskitya, bir ülke, XXXI, XLII, 117.
İslavlar, 128, 147.
İsmaililer, bir tarikat, XXIV.
İsokrates, Yunan filozofu, 175.
İspanya, 128.
İstanbul, XI, XIII, XIV, XVII, XIX, XX, XXIII, XXV, XXVI, XL, XLI, LIII; 23, 24, 25, 26, 32, 33, 35, 50, 53, 54, 67, 73, 91, 120, 128, 132, 139, 141, 142, 144, 153, 166, 170, 183, 184, 186; Boğazı, 172; Surları, 72, 170.
İsveçliler, 147.
İtalya, 128.
İtalyanlar, 98, 115, 147.
İzmir, 91.
İzmit, 15, 19, 24, 50.
İznik, XXXII, 25, 26, 27, 61, 64, 72, 81, 88, 109, 116, 126, 127.

J

Jean de, Valois, Fransa Kralı, 35.

131, 141, 158, 163, 164, 176, 177.
Jonguière, M. de, yazar, XII.
Jorj Kostriyot, bk. İskender bey, 190.
Justiniyan, Bizans imparatoru, 193.

K

Kâbe, bk. Mekke; 192.
Kadiriler, bir tarikat, 143.
Kafkaslar, bk. Kafkas dağları, XLVII
Kafkas dağları, XXXVII.
Kahire, 123 ,142.
Kakavelas (cacavelac), müzikçi, XX.
Kallinikos, patrik, 132.
Kaloyan, tekfur, 24.
Kalyar, bk. Kili, 80.
Kanuni Sultan Süleyman, 157, 178.
Kantemir, D., Boğdan prensi, XII, XIII, XIV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX., XXI, XXII, 151, 194.
Kantemiroğlu Edvarı (bk. Edvar);
Kantakuzinos, yoannes, imparator, 34, 136.
Kapadokya, bk. Kayseri, bir eyalet, XLI, 158, 164.
Kaplan Giray, Kırım hanı, 117, 123.
Kara Eflâk, 151.
Kara Halil Paşa, başvezir, 38, 140.
Kara Ulah, bk. Muntenya, 151.
Karaağaç, bir kent, 87.
Karaboğaz, bir kent, 111.
Karacabaş, bir kent, 19.
Karacadağ, bir kent, 7.
Karacahisar, bir kent, L.
Karaçelibizade, olayyazar, XVII.
Karadağ, bir eyalet, 14, 103, 191.
Karadeniz, XXV, XXXIII, 50, 128.
Karadevlet Şah, Tatar hükümdarı, 76, 77, 174.
Karahisar, bir kent, 10, 13, 19.
Karakalpak, bk. İskitler, XLV, 111.
Karaman beyliği, 48, 64, 165.

Karaman dağları, 128.
Karamanoğlu, Karaman Bey, XLVI, 45, 47, 63, 77, 78, 79, 87. 91, 92 96, 164, 184.
Karamanlılar, XL.
Karamanname, bir destan, 109.
Karaşehir, bir kent, 10.
Karatova, bir kent, 45.
Karesi beyliği, 30, 45.
Karlina, bir kent, 92.
Karlofça Antlaşması (1699), XIV.
Kârnâme, bir destan, 109.
Karya, eyalet, XLI.
Kasandra, D. Kantemir'in eşi, XV.
Kasım bey, İsfendiyaroğlu, 89.
Kasım Çelebi, 164.
Kasım Paşa, 93.
Kastamonu, 49, 165, 166; beyliği, 48, 49, 79.
Kastriyot, bk. İskender bey, 102.
Kâtip Çelebi, bilgin, XVII.
Kayı han, Oğuzların reisi, XLVII, 4.
Kayseri, 158.
Keriş dağı, bk. Uludağ, 131.
Kemani Ahmed, bir musikici, XX.
Keyhüsrev, bk. Alâeddin; L.
Kili, bir kent, 150.
Kilikya, bk. İçel, XXXIII, 129.
Kırım hanları, LII, LIII, 117, 124; Tatarları, LIII.
Kırım - Tataristan, 123.
Kıpcak, bir Tatar oymağı, XXXI, XXXII, XXXIII,
Kızıl Kalpaklar, 146.
Kızıldeniz., 115.
Kocaeli, bir eyalet, bk. Bithynia, 16, 19, 20, 126, 152.
Kolumbaç, 168.
Komnenler, Bizans hanedanı, XL. 131.
Konstantin Paleologos, Bizans imparatoru, 105.
Konstinopol, bk. İstanbul, 152, 153.
Konya, XXXIV, 92, 121.
Kosova savaşı, 41, 102, 103, 146.
Kostel, bir kent, 16.

Kotnari, bir kent, 150.
Koyunhisar, bir kent, 15, 16, 24.
Köprühisar, bir kent, 14.
Köprülü Ahmed Paşa, Sadrazam, 143.
Köprülü Mustafa Paşa, Sadrazam, 144.
Körşah Mülük, başvezir, 71, 72, 73, 169.
Köse Mihal, Bilecik beyi, XL, 18.
Kötürüm Bayezid, Kastamonu beyi, XLVII; 88, 165.
Kristopolis, bk. Yanbolu, 131.
Krocsos, bir Kral. 126.
Kudüs, 193.
Kudüs-ü Şerif, bk. Kudüs, 105, 192, 193.
Kuva, bir nehir, 118.
Kura, bir nehir, 118.
Kuzle, bir kent, 10.
Küçük Ermenistan, 35.
Küçük Asya, bk. Anadolu, XLVIII, 4, 128.
Küçük Osman, bk. Osman bey, 122.
Küçük Tataristan, bk. Kırım, 114.
Kürdistan, bir ülke, 118.
Kütahya 9. 16, 40, 47, 137, 183, 184.

L

La Croix, tarihci, XVII.
Lala Şahin Paşa, beylerbeyi, 36, 39, 41.
Laskaris, Teodor, Bizans imparatoru, XXXI, XXXII.
Laz vilayeti, bk. Sırbistan, 71.
Lazar, Sırp Kralı, 41, 42, 43, 72, 146, 147.
Lazoğlu, bk. Lazar, 89, 103, 146, 147.
Lazoğlu, bk. Lazar, 89, 103, 146, 184.
Lefka, bir kent, 18.
Lcika. bir kent, 18.
Lehliler. 98, 150.
Leibnitz. bir bilgin, XI.
Leopol bir kent, 150.
Leunclavius, tarihçi, XXVII, XXVIII, XXIX.
Levhi Çelebi, bir ressam, XIV, 35,
Leviler, bk. Yahudiler, 191.
Lexicon Persico - Turcicum, bir sözlük, XXXI.

Lidya, bir ülke, XLI, 135.
Lonicerus, Philoppe, bir tarihçi, XXX, XXXVIII, 116, 127, 152. 168.
Lovis VIII, Fransa Kralı, 23, IX, 23; X, 23.
Lukas, bir yazar, 127.
Lutsk, bir kent, XV.
Macaristan, 93, 94, 95, 150, 185, 190.
Macarlar, 41, 70, 94, 95, 97, 98, 102, 157, 168, 186, 191.
Maeticus, bk. Azak denizi,
Maeticus, bk. Macaristan, 128.
Magnesia, bk. Manisa, 187.
Mahan, bir kent, XLIV, XLV, XLVII, 111.
Makedonya, bir ülke, 41, 131, 146, 190.
Makedonyalı, İskender, bk. Büyük İskender, 190.
Makedonyalılar, 147, 168.
Malatya eyaleti 55, 120.
Malkava bir kent, 33, 38.
Malkoçoğlu,, XL.
Malkoçoğulları, XXXIX.
Manisa, 97, 100, 102, 187.
Manos, Argoslu, bir folozof, XIV.
Manuel Paleologos, Bizans imparatoru, 44, 58, 82, 153, 158, 170.
Marmara denizi, 61, 64. 132, 152.
Marsigli, bir tarihçi, XVII.
Massagetler, bir kavim, XXXVII, 117.
Matey voyvoda, 175.
Matrona, Mora'da bir Kent, 70.
Matyaş Korvin, Kral, 150.
Maveraünnehir. XLVIII.
Movrokardato, Alcksandr, bir bilgin, XIV.
Mavrokovdato. Nikolay, Boğdan voyvordası, XIV.
Mazendcran, bir kent, 116.
Medine, XXIV. 105, 192.
Medya, bk. İran, XXI, XLVII, 118.
Mehmet Ağa, mirahor, 188, 189.
Mehmed bey, Karaman beyi, 87.
Mehmed. II bk. Fatih Sultan Melımed XV, XL, XLI, 104 151, 157, 166.
Mehmet IV, Sultan, 141.

Mehmed Çelebi, I. Bayezidin oğlu, 57, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 157, 158, 159, 164, 168, 170, 172, 180.
Mehmed Harzemşah, bir hükümdar, 115.
Mekke, XXIV, 105, 192, 193.
Melanklanlar, bir kavim, 117.
Melik Şah, bk. Alâeddin II., 122.
Meninski, bir bilgin, 110, 112, 115, 146.
Menteşe beyliği, 45, 91.
Mervhacyan, Tüakistan'da bir ülke, XLVII.
Mervşahcan, Türkistan'da bir ülke, 4.
Mesahat - ül Arz, bir eser, 128.
Mesih, bk. İsa, 187.
Mevlâna, bir mevlevi, 143.
Mevlâna, İdris, bir tarihçi, XXXI, 15.
Mevleviler, bir tarikat, 143.
Mezopotamya, bir ülke XXXIII, 128, 155, 169.
Mihal bey, bir kumandan, bk. Mihaloğlu, 31, 131.
Mihaloğlu, XL, Köprüsü, XL, 131.
Mihalıççık, bir bey, 29.
Mihaloğulları, XXXIX.
Mihayil Cossi, bir tekfur, 124, 125.
Mihayil Paleologos, Bizans imparatoru, XXXII, XXXIII, XXXIV, 12, 13, 23.
Miloş Kobiloviç, bir Sırplı, 146.
Mısır, bir ülke; 119, 123.
Mısırlılar, 55.
Moldavya, bk. Boğdan, 146, 157.
Moldavyalılar, bk. Boğdanlılar, 150.
Moğol hanları, XXXVIII; İmparatorluğu, XXXVI, XXXIX.
Tatarları, 11.
Moğollar, XXXVIII, 129, 164, 165.
Molla Fenari, bir kadı, 37.
Molla Ganize, bir derviş, 93.
Montesguisu, bir yazar, XVII.
Mora yarımadası, 69, 70, 93, 102, 177, 180, 184.
Morgenlendische Büchersale, bir yapıt, 120.
Moskova, XV
Muaviye, halife, 187.

Muhammed, Hz. XXIV, XXV, 85, 119, 122, 142, 169, 182, 183, 191, 193.
Muhammediye, bir yapıt, 192.
Muhtasar-ül-Düvel, bir yapıt, 120.
Muntenya, bk. Kara Eflâk, 151.
Murad I, Sultan, XXXIX, 135, 136, 147, 177, 180, 191.
Murad II, Sultan 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 86, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 127, 170, 176, 177, 180, 181, 186, 187, 188, 190, 191.
Murad IV, Sultan, XXXVI.
Muradiye, camü, 38.
Musa Çelebi, I. Bayezid'in oğlu, 57, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 77, 73, 74, 75, 76, 77, 95, 143, 158, 164, 166, 167, 168, 169, 172.
Mustafa Çelebi, I. Bayezid'in oğlu, 56, 57, 61, 80, 81, 83, 159, 167.
Mustafa II, Sultan, XXXI, LII, LIII, 88, 89, 174.

N

Naima, bir olayyazar, XVII.
Nakdivan bir kent, 118.
Natolya, bk. Anadolu, 126.
Nasreddin Hoca, Türk mizahcısı, 155, 156, 157.
Neamtz, bir Kent, 46.
Neapolis, bir kent bk. yenişehir 126, 155.
Nefyoğlu, Kuran yorumcusu, XIV.
Negromonte, bk. Karadağ, 191.
Nera, bir kent, XXXI, XXXIII, XXXIX, XLIII, XLVII,
Neşri, bir olayyazar, XXX XXXI, XLVIII, L, 4.
Newton, bir bilgin, XI.
Niğbolu, bir kent, 48, 49.
Nikea, bk. İznik, XXXII, 26.
Nikomedya, bk. İzmit, 15, 24.
Nikopolis, bk. Niğbolu, 49.
Niksar, bir kent, 48.
Nimetullah, bir bilgin, XXXI, XXXIII, 110.
Nis, bir kent, 181, 185.
Nogay Tatarları, XIII.
Novomonte, bk. Şehârköy, 185.
Nuh, peygamber, XLIV.
Nurkeçur, bk. Arya, 116.

O

Oğuz Tatarları, XXXV, XXXIX, 4, 114
Oğuz Türkleri, XIX, XXXI,
Oğuzlar, bir kavim, XL, XLI, XLIII, XLIV, XLVII, XLVIII, LII, 116.
Olimpos dağı, bk. Uludağ, 126, 131, 132, 152.
Orbinus, Ruzaralı, 146, 147.
Orhan bey, Osman beyin oğlu, XXVII, XXVIII, LVIII, 12, 14, 15, 19, 20 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 126, 127, 130, 133,
Ornes Bey, bk. Honorius, 115, 20, 21, 31.
Orta Doğu, XIX.
Osman bey, Osmanlı devletinin kurucusu, XIX, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXVI, XXXVIII, XLIX, XLV, L, LI; 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 28, 112, 113, 116, 119, 121, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 133, 140, 152, 164, 165.
Osman bey, Tekke beyi, 87.
Osman Gazi, bk. Osman bey, XLIX, XLIII.
Osmancık, bk. Osman bey, L, 122.
Osmancık, bir kent, 49, 140, 152.
Osmanlı beyliği, 19; devleti, XIII, XVII. XVII. XVIII. XIX, XXXVI, XXXIX. XLV, 9, 27, 30, 33, 40, 41, 45, 47, 49, 50. 51, 53, 65, 66, 77, 81, 82, 83, 88, 89, 123, 138, 151, 152, 163, 165, 169, 179, 180; hanedanı, XXIII, XXXIII, XXXVI, XLV; LI, LII, LIII; 3, 9, 67, 164, 165; imparatorluğu, XII, XIV, XVI, XVIII, XX, XXIII, XXXVIII, XLI, LI. 6, 13. 25, 59, 81, 98, 101, 144, 173, 175, 178, 185, 194.
Osmanlılar. XVIII, XIX, XXXII, XXXIV XXXV, XXXVI, LI, LII, LIII.; 3, 16, 17, 19, 20, 25, 32, 33, 34, 40, 42, 45, 47, 48, 49, 53, 56, 84, 93, 95, 96, 97, 117, 128, 129, 144, 177, 181, 185.
Ovidius, Roma ozanı, 150.

Ö

Ögedey, Moğol imparatoru, XXXVIII.
Özbek Tatarları, 115, 121.

P

Paphlagonya, eski Antalya yöresi, XXXIII.

Paris, XI.
Partlar, bk. İranlılar, XLI, XLII, XLIV.
Partya, bk. İran, XLIV, XLV.
Peçevi, bir olayyazar, XVII, XXXI.
Peloponnes, bk. Mora, 180.
Pera, bir semt, 132.
Peraverde, bir kent, 70.
Pers, bk. İranlı.
Petari, bir. krondojist, XXIV.
Petersburg; bir kent, XI, XX, XXXII.
Petervaradin, bir Kent, 186.
Petru Rareş, Boğdan voyvodası, 175, 176.
Phippe de Valvis, Fransa kralı, 35.
Phrantzes, George, bir Bizans tarihçisi, 157, 158, 159, 164, 166, 170, 172, 180, 183, 184, 188.
Phrygya, bk. Frikya, 126.
Pokucya, bir eyalet, 150.
Polonya, 128.
Postel, Guillaume, bir tarihçi, XI.
Prusa, bk. Bursa, 125.
Prut Savaşı (1711), XV, XVIII, XIX; 46.
Pyrgos, bir kent, 19, 33.

R

Raini Mehmed Paşa, musikici, XIV.
Ricaut, bir tarihçi, XVII, 124, 126, 139.
Richard II, İngiltere kralı, 44, 58,
Ricolli, bir tarihçi, XXIV, XXVI, XXVII.
Rodos, bir ada XXVI.
Roma, 187; devleti, 175; imparatorluğu, 177.
Romalılar, XLVI, 128, 129, 175.
Romanya, bk. Rumeli, 118, 128, 176.
Romenler, 109, 175.
Rudolf, Alman imparatoru, XXVII.
Rumlar, 54, 88, 137, 177.
Rusçuk, bir kent, 48.
Ruslar, XV, XVIII.
Rusya, XV, XVII, XXI.
Rumeli, 31, 32, 33, 37, 38, 39, 40, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 64, 65,

68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 80, 82, 83, 84, 91, 93, 96, 128, 131, 141, 158, 163, 164, 176, 177, 180, 184, 185, 186.

S

Saadeddin, Hoca, bk. Hoca Saadeddin, XVII, 133.
Saadeddin Mehmed Hasan, bk. Hoca Saadeddin, 110.
Saadi Efendi, bir bilgin, 133.
Sâdi, İran ozanı, XXII, XXXVIII.
Sakçya, bk. İsharcı, 80.
Salonkamen savaşı, 181.
Samsun, 48.
Sansovino, Francesco, bir tarihçi, XVII.
Santa Sophia, bk. Sophia, 186.
Sarmatlar XLI, bir kavim, XXXVII, 117.
Sarrazinler, bk. Araplar, 177.
Saruhan, bir beylik, 45, 91, 184.
Saruyat, Ertuğrul beyin oğlu, XLIX, 6, 7.
Sarviz, Ertuğrul beyin oğlu, 9.
Sava, nehir, 186.
Savcı bey, bk. Soruyat, XLIX.
Scaglier, bir kronolojist, XXIV.
Schrödev, Schmidt, bir bilgin, XII.
Sekalibatlar, bk. Islavlar.
Selânik, bir kent, 49, 83, 92, 153.
Selâniki, bir olayyazar, XVII.
Selçuk devleti, XLIX, 8, 10, 12, 28, 122.
Selçuklular, XLVII, 25.
Selim I, Yavuz Sultan, 110, 192.
Selim Giray, Kırım hanı, 117.
Semendire, bir eyalet, 25, 70, 95, 168, 181.
Seraç Paşa, 172.
Seret, bir nehir, 46.
Serhaş, Pers İmparator, 154.
Severin, bir kent, 80, 175.
Seyid Bekâr, bir din adamı 84, 85, 86.
Seydişehir, bir kent, 79.
Seyyahibi, bir tarikat, 143.
Sigismund, Macar kralı, 49, 50, 70, 82, 152, 167.
Silistre, bir kent,48.

Simavnaoğlu. bk. Şeyh Bedreddin. 81, 176.
Sinop, 166.
Sivrihisar, bir kent, 79, 170.
Sırbistan, 39, 41, 71, 73, 95, 146, 168. 170, 184, 186.
Sırmalıçukur, bir yer, XLVIII, 111.
Sıvplar, 89, 157, 167, 168.
Skamaki, bk. Samakiye, 118.
Skopya, bk. Üsküp, 185.
Sofya, 94, 103, 137, 185, 186.
Sonkur Doğan, bk. Sungur Doğan, 121.
Söğütçük, bir kale, 9, 10.
Spandoni, Antokio, bir filozof, XIV.
Süleyman, bey, Elbistan beyi, 104.
Süleyman bey, Orhan beyin oğlu, 12, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 131.
Süleyman Çelebi, I. Bayezid'in oğlu, 57, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67 68, 69, 74, 75, 76, 158, 163, 164, 166, 167, 168, 170, 172.
Sülcyman II, Sultan, 144, 174, 181.
Süleyman Paşa, serasker, 46.
Süleyman Şah, Osman beyin dedesi, XXXI, XXXIII, XXXIV, XXXVIII, XXXIX, XLIII, XLIV, XLV, XLVI, XLVII, XLVII 3, 4, 5, 6, 23, 111, 112, 116, 117., 119, 120, 121.
Sungur Doğan, Süleyman Şahın oğlu, XLVIII, 6.
Suriye, XXXIII, XXXVIII, XLVII, 4, 118, 128.

Ş

Şakirburun, bir kent, 12.
Şam-ı Şerif, bk. Şam, 137.
Şamakiye, bir kent, 118.
Şam-ı Şerif, bk. Sam, 137.
Şehirköy, bir kent, 185.
Şeyh Bedreddin, bir âsi, 80, 176.
Şeyh Ebubekir, bk. Caber, 118.
Şeyh Muslihiddin Saadi el-Şirazi, bk. Şeyh Saadi, 110.
Şeyh Saadi, bir ozan, 110.
Şeyh Seydi Bekâr, 183.
Şiraz, bir kent, 110.
Şirvan, bk. Azerbaycan, 118.
Ştefan III. Boğdan voyvodası 151, V, 151.

Tacü't-tevarih, bir yapıt. XVII, XXXI. XXXIII, XXXVI, 110.
Tahireddin. bir satrap, 55. 56, 155.
Tanais, bk. Don nehri.
Targan kalesi, 15.
Taraklı, bir kent, 81, 90.
Tarakborlu, bir kent, 49.
Tarsus, 129.
Tauris, bk. Tebriz, 118.
Tauros dağları, bk. Toros dağları, 129.
Tatar hanları, XXXVI.
Tataristan, 177.
Tatarlar, XLV, XLIX; 3. 7, 8, 12, 19, 54, 61, 69, 69, 75, 112, 116, 117, 133, 151, 154, 155, 174.
Tavşanlık, bir kent, 40.
Tebriz, bir kent, 118.
Tekke, bir eyalet, 87.
Tesalya, bir ülke, 180.
Tevarih-i Âl-i Osman, Osmanlı tarihi, XXXVI, 119.
Thessalonika, bk. Selânik, 49.
Timur, Türk imparatoru, XXXV, 53, 54, 55, 56, 57, 61, 62, 63, 76, 80, 82, 83, 153, 154, 179; Tatarları, 76.
Timurlenk, bk. Timur, 54, 55. 153. 154. 155, 156, 157, 158. 163, 164.
Tindal, N, bir yazar, XII.
Tyrilos, bk, Çorlu, 166.
Tokat, bir kent, 48.
Tolstoy, Peter Andveyeviç, bir büyükelçi. XIV.
Toros dağları, 129.
Tosya, bir kent, 79.
Trabzon, 110, Rum imparatorları, 130.
Trakya, 37, 50, 126, 128, 131.
Transilvalnya Alpleri, 150.
Trayanus, Roma imparatoru, 80, 175.
Triballer, bir kavim, 41, 42. 135, 146.
Troyalılar, 131.
Tuğrul, bk. Ertuğrul, 6, 121.
Tulce, bir kent, 175.

Tuna nehir, 46, 48, 65, 70, 80, 94, 95, 150, 168, 175, 186.
Tunca, bir nehir, XL, 131.
Turgutalp, Osman beyin oğlu, 14.
Turka, eski bir İran kenti; XLII.
Tuzbazarı, bir kale, 19.
Türkiye, XVIII, 126.
Türkler, XVII, XIX, XXI, XXIII, XXIV, XXV, XXVII, XXXI, XXXII, XXXIV, XXXV, XXXVI, XLI, XLII, XLIX, XLVI, XLVII. LII, 3. 7, 16, 24, 29, 31, 32, 35, 36, 53, 55, 74, 83, 84. 93, 97, 99, 104, 109, 113. 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123 126. 128 129, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 131, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 152, 153, 154, 157, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193.
Türkistan, bir ülke, XXXV.
Türkmenler, bir aşiret, XXXV, XXXVI.
Tyrilus, bk. Çorlu, 33,

U

Ulubad, bir kale, 16, 29, 30, 86.
Uludağ, 126, 152.
Ukrayna, bir ülke, XV.
Üsküp, bir kent, 185.

V

Varna, Savaşı, 99, 187, 190.
Vasluy, bir kent, 47.
Venceslav, Bohemya kralı, 44.
Venedik, 91, 191.
Vidin, bir kent, 94.
Vilâkoğlu, Sırp prensi, 95, 98.
Vintila, bir voyvoda, 150.
Viyana, XIX; bozgunu, XIX.
Vladislav, bir kral, 187, 188.

Y

Yafes, Nuhoğlu, XLIV, LI.
Yahudiler, 109, 187, 191.
Yakub Çelebi, 43, 143.
Yakubça bey, bir kumandan, 31.

Yakubiler, bir tarikat, 120.
Yanbolu, bir kent, 131.
Yanos Hunyad, bk. Hunyad, 191.
Yarhisar, bir kent, 12, 14, 124, 125,
Yaş, bir kent, XIII, XXII, 47.
Yavuz Sultan Selim, bk. Selim I, 119.
Yaxartes, bir nehir, XXXVII.
Yedikule, zindanı, 139.
Yenişehir, bir kent, XXXIV, 14, 15, 19, 21, 25, 40, 79, 126. 155.
Yerköy, bir kale, 80.
Yerusalem, bk. Kudusü-Şerif, 193.
Yıldırım Bayezid, I, 42, 47, 48, 49, 50, 52, 54, 55, 56, 57, 61, 68, 74, 80, 83, 151.
Yoannes, Epir, kralı, 190.
Yonnes Dukas, Bizans imparatoru, 117, Kantakuzinos, 130, 170. Paleologos, 35. Audronikos Paleologos, 57; VIII, Paleologos, 105, 180.
Yordan, bir astronom, XXIV.
Yukarı Ermenistan, 151; Frikya, 146.
Yunanistan, XL, XLIX. 92, 102. 103, 128, 128, 174, 177, 191.
Yunanlılar, 93, 147, 180.
Yurtsuz, Jan, İngiliz kralı, 120.

Z

Zağara, bir kent, 39, 81, 176.
Zaratustra, bir din, 118.
Zenta, bir kent, 188.
Zerrinoğlu, Semendire beyi, 95, 186.

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI

BİLİM DİZİSİ

Tacü't - tevarih (C. 1 - 2 - 3)
Hoca Sadeddin Efendi (Haz. İsmet Parmaksızoğlu)

Tarih-i Bosna
Ömer Bosnavi (Haz. Kâmil Su)

Türk Tiyatrosunda Komedyanın Evrimi
Dr. Sevinç Sokullu

Toplumbilimsel Düşün
C. Wright Mills (Çev. Ünsal Oskay)

Göstergebilim İlkeleri
Roland Barthes (Çev. Berke Vardar - Mehmet Rifat)

Çocuklara Öğütler
Ethem İbrahim Paşa (Çev. H. R. Öymen)

Türkiye'de Çocuk Tiyatrosu
Dr. Tekin Özertem

Türk Ulusçuluğunun Temelleri
Dr. Urie Heyd (Çev. Kadir Günay)

YAZIN DİZİSİ

Gülüp Ağladıklarım
Ahmet Rasim (Haz. Ahmet Sevinç)

Kırk Yalan Köse - Yalan Tükendi
Feraizcizade Mehmet Şâkir (Haz. Dr. Nevin Önberk)

Beşinci Frank
F. Dürrenmatt
(Çev. Tahsin Saraç)

Köroğlu Kol Destanları
Ümit Kaftancıoğlu

Tengsir
Sadık Çubek (Çev. Dr. A. Naci Tokmak)

Duino Ağıtları
R. M. Rilke (Çev. Turan Oflazoğlu)

Hayaletler Sonatı
A. Strindberg (Çev. Güngör Dilmen)

Şiirler
G. Valerius Catullus
(Çev. Dr. Güngör Varınlıoğlu)

Kış Masalı
W. Shakespeare (Çev. Turan Oflazoğlu)

Sürgünler
James Joyce (Çev. Selçuk Yönel)

SANAT DİZİSİ

Rönesans Sanatı
Elie Faure (Çev. Bertan Onaran)

FELSEFE DİZİSİ :

Din Üstüne
D. Hume (Çev. Mete Tunçay)

Croce'nin Estetiği
Bedrettin Cömert

ÇOCUK DİZİSİ :

Kırlangıcın Kanat Vuruşu (Çocuklar için şiir seçkisi)
Ali Püsküllüoğlu

Yaramaz Sözcükler
Fazıl Hüsnü Dağlarca

Bir Gök Dolusu Güvercin
Yalvaç Ural

Düşleme Oyunu
Mehmet Seyda

Altın Bilezik
Mehmet Türkkan

Ekmek Parası
Muzaffer İzgü

Leylek Karda Kaldı - Güzel Hanımı
Gülten Dayıoğlu

Küçükçekmece Okyanusu - Cankurtaran Yılmaz
Rıfat Ilgaz

Gede Oğlan'ın Masalı-Arıların Savaşı
Dursun Utku

Ali
Orhan Asena

Bindim Tütün Küfesine
Naciye Poyraz

Gülliver'in Gezileri
J. Swift (Çev. İrfan Şahinbaş)

Düşüncenin Toprağı
(Haz. Emin Özdemir)